

ATATÜRK'TE «ZAFER» DÜŞÜNÇESİ VE TOPLUMSAL BOYUTLARI*

Prof. Dr. İnal Cem AŞKUN**

«Zafer» sözcüğü; özünde hangi alan olursa olsun, karşı karşıya gelen iki güçten, başarılı olanın elde ettiği sonucu anlatır. Dilimizde, yabancı kaynaklı olmasına karşın; özellikle askerî başarıları, başka deyişle, savaş alanlarında düşmanı yenilgiye uğraticı üstün sonucu simgeler.

Bu genel anlamı yanında, «Zafer»in Cumhuriyet tarihimiz açısından taşıdığı çok değişik bir çağrışımı vardır ki; o da 30 AĞUSTOS 1922'de üstün başarıyla sonuçlanan Başkomutanlık Meydan Savaşıdır. Böyle bir zeferledir ki; son Türk Ulusu, Anadolu toprağında yüzlerce yıllık tarihinden kopmadan, yeniden kendisini dünya ulusları arasında varetme başarısını göstermiştir. Bunu yaparken; ATATÜRK'ün önnderliğinde, canını, varını, yoğunu ortaya koyarak, gerçekten bir ölüm-kalım savaşı vermiştir. BAŞKOMUTAN, bu savaşın ikinci Yıldönümünde yaptığı konuşmada, söz konusu durumu yansıtan şu açık değerlendirmeyi yapmıştır:

«... Savaş, hele meydana savaşı, yalnız ve karşı karşıya gelen iki ordunun çarpışması değildir; ulusların çarpışmasıdır. Ulusların

(*) Bu çalışma AFYON'da Üniversitemiz İ.İ.B.F. ve Valilikçe ortaklaşa düzenlenen 28-29 AĞUSTOS 1989 tarihindeki I. ZAFER SEMPOZYUMUNDA bildiri olarak sunulmuştur.

(**) Anadolu Üniversitesi, Açık Öğretim Fakültesi

bütün varlıklarıyla ve teknik alanındaki başarılarıyla, ahlâklarıyla, kültürleriyle, erdemleriyle, kısacası, göze görünür bütün güçleri ve varlıklarıyla, her türlü araçları ve olanakları ile çarpıştığı bir sınav alanıdır. Bu alanda çarpışan ulusların gerçek güçleri ve değerleri ölçülecek demektir. Sonuç yalnız göze görünür güçlerin değil, bütün güçlerin ,hele ahlâktan ve kültürlerden gelen güçlerin üstünlüğünü ortaya koyar. Bu nedendir ki, meydan savaşında yenilen taraf, ulusça ve ülkece, bütün güçlerince ve varlıklarınca yenilmiş, alt edilmiş sayılır. Böyle bir sonucun ne kadar korkunç olabileceğini kestirebilirsiniz. Dağılıp çöküş, yalnız savaş içindeki orduda kalmaz. Asıl o orduyu çıkaran ulus korkunç sonuca uğramış olur. Tarih, başlarındaki taçlılara hırsını yenemeyen politikacılar elinde, birtakım boş ve yersiz isteklere oyuncak olmuş istilâcı orduların, istilâcı ulusların uğradığı bu çeşit korkunç sonuçlarla dopdoludur.

Türk yurdunu ele geçirmek düşüncesini, Türkü tutsak etmek isteğini bir toplumun ülküsü haline getirmek isteyenlerin de hak ettikleri sonda kurtulamamış olduklarını gözlerimizle gördük. Kendilerine bir ulusun talihî emanet edilen adamlar, o ulusun gücünü ve erkini, yalnız ve ancak, yine o ulusun gerçek ve elde edilebilecek çıkarları yolunda kullanmakla yükümlü olduklarını hiçbir gün hatırlarından çıkarmamalıdır. Bu adamlar düşünmelidir ki, bir ülkeyi ele geçirmek, o ülkede oturanlara egemen olmak için hiç de yeterli değildir. Bir ulusun ruhu ele geçirilmedikçe, bir ulusun yüce sistemi gevşeyip kırılmadıkça, o ulusa boyunduruk vurulamaz. Yüzyılların doğurduğu bu ulusal inanışa, güçlü ve sürekli bu ulusal dayanışa hiçbir güç karşı duramaz.

Tutsak olmak istemeyen bir ulusu, söz hakkı ve davranma erginliği vermeden hükmü altında bulundurabilecek kimseler artık bu yeryüzünde kalmamıştır. Türk ulusu son savaşlarıyla hele burada kazandığı zaferle açığa vurduğu gücü ve istemiyle, bu belli gerçeği bir kere daha tarihin bağrına çelik kalemle kazanmış bulunuyor.

Afyonkarahisar-Dumlupınar Meydan Savaşı ve onun son parçası olan 30 Ağustos Zaferi, Türk tarihinin en önemli bir dönüm noktasıdır. Ulusal tarihimiz çok büyük, çok parlak zaferlerle doludur, ama Türk Ulusunun burada kazandığı zafer kadar keskin sonuçlu, yalnız bizim tarihimize değil, dünya tarihine yeni bir akım vermekte kesin etkili bir meydan savaşı hatırlamıyorum...».

ATATÜRK'ün Büyük Zafer'in İkinci Yıldönümünde 30 Ağustos 1924'te Dumlupınar'da yaptığı konuşmanın yukarıda aktardığımız bö-

lümlelerinde ilk vurguladığı düşünce ya da görüş **ulusal bağımsızlıktır**. Kendisi meydan savaşlarını sadece iki ordunun değil, iki ulusun kültür, ahlâk, uygarlık gibi tüm değerleriyle karşı karşıya gelip; birbirlerini tarih sahnesinden silme «mücadelesi» biçiminde görmektedir. Böylesi bir savaşta, gerçekten «galip» çıkmak için yenilen ulusun ruhunu ele geçirmesini zorunlu görmektedir. Bu açıdan bakıldığında Türk Ulusu, Büyük Zaferle; hiçbir yabancı gücün «ruhunu ele geçiremeyeceğini» tüm dünyaya göstermiştir.

Dumlupınar konuşmasında ATATÜRK'ün «zafer» düşüncesi kapsamında vurguladığı ikinci önemli nokta **ulusal egemenlik** kavramıdır. Bu noktaya dikkati çekerken, şu görüşleri öne sürmektedir:

«... Bu büyük zaferin türlü nedenleri üstünde en önemlisi, en köklüsü Türk Ulusunun Kayıtsız egemenliğini eline almış olmasıdır. Bu olayın tarihimizde ve bütün dünyada ne büyük ve ne verimli bir devrim olduğunu açıklamayı gerekli bulmuyorum. Ulusumuzun yüzyıllardan beri hanlar, hakanlar, sultanlar ve halifeler elinde, onların istidadı altında ne kadar ezildiğini, onların yersiz isteklerini yerine getirmek yolunda neler çektiğini, ne zararlara uğradığını düşünürsek, ulusumuzun egemenliğini eline almış olmasının bütün büyüklüğü bütün önemi gözlerimizin önünde daha iyi belirmiş olur. Gerçi büyük zaferin ertesi gününe kadar İstanbul'da halife ve sultan adını taşıyan bir kişi ve onun doldurmaya özendiği bir halifelik ve sultanlık yeri vardı. Ama bu zaferden sonra ulus o makamları, o makamı dolduranları sökü� attı.

Ulus egemenliği öyle bir ışıktır ki; onun karşısında zincirler erir, taçlar, tahtlar yanar, yok olur. Ulusların tutsaklığı üzerine oturtulmuş Kurumlar her yerde ergeç yıkılacaktır. Avrupa'nın ortasından ta doğunun öbür ucundaki binlerce yıllık ülkelere bakacak olursak, Osmanlı İmparatorluğunun bu kaderini daha iyi anlarız.

Sarayların içinde Türkten başka koruyuculara dayanarak, düşmanlarla anlaşıp birleşerek Anadolu'ya Türklüğe karşı çıkan o çürümüş gölge adamların Türk yurdundan kovulması, düşmanların denize dökülmesinden daha kurtarıcı bir davranıştır. Türk ulusunun atalardan kalan bu topraklarda tam anlayışla özgür ve egemen olarak yaşaması, ancak o yersiz, gereksiz ve anlamsız olmakla kalmayıp da varlığı gittikçe zararlı ve yıkıcı olan makamların silkinip atılması ile gerçekleşebilirdi. Onlar yüzünden Türk Yurdunun ve Türk ulusunun çektiği çileleri tatmamış bir tek insanımız yoktur. Bu kadar yaşlara

katlanıp yıkımlara uğradıktan sonra, Türk hiç kuşkusuz öğrenmiştir ki, yurdu yeniden yapmak ve orada mutlu ve özgür yaşayabilmek için egemenliği hiç elden bırakmamak ve cumhuriyet bayrağı altında bütün çocuklarını toplu ve dikkatli bulundurmak gerektir. Yüzyıllardan beri inleyip duran ama aldatıcıların, bilgisizlerin, gericilerin çıkardıkları engeller ve yaptıkları gürültüler yüzünden yürek parçalayıcı sesini ulusun kulağına duyuramayan zavallı yurt, bugün diyor ki; **can kulağınızı yanmış, yıkılmış, bağrında en derin acılar duymuş annesinin içten seslenişine artık hergün açık bulundurun ...».**

Zafer düşüncesi içinde ulusal bağımsızlık kavramını, ulusun tüm varlığının yabancı yayılmacılara karşı gücünün kanıtlanması biçiminde gören ATATÜRK; zafer anlayışını bu kez; ulusal egemenlik kavramına doğru yönlendirerek; başarının boyutlarını sadece yabancı düşmanlara değil; o güne kadar imparatorluğu Türklük bilinci dışında yönetme beceriksizliğine; giderek «hainliğine» dönüştüren, iç düşmanlara da genişletmektedir. Kuşkusuz ATATÜRK'ü böyle bir değerlendirmeye götüren tarihsel gerçek; altı yüzyıllık Osmanlı İmparatorluğundan Anadolu Türküne acıdan, üzüntüden, yoksulluktan, başka bir şey kalmamasıdır. Bu imparatorluğa ve onun saraylarına Anadolu insanı canını, kanını, varlığını vermiş; fakat karşılığında en küçük bir göânül borcuna konu olacak bir devlet desteği görmemiştir. Bu imparatorluğun sözümlerine ona zaferlerinden herhangi bir pay almadığı gibi, bunlar için mallarından, oğullarından, babalarından yoksun kalmışlar; çilekeş Anadolu Türkünün kanı, asırlarca Belgrad ovasından, Viyana önlerinden, Yemenin, Afrika'nın çöllerine kadar su gibi akıp gitmiştir. ATATÜRK, zafer düşüncesinde bu çilenin sona ermesini de vurgulamaktadır. Kendisi, apaçık gördüğü bu tarihsel gerçeği söz konusu konuşmasının devamında, şu görüşleriyle tamamlamaktadır:

«... Asya'da, Avrupa'da, Afrika'da hüküm sürmek gücünü ve yeteneğini göstermiş olan atalarımızın, bu sesi vaktinde işitmeleri önlenmemiş olsaydı, Türk toplumunun, Türklüğün ülküsünün verimli kaynağı Türk yurdu bizlere böyle yıkık ve bakımsız mı miras kalacaktı!...

Yurt artık bayındırlık istiyor, varlık ve genlik istiyor. Bilgi ve teknik, yüksek uygarlık, özgür düşünce, özgür anlayış istiyor. Şeref, namus, bağımsızlık ve gerçek varlık, yurdun bu isteklerini bütünüyle ve olanca hızıyla yerine getirmek için arsız çalışmamızı istiyor.

Yüzyıllardan beri Türkiye'yi yönetenler, çok şeyler düşünmüşler ama yalnız bir şeyi düşünmemişlerdir: Türkiye'yi. Bu düşüncesizlik

yüzünden, Türk yurdunun, Türk ulusunun uğradığı zararları ancak bir tek davranışla kapatabiliriz: Türkiye’de Türkten başka birşey düşünmemek; ancak bu davranışlardirki, her türlü esenlik ve mutluluk ereklerine ulaşabiliriz...»

İkinci Yıldönümünde Büyük Zaferin anlamını, oldukça geniş açılı bir bakışla ortaya koyan ATATÜRK; bu üstün başarının ulusal bağımsızlık ve egemenlikten sonra, toplumun gelecekte yöneleceği amaç ya da ülkü ile bağlanacağı **uygarlık** düşüncesini şöyle açıklamaktadır.

«... Ulusumuzun ereği, ulusumuzun ülküsü, bugünkü ileri dünya içinde, tam anlamıyla **uygar bir toplum** olmaktadır.

Bilirsiniz ki dünyada bir ulusun varlığı, değeri, özgürlüğü ve bağımsızlığı eskiden yaptığı ve ileride yapacağı **uygar** eserlerle orantılıdır. Uygarca başarılar sağlamak yeteneğinden yoksun uluslar, özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını ergeç yitirmek durumundadırlar. İnsanlığın tarihi, baştan başa bu söylediğimi ispatlamaktadır. Uygarlık yolunda yürümek ve başarıya ulaşmak, yaşamın ilk koşuludur. Bu yol üzerinde duraklayanlar, durup da ileri değil geriye bakıp imranmek bilgisizliğinde ve dalgınlığında bulunanlar, genel uygarlığın çöşup gelen seli altında bir gün boğulacaktır.

Uygarlık yolunda başarı, yenilikleri kavrayıp uygulamaya, yenileşmeye bağlıdır. Toplumsal yaşayışta; ekonomik davranışta, bilgi ve teknik alanında başarılı olmak için ilerleme ve gelişme yolu budur. Yaşamayı ve geçinmeyi sağlayan hükümlerin zamanla olgunlaşşıp değışmesi, yenileşmesi kaçınılmaz bir gerçektir. Uygarlığın yeni buluşları, olağanüstü teknik başarıları, dünyayı değışmeden değışmeye sürükleyip durduğu bir evrede, yüzyılların eskittiği davranış ve düşünüşlere, geçmişe sağlanıp tapmakla varlığımızı korumak olmaz...»

ATATÜRK'ÜN «ZAFER» DÜŞÜNCESİNİN TOPLUMDAKİ KURUMSAL BOYUTLARI

30 Ağustos Zaferini Türklüğün tarihsel gerçekliği karşısında ele alıp, toplumun bundan sonraki yaşamında **uygarlık ülküsüne** bağlayan ATATÜRK; böylesi yüksek bir amacın topluma yansımalarını, onun temel kurumları açısından, Dumlupınar konuşmasının sonunda şöyle yorumlamaktadır:

«... Uygarlığın ilkesi, ilerlemenin temeli, aile düzenindedir. Bu yaşamda aksaklık, ulusça ekonomik ve siyasal yaşayışta da başarız-

liğin nedenidir. Aileyi kuran kadınla erkeğin, bu işe yararlı hakları ve bilgileri edinmiş olmaları, bu ödevde istekli ve yetenekli olmaları gerekir. Ulusumuz, burada kazanıp kutladığımız Zaferden daha önemli bir ödev peşindedir. O ödevin yerine gelmesi, o zaferin de kazanılması, ulusumuzun ekonomi alanındaki başarılarıyla sağlanmış olacaktır. Bilirsiniz ki, ekonomik bakımdan çelimsiz bir varlık yoksulluktan kurtulamaz. Güçlü bir uygarlığa, gerçek genliğe ve mutluluğa kavuşamaz. Toplumsal ve siyasal yıkımlardan yakasını kurtaramaz. Ülkenin yönetimindeki başarı da ekonomi alanındaki olanaklarla orantılı olur. Hiçbir uygar devlet yoktur ki ordusundan donanmasından önce ekonomisini düşünmüş ve düzeltmiş olmasın. Yurdun ve bağımsızlığın korunması için varlığı baş koşul olan bütün gereçler ve araçlar ekonomi alanındaki gelişmeler ve olanaklar aracılığı ile oluşur, olgunlaşır...»

Büyük Zafer'in uygarlık ülküsünü Türk Toplumunun yaşayışına, güçlü bir aile düzeni ve ekonomi koşuluyla bağlayan ATATÜRK; zaferin toplumun temel kurumlarının başında gelen **öğretim ve eğitim** açısından taşıdığı anlamı; kendisini kutlamak için 27.10.1922'de Bursa'ya gelen İstanbul öğretmenlerine yaptığı konuşmadan seçtiğimiz görüşlerinde aşağıdaki biçimde ortaya koymaktadır:

«... Ülkemizin en bayındır en alımlı, en güzel yerlerini üç buçuk yıl kirli ayaklarıyla çiğneyen düşmanı yenip atan zaferin sırrı nerededir, bilir misiniz? Orduların yönetiminde çağdaş bilgi kurallarını kılavuz yapmaktadır.

Ulusumuzu yetiştirmek için asıl olan okullarımızın, üniversitemizin kurulmasında siyasal, sosyal yaşamında da, ulusumuzun düşünce eğitiminde de yol göstericimiz bilgi ve teknik olacaktır. Okulla, okulun verdiği bilgi ile Türk ulusu, Türk Sanatı; Türk ekonomisi, Türk şiir ve edebiyatı, bütün ince güzellikleriyle belirip gelişecektir.

... Görülüyor ki en önemli ve verimli ödevlerimiz **öğretim ve eğitim** işleridir. Bu işlerde ne yapıp yapıp başarıya ulaşmamız gerekir. Bir ulusun gerçek kurtuluşu ancak bu yoldadır. Bu zaferin sağlanması için hepimizin tek can, tek düşünce olarak belirli bir program üzerinde çalışmamız gerekir. Bence bu programdan istenen ve beklenen iki şey vardır:

- 1- Toplum yaşayışımızın ihtiyaçlarına uygun düşmesi
- 2- Çağımızın getirdiği ve gerektirdiği gerçeklere uygun düşmesi

Gözlerimizi kapayıp herkesten ayrı ve dünyadan uzak yaşadığımızı düşünemeyiz. Ülkemizi bir sınır içine alıp, dünya ile ilgisiz yaşamayız. İleri ve uygar bir ulus olarak çağdaş uygarlık alanı ortasında yaşayacağız. Bu yaşama da ancak bilgi ile, teknikle olur. Bilgi ve teknik nerede ise oradan alacağız ve ulusun her bir insanının kafasına koyacağız. Bilgi ve teknik için başka bağ, başka koşul yoktur.

Akla uygun hiçbir nedene dayanmayan birtakım geleneklerin, inanışların korunmasında direnip duran ulusların ilerlemesi çok güç olur, belki hiç olmaz. İlerlemek yolunda bağları ve koşulları aşamayan uluslar çağa uygun, akla uygun bir yaşama içinde olamazlar; genel yaşamada görüşü geniş olan ulusların ellerine düşüp onlara tutsak olmaktan kurtulamazlar!...

Bütün bu gerçeklerin ulusça iyice anlaşılması ve içe sindirilebilmesi için herşeyden önce bilgisizliği gidermek gerektir. Bunun için öğretim programızın, eğitim davranışlarımızın temel taşı, bilgisizliği gidermek olmalıdır. Bu bilgisizlik giderilmedikçe yerimizde sayacağız. Yerinde duran birşey ise geriye gidiyor demektir. Bir yandan genel bilgisizliği gidermeye çalışmakla birlikte; öte yandan toplum yaşayışında herkese örnek olacak, verimli ve etkili olacak kimseler yetiştirmek gerekir. Bu da ilk ve orta öğretimin günlük yaşamaya uygun olmasıyla gerçekleşebilir. Toplumlar ancak bu yoldan iş adamlarına, sanat adamlarına kavuşabilirler. Ulusal yeteneklerimizi geliştirecek, duygularımızı yükseltecek üstün insanları yetiştirmeyi de unutmayağız. Çocuklarımızı bu öğretim aşamalarından geçirerek yetiştireceğiz. *

... Ordularımızın kazandığı zafer, sizin eğitim ordularımızın zaferi için yer açtı, yol hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacak, siz koruyup sürdüreceksiniz, bunu başaracağınızdan kuşukum yok...»

Büyük Zaferin daha ikinci ayı dolmadan, yeni dönmüş bir Başkomutanın, yönettiğı ordunun kazandığı zaferi; toplumda birinci derecede **öğretim ve eğitim** işlerinde erişilecek zaferlere yol açıcı nitelikte görmesi; sanırız bugüne kadar,büyük savaşlar kazanmış başkomutanların hiçbirisinin ulaşamadığı bir düşünce düzeyini ortaya koyması bakımından çok ilginçtir.

SONUÇ

30 Ağustos Zaferiyle doğrudan doğruya ilgili olarak; Türk Dil Kurumunun 1968 yılında yayımladığı BUGÜNÜN DİLİYLE ATATÜRK'ÜN

SÖYLEVLERİ içindeki Dumlupınar (1924) ve Bursa (1922) konuşmalarından öğrendiğimiz görüşleri dışında, «zafer» kavramına açıklık getiren başka düşüncelerini de çeşitli nedenlerle toplum önünde dile getirmiştir. Örneğin 1935 yılında yaptığı bir konuşmada, o günün diliyle şunları söylemektedir:

«...Her büyük meydan muharebesinden, her büyük zaferin kazanılmasından sonra, yeni bir âlem doğmalıdır. Yoksa başlıbaşına zafer, boşa gitmiş bir gayrettir...»

Yine 1935 yılındaki bir konuşmasında ise şöyle demektedir:

«Hiçbir zafer gaye değildir. Zafer ancak kendisinden daha büyük bir gayeyi elde etmek için belli başlı vasıttır. Gaye fikirdir. Zafer bir fikrin istihsal ve hizmet nisbetinde kıymet ifade eder. Bir fikrin istihsaline dayanamayan zafer payidar olamaz. O boş bir gayettir.

...Bugüne kadar kazandığımız muvaffakiyet, bize ancak terakki ve medeniyete doğru bir yol açmıştır. Yoksa terakki ve medeniyete henüz ulaşılmış değildir...»

Öte yandan 1925 yılındaki bir değerlendirmesinde ATATÜRK, şu vurgulamayı yapmaktadır:

— Zafer, «zafer benimdir» diyebilenin; muvaffakiyet, «muvaffak olacağım» diye başlayanın ve «muvaffak oldum» diyebilenindir.

Buraya kadar çok genel çizgileriyle de olsa, ATATÜRK'ün «zafer» kavramına ilişkin görüşlerinde, bu kavramı sadece savaş alanında kazanılan bir başarı düzeyinde görmeyip; onu ulusun evrensel yaşamından, içindeki tek bireyin yaşam başarısına kadar genişlettiğini görmekteyiz.

ATATÜRK, kurulmasında önderlik ettiği Türkiye Cumhuriyetini devleti ve toplumuyla sürekli «zafer» olgusu içinde görmek istemiş ve bu özlemi, tutkusuyla gerçekten Türkün tek ve son ATASI olma ününü kazanmıştır.

Onun güçlü bir ulusal bilinçle tanımladığı «zafer» gerçeği, Türk Toplumunun tüm kurumları ve bireyleri ile dünyanın uygarlık «zaferleri» içinde üstün bir yer tutmasıdır. Başka deyişle üzerinde dirençle durduğu nokta, Türk Ulusunun bir **başarı toplumu** olduğunu tüm dünyaya kanıtlamasıdır. Bunun sağlanmasında toplumun **öğretim ve eğitim** Kurumları ile **ekonomi** kurumuna büyük görevler düştüğü inancın-

dadır. Birey toplumda kendisine üstün bir orun sağlanacak kişiliği, onun öğretim ve eğitim kurumlarından elde ederek, ekonomide kendisine ileri bir gönenci (refahı) sağlayacak sorumlulukları yüklenmelidir. Bunun için özgücüne güvenmeli, kişisel «zaferlerini» elde etmede yaşam savaşına girmede duraksama göstermemelidir. Kuşkusuz böylesi yaşam başarısı gösteren bireylerden oluşan Türk Toplumunu bir yandan devlet yaşamında içe ve dışa **ulusal egemenliğini** ortaya koyarken; öte yandan tüm kurumlarıyla dünyanın ileri toplumları arasında **ulusal bağımsızlığını** koruyacak bir gücü elde etmiş olacaktır.

BİR «YÖNETSEL İLETİŞİM ARACI» OLARAK ÇATIŞMA VE YÖNETİMİ

Doç. Dr. Murat BARKAN*

GİRİŞ

İnsanoğlu, toplumsal yaşamın kendisine sağladığı olanakların bilincine vardığından bu yana bir taraftan sözkonusu olanaklardan yararlanırken, diğer taraftan da sorunlarını yaşamaktadır. Doğanın etkili ve zaman zaman da bezdirici baskısı onu bir dizi ve birbirinden çoğu kez farklı ve bağımsız türden topluluklardan güç alma ve bu ortamlarda türdeşleri ile ortak amaçlara yönelik etkinlikler gerçekleştirmeye yöneltmiştir.

Bir bakış açısıyla örgüt adı verilen bu sistemli birleşmiş insan topluluklarının ilk kuruldukları günden bu yana evrimleşip değişerek ve gelişerek günün koşullarına uyum sağlama becerisini gösterebilmeleri sonundadır ki bu yapılar bugüne kadar ulaşabilmişlerdir.

Ancak insan topluluklarının bu örgütlü ve sistemli bütünleşmesi, bugüne kadar olduğu gibi bugün de tüm sorunlarını çözmüş değildir.

«Çatışma», örgüt adı verilen bu sistemli bütünleşmenin, günümüzdeki haliyle yaşadığı bir gerçektir. Bu yaşantı, örgütün işleyişinin çeşitli aşamalarında meydana gelen; ya yönetim ile yönetilen, ya da

(*) Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu

yönetim ile başka (dış) yönetimler arasında ortaya çıkan iletişim kökenli sorundur.

Bir takım unsurlar, örgüt işleyişinde, sürekli olarak örgütün ortak amaçlarından, yapısından, gelişim çizgisinden ayrılma eğilimi gösterirler. Şüphesiz ki, bu «**merkezcil ve merkekaç güçler**» en küçük toplumsal birim olan aileden en büyük yönetim formu olan devlet'e kadar her örgütte vardır. Bu güçler çeşitli nedenlerle söz konusu amaç ve yapıdan ayrılan özelliklerini sergilemeyi sürdürürler.

«**Örgütsel Çatışma**»; bu ortak amaçlar, ortak yapı ve ortak yönelimden ayrılma eğilimi sonucunda ortaya çıkan bir eylem ve örgütsel etkileşim türüdür. Ancak tanımı daha sadeleştirildiğinde örgüt işlevlerinden «**karar alma**» işlemi sırasında «**standard karar alma mekanizmalarında olagelen bir bozulma**» (1) olarak ele alınabilir. Ancak, bir kez daha yinelemek gerekirse, söz konusu bozulmanın temel nedeni çatışan iletişim taraflarının çıkar ve beklenti ayrılıklarıdır.

Bununla birlikte çatışma temelinde, dolaşımı ve paylaşımı hedeflenen iletilerin uyumsuzluğundan kaynaklanan bir tür başarısız iletişim türü olarak da yorumlanabilir. Ancak bu noktada, sözü edilen «**başarısızlık**»ın yararsız olduğu anlamı da çıkarılmamalıdır. Çünkü yerinde kullanıldığında ve gereğince denetlenerek yönlendirilebildiğinde örgütsel çatışma iletişimin örgüt için yararlı sonuçlar doğurabilen ve bu nedenle zaman zaman yönetimlerin bilinçli olarak başvurabilecekleri bir yönetim aracı olarak da değerlendirilebildiği açıktır. Aslında en küçüğünden en büyüğüne kadar tüm örgütlerde en verimli model seçeneği olan «**demokrasi**»nin başarı şansının derecesi bir ölçüde söz konusu çatışmadan kaynaklanan devinim ve enerjinin amaçlara yönelik olarak değerlendirilerek yararlanılabilen tek yönetim seçeneği olmasındandır.

İLETİŞİM KAVRAMI VE BOYUTLARI

Yukarıda söz edilen sorunların kaynağı, çok derinlemesine irdelenmeden de kolayca görülebilecek kadar açıktır. Bu sorun kaynağı; gerek özkişisel, gerek toplumsal ve gerekse çevresel boyutta iletişim kopukluğudur. Bu durumda kopukluğu bu kadar geniş boyutlu sorun-

(1) James G. MARCH and Herbert A. SIMON, **Örgütler**, (Çev.: Ömer BOZKURT, Oğuz ONARAN), TODİE Yay. No: 144, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975, s. 129.

lar yaratan iletişim ilişkilerini yakından tanıma gereği doğmaktadır. İletişim kavramı ve önemini tanımak, sonunda iletişim süreçlerini her üç düzeyde de bilinçli kurmaya ya da söz konusu düzeylerde kurulmuş olan iletişim süreçlerine bilinçli katılıma olanak tanır. Bu ise iletişim kopukluğu sorunun üstesinden gelinmesinde önemli bir aşamadır.

İletişim, genel bir yaklaşımla bir «yaşam ilişkileri dizgesi» olarak da tanımlanabilir. Dahası, evrende var olan her canlının diğer -canlı ya da cansız- her varlıkla varoluş mücadelesini sürdürmek yolunda kurduğu her türlü ilişkiyi «iletişim» kavramı çerçevesinde değerlendirmek olasıdır. Bunun yanında, birey olarak insanın kendi kendisiyle ruhsal ve zihinsel süreçler kapsamında iletişim kurduğundan da söz etmek mümkündür.

Tanımı bu denli geniş kapsamlı yapılan iletişimin insanın yaşam sürecindeki farklı kesitlerde kazandığı özellikler hakkında şu belirlemeler yapılabilir: İnsan adı verilen gelişkin memeli (primat) yaşamı sürecinde -istem dışı olarak- şu iki tür iletişim örgütlenişi içinde bulunur:

- 1— Toplumsal iletişim örgütlenişleri içinde insan,
- 2— Toplumsal iletişim örgütlenişlerine katılmaya aday olan birey olarak insan.

Değinilen örgütlenişler içindeki insanların temel varoluş ilişkilerinden biri olan iletişim ilişkileri ise şu şekilde türlendirilebilir;

- a— Toplumsal ya da özkişisel iletişim ilişkileri,
- b— Bireyin topluma ya da toplumun bireye yönelttiği iletişim ilişkileri,
- c— Toplumla bütünleşik bireyin kendi dışındaki varoluşlara yönelttiği (doğa, teknoloji vb.) iletişim ilişkileri.

Aslında iletişimbilim adı verilen uğraşı alanı da gerek toplum gerek birey düzeyinde oluşulan varoluş ilişkileri dizgesinin, sorunlarını saptamaya ve bu sorunlara çözüm aramaya çalışır. Böylece insanoğlu için sözkonusu ilişkiler sürecinde oluşabilecek sorunların üstesinden gelmek mümkün olabilmektedir. Daha açık bir anlatımla da iletişimbilim, iletişimin değişik kesit ve süreçlerindeki işleyişlerini irdeler, saptanan sorunlara çözüm arar.

Bu anlayışla toplumbilim'i insanların toplum içindeki iletişim ilişkilerini ve bu ilişkiler sürecinde ortaya çıkan sorunları inceleyen ve bu sorunlara çözüm arayan bir bilim dalı olarak; ruhbilimi ise insanların özkişisel düzeydeki iletişim ilişkilerini inceleyen ve bu iletişim süreçlerinde başgösteren sorunlara çözüm önerileri getirmeye yönelik bir bilim alanı olarak değerlendirmek mümkündür.

Birey olarak insanın kendisi ve çevresi ile kurduğu iletişim ilişkilerini belirli bir neden-sonuç ilişkisi içinde işler. Diğer bir anlatımla insanın özkişisel düzeyde karşılaştığı iletişim sorunları çevresi ile kurduğu iletişim ilişkilerinde de sorunlarla karşılaşmasına neden olurken; diğer yandan çevresi ile olan iletişim sorunları da özkişisel iletişimde belirli sorunlarla karşılaşmasına neden olabilmektedir. Kısaca, insanın kendisi ve çevresi ile iletişiminde söz konusu iki boyutta doğan sorunlar birbirlerini zincirleme olarak etkileme özelliği göstermektedirler. Bu tür sorunların çözümünde ise bu zincirleme etkileşim süreçlerinin tanınması gerekmektedir.

ÇATIŞMA NEDİR? TÜRLERİ NELERDİR?

Çatışmanın ne olduğu üzerinde değişik yaklaşım ve anlayışların belirlediği değişik saptamalar vardır: Bunlardan bir tanesi March ve Simon'un yapmış oldukları saptamadır «En genel anlamıyla bu terim, standard karara varma mekanizmalarında bir bozulma anlamında kullanılmaktadır. Bu bozulma sonucunda birey ya da grup, bir eylem seçeneği benimsemekte ya da üretmekte güçlüğü uğrar» (2). Etkileşimci yönetim felsefesinin ele alışına göre de «tüm zıtlasmalar ve karşıt enerji aktarımına dayalı etkileşimlerdir. Güç yoksunluğu toplumsal konum kaynakları ve farklılaşan değer yapıları temeli üzerine kurulur» (3).

Aslında ussal uzantıları dikkate alındığında bu iki yaklaşımın da aynı noktada kesiştikleri gerçektir ancak amaç ve işlevlerinin dile getiriliş farkları vardır.

Çatışmanın ne olduğu üzerindeki bu yaklaşım farklılıkları çatışmanın türü ya da biçimi üzerindeki saptamalardaki farkları da açıklamaktadır. March ve Simon'a göre üç türlü çatışma vardır:

(2) MARCH and SIMON, a.g.e. s. 129.

(3) Stephen P. ROBBINS, **Managing Organisational Conflict**, Prentice-Hall Inc., New Jersey, 1974, p11

- (a) **Bireysel Çatışma:** Bireysel karar verme süreçlerinde ortaya çıkar,
- (b) **Örgütsel Çatışma:** Bir örgütteki bireyler ve birimlerarası ilişkiler ve örgüte yönelik toplu karar verme süreçlerinde ortaya çıkar,
- (c) **Örgütlerarası Çatışma:** Örgüt-içi birimler ya da gruplararası ilişkiler ve örgütlerarası ortak çıkarılara yönelik toplu karar verme süreçlerinde ortaya çıkar.

(a) Bireysel Çatışma

Bireysel karar verme sürecinde doğan çatışmanın başlangıç nedenlerini başlıca şu üç ana başlık altında toplamak olasıdır: «**kabul edilmeme**», «**karşılaştırılmama**», ve «**belirsizlik**» tir.

Kabul edilmeme durumunda birey hiç değilse, her eylem seçeneğine bağlı sonuçların olasılık dağılımını bilmektedir (Karar verip eylemi gerçekleştirdiği takdirde sonucun ne olabileceği konusunda bir takım bilgilere sahiptir).

Karşılaştırılmama durumunda, birey sonuçların olasılık dağılımını bilmekte ama en çok tercih edilen seçeneği bulup çıkarmamaktadır (Eyleme karar verip gerçekleştirdiği zaman sonucun ne olabileceğini bilmekte ancak hangi eylemi gerçekleştirdiğinde daha iyi sonuç alacağını bilememektedir).

Belirsizlik durumunda birey davranış seçenekleriyle sonuçlarına ilişkin olasılık dağılımını bilememektedir (Eylemi gerçekleştirdiğinde nasıl bir sonuç alabileceğini bilememektedir) (4).

Bu durumların hepsinde de çatışma sözkonusudur. Ancak değişen, çatışmanın şiddetidir.

Bireyin yaşadığı çatışma, daha çok insanın özkişisel yapısındaki bir tür iç hesaplaşmadır. Zaman ögesinin de çatışmanın şiddetini artırıcı bir etki yarattığı bilinmelidir. Bu çatışma türü ne güncel örneği ile «**kararsızlık karşısında zaman baskısıyla telaşlanma**» olarak verilebilir. Bu noktada bireysel çatışma olgusuna iletişimsel bakış açısıyla yaklaşmakta yarar olduğu ileri sürülebilir. Çünkü bireysel

(4) MARCH and SIMON, a.g.e. s. 130.

çatışmanın yönetimbilimsel yaklaşımla açıklanmaya çalışılmasında, bu yaklaşımın çatışmayı birey düzeyinde de ele alsa yine de bireyin özkişisel yapısında var olan «örgüt»ü ön plana çıkarması; ancak bireysel çatışmaya neden olan süreçlerin sadece özkişisel yapıdaki örgütün işleyişi ile açıklanamayabileceği; kaldı ki bireysel çatışmanın tam olarak anlaşılabilmesi için «yönetimbilimsel karar alma zorluğu» olarak değinilip geçilen süreçte özünde tek tek yöneticilerden oluşan yönetim şeklinde düşünüldüğünde, bir özkişisel iletişim süreci olduğunu hatırlamanın yerinde olacağı açıktır.

(b) Örgütsel Çatışma

Örgütsel çatışma, ilke ve süreçler açısından bireysel çatışmadan çok farklı değildir. En belirgin fark; tek tek bireysel düzeyde olan çatışmanın bireylerarası etkileşimlere yansımaları ve bu iletişim boyutunu etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Birlikte çalışan bireyler karar alma sorununu yaşadıklarında, herşeyden önce karar alma sorununun çıkışına neden olan seçeneklerin nicel çokluğunun çatışmanın şiddetini artırıcı yönde bir etki yapacağı daha başlangıçta bilinmelidir. Ancak bu noktada «seçenek çokluğu» kadar bireysel çatışma sürecini yaşayan bireylerin biraraya gelmesi sonucunda sorunu yaratan «çokluk»un «yokluk»a dönüşmesi ve çatışmanın bu yoksunluktan kaynaklanarak boyutlanması mümkündür.

Kabul edilmemeyi doğuran etkenler, genel bir tanımla; bireyin örgüte katılımı birtakım kişisel beklentilerinin karşılanarak özlemlerinin doyurulacağı içindir. Ancak beklenti ve özlemler ile örgüte katıldıktan sonra gerçekleşenler arasında çok fark varsa bu durum örgütte; bireysel düzeyde çatışma olasılığının yüksek olduğunu gösterir.

Belirsizliği etkileyen etmen olarak ise; daha başlangıçta bireyin amaç ve hedeflerini belirlemeden örgüte katılmış olması ve bu nedenle «beklenen» ile «mümkün olan» uyumsuzluğundan kaynaklanan bir doyumsuzluğun başgöstermesi örnek olarak verilebilir. Diğer bir anlatımla örgüte katılan aday öz kişisel düzeyde zaten bir çatışma içinde olabileceği gibi bu öz kişisel çatışmayı gerek örgütteki diğer bireylere gerek farklı düzeylerdeki birimlere yansıtılabilmektedir.

Gruplararası çatışmada ya da grubu oluşturan bireylerarası çatışmada belirleyici etmen «Ortan Bir Karara Varamamaktır». Diğer bir

anlatımla, örgütü oluşturan insan ve birimler kendi içlerinde karar verme sürecini tamamlamış olabilirler. Ancak burada belirtmek istenen; örgütün geneli için bağlayıcı olabilecek, hemen herkes ve olabildiğince çok sayıda alt birimin üzerinde birleşeceği bir karar çevresinde «ortaklaşmama» sorununun başgöstermesidir. Bu ortak karara varamamada güdüleyici etmenler şunlar olabilir:

- * Örgütün formel yapısının katılığı,
- * Kıt kaynaklar üzerinde odaklanan beklenti ve isteklerin doyurulması için akılcı politika ve stratejiler geliştirememesi,
- * Herkesin olmasa bile genel üzerinde anlaştığı bir paylaşım ortamı ve dizgesi hazırlanamaması,
- * İşi zamanında bitirememesi.
- * Amaca götürücü iletişim ortamlarının hazırlanıp uygulanmasını sağlayamaması.

Yetişkin bir insan kişiliğinde bulunduğu varsayılan bir takım özellikler örgütün etkinlik ve verimini arttırma, başka deyişle varlığını koruma amacıyla benimsediği kurumsal çıkarları önplanda tutan ilkelere ile karşılaştırıldığında, örgüt ile bireyler arasında bir çelişki ortamının oluştuğu gözlenebilir. Çelişki; bireyin, özgerçekleşmesini sağlamak amacıyla özgürleşme eğilimleri ile formel örgütün akılcı ilkelere ters düşmesinden ortaya çıkar.

Bu çelişki ortamı, hem bireyin hem de örgütü varlıklarını koruyabilme amacıyla bir takım «**Savunmacı Davranışlar**»a iter (5). Zaten savunmacı davranış ya da ruhbilim literatüründe vurgulandığı şekliyle «**savunma mekanizmaları**»da gerek bireysel gerek örgütsel düzeyde ortaya çıkan ve çatışma nedenlerinden biri olan iletişim sorunlarından önemli birini oluşturmaktadır.

Savunma Mekanizmaları ve Savunmacı İletişim

Çevrenin hoşgörüsüz, ödün vermez, kesin iletileri ve kısıtlamaları, insanın gereksinimleri gözönünde tutulmaksızın uygulandığında, insanın hem kendi yapısındaki iletişimi, hem de çevreden bu iletileri gönderenler ile bir iletişim bozukluğu her zaman sözkonusu demektir.

(5) Bülent HİMMETOĞLU, **Örgütsel Katılık-Bireysel Özgürlük Çelişkisi Üzerine Bir Analiz**, Ders Teksiri, Ege Üniversitesi, İzmir.

Burada çatışmadan kaynaklanan karşıt enerji artık denetimsiz, sağlıksız bir sonuca götürücü şiddetli etkinliklere dönüşmektedir. Burada çift yönlü iletişim «açık iletişim» olmaktan çıkmış, toplum ve birey düzeyinde «savunucu iletişim» niteliğini kazanmıştır. Bu tür iletişim ortamında karşılıklı içtenlik olanaksız gibidir. Kişi, savunma mekanizmaları adı verilen bir takım ruhsal süreçleri yaşamaya, çevresinden gelen belirli iletilere ya da uyarımlara karşı değişik maskeler takmaya başlamıştır. Toplum da aynı türden maskeleri bireye karşı takmada ya da çeşitli baskıların şiddetini arttırmada daha fazla gecikmeyecektir.

Eğer dengeli özkışisel iletişimin oluşmasının ön koşulu bireyin toplumla, toplumun da bireyle kuracağı sağlıklı ve açık iletişim savunucu bireyin uyumlu bir «toplumsallaşma süreci» yaşamasına bağlı ise; ve sağlıklı, uyumlu ve dengeli toplumsallaşma sürecinin de bireyin yapısını sağlıklı oluşturacağı düşünülürse, değinilen aşamadan sonra artık sağlıklı bir birey yapısından da söz edilemeyecektir.

Böyle bir birey-toplum iletişim sürecindeki sorun bireyin iletişim ilişkileri ile sınırlı kalmayacaktır. Bu sorun toplumsallaşma sürecini yaşayan, toplumun tüm bireyleri için geçerli olan geniş kapsamlı bir sorun niteliğini kazanacaktır. Bu durumun ise sağlıksız bir toplumsal yapı oluşturacağı açıktır.

Bu aşamada «Savunma Mekanizmaları»nın biraz daha açıklanması gerekmektedir. Her bireyin özkışisel iletişimde de iletiştiği birimlerden biri çevrenin bir temsilcisi olan «kişiliğin toplumsal boyutu»dur. Diğeri ise onun kendine özgü nitelikleri yani «kişiliğin özkışisel boyutu»dur. Bu nedenle birey toplumla, hem kendi dışında hem de kendi kendisiyle olan iletişimi sürecinde karşı karşıyadır. Bu belirleme bir bakıma -eğer bireyin toplumla bir çatışması söz konusu ise- kişinin kendi dışında da kendi içinde de çatışmaya dayalı bir uyumsuz iletişim süreci yaşadığının bir göstergesidir.

Ancak gerek birey gerek toplum, birbiriyle olan iletişimde uyum, denge ve düzen arar. O zaman bireye düşen bu çatışmaya neden olan olay, olgu ve gereksinmeleri ortadan kaldıracı bir çaba göstermesi, bir psikolojik süreç yaşamasıdır. Bu durumda birey bu olay, olgu ya da gereksinmeleri, bir daha hatırlamamak üzere bir tarafa kaldırmakta ya da bunları çevresine yokmuş gibi göstermeye yönelmektedir.

Savunma mekanizmaları olarak bilinen ruhsal yaşantı türü, temel olarak- insanın bu unsurları ortadan kaldırıp bir daha kullanılm-

mamak üzere saklaması ya da çevreye böyle bir gereksinmesi olmadığını göstermeye çalışmasında yardımcı olmaktadır.

Ancak tüm bu toplumsal baskılar ya da toplumun kendine uyumlulaştırıcı çabaları karşısında bireyin, gösterdiği kabullenici tepkiler yanında toplum tarafından gönderilen bu tepkilere direnen ve «**kişilik**» ya da «**benlik**» olarak da bilinen değişmez ve kendine özgü yapısı vardır. Toplum bireyle olan iletişimde bu yapıyı gözönüne alarak ileti gönderir ya da alır. Ancak bu yapı toplumun tüm baskıcı, değiştirici ve kendine uyumlulaştırıcı iletilerine karşı hala kendine özgü kişilik yapısını koruyamayacak olursa toplumla ve herşeyden önce kendisi ile iletişiminde yeni bir takım sorun ve çatışmalar söz konusu olacaktır. Diğer bir deyişle savunma mekanizmalarını devreye fazlaca sokması; gerek kendi dışındaki gerekse kendi içindeki toplumun her ilgisine başka bir maske takarak kendi karşıt iletilerini ortadan kaldırmaya yönelmesi; bu durum karşısında gerek içindeki, gerekse dışındaki toplum ya da kişinin hangi maskesine göre ne tür bir ileti kodlayacağını bilememesi halinde kişinin sabit bir maskesi olamayacağından hangi maskesini uygulayacağını bilemeyecek ve kişiliksiz kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalacaktır.

Bu ise kişinin toplumla ve örgütle iletişimini uyuma sokarken kendi kendisi ile olan özkişisel iletişimini bozması, kendi kendisi ile bir tür iletişim kopukluğu ya da çıkmazı içine girmesinin kaçınılmaz olması demektir. Bu durumun sonuçta varacağı nokta, kısa süreli ve yanılıya dayalı «**yapay uyum**» pahasına uzun süreçte ve yıpratıcı çatışma ortamıdır.

(c) Örgütlerarası Çatışma

En kısa tanımıyla bireylerarasındaki çatışma ve nedenlerinin, örgütler düzeyine yükseltildiğinde görüldüğü biçimdir. Burada konunun daha yeterli anlaşılabilmesi için yapılması gereken şey örgütleri bir birey düzeyine indirgeyip, aynı bireylerarası ya da gruplararası çatışma olduğunu öne sürüyor:

Ancak etkileşimli yaklaşım çatışma türleri ve nedenleri üzerinde daha farklı bir yaklaşım geliştirmektedir. «Fink iki türlü bireylerarası çatışma olduğunu öne sürüyor:

- 1) Çatışan psikolojik ilişkiler,
- 2) Çatışan etkileşimler.

Bu farkı koşullayan durumları, bağdaşmayan amaç ve hedefler, ayrışan ilgi alanları, duygusal düşmanlık ve farklı değer yapılarıdır» (6).

KARAR ALMA SÜRECİNİN İLETİŞİMSEL TEMELİ

Karar alma en basit tanımıyla belli bir amaca yönelik olarak geliştirilecek davranış biçiminin dağarcıkta var olan birikimlere işlerlik kazandırarak belirlenmesi olarak tanımlanabilir. Ancak bu işlev sürecin aşamalarına derinlemesine girerek incelenmek istendiğinde karar alma sürecinin aslında bir iletişim süreçleri dizini olduğu anlaşılacaktır.

İster bireysel veya öz kişisel düzeyde olsun, ister örgütsel veya örgütlerarası düzeyde ele alınsın karar alma sürecinin ilk basamağı, alınacak karar sonucunda ulaşılabilecek noktanın ne olduğunun belirlenmesidir. Bu da özünde bir iletişim çabasını gerektirir. Çünkü söz konusu belirlemenin yapılabilmesi için ulaşılabilecek hedefin tanınması gerekir. Bundan sonra gelen ikinci aşamada bir tür «öz kişisel (bireysel) iletişim süreci» olan zihinsel süreçlerin işleyişi ağırlık kazanır. Bu süreçlerde gerçekleştirilen işlem gerek «id» olarak da tanımlanan düzensiz bilgi deposunu gerek «ego» olarak da bilinen düzenli bilgi arşivini özkışisel iletişim sürecinde tarayıp işe yarar bilgiyi bularak kullanılmasıdır. Bu ikinci iletişim süreci de «hatırlama» ya da «depo veya arşivdeki bilginin çağırılması» süreci olarak da tanınmaktadır. Bundan sonra ise bu bilgiyi kullanacak birimlerin biraraya gelerek elde edilen bilgi seçenekleri arasından amaca en doyurucu şekilde ulaştıracak seçeneklerin «tartışma» olarak adlandırılan özgün nitelikli bir iletişim süreci sonunda belirlemeleri aşaması gelir. Bu sürecin bir başka tanıdık tanımlaması da «düşünme» dir. Bu noktada düşünmenin sadece bir tür bireysel iletişim süreci olmadığını, örgütlerin de düşünme işlevine sahip olduklarını belirtmekte yarar vardır. Karar alma işleminin son aşaması ise seçimin, tartışmaya taraf olarak katılan birimlerin sunduğu seçenekler ve savunulardan birinin diğerlerini etkisi altına alarak ya da etkisiz hale getirerek benimsemesinin sağlanması sonucunda tamamlanması, ya da kısaca kararın alınması aşamasıdır.

Konuya bu yaklaşım doğrultusunda eğilindiğinde karar alamama sorununun da aslında bu birbirini izleyen iletişim ilişkileri dizininin aşı-

(6) ROBBINS, a.g.e., s. 29.

malarından birinde bir iletişim sorunu ve buna bağlı bir iletişim başarısızlığına işaret ettiğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

Bunun yanında yine iletişim bilimsel yaklaşım doğrultusunda konuya bakıldığında «**parazitlenme**» ya da «**gürültü**» olarak tanımlanan ileti bozulmalarının çatışmanın temel gerekçelerinden biri olduğu unutulmamalıdır. Bu nedenle çatışmanın tür ve oluşumu üzerinde bu noktada durulması gerekir.

ÇATIŞMA İLETİŞİMİNİN NEDENLERİNDEN BİRİ OLARAK PARAZİTLENME

İnsanoğlu, yaşamının hemen her aşamasında kendisi ile olduğu kadar çevresiyle de ilgilidir. İnsan, söz konusu ilgi kurma uğraşısını gerçekleştirirken gelen uyarımları uzmanlaşmış duyu organları ve algı kanalları aracılığıyla duyumsamaktadır. Ancak bunların hepsini ayrı zaman kesitlerinde; sırayla ya da eksik olarak duyumsamaz. Tüm uyarımları aynı anda duyumsar, sonra da bunları algılama sürecinde «**sınır ve tanı**» ve bir bütün olarak işleme sokar.

Bu algı kanalı ya da duyum merkezleri aracılığıyla alınan uyarımlar önce omuriliğe sonra da depolama işlevini üstlenen Cerebral Cortex'e gönderilir. Bundan sonra ise -ilk defaya mahsus olmak üzere- «**tepki**» olarak algılama dizgesi ve sürecinin çıktısı şeklinde davranışa yansıtılır. Algılama süreci işleyişi, algısal psikoloji uzmanı olan Eleanor Gibson'un öne sürdüğü «**Algılama**» kuramı uyarınca olur. Gerek özkişisel gerekse toplum ya da çevre ile kurulan iletişimde ortaya çıkan parazitlenmeler söz konusu algılama sürecinin farklı evrelerinde ortaya çıkabilir. Bunlar:

- 1- Çevresel parazit,
 - 2- Fizyolojik parazit,
 - 3- Psikolojik parazit, olmak üzere üç evrede olasıdır.
- 1- **Çevresel Parazit:** Bu parazit, içinde yaşanan çevre koşullarının, gerek özkişisel gerekse toplumsal iletişim ve etkileşimlerde yarattığı bozulmalardır. Bu tür parazitlenme, uyarımın kaynaktan çıktıktan sonra hedefte algılama süreci başlamadan önce, çevreden gelen parazit uyarımlarca bozulması şeklinde gerçekleşir. Çevre ile yapılan konuşma ve anlaşma ya da insanın kendisi ile olan özkişisel iletişim sürecinde bir uçağın geçmesi; bir buluşma saatinde çöken kesif sis; çöp kokuları

yüzünden güzel görünümlü bir yemeğin kokusunu alamama bu tür parazitlenmeler ve sonuçlarına örnektir. Bu parazit türü, iletişim sürecinin, etkili olabildiği aşaması açısından «**birinci basamak parazit**» olarak da tanımlanabilir. Çevresel parazitin bozucu etkisi duyumsanan bir uyarım ile diğer uyarımların eşleştirilmesinin ve algısal bütünlüğün oluşturulmasının engellenmesi olarak gözlenebilir.

- 2- **Fizyolojik Parazit:** Uyarımların kaynaktan hedefine çevresel parazitlerden arındırılarak ulaşmasına karşın duyu organlarında ortaya çıkan ya da var olan herhangi bir işlev bozukluğu nedeniyle oluşur. Fizyolojik parazit varlığından sözedilebilmesi için işlev bozukluğunun sadece duyu organları adı verilen pencerelerde ya da algılamının gerçekleştiği zihinsel süreçlere katılan herhangi bir organda ortaya çıkma koşulu yanında, özkişisel veya toplumsal iletişimde bir bozulmaya neden olması gerekir. Bu parazit türü de, iletişim sürecinin, etkili olabildiği aşaması açısından «**ikinci basamak parazit**» olarak da tanımlanabilir.
- 3- **Psikolojik Parazit:** Çevresel ve fizyolojik parazitten ayrı, bireyin algılama ve iletişim sürecini yaşadığı andaki psikolojik durumu ile ilgilidir. Diğer bir deyişle insan, psikolojik parazitlenmeye hedef olmuş bir iletişim sürecinde özkişisel iletişimi bozuk olduğundan çevre ile de sağlıklı ve uyumlu bir iletişime girememektedir. Bu parazit türünde, iletişim sürecinin, etkili olabildiği aşaması açısından «**üçüncü basamak parazit**» olarak da tanımlanabilir.

Bu arada, sözü edilen parazit türlerinin, iletişim süreçlerini tek başlarına etkileyebildikleri gibi birbirlerinin yaratıcısı da olabildiklerinden birlikte etkileyebilecekleri de dikkate alınmalıdır.

ÖRGÜTSEL ÇATIŞMANIN KURAMSAL TEMELLERİ

Yönetim işlevinde yaratıcı düşünce ve fikir üretimi yükselen kabatçı trendden kaynaklanarak artan bir öneme sahiptir. Öyle ki, bu işlev aynı zamanda planlama, yönlendirme ve gelişim işlevlerini de kapsayan geniş bir yönetsel etkinlik alanını kapsar boyut kazanmaktadır. Ancak yine bugün, «**çağdaş çoğulcu yönetim anlayışı**» içinde yaratıcı düşünce ve fikir üretiminin o oranda zor bir işlev halini aldığı ileri sürülebilir. Bugün giderek yaygınlık kazanan yönetim ve yönetici

tanımları içinde, gelir düzeyi, sosyal ve kültürel yapı, statü vb. birçok açılardan farkları da içeren karmaşık bir ilişkiler bütününe amaçlara ulaştıracak yönetim dehasını kesin bir gereklilik koşuluna bağlamaktadır. Söz konusu dehanın yöneticilik formasyonu ve performansına yansıyan en temel göstergesi örgütte baş gösteren çatışma süreçlerini, örgütü yıpratıp zayıflatmadan; aksine bu süreçler son bulduğunda örgütü eskisinden daha güçlü ve verimli hale getirebilme becerisini göstermek olmaktadır. Çünkü, «çağdaş yönetimlerde adeta üyelerinin örgüt içi ve örgütlerarası düzeydeki çatışmacı tutumları bir tür doğal örgütsel yaşam biçimi halini almıştır. Bu çoğulcu yönetimlerin ayrılmaz bir parçasıdır» (7).

Bugüne kadar birçok yönetim ve yöneticiler çatışmayı yaşamış, çatışmayla mücadele etmiş ve çatışmayı gidermeye çalışmış ya da yönetimbilim uzmanları çatışmayı giderilmesi gereken bir sorun olarak görmüş ve bu amaca yönelik kuram, ilke ve yöntemler geliştirmişlerdir. Bu amaçlar çatışmayla ilgili yönetim tarihi sürecinde bugüne kadar genelde üç yaklaşım ya da anlayışın ileri sürüldüğünü göstermektedir: Geleneksel yaklaşım, davranışçı yaklaşım, etkileşimci yaklaşım.

İlk ve en eski yaklaşım olan «**Geleneksel Yaklaşım**»ın temel ilkesi şöyle özetlenebilir: «**Bütün örgütsel çatışmalar yıpratıcı ve zararlıdır. Onun için kesin kes giderilmeleri gerekir**» (8). Çağının yönetim ve yöneticilik anlayışının bir yansıması olan bu baskıcı yaklaşım, çatışmayı bir sorun olarak görmekte, örgütün amaçlarına varma çabasının olumsuz etkilenmesine neden olduğu için, yine baskıcı bir yaklaşımla bastırılmasının gerekli olduğunu ileri sürmektedir. «**Bu yönetim anlayışı 1940'lara kadar geçerli olmuştur**» (9).

Tarihsel akış içinde geleneksel yönetim anlayışını «**Davranışçı Yaklaşım**» yönetim anlayışı takip etmiştir. Davranışçı yönetim yaklaşımı bugünün bazı örgüt modellerinde hala yer yer geçerliliğini korumaktadır. Davranışsal felsefe: «**Çatışmayı kabul etme**» yanlısıdır (10). Davranışçı felsefeye göre «Karmaşık (ayrıntılı) örgütler, doğa ve yapıları gereği çatışma üzerine kurulmuşlardır. Amaçlar üzerinde açıkça anlaşılmazlıklar vardır. Bölümler daha fazla bilinçlenme için, diğer

(7) ROBBINS, a.g.e., s. 11.

(8) ROBBINS, a.g.e., s. 12.

(9) ROBBINS, a.g.e., s. 12.

(10) ROBBINS, a.g.e., s. 13.

alt gruplar gelirlerini arttırmak için, daireler de saygınlık için rekabet ederler. Ama genelde hepsi «daha fazla güç» için rekabet ederler» (11).

Bu yönlüyle davranışçı yönetim felsefesinin, geleneksel yönetim anlayışına sahip yönetim anlayışına oranla, ortamı gereği, gerçeği kabullenmesi nedeniyle daha akılcı olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Burada Katz'ın saptamasına yer vermekte yarar vardır; «Şu da eklenmelidir ki, çatışmanın bütün türleri kötü değildir. Tim anlayışa oranla, gerçeği kabullenmesi nedeniyle daha akılcı olduğunu söylemek yanlış olmasa gerektir. Burada Katz'ın saptamasına yer vermekte yarar vardır; «Şu da eklenmelidir ki, çatışmanın bütün türleri kötü değildir. Tüm çabalar çatışmayı gidermek ortadan kaldırmak doğrultusunda olmamalıdır. Grup çatışmalarının olumlu sosyal işlevleri vardır» (12).

Özcesi davranışçı felsefe daha doğalcı bir yaklaşım olarak nitelenebilir. Ancak bir yanlış anlamaya neden olmamak için bu saptamayı yapmakta yarar vardır; Örgütlerde çatışmanın olması doğaldır, hatta, örgüt içindeki farkların ortaya çıkarılması ve yöneticinin tarafından bilinmesi için gerekli olduğu dahi öne sürülebilir. Ancak tüm çatışma türlerinin de örgüt için yararlı olamayacağı da bir diğer gerçektir. Davranışçı yönetim anlayışının vurgulamak istediği budur.

Son ve en çağdaş yönetim yaklaşımı «Etkileşimci Yaklaşımı» geliştirmiş ve önermiştir. Bu yaklaşımın en basit tanımı davranışçıların yaklaşımını bir adım daha ileri götürmüş olmaları ile ifade edilebilir. Bunun daha iyi anlaşılabilmesi için davranışçı yaklaşımla olan farkları üzerinde durmak yerinde olacaktır. Etkileşimci yönetim felsefesi;

- «(1) Çatışmanın yararları açısından önemini bilir,
- (2) Açıkça çatışmayı destekler,
- (3) Çatışma yönetimini, onu gidermeye çalışacak kadar güdülemenin gerekli olduğunu da savunur.
- (4) Çatışma yönetimini yöneticinin en büyük sorumluluğu sayar» (13).

(11) ROBBINS, a.g.e., s. 13.

(12) ROBBINS, a.g.e., s. 13.

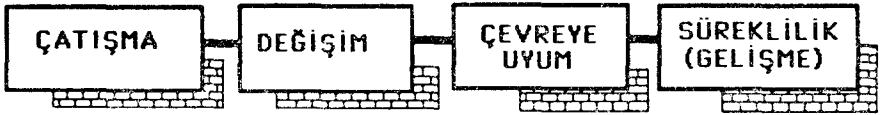
(13) ROBBINS, a.g.e., s. 13-14.

Etkileşimci yönetim yaklaşımının geçerli olduğu döneme kadar yönetim anlayışları ya çatışmayı yadsıma stratejisini benimsemişler ya da yalnızca onun varlığını ve doğallığını kabul etmekle yetinmişlerdir. Ancak etkileşimci yaklaşım, gündeme yepyeni bir yönetim işlevi getirmektedir: «**çatışma yönetimi**»

Buna göre her örgütte çeşitli kaynaklara dayalı farklar vardır ve bunlar çatışma nedenidirler. Ancak bu çatışmanın olumsuz sonuçlarını yönetimin ve dolayısıyla örgütün yararına olumlu hale dönüştürülmesi olanaklıdır. O da akılcı bir yönetim eylemini gerektirir.

Etkileşimciler çatışmanın örgüt ve yönetime sağladığı yararları öz olarak şöyle belirtmektedirler: «Çatışmayı gidermenin tek yönlü düşünmeye, verimsiz fikirlere ve en son olarak da yönetsel çöküşe neden olacağı açıktır (14). Yönetim sosyal psikologlarından Fico da «Çatışma yoksunluğunun yetkencilik (otokrasi), tekilcilik, çöküşü ve ussal durağanlık, çatışmanın varlığının ise demokrasiyi (çoğulculuk) getireceğini; bunun da çok yönlülüğü, gelişmeyi ve kendi kendine yeterliliği koşullayacağını öne sürmüştür. Çatışma, gelişmenin ve başarının doğduğu yaşam çekirdeğidir» der (15).

Ancak bu felsefe üzerine oturtulan bir yönetim işlevinde, yönetim birimleri ve yöneticinin beceri ve performans sınırları çok zorlanır. Görevin zorluğu alışılmışın ve beklenenin çok dışında oluşan çatışmaya yönelik iletişim ilişkilerinin denetim altında tutulmasının güçlüğünden kaynaklanır. Kaldı ki «Karmaşık (ayrıntılı) bir örgütlenmede cansızlığın olmaması demek bir örgütte yöneticinin görevlerinden biri ve en önemlisinin sürüşmelerin yönlendirilmesi demektir. Cross'a göre kağıt üzerinde ya da kitabi yönetici ile gerçek yönetici arasındaki fark bu tür farklılaşma ve çatışmaların olduğu bir örgütü başarıya götürmesi ya da götürmemesi ile belli olur» (16).

Şekil 1. Çatışma iletişiminin mantıksal işleyiş süreci

(14) ROBBINS, a.g.e., s. 14.

(15) ROBBINS, a.g.e., s. 15.

(16) ROBBINS, a.g.e., s. 12.

ÖRGÜTSEL ÇATIŞMANIN ETKENLERİ

- (a) **İşlevsellik:** Çatışmanın tüm türleri işleve dönük ya da örgüt işleyişini olumlu yöne yöneltebilecek nitelikte değildir.
- (b) **Rekabet:** Rekabet ve çatışma birbirlerini doğru orantılı olarak etkileyen unsurlardır.
- (c) **Kooperasyon:** Çatışmayla ters orantılı ama yönetimin işini kolaylaştırmak açısından yönetimin amaçları ile koşul, başarısı ile doğru orantılı ve olumlu bir araçtır. Çatışma arttıkça çatışan taraflar arasında bir ortaklaşma doğar.

Bu etkenlerden kaynaklanan çatışmanın «**nedenler**»i ise şu başlıklar altında toplanabilir.

- (a) İletişim
- (b) Yönetimsel Yapı
- (c) Kişisel Davranış Unsurları

Çatışmanın iletişime dayalı nedenlerinde, en başta üzerinde durulması gereken unsur yönetsel etkileşimlerde iletişim anlayışıdır. «İletişim işlemi, anlamın bir kişiden diğerine dinamik (etkin) aktarımıdır. Bunun başarısı için iletinin verilmesi yetmez aynı zamanda anlaşılması da gerekir. Başarılı iletişim düşünce ya da fikrin, alıcıda, gönderenin kafasındaki imajı gerçekleştirebildiği oranda oluşur» (17). Ancak eğer örgüt içindeki birimler arasında bir iletişim sorunu varsa o zaman bir çatışma zemini de yaratılmış demektir. İletişim bozulduğunu yaratan unsurlar:

- (a) Semantik (Anlamsal) zorluklar,
- (b) Yanlış anlamalar,
- (c) İletişim kanallarındaki gürültü (parazit)lerdir.

Çatışmanın iletişime dayalı neden ve işleyişinden sonra bir de ikinci etken olan «**yapı**» üzerinde durmak gerekiyor. Yapı ile kişisel davranışlar arasında, çatışmanın incelenmesi açısından, özellikle «**denetlenebilirlik**» açısından farklar vardır. Diğer bir anlatımla, yapısal unsurlar, kişisel davranış unsurlarına göreli olarak daha fazla denetlenebilir ve yönlendirilebilir unsurlardır. Bu açıdan söz konusu denetlenebilir unsurları; yapının büyüklüğü, yapı içindeki bürokratik nitelik

(17) ROBBINS, a.g.e., s. 31.

ve özellikler, şeflik stili, yürütmeye katılma, ödüllendirme sistemi, içbağımlılık vb. olarak ifade etmek mümkündür. Bu denetlenebilir unsurlar biraz daha açıldığında şu özelliklere sahip olduklarından sözedilebilir:

Rheinman'ın, çatışmaya neden olan başarısız iletişim modelinin asıl adı «Pseudo-Conflict» tir.

Şekil 2 Örgütsel İletişim Süreci ve Pseudo-Conflict (18)

- (a) **Yapının Büyüklüğü:** Çatışma olasılığı örgüt yapısının büyüklüğü ve karmaşıklığı, ayrıntıllığı ile doğru orantılı olarak artar ya da azalır. Yapı büyüdükçe beklentiler yükselecek amaçlar daha genişleyecek, nüfus artacak, yapı daha ayrıntılı bir örgütlenmeyi kaçınılmaz hale getirecek; bu, örgütte bürokrasiyi zorunlulaştıracak, ayrıca örgütün nüfusunun artışı amaç farklılaşmalarını daha da arttıracak, bunun sonunda ise çatışmanın niteliği ve etkisi daha da artacaktır.
- (b) **Bürokratik Nitelik ve Özellikler:** «Tekdüzeleştirme, uzmanlaşma ve standardlaşma (tepkileşme) bürokrasilerin gelişimi için gerekli faktörlerdir... Görev tek düzeleştikçe birey uzmanlaşmakta ve tektipleşmektedir. Bu ise kişiyi çatışmaya yöneltir. Çünkü sıkıntı ve yorgunluk getirir» (19).
- (c) **Şeflik Stili:** Bu başlık altında, çatışma ile kurulan ilişki, bir noktada yönetim anlayışındaki çoğulculuk ile ilişkilidir. Yönetilen, diğer bir deyişle şef-çalışan (işçi) iletişimi ve etkileşim ne kadar yoğun ve sağlıklı ise çatışma olasılığı o oran-

(18) ROBBINS, a.g.e., s. 32.

(19) ROBBINS, a.g.e., s. 43.

da artacaktır. «Likert, bunun sebebini çalışanların kendi aralarındaki rekabeti arttırması nedeniyle ve çalışanların işlerine daha fazla bağlanmaları nedeniyle olumlu bulur. Bu davranış yapısal ve otorite çatışması türünde oluşur» (20). Bu çatışma sonucunda çalışanların dikey yükselme olanak ve çabalarının etkili olacağı açıktır.

- (d) **Yönetime Katılma:** Çalışanların yönetime katılması, çatışmanın en yoğun olduğu ama buna karşın ilerlemenin en çok olduğu yönetim anlayışı ve uygulamasıdır. «Çalışanlar burada karar alma ya da fikir yürütme aşamasında katılırlar» (21). Böylece yönetim, belirli bozulma ya da bunalım noktalarında yeni ve sorunları çözmeye yönelik fikirler edinebilirler. Ama bu, şüphesiz ki çatışmalar doğrultusunda olur.
- (e) **Ödüllendirme Sistemi:** Çalışmaların değerlendirilmesi, bu değerler aracılığıyla oluşturulan ölçümlendirme ve dereceleme ve bu değerlerin karşılığı olan ödüllerin doyuruculuk açısından farklı olması, çalışanların, diğerlerinden daha yüksek bir değere layık görülme gereksinmesini doğurur. Bu, zaman zaman diğerlerinin ayaklarını kaydırma çabasını koşullayacağı gibi diğerlerinden daha fazla çalışma ve onun önüne geçme çabasını da koşullar. Bu çatışmanın olumlu sonuç verebilmesi hatta bu çatışmanın olabilmesi için dikey yükselme olanaklarının sınırlı olmaması gereklidir.
- (f) **İçbağımlılık:** Kişinin örgütle olan bağıntılarını sürekli kılabilmek çabası ve bu çabanın sonucunda olagelen çatışmadır. «Kaynak birikimi sabitse ve bir grubun kazancı diğeri ile aynı düzeydeyse, burada yüksek düzeyde bir içbağımlılık ve çatışma beklenmektedir. Çünkü burada kazanç sıfır değerindedir» (22).

İletişim ve yapısal faktörlerin yanında, başta da belirtildiği gibi bir de, kişisel davranış faktörleri çatışmanın oluşmasında önemli bir etki yapmaktadır. Bireyin örgüte katılmasındaki amaç ve bu amaçların doğurduğu doyum ya da doyumsuzluk, kişisel yapı ve nitelikleri, statü gereksinmesi vb. unsurlar kişinin çatışmaya -çeşitli düzeylerde- katılıp katılmamasında önemli bir rol oynar.

(20) ROBBINS, a.g.e., s. 45.

(21) ROBBINS, a.g.e., s. 45.

(22) ROBBINS, a.g.e., s. 48-49.

Ancak şurası vurgulanmalıdır ki, bu tür uygulamaların gerçekleştirilebilmesi, çatışmanın örgütsel amaçlara uygun olarak uygulanıp bu çabadan yararlanılabilmesi için gerekli olan -en genelde- yönetim anlayışı tabanının çoğulcu, açık ve demokratik yönetim kafalarının olmasını gerektirir. Aksi takdirde örgüt için, onun amaçlarına ulaşabilmesi için son derece olumlu olabilecek «**Çatışma Yönetimi**» örgütü son derece önlenmesi olanaksız zararlar edinmeye de götürebilecektir.

SONUÇ

İnsanoğlunun kendisi için olumlu sonuç vereceği inanç ve beklentisi ile gerçekleştirdiği hemen tüm girişimler sonuçta amaçladığı olumlu gelişmeler yanında; beklenti ve amaçlarına ters düşen olumsuz gelişmeleri de, bir yan etki olarak beraberinde getirmiştir. Bu özellik, «**her çözüm beraberinde yeni sorunlar getirir ve insan bu yeni sorunlara yeni çözümler bulmaya yönelir**» şeklinde formüleleştirilebilir.

Bu özelliğe bir örnek vermek gerektiğinde ilk akla gelenlerden biri, insanın «**toplumsallaşma çabası**» olmaktadır. Çok basit bir tanımlamayla toplumsallaşma, insanın gereksinimlerini karşılamak için diğer insanlarla, belirli kurallara dayalı iletişim ilişkileri içine girip birlikte yaşam olanağını yaratmaları süreci olarak ifade edilebilir. İnsanlık tarihinin kökenlerine inildiğinde bu sürecin başlangıcı «**doğal gereksinimler**» olarak adlandırılacak gereksinimlerin karşılanması çabasına dayandırılabilir. İnsan gıda edinme, savunma, üreme ve benzeri gereksinimlerini tek başına karşılamada yetersiz kalır. Özellikle doğa ile mücadele döneminde tek başınalığın getirdiği güçsüzlük insanoğlunu toplumsallaşmaya yönelten başlıca etken olmuştur. Bunun yanında insanın bu gereksinimlerini karşılama çabasına diğer türdeşleri ile gerçekleştirdiği ortaklaşa girişimi ile, kendisine bir yandan da amaçlarına ulaşma mücadelesindeki başarı olanağını yaratmıştır.

Ancak diğer yandan bu yarar, beraberinde bir takım sorunları da getirmiştir. Toplumsallaşma kavramının kapsamında olan «**birlikte yaşam**» insan için ek yükümlülükler, ek ve «**türetilmiş gereksinimler**» yanında ek amaçlar edinmeyi kaçınılmaz kılmıştır. Geniş kapsamlı bir yaklaşımla, çağdaş insanın yaşamında onu rahatsız etmekte olan birçok olay ya da gelişmenin, insanoğlunun bu ilk girişimi ve onun sonuçları ve uzantısı olduğunu ileri sürmek hatalı olmayacaktır.

Teknolojik gelişme ve onun uzantısı olan hızlı endüstrileşme, toplumsallaşma sürecinde olduğu gibi yan etkiler doğuran bir gelişme boyutu olmuştur. Söz konusu gelişmeler insanın gereksinimlerini karşılama amacına yönelik olarak yine insanın gerçekleştirdiği gelişmelerdir. Diğer bir bakış açısıyla bu girişimler ve sonucunda gerçekleşen oluşum insan oğlunun çıkarlarına hizmet etmek doğrultusunda doğayı denetim altına aldığı; doğadan aldığı yine doğa ile mücadelesinde doğaya karşı bir araç ya da silah olarak kullandığının bir göstergesi olmaktadır. Ancak makalenin başında da değinilen yasa (ya da evrensel mantık) yine işlemiş ve teknolojik ve teknoloji insana sağladığı yararlar yanında birtakım yeni ve özgün nitelikli sorunları beraberinde getirmiştir. Günümüz insanı artık bir yandan teknolojinin kendine sağladığı olanaklardan yararlanmakla birlikte bir yandan da yine teknolojinin yarattığı sorunları çözmek için uğraşmaktadır. Bu uğraşısında ise başvurduğu birincil kaynak çoğu zaman yine doğa olmaktadır.

Teknolojik gelişme ve bu gelişmenin yarattığı çevre sağlığı vb. sorunların yanında en belirgin sorun kaynağı da bireyin ruhsal yapı ve yaşamında oluşmaktadır.

Bu sorun kategorisinde göze çarpan ilk sorun kaynağı; bireyin günlük yaşamının oldukça önemli bir bölümünde teknoloji ile içli dışlı olması zorunluluğundan ötürü yaşamının bu kesitinde kendini öz benliğinden soyutlamak durumunda kalmasıdır. Bu sorun insanda bir takım ruhsal kaynaklı benlik ve öz-denge bozulmaları olarak gözlenebilmektedir. Teknolojik gelişme ve bu gelişmenin biçimlendirdiği yaşam koşulları ise insanın birey olarak kendi kendine kurduğu «**özkişisel iletişim**»in kopmasına neden olmaktadır.

Bunun yanında, gelişkin teknoloji bireyin kendi kendine yeterli hale gelmesini sağlamakta; bu da insanın toplumla olan bağıntılarını zayıflatmaktadır. İnsan, toplum adı verilen ve bireylerin belirli hedeflere ulaşmak için oluşturdukları bir ortaklaşa zemini olarak tanımlanan bütüne gereksinim duyduğu için katılır. Bu katılım gerekçeleri ortadan kalktığı oranda da topluma katılmaya veya toplumla bütünleşmeye, kısaca toplumsallaşmaya gerek kalmayacağı açıktır. Basitçe ifade edilen bu özellik karşısında gelişkin teknolojinin yarattığı «**kendi kendine yeterli insan**» modelini bir diğer şekilde tanımlama olasılığı belirlemektedir: Gelişkin teknolojinin kendine sağladığı olanaklar sonucunda kendi kendine yeterli olabildiği için toplumsallaşma gereği duymayan, ve bu yüzden de «**toplumsallaşma güdüsü za-**

yıflamış insan». Konuya bu tanım doğrultusunda yaklaşıldığında ise insan için «**öz-kişisel iletişim**» kopukluklarından kaynaklanan özbenlik sorunları yanında, toplumla insan arasındaki «**toplumsal iletişim**» kopukluklarından kaynaklanan uyumsuzluk sorunlarından söz etmek de mümkün hale gelmektedir.

Teknolojik gelişmişlik düzeyinden kaynaklanan bir diğer sorun da çevre sağlığı alanındadır. İnsanın doğa ile mücadele ederken teknolojiyi üretip ondan yararlandığı bilinen ve bu çalışmanın başlarında da vurgulanmış olan bir gerçektir. Ancak çağdaş insan, içinde yaşadığı dönemde teknoloji ile mücadele ederken de doğadan yararlanmaya yönelmektedir. Bununla birlikte, teknoloji ve onun uzantısı olan hızlı endüstrileşme gelişmesinin bir doğurgusu olan çevre ve doğanın kirlenmesi, sonuçta insan ile doğal çevresi arasında bir iletişim ve etkileşim kopukluğunu da kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu ise gerek doğrudan gerek dolaylı yollardan insanda ruhsal ve bedensel sorunlar yaratmaktadır. Ancak yine aynı insan sorunun çözümünü yaşamının, kendi öz-kişisel gereksinimlerini karşılamak için ayırabildiği kesitlerinde doğaya yaklaşmakta bulmaktadır.

İnsan için, yüzyıllar boyunca olduğu gibi bugün de toplum içinde bulunma, bu yapı içinde yer alma yaşamla eşdeğerde bir gereksinimse, çevresindeki diğer insanlarla birlikte bu gereksinimi karşılama olanağını veren iletişim de o denli önemli bir yere sahiptir.

İnsanın, bir toplumsallaşma süreci yaşamaksızın toplum içinde yer alması ve toplumca kabullenilmesi sözkonusu olamaz. Ancak toplumsallaşma sürecini de «**sağlıklı**» yaşaması, sonucun amaca ulaştırıcı olması açısından temel koşuldur. Ancak toplumsallaşma sürecinin sağlıklı gerçekleştirilebilmesi için bu sürecin temelini oluşturan «**iletişim gereklilikleri**» yerine getirilerek sağlıklı bir süreç özelliğine sahip olması gerekir. Bu sürecin temelindeki gereklilik ise algılamadır. Algılama sürecinin diğer süreçleri zincirleme olarak amaçlanan sonuca götürücü olabilmesi için ise parazitlerden arındırılmış olması temel koşul niteliğine kavuşmaktadır.

Ancak çağdaş insanın, birey olarak, böylesine ideal bir toplumsallaşma ve toplumsal-özkişisel iletişim sürecini pratik koşullar açısından yaşaması düşünülememektedir.

Herşeyden önce toplumsallaşma adı verilen, bireyin topluma mal edilmesi, toplumun çevre ile uyumlu bir birimi halini alması sürecinde olması gereken insan için, birey-birey ve birey-toplum ilişkileri ge-

rektiği kadar yoğun olamamakta; hatta bu ilişkiler giderek ortadan kalkmaktadır. Birey bu süreçte kendine örnek olarak alması gereken insanlarla, yoğunluğu bir yana, iletişim bile kuramama sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu, bireyin toplumla ilişkilerini baltalayan başlıca etken olmaktadır.

Çağdaş insan için de toplumla doğrudan ilişkilere bağlı bir toplumsallaşmadan değil de kitle iletişim araçları aracılığıyla dolaylı bir toplumsallaşma hatta toplumsallaştırmadan söz etmek daha doğru olmaktadır.

Bunun yanında bir de parazitler devreye girip var olan birey-birey ve buna bağlı olarak da birey-toplum iletişimi olasılıklarının kısıntılarını da ortadan kaldırmaktadır.

Bunun yanında çağdaş toplumsal yaşamı birçok açıdan bir çelişmeler, ikilemler, çok amaçlılık ve mücadele ilişkileri üzerine kurulmuştur. Bu mücadele her ne kadar insanoğlunun toplumsal yaşamının başlangıcından bu yana süregelenmiş ise de bugün, bağımsız değişken niteliğindeki yeniliklere görece olarak değişmiş ve yeni bir görünüm ve işleyiş biçimi halini almıştır. Bu yeni biçim ve koşullar ile yeni yaşam işleyişinin, toplumsal yaşamın özgün nitelikli ve ayrılmaz bir parçası olan Yönetim-Yönetilen ilişkilerinde de kendini göstermesi kaçınılmazdır. Özcesi toplumsal yaşam sürecindeki mücadele ve bir mücadele yöntemi olan «Çatışma»nın örgütlerin yönetim-yönetilen ilişkilerinde de kendini gösterecek, bunun sonucunda da kendi içinde çatışma süreçlerini yaşayan örgütlerin kendi aralarında da, çatışma içinde olmaları kaçınılmaz olacaktır.

Bu çalışma, çatışmanın ağırlıklı olarak iletişimsel boyut ve özelliklerini tanımak, bilmek, tanıtmak ve olanaklar ölçüsünde öğretmek amacıyla, kuramsal düzeyde gerçekleştirilmiştir.

ÖZET

Bu konuda sonuç olarak söylenebilecek şeyler ise öz olarak şöyle toparlanabilmektedir.

Çağdaş yöneticinin işi, toplumsal ilişkileri ile, örgütlerarası ve örgüt-içi, yönetim-yönetilen ilişkilerinin çatışma temelinde oturmuş olmasından ötürü oldukça-bundan önceki yönetim ve yöneticilerle karşılaştırıldığında- zordur. Bu zorluğun birinci nedeni, çatışmanın bir yaşam biçimi olarak örgütsel yapıların ayrılmaz bir parçası ha-

lini alması ve yöneticinin de bu devingen ortamda değişken ilişkileri düzenleyip örgütü amaçlarını gerçekleştirmede başarıya ulaştırmak zorunda kalması ve bu örgütsel yaşam ve yönetim seçeneğinin daha verimli ve başarı olasılığı yüksek ama diğer yönetim anlayışlarına göre daha zor ve riskli olmasındandır. Bu özel nedenin dışındaki genel neden ise: Çağdaş yönetimleri eski yönetimler gibi yaşam gerçeklerinden kopuk, bu gerçekleri yok sayan bir örgüt işleyiş ve düzenlenişinin çağdaş örgüt işleyiş ve düzenlenişlerini, sürekliliklerini engelleyici ve bu yüzden toplumsal yaşam işleyişine sıkıca bağlı olmasının gerekli olmasındandır. Toplumsal yaşama bu denli sıkı bağlı olmak ise yönetimlerinin bir yerde yaşam koşulları üzerinde de etkili ve düzenleyici olmaya zorlamaktadır. Çatışma bu toplumsal yaşama koşul ve işleyiş süreçleri örgüte yansımış türlerinden biridir. Diğer bir deyişle çağdaş yönetici gerek kendi örgütü içindeki gerekse kendi örgütünün diğer örgütlerle olan ilişkilerinde ortaya çıkan çatışmaları denetimi altında tutmayı bilmek zorundadır. Bunu gerçekleştirebilmesi için ise herşeyden önce yönetilenleri ile her türlü engelden ve parazitten bağımsız ve iletişim bağı kurması ile gerçekleştirebilir. Bu bağı kurulması sonucunda yönetilenleri arasındaki farkları çatışma nedenlerini ve çatışacak olan güçleri tanıyacaktır. Ancak bu iletişim bağına olagelen parazitlerde bir çatışma nedenidirler.

Ancak bu ilişkiler ve türlerinin bir örgütte yerleşebilmesi için öncelikle yönetim kafa yapısının çatışma ortamının bir örgütte gereği üzerinde anlaşmış olması gereklidir. Bunun için ise «çoğulcu demokratik» bir yönetim anlayışının yerleşmiş olması gereklidir.

Bu, çatışmaya dayalı ilişkiler dizgesi üzerine oturtulmuş yönetim uygulaması sonucunda, yöneticinin işi zorlaştığı oranda örgüt daha devingen, yenileşmeye açık, üretken ve amaçlara yönelik olacaktır. Çatışma bir örgütü yaşatma çabası içinde -gerek iç yani elemanların içte, yapıda tutulmaları, gerekse diğer örgütlerle olan çabada daha ileri gidebilmede sağladığı yararlar açısından da- oldukça önemli bir yeri ve gereği vardır.

KAYNAKÇA

- HİMMETOĞLU, Bülent : **Örgütsel Katılık-Bireysel Özgürlük Çeliş-kisi Üzerine Bir Analiz**, Ders Teksiri, E.Ü. İşletme Fakültesi, İzmir, 1977.
- MARCH, James G. ve Herbert ASIMON : **Örgütler**, (Çev.: Ömer BOZKURT ve Oğuz ONARAN), TODAİE Yay. No: 144, Sevinç Matbaası, Ankara, 1975.
- ROBBINS, Stephen P. : **Managing Organizational Conflict**, Prentice-Hall Inc. New Jersey, 1974.

KİTLE İLETİŞİM ALANINDAKİ ÇALIŞMALARDA TEMEL YÖNELİM VE DEĞİŞİMLER

Yrd. Doç. Dr. Merih ZILLIOĞLU*

GİRİŞ

Toplumsal bir olgu olarak kitle iletişiminin, modern toplumlardaki teknolojik yenilik ve gelişmelerden önce varolmasına karşın, bilimsel olduğu kadar ekonomik, siyasal çevrelerin ilgi odağını oluşturması kısa bir geçmişe sahip.

Özgül bir inceleme ve araştırma alanı olarak yaklaşık 60 yıllık bir tarihi olan kitle iletişimi ve araçları bilim dünyasında yoğun tartışmaların kaynağını oluşturuyor. Çünkü, tüm toplumsal/kültürel olgular gibi bilimsel gelişmelerin de dayandığı belli ideolojik temeller ve buna karşılık desteklediği ya da geliştirdiği ideolojiler vardır. Böylece, belli bakış açılarını yansıtan yaklaşımlar, akımlar ve değişik görüşler ortaya çıkar. Bütün bunlar tarihsel süreçte, ilgili oldukları toplumsal/kültürel koşullar içinde değerlendirildiklerinde anlam kazanırlar. Bu nedenle, bilimsel çalışmalarda kaydedilen gelişmeler, tartışılan konu ve sorunlar yalnızca bir birikim ve karşılıklı etkileşim sonucu olarak ele alınmazlar.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı kitle iletişim alanında bilimsel olarak nereden nerelere yönelindiğini, temel yaklaşımlar, akım-

(*) Anadolu Üniversitesi, İ.İ.B.F.

lar ve üzerinde durulan sorunlar açısından kısaca gözden geçirmek ve bunu yaparken bu gelişmelerin tarihsel toplumsal koşullar ve sorunlarla genel bir ilişkisini kurmaya çalışmaktır.

BAŞLANGIÇTAKİ YOL AYRIMI

Konuya, «neden 'kitle' iletişim araçları adı?» sorusuyla başlanabilir. Toplumsal iletişimde rol oynayan kitap, gazete, dergi, sinema, radyo ve televizyon v.b. gibi, özellikleriyle birbirlerinden çok farklı iletişim araçlarının neden «kitle» sözcüğü ile tanımlandıklarına kısaca değinmek, alana ve alandaki sorunlara başlangıçtaki yaklaşımın belirlenmesi açısından önemli. XIX. yüzyıldan günümüze gelerek çeşitlenen iletişim araçlarının bir bölümünün kitle iletişim araçları (mass media) adıyla birlikte sınıflandırılıp anılmalarının temelinde, yine geçen yüzyıldan günümüze kadar geliştirilen toplum kuramlarının birçoğunun dayandığı bir toplum anlayışı bulunur. Sanayileşme ve onun uzantısı olan 2. Kent Devrimi'nin siyasal, ekonomik ve toplumsal ilişkiler düzlemlerinde değerlendirmesini yapan toplum bilimcilerin «kitleleşen» toplumları bir olgu olarak benimsemeleri, modern toplumu kitle toplumu olarak ele alma anlayışını geliştirmiştir. Genelde bu anlayış, Sanayi Devrimi'nin toplumsal mekânda, zamanda ve ilişkilerde yarattığı değişikliklerin insanları geleneksel ilişkilerinden, değerlerinden kopardığı, yabancılaştırdığı ve kitle içinde yalnızlaştırarak anomi durumuna soktuğu biçimindedir. Kitle iletişim araçları ise, böylesi betimlenen modern toplumlarda bireyi/kitleyi toplumsal sisteme ve onu yönlendirenlere bağlamaktadırlar.

Kısaca, iletişim araçlarının neden «kitle» sözcüğü ile tanımlandığı sorusu, olumlu ve olumsuz değerlendirmeleriyle kitle toplumu paradigması ile karşılık bulmaktadır. Böylece, kitle iletişim araçları tanımlaması, kullanımının başlangıcında varsayılmış bir dizi toplumsal/kültürel süreç, ilişki ve durumu da yansıtmakta, kitle sözcüğü bu araçlar karşısında yaşa, cinsiyete, sınıfsal konuma, etnik kökene v.b. değişkenlere göre farklılaşmayan edilgen bir alıcılar/izleyiciler çoğunluk grubuna gönderme yapmaktadır. Bennett (1988:31), böylesi bir -izleyici- kitle anlayışının ileti üretiminin seçkinlerin elinde olduğu ve bu araçların bu seçkinler ve kitle arasında iletişim sağladığı görüşünü içerdiğini, ancak günümüzdeki kullanımında başlangıçtaki bu yananlamdan çok, alışkanlığın/dile yerleşmişliğin etkin olduğunu

belirtir. Bu yargının geçerliliği ise, alanda geliştirilen yaklaşımların değişim sürecinde tartışılabilir.

1. Dünya Savaşı süresince ve iki savaş arasında propagandadaki işlevleri dikkati çeken kitle iletişim araçları ile ilgili öncü incelemelerin 1930'ların sonlarına kadar genelde ortak hareket noktası, yazılı basın, sinema ve radyonun çok etkin oldukları, seçmenler ve tüketiciler olarak izleyicilerin tutum ve davranışlarını istendik yönde değiştirebilecekleri inancıydı (Curran ve diğerleri 1988:11). Tchakotine 1939'da yayınlanan **Le Viol des Foules par la Propagande Politique** adlı yapıtında (Bkz. Caseneuve 1970:137) propagandanın etkinlik koşullarını incelemiş ve iki savaş arasında Almanya'da güçlenen nazizmin bundan yararlanmayı bildiğini vurgulamıştı. Savaş sırasında Goebbels'in radyo konuşmaları onun görüşlerini doğrular nitelikte olmuştu. Benzer gözlemler savaş sırasında ilginin kitle iletişim araçlarına, özellikle radyoya daha çok yönelmesinde etkin oldu. Avrupa'da faşizmin tırmanmasından ve nazizmin şiddetinden kaçarak A.B.D.'ne göç eden toplum bilimciler tarafından yapılan çalışmalar da radyonun naziler tarafından propaganda amacıyla kullanımından etkilenmiştir.

Soruna giderek güncellik ve önem kazandıran savaş öncesi ve savaş ortamı, alanla ilgili deneysel araştırmaları da özendirmiştir. Böylece, 1930'ların sonlarından başlayarak kitle iletişimi ve araçları konusundaki görüşler arasında bir yol ayrımı da belirginleşmiştir. Alanın tarihçesini inceleyenlerin kabul ettikleri sınıflamalardan birine göre «deneysel» akım ve «eleştirel» akım içinde yer alan çalışma ve araştırmaları sürdürenler konuya genel yaklaşımlarında, sorun ve amaç belirlemede, ortak kavramlara yükledikleri anlamlarda değişik ve çoğu kez karşıt yolları izlemişlerdir*.

Aynı tarihsel bağlamda, totaliter rejimlerin toplumu yönlendirmek ve denetlemek için güçlü bir silaha sahip olduğu gözlemi ile yola çıkan ve soğuk savaş döneminde gelişen bu iki akım «... kitle iletişim araçları gerçeğinin iki ayrı okunuşuyla (...) kitle iletişiminin

(*) Bu iki akımı yöntem açısından kesin çizgilerle ayırmak olası değil. Her ne kadar «eleştirel akım» temsilcileri daha çok Avrupa toplum felsefesi geleneğinin uzantısı olarak spekülâtif yönetime ağırlık vermişlerse de, bu onların deneysel araştırmalara hiç yönelmedikleri anlamına gelmemektedir. Örneğin Frankfurt okulu temsilcileri kuramın önceliğini kabul etmekle birlikte, deneysel araştırmalardan da uzak kalmamışlardır (Bkz. Jay 1977: 253-287).

de çalışma alanını 50'li yılların sonuna kadar baskın biçimde yapılandırmış...» (Breton ve Proulx, 1989:134) ve birbirlerine karşıt iki geleneği oluşturmuşlardır.

Bu iki gelenek A.B.D. ve Avrupa kökenli toplumbilimsel yaklaşımlar arasındaki ayrıma uygun düşmektedir. Kitle iletişimi alanında yapılan ilk davranışsal sosyo-psikolojik «deneysel» çalışmalar sonraları yapısal görevselci Amerikan toplumbilimi ile bütünleşirken, «eleştirel» okulun temsilcileri klasik Avrupa toplumbiliminin kuramsal ve marksist eleştiri geleneğini izlemişlerdir. Merton, **Social Theory and Social Structure**'de (1949 aktaran Mattelart A. ve M.1986 :64) bunu iki ayrı dünya görüşünün uzantısı olarak değerlendirir: «Kuzey Amerika'nın gözlemlediği yerde, Avrupa'lı düşler. Kuzey Amerika'lı kısa dönemi inceler, Avrupa'lı uzun dönem için spekülasyon yapar». Açıklama yanlı olmakla birlikte, ayrımın dünya görüşleri ayrımına bağlanması geçerli sayılabilir.

Başlangıçta, kitle toplumu anlayışında görünürdeki benzerliklerine karşın, iki akımın temsilcileri özde, bu arada Batı demokrasilerini değerlendirmede de ayrılırlar. «Deneysel» akım ile «eleştirel» akımın arasındaki temel ayrım bir yöntem sorunu değil, demokratik toplum tasarımı ve kitle iletişim araçlarının böylesi bir toplumdaki işlevleri konusundadır. Lazarsfeld gibi «deneysel» akımın öncüleri için sorun, kitle iletişim araçlarının A.B.D. gibi demokratik olduğu varsayılan bir toplum içindeki yerlerini belirleme ve sistemle bütünleşmeleri sorunudur. Bu araçlar-şiddet ögesi taşıyan imgelerle şiddete özendirme gibi -içerik açısından bazı olumsuz etkileriyle endişe verici görülseler bile, çoğulcu demokratik yaşamın temel bir ögesi olarak değerlendirilirler.

Oysa, karşıt görüşü paylaşanlar açısından kitle iletişim araçları toplumlarda varolan siyasal, ekonomik ilişkileri ve egemen ideolojiyi yeniden üretip yaymada rol oynarlar. Bu nedenle, bu araçların gerçek bir demokratik siyasal toplumsallaşma sürecinin yaşanmasında kendiliğinden olumlu katkıda buldukları düşünülmez. Örneğin, 1940'lı ve 1950'li yıllarda eleştirel akımın ünlü temsilcisi Frankfurt Okulu'nun Horkheimer, Adorno gibi üyeleri için, A.B.D. gibi demokratik görüşlü toplumlarda bile kitle iletişim araçlarının kitle kültürünü yeniden üretip yayarlar «incelikli ve etkili» bir siyasal baskı ve yönlendirme aracı olarak işlev gördükleri kesindir. (Bkz. Jay. 1977:248-249). Kısaca, «... iki akım arasındaki karşıtlık Batı demokrasisi modelinin yorumunda olduğu kadar, iletişim araçlarının (bu modelde) oy-

nayabilecekleri rolün incelenmesinden kaynaklanmaktaydı ve halâ da bundan kaynaklanmaktadır» (Missika ve Wolton 1983:189).

Ordunun, yayın kuruluşlarının, reklam sektörünün mali yönden destekledikleri deneysel araştırmalar* öncelikle -kamuoyunun oluşumu açısından- siyasal ve -reklamcılık açısından- ekonomik konular olmak üzere kuruluşların ya da kamuoyunun ilgisine göre belirlenen ırkçılık, şiddet v.b. değişik konulara yönelir. Kitle iletişim araçlarının izleyici/alıcı üzerinde tam etkili olduğu denencesiyle sürdürülen bu araştırmalarından elde edilen bulguların etkinin çok az ya da sınırlı olduğunu ortaya koyması ise düş kırıklığına yol açar.

1960'a gelindiğinde, geçmişteki araştırmaların değerlendirilmesi, kitle iletişim araçlarının izleyici üzerindeki etkilerin yeterli ve zorunlu nedeni olmadığı ve daha çok varolan normaları güçlendirme yönünde işlev gördükleri biçiminde yapılır (Klapper 1960, Bkz. Brown 1983:36,37). Ayrıca «... dikkati kitle iletişim araçlarının insanlara «ne» yaptıklarından çok, insanların bu araçlardan ne yaptıkları üzerinde yoğunlaştırmak gerekir» (Katz 1959 aktaran Caseneuve 1970: 50) önermesi de daha etkin bir izleyici anlayışını yansıtır.

Kitle iletişiminde, kişiler arası iletişimin ve grup normlarının önceliğinin ve belirleyiciliğinin keşfi, deneysel akım açısından edilgen kitle ve izleyici birey tezinin sarsılması, kesin ve tam güçlü kitle iletişim araçları mitosunun yıkılmasıdır. 1950'lerin sonuna kadar, yirmi yıl boyunca kısa süredeki tutumsal ve davranışsal etkileri ölçmeye yönelik sosyal-psikolojik bu araştırmalar toplumsal ve psikolojik etkilerin hemen ve kesin olduğuna ilişkin önyargıların temelsizliğini ortaya koymuştur. 1960'tan sonra etki araştırmalarını sürdürenler bu birikimin sonuçlarını göz önüne aldılar**.

Deneysel akımın karşıtı olarak gelişen eleştirel akım kitle iletişimini toplumsal rolü ve sonuçları açısından inceler ve -genelde

(*) Özellikle savaş döneminde kitle iletişim araçlarının propagandadaki etkinliği gibi stratejik öneme sahip bir konuya ordunun ilgisiz kalması beklenemezdi. Kuruluşların siparişi ile yapılan bu tür araştırmaları Lazarsfeld «idari» araştırmalar olarak nitelendirir.

(**) 60'a kadar sürdürülen araştırmaların ortaya koyduğu: izleyicilerin seçici izleme ve algılama tavırları; kitle iletişiminin iki aşamalı işleyişi ve kanaat önderlerinin etkinliği ve kitle iletişiminin daha çok varolan değerleri pekiştirme yönündeki işlevi ile ilgili olarak Bkz. Erdoğan ve Alemdar (1990) Janowitz (1968).

olumsuz- değerlendirir. Kitle toplumu anlayışında temel hareket noktalarından biri, ekonomik ve siyasal sistemlerin kitle iletişimine ve araçlarına da egemen olmasıdır. Demokrasi, siyaset ve kitle iletişim araçları arasındaki ilişkileri sorgularken kitle iletişim araçlarının bu iki sisteme bağımlılığını ve kitleleri bağımlı kılmadaki rollerini ortaya çıkarmaya çalışır. Marksist eleştiriyi temel almakla birlikte, bu akım içinde yer alan tüm görüşler ekonomik çözümleme ve sınıfsal bakış açısı* ile sınırlı değildir.

Kitle iletişimde üretim ilişkileri yerine kültürel çözümlemeyi temel alan bir yaklaşım geliştiren Frankfurt Okulu, demokratik olmadığı için eleştirdiği kitle kültürünün gelişmesinde kültür endüstrilerinin (kitle iletişim araçlarının) standartlaştırıcı etkisi ve bunun da kitleyi bağımlı kılmadaki rolü üzerinde durur. Örneğin, Adorno radyonun müzikte standartlaşmayı nasıl gerçekleştirdiğinden söz ederken, bu durumun kapitalist olmayan sistemler için de geçerli olduğunu, teknik eşbiçimlemenin (uniformisation) merkezi yönetime yol açtığını belirtir (Bkz. Jay 1977:225). Horkheimer ise, sinema için «... değişik görünümleri içinde, insanı gerçekliğinden, yaşadığı zamandan koparır. Bu, biyografilerin kahramanları için olduğu kadar kitleler için de geçerlidir» der (aktaran Jay 1977:246). Kısaca, kitle iletişim araçlarının destekleyip yaydığı, benimsettiği kitle kültürü aldatici bir tüketim eşitliği ardında aşıldığı konformizmle «tek boyutlu insan» (Marcuse 1975) yaratmaktadır ve onun yönlendirilmesini kolaylaştırılmaktadır.

Temel ideolojik ayrılıklarına karşın deneysel ve eleştirel akımların temsilcilerinin belli bir süre ortak noktası kitle iletişim araçlarının tam ve kesin gücü mitosunu benimsemiş olmalarıdır. Bu araçların mutlak gücüne inanış, birinciler açısından «... geniş izleyici topluluklarının ilgisinin çekilmesi ya da görüş ve davranışlarının etkilenmesi gibi belirlenmiş amaçları sağlama yeteneği...» (McQuail 1983:46) anlamında «etkililik», ikinciler için toplumsal boyutta manipülasyon biçiminde ayrı yaklaşımlarla da olsa, kaynak ve ileti karşısında edilgen bir izleyici varsayımına dayanır. Bu durum, birbirine karşıt iki akımın tek yönlü ve güçlü bir iletişim anlayışında** buluş-

(*). Örneğin, Frankfurt Okulu'ndan Habermas kitle iletişimde varsaydığı iletişim blokaajlarını, sınıflar arası güç ilişkilerinden de öte, modern toplum yapısının bir sonucu olarak değerlendirmektedir (Bkz. Oskay 1982:261).

(**) Kuşkusuz bu noktadaki temel ayrımlarını gözardı etmemek gerekiyor. Deneysel akımın tersine, eleştirel yaklaşımda iletişim süreci kaynak ileti ve alıcı

maları sayılabilir ve demokratik toplum anlayışlarındaki farktan ötürü deneysel akımın yatay, eleştirel akımın düşey bir modele göre değerlendirme yaptıkları söylenebilir. Ancak, 1950'lerin sonuna kadar yapılan etki araştırmalarının beklenen sonucu vermemesi deneysel akımda bu anlayış açısından belli bir değişime yol açmıştır.

Başlangıcından itibaren yaklaşık yirmi yıl süresince yapılan deneysel araştırmaların «hiç/sınırlı etki» sonuçları neden bu alandaki ideolojik tartışmaların sonunu getirmemiş, bu araştırmaların bulguları neden eleştirel akımın soyut manipülasyon tezine somut bir karşıt yanıt oluşturamamıştır? Bu sorunun karşılığı her iki akımın yaklaşımlarındaki uzlaşmaz noktalarda bulunmaktadır. Toplum felsefelerinde ve Avrupa toplumbiliminde geliştirilen büyük boy kuramların, toplumları ve kültürleri ve değişmelerini açıklamada sahip oldukları tarihsel/evrensel bakış açısıyla, diyalektik ve marksist düşüncüyü temel alarak geliştiren eleştirel yaklaşımda benimsenen egemen ideolojinin ve ilişkilerin yeniden üretilmesiyle ilgili bir manipülasyon anlayışını, kitle iletişim araçlarının bireysel tutum ve davranışlar üzerinde kısa dönemdeki etkilerini araştıran çalışmaların sonuçları ile değerlendirmek olası değildir.

Böylece, her iki gelenek de 1960'lara kadar, manipülasyon anlayışına dayanan kuramsal eleştirilerin yinelenmesi ya da bu araçların toplumsal etkilerini kavramaya olanak vermeyen araştırmaların yapılması biçiminde sürdürülmüştür. Bu tarihten sonra her iki akımda da eski çizgileri izleyenlerin yanında yeni yönelimleri benimseyenler kitle iletişimi alanında yeni bir dönemi başlatmışlardır.

Bu yeni dönemi belirleyen yaklaşımlar ve çalışmalar önceki çalışmaların birikimiyle olduğu kadar, savaş sonrasında oluşan yeni dünya düzeninde ve kapitalist sanayi toplumlarında gözlenen değişmelerle de ilgilidir.

SANAYİ SONRASI TOPLUM VE KİTLE İLETİŞİMİNDE YENİ YÖNELİMLER

2. Dünya Savaşı sonrasında kapitalist sanayi ülkelerinde yeni bir toplumsal sürecin yaşanmaya başladığı gözlenir. Daniel Bell gibi

arasında yalın bir çizgisel nedensellik bağı çerçevesinde ele alınmaz. Kitle iletişimi toplumsal sistemin ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirilir ve kitle iletişim sürecinin işleyişi diğer toplumsal süreçlerin işleyişine koşut sayılır (Erdoğan ve Alemdar 1990: 222-223).

toplum bilimciler bu süreçten etkilenen toplumlari sanayi sonrası toplumlar olarak tanımlarlar. Hizmetler sektörünün sanayi sektörünün önüne geçmesi, ileri ve sürekli yenilenen bir teknoloji, ekonomik değişme ve «gelişmenin» ivme kazanması, dış pazarların genişlemesiyle sağlanan gelir artışına bağlı olarak toplum içinde - mal ve hizmet tüketimi olanaklarıyla özdeşleştirilen- görel bir refahın yaygınlaşması sanayi ötesi toplumu belirlediği varsayılan ölçütlerdendir.

Armand ve Michèle Mattelart (1986:74-79) kavramı içerik açısından iki aşamada değerlendirirler. 1950'lerin sonunda ortaya atılan bu kavram Batı dünyasının 1970'lerde yaşadığı ekonomik krize kadar, teknokratik bürokrasilerin merkezi yönetiminde ve denetiminde sürekli ilerlemenin, hızlı ekonomik büyümenin ve gelirlerde sürekli artışın gerçekleştiği bir bolluk toplumunu tanımlamak için kullanılır. Bu içeriği ile ilk ve tipik örneğini oluşturan A.B.D.'de ortaya atılan kavram krizden sonra Avrupa ve Üçüncü Dünya ülkelerinin de katıldığı bir tartışma ortamında içerik değiştirir. Toplumsal/kültürel gelişmelerle birlikte Avrupa kökenli eleştiri geleneğinin de getirdiği sorgulamalar sonucu, merkezizetçilik yerini ademi merkezizetçiliğe, mal varlığı ve tüketimle özdeşleşen mutluluk tanımı yerini nitelikli yaşam anlayışına, çalışma-dinlenme/eğlenme ikilisi yerini çalışma-yaratıcılık ikilisine bırakır. İleri sanayi ülkelerinininkine alternatif ekonomik modellerin geliştirildiği, temsili demokrasi yerine doğrudan demokrasi biçimlerinin önerildiği bu dönemde, kavram yönetilenlerin varlığını ve çeşitliliğini de gözönüne alarak kullanılmaya başlamıştır. Böylece, kavramın içeriği değişmiş eskisinden geriye «... yalnızca hizmetler sektörüne dayalı toplum (sonradan enformasyon ya da iletişim toplumuna dönüşmüştür) düşüncesi ve teknolojik gelişmenin ve uluslararası karşılıklı bağımlılığın kaçınılmazlığına inanç kalmıştır» (Mattelart A. ve M. 1986:75).

2. Dünya Savaşı sonrasında, kapitalist ülkeler içinde sanayi sonrası topluma geçiş süreci olarak tanımlanan değişimleri en önce yaşanan A.B.D.'de toplumu, öğelerinin uyumlu ve karşılıklı görevlerinin oluşturduğu dengeli bir sistem olarak ele alan yapısal görevselci yaklaşımın ve ideolojisinin* kitle iletişimi konusunda da etkin olması doğaldır. İki dünya savaşını kendi topraklarında yaşamamış olan ve bu savaşlara ordularıyla katılan A.B.D. Batı dünyası içinde savaş

(*) Yapısalçı-Görevselci yaklaşımın belli başlı temsilcileriyle birlikte ayrıntılı açıklaması ve eleştirisi için Bkz. Kongar (1979: 165-198) ve Tolan (1983: 44-94).

öncesinin ve savaş durumunun sorunlarını ve olumsuz sonuçlarını toplumsal ve ekonomik düzeyde en az hissetmiş olan ülkedir. Bu nedenle, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan yeni dünya düzeninde üstlendiği «hür dünya» liderliğinde geliştirdiği ekonomik, askeri ve siyasal gücünün Amerikan toplumuna sağladığı olanaklar ve Soğuk Savaş döneminde toplumun varlığına yönelik olarak algılanan dış tehdit, ortak değerlerde bütünleşmiş bir toplum imgesinin geliştirilmesini kolaylaştırıyordu. Bu bağlamda, 1960'lara kadar uzanan dönemde kitle iletişim araçlarında yürütülen reklam ve siyasal kampanyaların «sonuçlarını» ölçmeye yönelik araştırmaların genelde bireyin ve onun davranışlarını odak alan «etkililik» araştırmaları olması da aykırı değildi. Üstelik, ilgi konusunun asıl olarak reklamlar ve siyasal kampanyalar olması da ekonomik gelişmede, tüketim gücünde ve demokraside kendini en ileri aşamada değerlendiren bir topluma uygun düşüyordu*. Ayrıca, tüm toplumsal nitelikli araştırmalara olduğu gibi kitle iletişim araştırmalarına da yansıyan niceli üstün tutma anlayışının, savaş sonrasında gelişen yeni teknolojilerle birlikte etkinliği artan mühendisin ve fizikçinin benimsediği »... sayısal tekniklerden hareketle geleceğe doğrusal yansıtma yapan nesnel yöntemlere ...» (Mattelart A. ve M. 1986:75), başka deyişle teknokrat mantığına da uygun düştüğü söylenebilir.

Kitle iletişiminin makro düzeyde, ekonomik ve siyasal boyutları içinde ele alındığı eleştirel akımda 1960'lara kadar olan dönemde kitle iletişim araçları konusunda iki temel görüşten söz edilebilir. Marksist kuramda ve onun izleyicilerinde kitle iletişimi ve araçları, üretim araçlarına sahip olanların, düşüncelerin üretiminde de egemen olmaları ve kapitalist üretim biçimini sürdürmede bu araçlardan bir denetim biçimi olarak yararlanması bağlamında ele alınır (Erdoğan ve Alemdar 1990:186). İkinci görüş ise, Frankfurt Okulu'nda geliştirilen görüştür. Bu okulun kurucuları, diyalektik yaklaşımın ve marksist kuramın etkisinde kapitalist toplumlarda kitle iletişim araçlarının kitle kültürünü yeniden üretmedeki etkisi rolü üzerinde durmuşlardır. Kültür endüstrileri bağlamında ele aldıkları kitle iletişiminde teknolojik ussallığın etken olduğunu kabul ederler. Başka deyişle, kültür

(*) Kuşkusuz deneysel akım yalnız A.B.D.'deki temsilcileri ile sınırlı tutulamaz, bu akımı izleyen, ideolojisini paylayan pekçok Avrupa'lı araştırmacı da vardır. Ancak akımın temeli ve gelişmesi A.B.D.'deki toplumsal ve bilimsel gelişmelerle yakından ilgilidir. Başka deyişle, akıma damga vuran ve yayılma odağını oluşturan A.B.D.'deki bilimsel çalışmalar olmuştur.

endüstrilerinin ürünlerinin üretim ve dağıtımında da, kapitalist sistemi ve onun ideolojisini de belirleyen teknolojik ussallık rol oynamaktadır. Üretim ilişkileri yerine teknolojik ussallık üzerinde durulması ve araçların mülkiyetinin egemen sınıflardan alınmasıyla toplumsal denetim ve baskının sona ereceği konusundaki kuşkuları, Frankfurt Okulu ile ortodoks marksistlerin yollarını ayırır. Frankfurt Okulu'nun üyelerinin yaklaşımlarında, faşist totaliter rejimlerin deneyi, 1917 Devrimi'nin Batı Avrupa'ya yayılamaması ve Stalin dönemi uygulamaları, 2. Dünya Savaşı sonrasında Batı dünyasında görece bir siyasal denge durumunun oluşması gibi üç tarihsel olgu etkili olmuştur (Bennett 1988:42). Kısaca, Frankfurt Okulu'nun görüşleri marksist kuramın geliştirildiği dönemden değişik bir tarihsel/kültürel ortamın ürünüdür.

Eleştirel akımın temelleri Batı Avrupa toplumlarının tarihsel ve bilimsel gelişme süreçlerine dayanır. A.B.D.'nin görece kısa geçmişine karşılık çok uzun bir tarihi olan Avrupa toplumlarının belleğinde ekonomik temeli-din, mezhep, ulus ve sınıf kavga ve savaşlarının, yakın geçmişte en önemlileri Sanayi ve 1789 Fransız devrimleri olan birçok kökten değişimin izleri bulunur. Bu nedenle, özellikle Sanayi Devrimi'nden beri sonuçları hissedilir ve sürekliliği gözlenebilir olan toplumsal/kültürel değişme ile ilgili zengin bir tartışma birikimi vardır. Buna yüzyılımızda, iki büyük savaşın öncesinde ve süresince, ekonomik çıkarların gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde yol açtığı olumsuz sonuçların, kıtanın siyasi haritasının birkaç kez değişmesinin gözlemi de eklenir. Ayrıca, kapitalizmin yayılması ve gelişmesi kadar sosyalizmin de alternatif bir uygulama olarak gelişmesi ve İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Doğu ve Batı blokları olarak ortaya çıkan siyasal, ekonomik ve ideolojik kutuplaşma tartışmaya yeni boyutlar katmıştır. Bu bağlamda eleştirel akımda kitle iletişim araçları, ister Frankfurt Okulu kurucularının ileri sürmüş oldukları gibi teknolojinin mantığının bir gereği olarak, ister ekonomik gücü elinde tutanların çıkarlarını kollamak için olsun, egemen ilişkilerin ve ideolojinin hizmetinde bir manipulasyon aracı olarak görülürler.

60'lı yıllar 2. Dünya Savaşı sonrasında kurulan dünya düzeninin etkilerinin tüm toplumlarda belirgin olarak hissedilmeye başlandığı dönemdir. Avrupa'daki tüm toplumlar gibi kapitalist toplumlar da, toplumsal yaşamın her alanında doğrudan etkilendikleri bir savaşın olumsuz sonuçlarıyla uğraştılar. Amerika'nın parasal ve teknolojik katkılarıyla düzeltmeye çalıştıkları ekonomik yaşamın olumlu etki-

lerini, özellikle Federal Almanya, Fransa ve İngiltere gibi savaş öncesinde sanayileşmiş olan ülkeler, ancak 60'lara doğru hissetmeye başladılar. Başka deyişle, sanayi sonrası toplumun niteliklerine sahip olmaya başlamaları A.B.D.'den sonradır. Atlantığın iki yakasında yaşanan bu sürecin bütünleşmesi ve Doğu Blokunda ve Üçüncü Dünya ülkelerinde ortaya çıkan gelişmeler Batı Dünyasında yeni toplumsal olguların ve tartışmaların zeminini oluşturmuştur.

Bu gelişmelerin kitle iletişimi alanındaki çalışmalara yansımaları kaçınılmazdı. Örneğin Klapper'in, kitle iletişim araçlarının daha çok varolan normları güçlendirme yönünde işlev gördükleri biçiminde önermesinin A.B.D.'de 60'lı yılların ikinci yarısına kadar yaygın olan bir kanıyı yansıttığı söylenebilir. Missika ve Wolton (1983:197) bu görüşü benimseyen çözümlerinin A.B.D.'deki toplumsal gelişmelere denk düştüğüne işaret ederler. 60'lı yılların başında A.B.D.'de ortak değerlerde bütünleşmiş bir toplum görüşü egemenliğini sürdürmektedir. Bu nedenle, kitle iletişim araçlarının toplumsal değerlerdeki biricinstenliği yansıttığına inanılır. Oysa, 60'lı yılların ikinci yarısında toplumu sarsan ırkçılık karşıtı gösteriler, Vietnam Savaşı'na yönelik tepkiler ve gençlik eylemleri, marjinal sayılan grupların varlıklarının eylem ve görüşleriyle -özellikle televizyonda- gözönüne ve dile getirilmesi olur. Demokratik toplumun göstergesi de sayılsa bu durum bu araçların bütünleştirici rolüne ilişkin inancın sorgulanmasına neden olur.

Özellikle, 60'lı yıllardan sonra sürdürülen çalışmalar, önceki dönemi belirleyen yaklaşımların kavramsal sınırlılıklarını, yöntemsel sorunlarını gözlemleyip, eleştiren, bazıları öncekileri, bazıları da yeni yaklaşımları geliştiren çalışmalar olmuştur. Deneysel akımı izleyen bazı araştırmacılar kitle iletişim araçlarının toplumsal işlevleri ve/veya bireylerde karşıladıkları psikolojik gereksinimler üzerinde yoğunlaşır ve kitle iletişiminde kişiler arası ilişkileri inceleyen araştırma modellerini geliştirirken, başka araştırmacılar da bu araçları teknik, simgesel ve sosyo-politik boyutlarda başka türlü düşünme biçimini yansıtan yeni yönelimleri belirlemiştirler (Breton ve Proulx 1989:163). Bu gelişmelerde alanın içindeki tartışma ve etkileşimler kadar, A.B.D.'de ve Batı Avrupa'da ulusal toplum düzeyinde ve uluslararası ilişkilerde yaşanan görece refah ve buhran dönemleri etkili olmuştur.

ARAÇ MI? / İLETİ Mİ?

Kitle iletişimini teknoloji/araç boyutunda ele alan yönelim, iletişim teknolojisinin odak noktası alan bir bakış açısını yansıtır. Bu yönelimin ilk temsilcisi Innis'e göre tarihsel süreçte «... her şeyi yapan iletişim teknolojisidir (...). İnsan sadece bu teknolojinin edilgen üyesidir» (aktaran Erdoğan ve Alemdar 1990:155). Başka deyişle, toplumsal/kültürel oluş ve değişimde belirleyici etken iletişim aracıdır. Innis'in öncülüğüne karşın iletişimde teknolojik belirleyicilik görüşüyle tanınan daha çok McLuhan olmuştur. Innis iletişim teknolojisinin toplumsal/kültürel örgütlenmeleri biçimlediğini ve değiştirdiğini ileri sürer, oysa McLuhan bu teknolojinin insanın duyuları ve düşünceleri üzerindeki etkisini temel alır.

McLuhan 1964'de «araç iletidir» derken (1977:25) herbirinin özgül nitelik ve etkileriyle tüm araçların, bu arada kitle iletişim araçlarının da insanın organlarının ve duyularının uzantıları olarak*, onun algılama ve düşünme biçimini belirlediğini ileri sürer. Ona göre, iletişimde «ne söylendiği» değil «neyle/nasıl söylendiği» önemlidir. Örneğin, kitabın basım teknikleriyle çoğaltılabilmesi, aktardığı içerik ne olursa olsun, tekniğin yapısından kaynaklanan bir sistemleştirme-yeye yol açar. Bu ise, bakış açısını psikolojik olarak yoğunlaştırır ve mekanın görsel, eşbiçimli ve sürekli olduğu izlenimini yaratır. Ulusculuk, sanayiye yönelme, okur yazarlığın artışı ise toplumsal düzeyde belirlediği gelişmelerden bazılarıdır (1977:201). McLuhan'ın iletişim tekniklerinin gelişmesini tarihsel süreçte incelerken teknolojiyi bağımsız değişken, insan düşüncesini ve toplumsal/kültürel etkenleri bağımlı değişken olarak değerlendirmesi kuşkusuz kabul edilebilir değildir. Bununla birlikte, görüşlerinin -bilim çevreleri dışında ilgi görmesi, bunların sanayi sonrası toplumun özellikle ilk aşamasındaki toplumsal ilerleme ve refahı teknolojik ve ekonomik gelişme ile özdeşleştiren teknolojik iyimserliğe denk düşmesiyle ve bu görüşlerden kendilerine pay çıkaran teknokrat kesimin ve belli çıkar çevrelerinin işine gelmesiyle açıklanabilir. Nitekim McLuhan'ı «... Ford, ABC, CBS, NBC, CBC ve benzerleri araç olarak (...) kullandı-

(*) McLuhan bu tezini geliştirmeden 30 yıl kadar önce Horkheimer ona önceden yanıt verir gibi «aracın insan uzvunun bir uzantısı olduğunu önermesi tersine çevrilebilir ve uzvun aracın uzantısı olduğu söylenebilir» demiştir (aktaran Jay 1977: 102).

lar, çünkü McLuhan araç olarak çıkarlarına uygun iletiler taşıyordu» (Erdoğan ve Alemdar 1990:157).

Bununla birlikte tezinin, haklılıkla eleştirilen abartma, indirgeyicilik ve tarihi çarpıtma gibi yönlerine karşın, iletişimde aracın rolünün sorgulanması ve teknolojik yeniliğin insan düşüncesinde ve toplumsal/kültürel sistemde etkileyici bir değişken olarak gözönüne alınması açısından tartışmalara kaynaklık etmesi, alana katkısı olmuştur.

McLuhan'ın tezinin olumlu ve olumsuz yankılar yarattığı 60'lı yılların başında yapısalcı yaklaşım bir çok toplumsal ve beşeri bilim alanını etkilemeye başlamış ve etkileri uzun süreli olmuştur. Bu arada yapısal dilbilimin etkisiyle gelişen göstergebilimsel çalışmalar da iletişimin «simgesel» boyutu üzerinde odaklaşan yönelimi belirlemiştir. Bu yönelimde «neyin söylendiği» inceleme konusudur.

Fransa'da CECMAS*'ın bünyesinde Barthes'in öncülüğünü yaptığı göstergebilimsel çalışmalar «kültürel olguların simgesel statüsünü» inceler. Bu merkezin amacı kurucusu Friedman'a göre «görsel işitsel araçların öneminin değerlendirilmesi ayrıcalığını Amerika'lılara bırakmamak ve Berelson Okulunun ilk modellerini sunduğu içerik çözümlenmelerini geliştirmektir» (aktaran Mattelart A. ve M. 1986: 38).

Gerçekten de, neyin söylendiği konusu çok daha önce A.B.D.'de ele alınmış, 1920'lerde yazılı basın için uygulanmaya başlayan içerik çözümlenmeleri giderek geliştirilmiştir. Kitle iletişimi ve araçları konusunda Amerikan okullarına ve bireyi toplumsal yapıdan bağımsız olarak ele alan psikolojizme bir tepki olarak değerlendirilebilecek göstergebilimsel çalışmalarda ise içerik çözümlenmelerinden çok farklı bir yöntem izlenmiştir. Niceliksel ve betimsel içerik çözümlenmelerinin sınırlılıkları «... söylemin, öykünün, imgenin çözümlenmesi ve en sonunda da mitin ve ideolojinin işleyişinin incelenmesi ...» (Bretton ve Proulx 1989:169) ile aşılmıştır.

(*) **CESMAS** (Kitle İletişim Araştırmaları Merkezi) Georges Friedmann'ın öncülüğünde 1960'da, bir bütün olarak toplumla kitle iletişimi arasındaki ilişkileri araştırmak amacıyla kurulmuştur. 1974'de merkezin adı CETSAS (Sosyolojik, Antropolojik Semiolojik Disiplinler ötesi Araştırmalar Merkezi) olarak değiştirilirken göstergebilimin kazandığı önem de vurgulanmaktaydı. Oysa 1979'da «semioloji» yerini «politik»e bırakır ve CETSAP CECMAS'ın yerini alır (Bkz. Mattelart A. ve 1986: 37-41).

Metnin/iletinin okunmasını temel alan göstergebilimin üzerinde durduğu metnin düzenlamı değil, yananlamıdır. Bu anlam metni oluşturan öğelerin birbirleriyle olan ilişkilerinde (metnin yapısında) belirlenmektedir. Böylece, göstergebilimsel çalışmalarda art zamanlı (diachronique) çözümlmeyi geçersiz/anlamsız bulan yapısalcı bir yaklaşımla, metnin tarihsel/kültürel bağlamı gözönüne alınmadığı gibi, genellikle kaynak ile alıcıya da yer verilmiyor, onların doğası konusunda tartışma getirilmiyordu. «Sıradan alıcının okumasının (bilinçsiz bile olsa) göstergebilimsel okumaya zorunlu olarak uygun olduğu ...» varsayılırken* (Breton ve Proulx 1989:170) kaynak da-gözönüne alındığı durumlarda-alıcının edilgen imgesiyle özdeşleştiriliyordu (Mattelart A. ve M. 1986:44).

Kitle iletişim araçlarının, iletileriyle toplumdaki egemenlik sistemini yeniden üreten bir güce sahip olduklarını kabul ederek kendisinden önceki eleştirel düşüncüyü izleyen yapısalcı çözümlenin temel katkısı, iletinin içeriğinin ideolojik boyutunu vurgulaması olmuştur (Curran ve diğerleri 1988:25).

İletişimde metnin/iletinin baş role çıkması, belli tarihsel ve toplumsal koşullarla ilişkilendirilebilir mi? Dilbilimden başlayarak birçok bilim dalını etkileyen, göstergebilimsel çalışmalara kaynaklık eden yapısalcılığın Fransa'da belli bir toplumsal değişimin felsefi görünümü olarak önem kazandığı gözlemi yapılmıştır. Cezayir Savaşı'nın bitimine kadar aydın kesimde etkin olan varoluşçuluk felsefesi, 2. Dünya Savaşı'ndan beri sürekli krizin içindeki bir kapitalist toplumun bunalımına uygun düşerken, «... yapısalcılık, 60'lı yıllara doğru, sistemin görece olarak dengelendiği zamanda ortaya çıkar» (Nair 1972 aktaran Mattelart A. ve M. 1986:89). Bu gözlem değerlendirilirse tarihi soyutlayan yapısalcılığın etkinlik kazanması bir açıdan acı ve sıkıntı dolu bir yakın geçmişin yükünden kurtuluş gibi düşünülebilir. Bir başka açıdan bakıldığında da teknolojik yenileşmede A.B.D.'nin gerisinde kalan Batı Avrupa'nın söylemin evreninde kendini araştırması sayılabilir.

(*) Aynı dönemde Baudrillard, kitle iletişiminin tek yönlü işleyiş biçiminin iletişimsizliğe neden olduğunu vurgular. Böylece, içeriğin alıcıya ulaşmadığını söylerken bu varsayım da karşı çıkmış olur. Ancak, bunun nedenini alıcılara değil araçların teknik özelliklerine bağlar (Bkz. Mattelart A. ve M. 1986: 108).

TOPLUMBİLİMSEL YÖNELİM VE SOSYO-POLİTİK BOYUTTA YENİ TARTIŞMALAR

1950'lerin sonunda A.B.D.'li toplumbilimciler Riley ve Riley kitle iletişimi konusunda toplumbilimsel yaklaşımın gerekliliğine işaret ederler. Onlara göre kitle iletişimi, toplumsal iletişim sürecinin ancak bir parçasıdır ve gönderici ile alıcı arasındaki iletişim, onların toplumsal konumları ve buna bağlı olarak sahip oldukları ilişkiler çerçevesinde değerlendirilebilir (Bkz. Erdoğan ve Alemdar 1990: 100-101). Aynı dönemde Wright da (1986) kitle iletişim araçlarının açık ve örtülü işlevlerini karşılaştırırken toplumbilimsel bir bakış açısını sunar.

Bu yaklaşımların ileri sürüldüğü yıllar kitle iletişim araçlarının kısa dönemdeki etkilerine ilişkin sosyal-psikolojik araştırmaların «hiç etki/çok az etki» çıkmazına girdiği yıllardır. Bireysel tutum ve davranışları temel alan «etkililik» araştırmalarının neden olduğu bu sorunun, kitle iletişim araçlarının yol açtıkları toplumsal sonuçlar anlamında «etki» araştırmalarıyla aşılabileceğini düşünenler toplumbilimsel yönelimi benimsediler. Böylece, bu araçların sundukları örnek çevrelerle toplumsal gerçekliğin ve normların tanımlanmasında, toplumsal denetimde, siyasal ilişkilerde oynadıkları role ilişkin çalışmalar gerçekleştirildi (Bkz. McQuail 1983: 45-79).

Kitle iletişim araştırmalarında toplumbilimsel yönelimin giderek ağırlık kazandığını belirten Halloran'a göre (Bkz. Erdoğan ve Alemdar 1990: 99) bu yönelim tutucu-deneysel-akımda daha eleştirel bir tavrın gelişmesine yol açmıştır. Bu akım içinde liberal bir kanadın oluşmasını Erdoğan ve Alemdar (1990:99), 1945'te kurulan yeni dünya düzeninde en güçlü konuma gelen «Amerikan İmparatorluğunun» 60'lı yılların sonunda duraklamasına, 70'li yıllarda gerilemeye başlamasına bağlarlar. Bu değerlendirme, yazımızda daha önce değinilen sanayi sonrası toplum kavramının içeriğindeki değişimi açıklayan nedenlere denk düşer. Bu gelişme ayrıca, toplum içindeki tepki gruplarının görüşlerinin kitle iletişim araçlarına yansımalarının «bütünleştirici rolleri» açısından yol açtığı kuşku, demokratik temsil açısından yapılan eleştirilerle giderilmesinde de rol oynar.

Toplumbilimsel yönelimi izleyen araştırmaların görevselci yaklaşımları nedeniyle kitle iletişim araçlarının ideolojik boyutunu iyi kavrayamadıklarını belirten Breton ve Proulx'a göre (1989:172), kitle iletişiminde sosyo-politik yaklaşımlar 1970'lerde marksist eleştirel

geleneği izleyenler tarafından geliştirilir. İletişimi sosyo-politik açıdan inceleyen bu araştırmacıların bir kısmı ideolojik yönü üzerinde dururken, bir kısmı da ekonomik boyutunu odak alırlar.

İletişimin ideolojik boyutu ile ilgili çalışmalar, Althusser'in yapısalcılıktan da etkilenerek (Erdoğan ve Alemdar 1990:205) geliştirdiği marksist felsefi görüşleri yansıtır. Buna göre, siyasal, ekonomik ve ideolojik alanlarda çatışan toplumsal ilişkilerin belirlediği bir toplumsal yapıda, ekonomik ve siyasal egemenlerin denetimde olan kitle iletişim araçları «devletin ideolojik araçları» gibi işlev görmektedir, bu nedenle de bunların ekonomik denetiminin/mülkiyetinin ele geçirilmesi sosyo-politik bir amaçtır (Proulx ve Breton 1989:179). Kısaca, Althusser'in ve onun görüşlerini izleyenlerin yaklaşımında kitle iletişimlerinin işleyiş süreci egemenlerden edilgen alıcılara doğru ideolojik bir manipülasyon biçiminde olmaktadır.

Oysa, 70'li yılların ortalarında Batı Avrupa'da, özellikle Fransa'da, devlet ve sivil toplumla ilgili tartışmalar gündeme gelir. Bu tartışma ortamında Gramsci'nin marksist görüşü güncellik kazanır (Mattelart A ve M. 1986:92). Hegemonya kavramında geliştirdiği düşünceleri iktidar/güç kavramını yeniden ve baskıcı olmayan yönleri üzerinde durarak tanımlayan Gramsci'nin (Bkz: Erdoğan ve Alemdar, 1990:221) görüşlerinin etkinlik kazanması tek bir blok halindeki «egemen» (devlet) ve onun karşısında baskı altında bulunan edilgen vatandaşlar anlayışının sorguladığı bir tarihsel döneme denk düşer. Böylece, kitle iletişim araçları egemen ideolojiyi mekanik olarak üretmemekte, kendi içinde bir uzlaşmayı taşıyan bu ideoloji lehinde «... sınıflar, gruplar ve bireyler arasında arabuluculuk...» yapmaktadır (Mattelart A ve M. 93).

Kısaca, 60'lı yılların sonunda, önce Batı dünyasına damgasını vuran sonra da yayılan karşıt eylemlerle birlikte, özellikle Avrupa'da tüm toplumsal kurumlar, değerler ve kavramlar açısından değişim ve tartışmaların yoğun olduğu bir dönem başlamıştır. 70'li yılların başında yaşanan ekonomik kriz, Batı'nın etnosantrizminde gedik açarken, sanayi üretiminde yalnızca üretim mantığına dayanan fordizm de krize girmiştir. Kadın hakları, anti militarizm, çevrecilik vb. konulardaki örgütlenmeler birey ve grupların etkin varlığını ortaya koymuş, özyönetim, Avrupa komünizmi modeli sosyo-politik boyuttaki tartışmaları geliştirmiştir.

Öte yandan, aynı yıllarda Samir Amin (1971) gibi bazı ekonomistler gelişmiş sanayi ülkelerini Üçüncü Dünya Ülkelerinin yoksulluğuna

yol açmakla suçlarken, «çevrenin» «merkeze» bağımlılığının dünya çapındaki dengesiz dağılımı ve geri bıraktırlmışlığı yeniden ürettiğini belirtirler. Geri kalmışlık olgusunun uluslararası ekonomik ilişkiler çerçevesinde gündeme getirildiği bu dönemde, kitle iletişim sorununu ulusal sınırların ötesinde irdeleyen tartışmalar da gelişir. Bir yandan, UNESCO gibi kuruluşlar -uluslararası iletişim sistemlerinin neden olduğu- gelişmiş sanayi ülkelerinden diğerlerine doğru tek yönlü ileti akışının sorunları üzerinde durur ve çalışmaları başlatırlar. Öte yandan, örneğin A ve M. Mattelart* gibi araştırmacılar kitle iletişimi ve araçlarını sosyo-politik açıdan ele alırken uluslararası ekonomik ilişkilere ağırlık verirler.

Ekonomiye ağırlık veren bu bakış açısı Horkheimer ve Adorno'nun «kültür endüstrisi» için geliştirdikleri yaklaşımın devamıdır. Frankfurt Okulu'nun bu iki temsilcisi, kitle kültürü ürünlerinin yalnız üretiliş biçimlerinde değil, yaratılış biçimlerinde de sanayideki kâr mantığının gerektirdiği standartlaştırma ve yoğun dağıtım mekanizmalarının etkin olduğunu ileri sürerlerken, kitle iletişiminin ekonomik yönünü ön planda tutmuşlardır. Bu doğrultudaki ilk incelemeler sorunu daha çok ulusal sistem içinde değerlendirirken, yeni yönelim uluslararası çerçevede ele alır (Breton ve Prolux 1989:183). Böylece, kitle iletişiminin sosyo-politik açıdan etkilerini ulusal toplum içinde kültürlenme süreci boyutunda değerlendiren bakış açısına, ekonominin uluslararası işleyişine koşut bir üretim ve dağıtımın kültürleşme sürecindeki etkilerinin incelenmesi boyutu kazandırılmış olur.

GÖNDERENİN VE ALICININ ETKİNLİĞİ

İletişimde kaynak/gönderici ile, başka deyişle «kimin söylediği» ile ilgili ilk deneysel araştırmalar 1950'lerde yapılmıştır. Propagandanın/kampanyanın etkili olmasında kaynağın saygınlığı, güvenilirliği, sevilmesi vb. gibi etkenlerin bireylerin tutum ve davranışlarını üzerindeki etkisini inceleyen bu tür çalışmalarda konu sosyal psikolojik açıdan ele alınmıştır (Bkz. Kağıtçıbaşı 1979: 168-170).

(*) Bu konudaki görüşleri için Bkz. Ariel DORFMAN ve Armand MATTELART, **Emperyalist Kültür Sanayii ve Walt Disney**. İstanbul: Gözlem Yayınları 1977 ve Armand ve Michèle MATTELART, **De L'Usage des Medias en Temps de Crise**. Paris: Editions Alain Moreau, 1979.

60'lardan sonra deneysel geleneği izleyen araştırmacılar da ağır-
lık kazanan toplumbilimsel yönelim ve siyasal iletişimin uyandırdığı
ilgi ile birlikte kitle iletişimi yapan kurumların ve buralarda çalışan
profesyonel iletişimcilerin iletişim sürecindeki rolleri önem kazanır.
Böylece, kimin söylediği ile ilgili olarak, kitle iletişim örgütlerinin
özgür yapıları ve işleyişleri, sosyo-politik çevre ile ilişkileri ve mes-
lek ideolojisi konuları gündemi oluşturur. Curran, Gurevitch ve Wool-
lacott'a göre (1988:16), kitle iletişim araçlarının bu dönemde kurum-
sal açıdan ele alınmalarında ve sosyo-politik çevreleriyle ilişkilerinin
incelenmesinde, örgütsel yapılar ve davranışlarla ilgili toplumbilim-
sel çalışmalarda kaydedilen gelişmeler, marksist kuramın etkisiyle
bu kurumların toplumsal sistemin bir parçası olarak oynadıkları role
duyulan ilgi ve siyaset alanında bu araçlara yönelik ilginin gözlen-
mesi belirleyici nedenler olmuştur.

Bu yönelimin tutunmasında deneysel araştırmalar sonucunda be-
nimsenen etkin izleyici anlayışı ve iletişimde geri-besleme (feed-
back) sürecinin gözönüne alınması da etkili olmuştur. Çünkü, bun-
lara bağlı olarak kamuoyu kavramı yeniden güncelleşmiştir (Mis-
sko ve Wolton 1983:198). Kamuoyu ile gönderici arasındaki karşılıklı
ilişkiler bağlamında kitle iletişimde göndericinin işlevi ilgiyi çeker.
Öte yandan, kitle iletişim araçlarının gündem hazırlama tezinin ge-
liştirilmesi de (Cohen 1963, Bkz. Erdoğan ve Alemdar 1990:146-148)
iletilerin toplanması, seçilmesi, biçimlendirilmesi ve sunulmasında
görev yapan kapıcıların (gate keeper) rollerine ilişkin araştırmaları
canlandırır. Bunun yanında profesyonel etik ya da ideolojiye ilişkin
çalışmalar yapılır (Curran 1988:19).

Öte yandan, iletişimin siyasal ve ekonomik açıdan ele alındığı,
kitle iletişimi konusunda ilginin odak noktasını iletişimin toplumsal
gücün kullanımındaki etkinliğinin oluşturduğu eleştirel akımda bu ko-
nudaki görüşler yapısal görevselci yaklaşımı izleyenlerinkine karşıt-
tır. İletişim örgütleri toplumsal üretim biçimi ve ilişkilerine bağlı ola-
rak değerlendirilirler ve profesyonel iletişimcilerin nesnellliğini ve
yansızlığını gerçek dışı sayılır (Erdoğan ve Alemdar 1990:171, 224).
Bu bakımdan kitle iletişim araçlarında güç sorunu, örgüt içi hiyerar-
şinin işleyişiyle ilgili görülmez, denetim ve sahiplik kavramları çerçe-
vesinde incelenir (Curran ve diğerleri 1988:18).

Ancak, gerek kapitalizmde tekelleşme sürecinin hızlanmasının,
gerekse 70'li yıllarda ortaya çıkan ve yoğunlaşan yeni toplumsal olgu-
ların gözlemi sahiplik, denetim ve kitle iletişimde üretim aşama-

sında yer alanlar ve onların meslek ideolojisi açısından tartışmaların boyutunu genişletmiştir*. Örneğin, Fransa'da özgür radyo, militan sinema gibi alternatif çıkışlar ve denemeler geleneksel solun temel aldığı sahiplik anlayışında sorgulamalara yol açmış, el değiştirmenin anlam ve yön değiştirmeye yeterli olmadığına gözlenmesi, dikkati kitle iletişiminin üretim sürecinde yer alanların konumlarına ve etkinliklerine yöneltmiştir (Mattelart A. ve M. 1986:114).

Armand ve Michèle Mattelart (1986:97), Batı toplumlarındaki gelişme ve kriz dönemleriyle, alıcının/izleyicinin unutulması ya da ön plana çıkması arasında gözlenebilir bir ilişki olduğunu ileri sürerler. Onlara göre, gelişme dönemlerine eşlik eden ideolojiler alıcının, tüketicinin, yurttaşın rolünün gözardı edilebileceği yanılsamasına yol açarken, kriz döneminde iletişim sürecinin ancak değişik aktörlerin katılımıyla gerçekleşebileceği düşüncesi egemen olmaktadır.

Kitle iletişimi sürecinde tüketicinin katılan bir aktör gibi değerlendirilmesi alıcı/izleyici ögesiyle ilgili soruların gündeme gelmesi demektir ve bu öge ile ilgili soruların yanıtlanmasına 50'lerden sonra, özellikle 70'li yıllardan günümüze artarak önem verilmeye başlanmıştır.

Kitle iletişimi incelemelerinde, kimin, neden, nasıl dinlediği, iletileri nasıl açınıldığı ve yorumladığı ve bunlarda hangi psikolojik ya da toplumsal kültürel koşulların etkili olduğu gibi sorularla ilgilenme, edilgen değil etken bir izleyici varsayımına dayanır. Deneysel akımda bu varsayımı temel alan ilk örnekler «kullanışlar ve doyumlar» yaklaşımını benimseyen araştırmalarla 1940'larda görülürse de (Bkz. Erdoğan ve Alemdar 1990:112) 1950'lerdeki araştırmalarda edilgen izleyi anlayışı egemendir. Bu yıllarda sürdürülen etki araştırmalarının bulgularının kitle iletişim araçlarının mutlak gücüne olan inancı sarsmasıyla birlikte alıcı/izleyicinin etkinliği konusu yeniden gündeme gelir. Böylece, bir bölümü psikolojik, bir bölümü toplumbilimsel yönelimin etkisinde ama tümü de izleyicinin etkin rolünü benimseyen çalışmalar yapılır**.

Deneysel akımda izleyicinin belli bir önem kazanmaya başladığı 60'larda ,eleştirel görüşlerde az sayıda aykırı çıkış dışında henüz

(*) Bu konudaki tartışmalarda Murdock'un, Garnham'ın görüşleri için bkz. Erdoğan ve Alemdar (1990: 192, 204).

(**) Bu doğrultuda geliştirilen modeller ve yapılan araştırmalar için Bkz. Erdoğan ve Alemdar (1990: 108-164).

böyle bir eğilim söz konusu değildir. Örneğin, İngiltere’de Stuart Hall’un başlattığı kültür araştırmalarının daha başlangıcında alıcının etkin bir rol oynadığı kabul edilir. Lucien Goldman ise 1965’te çağdaş toplumlarda haberin/iletinin tanımlanmasında alıcının rolünün belirlenmesi gereğine işaret ederken eleştirel akımda hep gözardı edilen bir gerçeği vurgular. Ancak, iletiyi alan, çarpıtan kabul ya da reddeden ya da ona tümüyle kapalı kalan bir alıcı yaklaşımı, salt tüketiciler olarak tanımlanan edilgen izleyici-kitle anlayışının egemen olduğu, özellikle en parlak dönemini yaşayan yapısalcılığın ve göstergebilim izleyiciyi «... yapının buyurucu ussallığına boyun eğmiş...» kabul ettikleri yıllarda azınlıkta kalır (Mattelart A. ve M. 1986:44).

Oysa, 70’li yıllar önemli değişimleri beraberinde getirir. Bu yıllarda gelişen ve 80’lerde örgütlenmiş güçlü baskı gruplarına dönüşen toplumsal eylemler, Gramsci’nin ideoloji görüşünün yankı bulması, kitle iletişim ürünlerinin üretim ve dağıtımında gözlenen uluslararası tekelleşme ve buna bağlı olarak kültürleşme sürecinin etkilerine ilişkin tartışmaların yoğunluk kazanması iletişim sürecinde izleyicinin rolünün gözönüne alınmasında etkili olan gelişmelerdir.

Öte yandan, 1973 petrol krizinin kapitalist Batı sanayilerinde yol açtığı yeniden yapılanmanın ve yeni teknolojilerin tüketici/alıcı ile işbirliğini gerektirmesi de sanayi ile toplum arasında tasarlanan yeni ilişkilerde bireyin «özne»ye dönüşmesine katkıda bulunmuştur. Bu arada yapısalcı dilbilimin yerine geçen iletişimsel dilbiliminde metnin/iletinin toplumsal ve tarihsel boyutu incelemeye katılırken, gönderici ve alıcı da iletişim sürecindeki yerlerine yeniden oturtulur (Mattelart A. ve M. 1986:97-99).

Bu gelişmeler içinde İngiliz kültüralist okulunun çalışmaları da güncellik kazanır. Buna göre, bireysel algılar egemen ideolojiden bağımsız değildir, ancak yine de alıcı bireyin toplumsal/kültürel koşullanması içinde belirli bir etkinliği vardır. Alıcı birey üyesi olduğu toplumsal sınıf ve alt kültür ilişkilerine göre iletiyi, ya göndericinin istediği yönde «olduğu gibi» ya kendi yorumuyla biçimlendirerek ya da tam karşıtı biçimde anlamlandırabilir (Hall S. 1980:128-138).

Kısacası, 1980’lerde kitle iletişim araçlarından yayınlanan iletiler karşısında alıcı/izleyici bireyin bir «tabula rasa» olmadığı konusunda artan bir anlayış birliği görülür. Gerçi eleştirel akımda, Hall’un çalışmalarında görüldüğü gibi, ne iletinin ideolojik boyutu, ne de kodlama ve açılma sürecinde belirleyici olan sosyo-politik boyut gözardı edilmez. Ancak, temeldeki yaklaşım ve sonuçtaki değeri-

dürme açısından kesin ayrımlarına karşın tüm akımların temsilcilerinde gözlenen genel eğilim izleyiciye belli bir etkin rol tanımaktır*.

SONUÇ

Sanayi devriminden sonra hedef kitlesi yaygınlaşan ve işlevleri giderek çeşitlenen yazılı basına ek olarak sinema ve radyonun da toplumsal ekonomik ve siyasal ilişkilerde yeni yaşantılara yol açması, kitle iletişiminin ve araçlarının mutlak gücüne ilişkin bir mitosun geliştirilmesine neden olmuştur. İki dünya savaşı ortamının pekiştirdiği bu mitos, kitle iletişimi ve araçları konusunun irdelenişinde etki sorununu öncelikli kılmıştır.

Bu sorundan hareketle 1930'ların sonlarında A.B.D.'de başlatılan deneysel araştırmalar kitle iletişimi konusunda 1960'lara kadar süren yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu dönem aynı zamanda ideolojik temelleri, yaklaşımları birbirinden ayrı iki akımın, deneysel ve eleştirel akımın geliştikleri dönemdir. Deneysel akımın temsilcileri kitle iletişim araçlarının bireysel tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini araştırırken, eleştirel akımda kitle iletişiminin toplumsal rolü ve sonuçları üzerinde durulmuştur.

60'lı yıllardan günümüze uzanan dönemde etki sorunu değişik yönelimlerle gündemde kalırken, önce deneysel akımda olmak üzere, kitle iletişim araçlarının kesin gücüne olan inanç da giderek sarılmıştır. Kitle iletişim sürecinin teknik, simgesel, sosyo-politik ve ekonomik boyutlarında yeni yaklaşım ve görüşler geliştirilmiş, giderek profesyonel gönderinin ve özellikle alıcının bu süreçteki rolleri ve etkinliği tartışma konusu olmuştur.

Kitle iletişimi konusundaki bilimsel tartışmalarda gözlenen genel eğilim ve yönelimler, bu alandaki çalışmalardan sağlanan birikimin sonucu olduğu kadar, sanayileşmiş kapitalist toplumların karşılaştıkları toplumsal/kültürel sorunlar ve değişimlerle, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan gelişmelerle doğrudan ilgilidir. Günümüzde varılan aşama değerlendirildiğinde, kitle iletişiminin ve araçlarının hem toplumsal/kültürel sistem, hem de bireyler açısından rolünün ve anlamının kavranması gereği özellikle gelişmekte olan ülkeler açısından bir hedef olarak belirginleşmektedir.

(*) Bu eğilimi yansıtan çalışmalardan örnekler için Bk. Breton ve Proulx (1989: 187-188).

KAYNAKÇA

- AMIN, Samir
1971 **L'Accumulation à l'Echelle Mondiale** Paris: Editions Anthropos
- BARLAS, Tolan
1983 **Toplum Bilimlerine Giriş.** 3. Baskı Ankara: Savaş Yayınları
- BENNETT, Tony
1988 «Theories of the Media, Theories of Society», **Culture, Society and the Media.** Gurevitch, Bennett, Curran, Woolacott (Eds). London: Routledge: 30-55
- BRETON, Philippe ve PROULX, Serge
1989 **L'Explosion de la Communication.** Paris: Eds. La Découverte
- BROWN, Roger
1983 «Kitle İletişim Araçlarının Tarihsel Gelişimi», **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar.** Derleyen ve çeviren R. Kaya ve K. Alemdar. Ankara: Savaş Yayınları: 21-43.
- CASENEUVE, Jean
1970 **Les Pouvoirs de La Télévision** Paris: Eds. Gallimard.
- CURRAN, James-GUREVITCH, Micheal-WOOLLACOTT, Janet
1988 «The Study of the Media: Theoretical Approaches» **Culture, Society and the Media.** Gurevitch, Bennett, Curran Woollacott (Eds). London: Routledge: 11-29.
- DORFMAN, Ariel-MATTELART, Armand
1977 **Emperyalist Kültür Sanayi ve W. Disney.** İstanbul: Gözlem Yayınları
- ERDOĞAN, İrfan-ALEMDAR, Korkmaz
1990 **İletişim ve Toplum.** Ankara: Bilgi Yayınevi
- HALL, Stuart
1980 «Encoding/Decoding», **Culture Media, Language.** S. Hall, D. Hobson, A. Lowe, P. Willis (Eds). Londres: Huchison: 128-138

- JANOWITZ, Morris
1968 «The Study of Mass Communication» **International Encyclopedia of Social Sciences** III: 41-5.
- JAY, Martin
1977 **L'Imagination Dialectique Histoire de l'Ecole de Frankfort.** Paris: Eds. Payot
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem
1979 **İnsan ve İnsanlar** 3. Baskı. İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık
- KONGAR, Emre
1979 **Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği** 2. basım. Ankara: Bilgi Yayınevi
- MATTELART Armand ve Michèle
1986 **Penser Les Médias.** Paris: Eds. La Découverte
- MCLUHAN, Marshall
1977 **Pour Comprendre Les Média.** Paris: Eds. Mame/Seuil
- McQuail, Denis
1983 «Kitle İletişim Araçlarının Etkileri», **Kitle İletişiminde Temel Yaklaşımlar.** Der. ve çev. R. Kaya, K. Alemdar Ankara: Savaş Yayınları: 45-84
- MISSIKA Jean Louis-WOLTON Dominique
1983 **La Folle du Logis.** Paris: Eds. Gallimard
- OSKAY, Ünsal
1982 **XIX. yüzyıldan Günümüze Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri** Ankara: A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 495
- WRIGTH, H. Charles
1986 **Mass Communication: A Sociological Perspective** 3. Baskı New York: Random House

BİR YAYINI DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Doç. Dr. Sacide VURAL*

Bir üniversite profesöründen öğrencisine, kitle iletişim alanındaki yayın çalışanından kamu ya da özel kuruluştaki araştırmacılara ve sade vatandaşa değin, hemen hepsi kendilerine gerekli olan bilgiyi bir kaynağa başvurarak toplamakta; topladığı bilgiyi, aldığı kaynağa göre değerlendirmektedir. Bu kaynaklar, ister elektronik olsun isterse yazılı ya da sözlü olsun, hemen hepsi yazılı ya da sözlü bir kaynağa dayanmakta ve kendisi bir başka bilgiye kaynak olmak üzere kurumlaşmaktadır. Gerek yazılı, gerekse elektronik yayının kaynaklarındaki ortaklık, bizi bu kaynakların değerlendirilmesi sürecinde kullanılan ölçütlerin de ortaklığı noktasına getirmektedir. Aslında biri ötekini tamamlayarak, tutarlı bir bütün oluşturan bu ölçütler; bu çalışmada her biri kendi içinde ayrıntılı bir bütün oluşturan iki ana grupta değerlendirilmektedir. Bunlardan birincisi, biçimsel değerlendirme ölçütleri, asıl üzerinde durulacak olan ikincisi de içerik değerlendirme ölçütleridir.

1. BİÇİMSEL DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ (1)

Bir mesaj düzenlemek amacıyla yola çıkılan bilgi toplama sürecinde başvurulan herhangi bir kaynağın, hazırlandığı alanın ilke, yön-

(*) Anadolu Ün., Eğitim Fak.

(1) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz.: Niyazi Karasar **Araştırmalarda Rapor Hazırlama Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler**, Ankara: 1991. Türkkaya Ataöv,

tem ve tekniklerine uygun olup olmaması, araştırmacıyı o kaynaktan yararlanıp yararlanmama konusunda karar vermeye götürmektedir. Araştırmacıyı karara götüren bu biçimsel değerlendirme ltleri; elektronik yayında, basında ve araştırma raporunda ayrıntıda farklılık gösterse bile, genelde aynı olan ve burada da genelden yola çıkılarak analiz edilen, şu teknik, ilke ve yöntemlerdir: Kaynak sahibinin konuyla ilişkisi, toplumdaki itibarı; kaynağın ana başlığı ve alt başlıkları, yazılışı ve düzenlenişi; yazı alanı ve yazı aralıkları; yararlanan kaynakların yeniliği ya da yakınlığı, çokluğu ya da azlığı, düzenleniş biçimi; kaynaklarda verilen kaynak sahiplerinin konuyla ilişkisi ve toplumdaki itibarı ya da bilimsel itibarı; kaynaktan yer alan alıntı ve dolaylı aktarmaların, bilimsel tekniklere uygun olarak yapılıp yapılmaması; şekil ve şemaların bilimsel nitelikteki tekniklere uygun düzenlenip düzenlenmemesi; imla ve noktalama işaretleri gibi ilk bakışta bir araştırmacının başvurduğu kaynağı kullanıp kullanmama konusunda karar vermesini sağlayan değerlendirme ölçütleridir.

II. İÇERİK DEğERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ

Bir kaynağın biçimsel değerlendirme ölçütlerine uygunluğu, her zaman içerik değerlendirme ölçütlerine uygunluğunu sağlamasa da çoğu kez biçim içeriğinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Bu durum, içeriğin biçimi yansıtmaması için de geçerlidir. Bu iki ölçüt bir bütünün iki yarısı gibidir. İki yarı tutarlı bir bütünü oluşturur.

Bu bütünün birinci yarısı olan «Biçimsel Değerlendirme ltleri», genel hatlarıyla ilk alt başlıkta verildiğine göre, şimdi sıra, bu çalışmanın asıl konusu olan ve bütünün ikinci yarısını oluşturan «İçerik Değerlendirme ölçütlerini», ayrıntılı olarak incelemeye gelmiş bulunmaktadır.

A. Konu Başlık ve Alt Başlıkları

Konu başlığı, içerdiği konuyu en kısa şekilde özetleyen sözcük ya da sözcükler kümesidir. Başka bir anlatımla, sözün özüdür. İşte

Bilimsel Araştırma El Kitabı, Savaş yayınları, Ankara: 1982, Basın konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: David Wainwright, **Journalism**, London: 1982. F. W. Hodgson, **Modern Newspaper Practice**, London: 1984. Film ve televizyon konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Gerald Millerson, **Effective Tv. Production**, Focal Perss, London: 1980. W. Hugh Baddeley, **The Technique of Documentary Film Production**, Focal Perss, London: 1981.

bu nedenle konu başlığı, hem konuyu içerecek nitelikte özetleyen, hem de bir sözcük ya da sözcükler kümesiyle en kısa şekilde ifade eden bir yapı içinde sunulmalıdır. Kuşkusuz, böyle bir sunu, mesaj düzenleyenin ifade becerisindeki ustalığı yanında, konuya hakimiyetinin de bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Örnek vermek gerekirse, konu başlığı bir dairenin cümle kapısının anahtarı, alt başlıklar da oda kapılarının anahtarıdır. Bu yüzden, konu başlığı için söz konusu edilen, kapsadığı içeriği temsil ve en kısalık özelliği, konu alt başlıkları için de geçerlidir. Konu başlığı bir bütünü temsil etmekte, konu alt başlıkları da kendi içinde bir bütünü; ama konu alt başlığı olması nedeniyle de o bütünün bir parçasını temsil etmektedir.

Konu başlık ve alt başlıklarının anahtar sözcük ya da sözcüklerle en kısa şekilde verilmesi; okuyucu ya da izleyicinin konuyu ilk bakışta anlaması içindir. Ayrıca konu alt başlıklarının verilmesinin bir başka yararı, okuyucu ya da izleyicinin anlamasını kolaylaştırmak ve dikkatlerinin dağılmasını önlemektir (2). Özellikle uzun anlatıma dayanan konuların işlenmesinde alt başlıklara yer verilmesi konuyu anlamakta kolaylık, dikkatin dağılmasını önlemek açısından da büyük yararlar sağlar (3).

B. Paragraf Yapma

Bir yayının başlık ve alt başlıkları için gösterilen en kısa şekilde ifade etme özen ve hassasiyeti, bir fikrin açıklanması demek olan paragraflar için de geçerlidir. Çünkü her paragraf bir fikri açıklayan düşünce öbekleridir. Bu nedenle, her paragrafta bir yargı cümlesi -ki çoğu kez bu yargı cümlesi paragrafın başında yer almaktadır- ve bu cümleyi açıklayan öteki cümlelerle paragraf tamamlanır. İzleyen paragraf artık bir başka yargıyı açıklayan fikir öbeğidir.

Burada önemle akılda tutulması gereken nokta ve önemli bir yayının değerlendirme ölçütü; her cümlenin, paragrafta yer alan yargının açıklaması, her paragrafın da, temelde, daha büyük bir yargıyı içeren en büyük paragrafın bir cümlesi olduğudur. Bu nedenle, genel bütüne hizmet etmeyen ne bir paragraf, paragrafta hizmet etmeyen ne bir cümle konunun açıklanmasında yer almalıdır (4). Bir başka an-

(2) Hodgson, A.g.k., s. 124.

(3) Hodgson, A.g.k., s. 124-125.

(4) Hodgson, A.g.k., s. 9-10.

latımla, paragraftan çıkarıldığı zaman eksikliği duyulmayan bir cümlenin, genel bütünden çıkarıldığı zaman eksikliği duyulmayan bir paragrafın konunun işlenmesinde yeri yoktur (5).

Paragraf yapmada bu ölçütten uzaklaşılması, okuyucu ya da izleyicinin laf kalabalığına boğularak, dikkatinin dağılıp işin ya da konunun özünden uzaklaşmasına neden olabilir.

Bu konuda bir başka önemli nokta, paragraflar arası geçişlerdir. Nasıl ki, bir paragrafta yer alan cümleler söz sırasına göre bir dizin içinde veriliyorsa, hem paragraflar arası, hem de alt başlıklar ve bölümler arasındaki geçişlerde de aynı ilke gözetilmelidir. Aksi halde, ayrı renklerdeki yamaların rastgele bir araya getirilmesinde ortaya çıkan akordsuz bir cümbüş örneğindeki durum ortaya çıkabilir. Böyle bir durum da okumayı ya da izlemeyi güçleştirdiği gibi, anlam bütünlüğünü kurmayı da büsbütün yok edebilir. Kuşkusuz, dili usta bir beceri ile kullanan yazarlar için bu durum söz konusu olamaz.

C. Dil

Dile akılcılık kazandıran unsurlar: basitlik, somutluk ve canlılıktır (6). Basitlik, konunun en düşük kültür düzeyine sahip olan insanın anlayabileceği şekilde kaleme alınmasıdır. Somutluk, nesnellik ve açıklık ise, her cümlenin neredeyse her sözcüğün mesajın bir unsurunu azamiden taşımasıdır. Bu nedenle her sıfat ve ad seçiminde açıklığın, bir başka süyleyişle, anlamı çok geniş ve gereksiz, sıfat ve zarfların elenmesinin önem ve gereği vardır. Canlılık da basın ve yayının haber içerikli programlarında şimdiki zamanın kullanılması, yan cümlelere yer verilmesi ve görsel malzemenin kullanılmasıyla sağlanabilir. Yayının öteki programları ile araştırmaların rapor edilmesinde ve fikir yazılarında canlılık, edebi dilin akıcı bir konuşma dilindeki canlılığı katılarak kullanılması ile sağlanabilir.

Ayrıca konunun işlenmesinin bütünü içinde aşırı derecede uzun cümlelerden kaçınıldığı gibi, aşırı derecede sıfat ve zarfların kullanımından; yapılabildiği yerlerde zaman fiillerini küçülterek kullanmaktan; sözcüğü kısaltarak kullanmaktan kaçınmak ve basit noktalama

(5) Ali Erkan Eke, *Göörüşme*, 12 Ocak 1984.

Cemal Mihçioğlu, *Göörüşme*, 15 Ocak 1984.

(6) Philippe Gaillard, *Gazetecilik*, Çev: Mehmet Selami Şakiroğlu, İletişim yayınları, Cep Üniversitesi 15, İstanbul: 1991, s. 92-94.

işaretleri kullanmaya özen göstermek, hem anlaşılabilirliği, hem de dildeki canlılığı ve akıcılığı sağlamaya önemli ölçüde yardımcı olacaktır (7).

Kaçınılması gereken bir başka önemli nokta, yöresel dilin kullanılmasıdır. Ancak, yalnız olmasına karşın zaman zaman yöresel dilin kullanılmasına izin verildiği durumlar olmaktadır. Bu durumlar; bir olayın gerçek iklimi ile yansıtılmasında, yerine geçen sözcüğün aynı iklimi yaratmadığı ya da kastedilen anlamı vermediği zaman yöresel dilin kullanımına izin verildiği durumlardır (8).

Bütün bunlara ek olarak, konunun bütününe işlenmesinde dilin bir örnekliliği ilkesine özen gösterilmelidir. Dilin bir örnekliliği; seçilen sözcüklerin eserin başından sonuna değin, aynı ya da benzer nitelikli olması demektir. Örnek vermek gerekirse, eserin bir yerinde «cevap» sözcüğünü kullanırken, bir başka yerinde «yanıt» sözcüğüne yer verilmemesi ya da eser boyunca «cevap» sözcüğünü benimserken, aynı eserde «genörgüt» gibi öztürkçe bir sözcüğün kullanılmamasıdır. Aksi bir durum dildeki bir örnekliliği yok ettiği gibi, dil açısından eserin kendi içindeki tutarlılığını ve anlaşılabilirlik ilkesini zedeleyebilir.

Hepsinden daha önemlisi, hedef kitlenin doğru anlamasını sağlayacak en önemli ilke: dilin doğru kullanımı ve anlaşılabilirliktir (9). Buraya değin sayılan dil ile ilgili tüm faktörler, düzenlenen mesajın anlaşılabilirliğini sağlamak içindir. Ne var ki, mesajın anlaşılır olması hedef kitlenin doğru bilgilenebilmesine yeterli olmamaktadır. Bunun için düzenlenen mesajın ya da bu mesaja kaynaklık eden yapıt ya da olayın doğruluk, yani doğruluğu da içeren kanıtlanabilirlik özelliğine sahip olması gerekmektedir.

D. Kanıtlama

Yazar ve araştırmacıların, çıkabilecek olası problemlere karşı kendilerini güvenceye almak için bir önlem olarak gördükleri kanıtlama, izleyici ya da okuyucunun güvenini kazanmanın da bir güvencesidir. Jensen'e göre, kanıtlanabilecek bir bilgi kaynağının sahip olması gereken faktörler şöyle ifade edilmektedir (10).

(7) Hodgson, A.g.k., s. 7-10.

(8) Komisyon Raporu, **BBC Programlarında Beğeni ve Standartlar**, Çev: Sacide Vural, Hatipoğlu yayınları, Ankara: 1989, s. 21.

(9) Ortak yapıt, A.g.k., s. 20.

(10) J. Vernon Jensen, **Argumentation: Reasoning in Communication**, New York: Van Nostrand: 1981, s. 135-136.

1. Açıklık,
2. İspatlanabilirlik,
3. Doğruluk,
4. Yenilik,
5. İlgililik,
6. İtibara değer olma,
7. Yeterlilik,
8. İç tutarlık,
9. Dış tutarlık,
10. Nitelik olarak karşılaştırılabilirlik,
11. İçeriğe uygunluk ya da sözün yeterliği,
12. İstatistiksel geçerliktir.

Şimdi sayılan bu faktörlerin ne olduğunu sıra ile incelemeye çalışalım.

1. **Açıklık:** Açıklık, bir araştırmacının başvurduğu kaynaktaki olay tanığının ya da kaynak yazarının hangi noktalar üzerinde durduğunu kolaylıkla farkedebilmesidir. Başvurulan kaynak yazılı bir kaynak ise, bu kaynağın sade vatandaşın anlayabileceği açıklıkta ifade edilmesi, bilginin kanıtlanmasında söz konusu edilen açıklık faktörüne sahip olduğunu gösterir.

2. **Doğruluğun İspatlanabilirliği:** Başvurulan kaynağın ya da düzenlenen mesajın, içerdiği bilgileri kendi içinde doğrulaması, başka bir söyleyişle, her verilen bilginin bir başka bilgi ile doğrulanabilme özelliklerine sahip olması, bilginin ispatlanabilirliğini gösterir. Bir örnekle açıklamak gerekirse, son günlerin en güncel konularından biri olan enfilasyon ile ilgili verilen yüzdeler rakamların, toptan eşya fiyatlarındaki artış endekslerini dikkatle inceleyip bulunan rakamlarla karşılaştırılması ve bu iki rakamın tutarlılık göstermesi, doğruluğun ispatlanabilirliğini gösterir.

3. **Doğruluk:** Doğruluğun sağlanması, çalışmaya esas olan ilk kaynağa gitmekle olanaklı olabilir. Çünkü ikinci ya da üçüncü elden toplanan bilgiler, ilk kaynaktan alınırken kendisinden birşeyler kaybetme olasılığı vardır. Bu nedenle doğruluğun sağlanması açısından ilk kaynağa gitmek oldukça önemlidir. Bunun yanında, ilk kaynağa gittikten sonra ikinci derecedeki kaynağa giderek karşılaştırmalı olarak doğruluğu oranında yararlanmak, düzenlenen mesaja katkı sağlayabilir.

Ne var ki, bilim alanındaki değişme ve gelişmelerin sürekliliği, her zaman ilk kaynaktan bilgi toplayarak doğruluğu sağlamamıza olanak vermeyebilir. Bu nedenle, ikincil, hatta ilk kaynakla ilgili sonuncul kaynaklara başvurarak, bilgileri kendi içinde doğrulamak, düzenlenen mesaja çağdaş bir nitelik kazandırır.

4. **Yenilik:** Doğrular sürgit doğru kalmadıklarına ve kalmayacaklarına göre, bilimin ürettiği en yeni doğrulardan yararlanmak, kaynağın çağdaş nitelik taşımamasını sağlar. Bir kaynak değerlendirilirken, yararlanan kaynakların yeniliği, bir ölçü olarak kullanılmasının yanı sıra, kullanılan kaynakların konuya olan yakınlığı da bir o kadar önemli, bir başka ölçüttür.

5. **İlgililik:** Araştırma konuyla ilgili olmayan bir alanda yapılır ve elde edilen bilgiler bir başka alana taşınmaya çalışılırsa, o bilgi taşındığı alanda kendini kanıtlayamayabilir. Örnek vermek gerekirse, herhangi bir ürünün reklamı için yapılan pazar araştırmasından yola çıkarak, bir başka ürünün pazar araştırmasına taşınması aynı sonucu vermediği gibi. Yine bir konuda yapılan araştırma sonuçlarını, ilgili olmayan alandaki bir başka araştırmaya taşımak, düzenlenen mesajın kanıtlanma niteliğini zedeleyebilir. Bu nedenle, araştırmacılar, çoğunlukla ilgili olmayan alandaki kaynaklara itibar etmezler.

6. **İtibar:** Burada sözü edilen itibar bilgiye verilen değerdir. Değer ise bilgi kaynağının kurum, kuruluş ya da kişi olarak o güne değin yaptıklarına toplumun biçtiği değer ile ölçülür. Bu yüzden her bilgi kaynağının kendi alanındaki yeterliliğine göre bir değeri ya da bir itibarı vardır.

7. **Yeterlik:** Yeterlik, okuyucu ya da izleyicinin bir kaynağa ulaştığında, bu kaynaktan yeterli bilgiyi sağlayabilmesidir. Örnek vermek gerekirse, yeni çıkan bir ilacın tanıtımında; ilacın kullanımı, özellikleri, yan etkileri ve içerdiği maddeler hakkında okuyucu ya da izleyicinin kafasında bir soruya meydan vermeyecek şekilde bilgi verilmesidir. Aksi halde, okuyucu ya da izleyici eksik kalan boşlukları kendisi doldurmaya çalışarak, mesajın eksikliğinden kaynaklanan bir yanlış anlamaya yol açabilir. Bu da kaynağın kanıtlanma niteliğini zedeler.

8. **İç Tutarılık:** Bir kaynağın kanıtlanma niteliğine sahip olması için kendi bütünlüğü içinde bir iç tutarlılığa da sahip olması gerekmektedir. Bu da şöyle açıklanabilir: Bir kaynağın içinde verilen bilgilerin, şekil ve şemaların, kaynağın işlenmesi sürecinde bir tutar-

lılık göstermesidir. Örneğin, bir yerde bölgelere göre gelir düzeyini verip, bölgeler arası farklılığı dile getirdikten sonra, bir başka yerde yaşam standardının bölgeler arasında farklılık göstermediğini söylemek, bir iç tutarsızlıktır. Bu nedenle yapının başından sonuna değin, fikir ve görüşlerin birbirini destekleyecek, yani bir iç tutarlılığa sahip olacak şekilde oluşturulmasına özen gösterilmelidir.

9. Dış Tutarlık: Bir kaynağın ilgili kaynaklarla olan tutarlığına dış tutarlık denir. Bir kaynağın iç tutarlığı için gösterilen özen ve duyarlılık, dış tutarlığı için de gösterilmelidir. Çünkü bu durum kaynağın niteliğini artırır.

10. Nitelik Karşılaştırması: Her araştırmacı ulaştığı kaynaklar arasında bir seçim yaparken, ister istemez bu kaynakları kendi arasında bir karşılaştırmaya gitmektedir. Bu karşılaştırmada dikkate alınan ölçütler de bundan evvel ve sonra sözü edilen, bir yayını değerlendirmede temel alınan değerlendirme ölçütleridir. Çünkü bu faktörlerin varlığı o kaynağın niteliğinin temel belirleyicisidir.

11. İçeriğe Uygunluk: İçeriğe uygunluk, bilgiyi şüpheli duruma getirmemek için olayın içeriğini olduğu gibi vermekle sağlanır. Örnek vermek gerekirse, bir kaynaktan alıntı yaparken cümleden bazı parçalar çıkararak almak, çoğu kez bilginin anlam ve içeriğini saptırabilir. Bilgiyi içeriğine uygun şekilde almak ise o bilgiyi şüpheli durumdan kurtarır.

12. İstatistiksel Geçerlik: İstatistiksel geçerlik, araştırmanın deseni, verilerin analiz edilmesi, örneklem temsili ve sonuçların raporlaştırılması gibi durumları içerir.

Araştırmacı, araştırma süreci boyunca başvurduğu her bir kaynağı, bir yandan kanıtlanabilirliğin içerdiği her bir faktör açısından bir değerlendirme yaparken; öte yandan bu kaynağı izleyici ya da okuyucunun kabul edebilirliği ölçütüyle karşılaştırıp bir değerlendirme yapmaktadır. Çünkü mesaj belli bir hedef kitle için düzenlenmektedir. Bu nedenle düzenlenen mesaj, hedef kitlenin özellikleri ile toplanan bilginin kanıtlanma özelliklerini bir tutarlık içinde ele almalıdır. Jersen tarafından ortaya atılan ve sözü edilen tutarlığı sağlamaya yardımcı olacağı sanılan sorulardan bazıları şöyle sıralanabilir (11):

(11) Jensen, A.g.k., s. 134.

1. İzleyici mesajdaki kanıtı anlar ve kabul eder mi?
2. Kanıt mesajdaki savın desteklenmesinde ya da durumun ortaya konmasında yararlı mıdır?
3. Kanıt izleyicinin inanç ve tutumlarının bir yönünü mü oluşturuyor? Bir yönünü oluşturmuyor ise, asıl olan genelde gereksinmenin ne olduğunu bulup ortaya çıkarmayı gerektirmesinden çok, bilgidir; çünkü izleyici mesaja inanmadığını peşinen sergileyecektir.
4. Kanıt izleyici için uygun teknikte ve evrensel düzeyde midir?
5. İzleyici kanıtın kaynağını bilir ve kabul eder mi?

Jensen'e göre, araştırmacının, kendisini izleyici yerine koyarak sorup cevaplandığı bu sorular; bir yayını değerlendirmede kanıtlanabilirliği ortaya koyan ölçütlerdir.

E. İnandırıcılık

Mesaj için bilgi seçiminde bir başka değerlendirme ölçütü, kullanılan kaynağın inandırıcılığıdır. Bir evvelki alt başlıkta ele alınan doğruluğun, inandırıcılığı da içerdiği ya da inandırıcı bir bilginin doğru olacağı bir mantık önermesi ile ortaya koyulacağı düşünülürse de, aslında her zaman bu savın doğru sonuca götürmediğini söylemek olasıdır. Çünkü mesaj çok yönlü bir olaydır. İnandırıcılık da bu olayın yalnızca bir yönünü oluşturur. Bu çalışmada ele alınan her bir faktör, mesaja farklı açıdan bir bakışı; ama bu faktörlerin tümü mesajın niteliğini meydana getirir.

Bu bağlamda doğru olan bir mesajın inandırıcı olması da gerekir önermesi savunulabilir; ama mesajın doğru olması ile yetinmek, o mesajı bir bilgi yığını haline dönüştürebilir. Bu nedenle, düzenlenen mesajın doğru olması yanında inandırıcı olması da gerekir.

R. Newman ve D. Newman inandırıcı bulunan çalışmalar üzerinde analizler yaparak özellikle gazetecilerin dikkate aldığı inandırıcılık ölçütünün içeriğini şöyle saptamışlardır (12):

(12) Robert P. Newman and Dale R. Newman, **Evidence**, Boston: Houghton Mifflin, 1969, s. 87-88.

Durum Kontrolü ;

1. **Gerginlik.** Konunun bir olayla bağlantılı olarak verilmesi gerginliği azaltır, o olay hakkındaki raporun güvenilirliğini yükseltir.
2. **Ulaşılabilirlik.** Daha kolay rapor edilebilen durumlar, hem muhabirler, hem de onun izleyicileri için daha inandırıcıdır.
3. **Rapor için özgürlük-** konuşmayı sınırlandırıcı kuralların yokluğu. Daha çok özgürlüğe sahip olan bir tanık gördüğünü gördüğü gibi rapor ederek, kendine inandırıcılığı artırır.

Belge Kontrolü ;

4. **Yetkililik.** Yetkinin daha çok verilmesi, belgenin inanırılığını yükseltir.
5. **İç tutarlık.** Bir yazarın iç tutarlığının artması, onun kanıtına inanırılığını artırır.
6. **Genelleştirmenin dikkatli yapılması.** Yazarın genelleştirmede daha dikkatli olması, onun kanıtını daha güvenilir yapar.
7. **İsteksizlik.** Bir tanığın kendi kanıtlarını yıkması, onu daha inandırıcı yapar.

Yazarın Özellikleri :

8. **Uzmanlık.** Konunun bir yazarın uzmanlığı ile daha çok ilgili olması, onun inanırılığını artırır.
9. **Objektiflik.** Bir yazarın daha objektif olması, onun kanıtını daha inandırıcı kılar.
10. **Doğru kaydetme.** Bir kaynağın betimlemelerinin ve ön kayıtlarının yapılmasında doğruluk oranı arttıkça, genelde, onun kanıtının doğruluğu da artar.

İlk Otoritenin Kontrolü;

11. **Görgü tanığı ilkesi.** Konuyu bir tanığın kendi kişisel gözlemiyle kanıtlaması, onu daha inandırıcı kılar.
12. **Çağdaşlık.** Tanığın raporunun daha çağdaş olması, onun kanıtını daha inandırıcı kılar.

İkincil Kaynakların Kontrolü;

13. **İlk Kaynağın Seçimi.** Bir yazarın ilk kaynağı seçmeye daha çok özen göstermesi, onun kanıtını daha inandırıcı kılar.

14. **Atıfların doğruluğu.** Bir yazının atıflarındaki doğruluk oranı arttıkça, onun inandırıcılığı daha çok artar.

Sözü edilen araştırmacılarca basın için söz konusu edilen ve değişik açılardan yapılan analizlerle ortaya koyulan inandırıcılığın içeriğini oluşturan bu faktörler; bir yayını değerlendirme ölçütü olarak daha evvel ele alınan kanıtlanabilirliğin içeriğini oluşturan faktörlerle çakışmaktadır. Bir benzetme yapmak gerekirse, bu iki ölçüt arasındaki ilişki bir hücre duvarının öteki hücre duvarı ile olan hücreler arası ilişkiye benzetilebilir. Çünkü, kimi zaman tıpkı bir hücre duvarının öteki hücrenin de duvarı olduğu gibi, bir başka ölçütle çakışmakta; kimi zaman da bir ölçüt, duvarlar arasına yayılan hücrelerin birbirinin bıraktığı boşluğu ötekinin doldurarak bir plazmayı meydana getirdikleri gibi, bir başka ölçütün bıraktığı boşlukları tamamlayarak, hedef kitlenin kabul edeceği bir mesajı meydana getirmektedir. Bizî, bir faktörü bir başka faktörle açıklamaya götüren durum da mesajın bu özelliğidir.

F. Hedef Kitle Faktörü

Bir mesajın düzenlenmesi sürecinde kaynakların değerlendirilmesine esas olarak alınan sözü edilen tüm bu ölçütler; hedef kitle adına karar veren, mesajı düzenleyen kullandığı değerlendirme ölçütleridir. Sonuçta, mesaj düzenleyen bu ölçütleri ne derece isabetle kullandığını değerlendirecek olanlar, hedef kitledir (13).

Hedef kitle, düzenlenen mesajı, hem kendi adına bu çalışmada sözü edilen ölçütleri kullanarak düzenlenen mesajda kullanılan kaynakları değerlendiren mesaj düzenleyicisinin, bu ölçütleri kullanmadaki isabet derecesi açısından, hem de kendi gereksinmelerini karşılayıp karşılamaması açısından değerlendirmektedir. Mesaj tüm sözü edilen ölçütler açısından sınıf geçer ya da doyurucu nitelikte olsa bile; hedef kitlenin gereksinmelerine cevap vermiyorsa, düzenlendiği amaca ulaşamıyor demektir.

Bu nedenle düzenlenen mesajın, düzenlendiği amaca ulaşması olarak değerlendirilen hedef kitlenin gereksinmelerine cevap verecek nitelikte olması, onları bilgilendirmesi ve bilinçlendirmesi, yayını değerlendirmede en önemli ölçütlerden biridir. Çünkü bir mesajın içeriğini oluşturan tüm öteki ölçütler açısından doyurucu nitelikte

(13) Sacide Vural, Kitle İletişiminde Denetim Stratejileri ve Türkiye'deki Uygulama, (Yayımlanmamış Doçentlik Tezi) Eskişehir: 1989, s. 113.

olmasına gösterilen özenin amacı, hedef kitlenin gereksinmelerini karşılamak, ilgilerini çekmek, bilgi ve bilinçlenmelerini sağlamak içindir.

G. Yasal ve Ahlâki Faktörler

Gerisinde kanıtı dayanmayan ya da gayri meşru yollardan elde edilen bilgiler, hedef kitlenin gereksinmelerine cevap verdiği düşünülse bile, düzenlenen mesaj için kullanılamaz. Çünkü, böyle bir bilginin kullanılması, yasal olarak bilgiyi vereni de alanı ya da kullanıcıyı da sorumluluk altına sokar. Ayrıca kanıtı dayanmayan, hileli yollarla toplanan bilgiler yasalara olduğu kadar ahlâki değerlere de ters düşer.

Bunun yanında, kişisel dostlukları kullanarak, insanları gizlice dinleyerek bilgi toplamak ve bu bilgiye dayalı olarak mesaj düzenlemek, yine bilgi, kanıtlanabilirlik niteliklerine sahip olsa bile, ahlâki değerlere ters düşer. Bu nedenle, mesaj düzenleme aşamasında kullanılan kaynaklar yasalara olduğu kadar ahlâki değerlere de uygunluğu açısından bir değerlendirme yapılarak kullanılmalıdır.

H. Beğeniler, Değerler ve Gelenekler (14)

Bilgi toplama sürecinde kaynakları değerlendirirken, hassasiyetle üzerinde durulan yasal ve ahlâki faktörler; mesaj düzenleyenin kendini güvenceye alması kadar, hedef kitlenin değerlerine, geleneklerine saygılı olmanın da güvencesidir.

Gerçi bu değerler ve gelenekler sürgit aynı kalacak demek değildir. Yayının beğenileri değiştirme konusunda öncülük etme gibi bir işlevi de vardır ve olması da gerekir. Bunları yaparken, var olan yola çıkarak beğenilerde değişiklik yapmak ve böylece toplumun yeni değerler üretmelerine yardımcı olarak, onların kültürlenmesini sağlamak, yayını değerlendirmede bir başka ölçüt olarak ele alınmalıdır.

Ama öyle değerler vardır ki; bunlar ister gelenek olsun isterse beğeni olsun sürgit değişmemiştir ve değiştirilemezler. Örneğin, insana saygı, çocuklara sevgi, kamu yararı gibi. Bu değerler yayını değerlendirmede esas olan bir ölçüt olarak her zaman ele alınmalıdır.

(14) Vural, A.g.t., s. 114.

III. Yöntem

Toplanan bilgiler buraya değin sözü edilen tüm ölçütler açısından değerlendirildikten sonra, bu bilgilerin yeni bir mesaja ya da yayına dönüşmesi için bir sistem içinde ele alınarak işlenmesi, belli yöntem ya da yöntemlerin izlenmesini gerektirir. Böylece karşımıza, yayını değerlendirmede bir başka ölçüt olan, yöntem konusu çıkmaktadır .

Bir yayına konu olan bilginin işlenmesinde esas alınacak deseni meydana getiren yöntem; konunun işlenmesine uygun nitelikte ele alınırsa, bundan evvel sözü edilen tüm faktörlerin ele alınışındaki ölçütlerin güçlülüğünü daha da artırır. Tersine bir durum, toplanan bilgiler tüm öteki faktörler açısından ne denli ince elenip sık dokunursa dokunursa etkililiklerini zayıflatır.

En dar anlamda bilimsel yöntem; bir hipotezin önerilmesi, doğrulamaya tabi tutulması, sonuçların analizi ve açıklanması evrelerini içermesi nedeniyle gerek sosyal bilimler, gerekse müsbet bilimler alanında uygulanırken aynı özü taşımaktadır. Ancak, yöntem deyimini kullanırken en yakın anlamıyla bilimsel yöntem değil; bunun belirli bir inceleme alanında uygulanmasını olanaklı kılan teknikler kastedilmektedir. Bu bakımdan yöntem, bilim dalları arasında olduğu gibi, aynı bilim dalı içinde de farklılık göstermektedir (15).

Daha da öteye benzer ya da aynı konu farklı araştırmacılar tarafından ele alındığında bile, yaklaşımlarının farklılığı, gereken bilgilerin toplanma özelliği ve hipotezin ortaya koyuluş biçimi nedeniyle, kullanılan yöntem ve teknikler farklılaşmaktadır. Bu nedenle, her araştırmayı kendi içinde değerlendirerek, hipotezin ortaya koyuluş biçimi, bilgilerin toplanma özelliği ile araştırmaya hangi açıdan yaklaşıldığını, uygulanan yöntem ve kullanılan tekniklerle karşılaştırıp araştırmacının yönteminin isabet ederecesi hakkında bir yargıya varmak, en iyi yol olsa gerektir.

(15) İter Turan, «Siyasal Bilimde Yöntem,» **Toplum Bilimlerinde Araştırma ve Yöntem**, Derleyen ve Yayına Hazırlayan: Ruşen Keleş, TODAİE yayını, Ankara: 1976, s. 197.

Yöntem konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Guido H. Stempel III and Bruce H. Westley, **Research Methods in Mass Communication**, Prentice-Hall, Amerika: 1981. M. Duverger, **Sosyal Bilimlere Giriş**, Bilgi Yayınevi Dizisi: 4, Çev: Ünsal Oskay, Ankara: 1973. Percy Tannenbaum, **Research Related To Television Production: A Report on Three Projects**, BBC yayını, London: 1980.

SONUÇ

Bir yayını değerlendirmede temel alınan biçim ve içerik ölçütlerinin, birbirini tamamlayarak anlamlı bir bütünü oluşturdukları; ama birinin ötekini garanti etmediğini söyleyebiliriz. Bu nedenle, içeriği biçimden, biçimi de içerikten ayırmak olanaklı değildir.

Son zamanlarda yapılan bilimsel çalışmalara, basında çıkan yazılara ve Radyo-Televizyon yayınlarına bakarak, gerek bu çalışmaları yapanların, gerekse yapılan çalışmaları değerlendirenlerin bu ölçütleri tek tek gözden geçirerek bir değerlendirme yaptıklarını söylemek çoğu kez güç olmaktadır. Hatta konuya esas olan bu çalışmada bile, gerekli özen gösterilmesine karşın, sözü edilen ölçütlere asgariden uyulduğunu söylemek iddialı bir yaklaşım olabilir.

BİR PROPAGANDA ARACI OLARAK TELEVİZYON:

29 Kasım 1987 Genel Seçimleri(*)

Ar. Gr. Gürsel YAKTIL**

Ar. Gr. Gülseren GÜÇHAN**

Mediha SAĞLIK**

Emine DEMİRAY**

Bugün siyasi hayatta kamuoyunun tutumları büyük önem taşımaktadır. Onların düşünce ve eylemlerini kontrol altına almak temel amaçtır. Propagandanın büyük ölçüde bir kanaat oluşturma ve tutum değiştirme işlevine sahip olması, onun siyasal bir önem kazanmasına yol açmıştır.

Gelişen teknolojiler sonucu; kitleleri çeşitli yönlerde güdülemeyi, onlarda istendik yönde davranış değişiklikleri yaratmayı amaçlayan propagandacılar, bu amaçla kullanabilecekleri pek çok araca sahiptirler. Bunlardan biri olan televizyon, çok geniş kitlelere ulaşması açısından önemli bir araç olarak görülmektedir.

ÇALIŞMANIN AMAÇ, KAPSAM VE YÖNTEMİ

Çalışmanın temel amacı, 29 Kasım 1987 genel seçimleri nedeniyle hazırlanan propaganda amaçlı televizyon programlarını; yapım

(*) Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için, aynı adı taşıyan çalışma, yazarlarından elde edilebilir.

(**) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

yöntemleri, işledikleri konular, kullandıkları dil gibi çeşitli açılardan inceleyerek bu tür televizyon programlarının siyasi propagandada önemini vurgulamaktır.

Çalışmanın evrenini 24.11.1987-27.11.1987 tarihleri arasında TRT televizyonunda yayınlanan sekiz televizyon programı oluşturmaktadır. Çalışmanın örnekleme bu programların tümü alınmıştır. Bu programlardan dördü Anavatan Partisi (ANAP), dördü ise Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP)'nin hazırladığı programlardır.

Çalışma iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısım yapılan görgül araştırmayı desteklemek üzere hazırlanan kuramsal çalışmalardan oluşmaktadır. İkinci kısım ise, varsayımların denendiği görgül araştırmayı içermektedir.

ÇALIŞMANIN VARSAYIMLARI

Televizyon ülkemizde 1987 yılına kadar propaganda amacıyla kullanılmışsa da, hazırlanan programlar, kişilerin bildiri sunması niteliğinde olmuştur. Ancak 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde, partilere değişik sürelerle görüntülü propaganda yapma hakkı tanınmıştır. ANAP ve SHP kendilerine verilen bu hakkı kullanarak dörder televizyon programı hazırlamışlardır.

Çalışmanın temel varsayımı; seçimler için hazırlanan propaganda amaçlı televizyon programlarında mesajın görüntülerle desteklenmesinin, kitlelerin oy verme davranışı üzerinde etkili olabileceğidir. Bu temel varsayıma bağlı olarak içerik ve biçimle ilgili olarak şu alt varsayımlar geliştirilmiştir (a) Programların biçim ve içerik yönünden bir bütünlük içinde olması, başarısını yani etkiyi artırır. (b) Programlarda jenerik kullanımı akılda kalıcılığı artırıp, mesajın hatırlanmasını sağlayacağından hedef kitlenin oy verme davranışı üzerinde etkili olacaktır. (c) Amblem parti imajı yaratmada kısa ve etkin bir araç olduğundan, programlarda görüntü malzemesi olarak kullanılması hedef kitlede etki yaratacaktır. (d) Programlarda işlenecek temaların kamuoyunun gündemindeki temalar olması, hedef kitleyi çok daha yakından ilgilendireceğinden, programların etkisi açısından büyük önem taşır. (e) Partiler propagandalarında halkın genel görüş ve değerlerini dikkate almak zorundadırlar. (f) Partilerin konuşmalarında mesajların hedef kitleyi belirgin olmalıdır. Hedef kitle iyi tanınmalı, dil ve anlatım onların özelliklerine göre olmalıdır. (g) Propaganda konuşmalarında ne söylendiği, nasıl söylendiği kadar kimin

söylediği de önemli olduğundan, mesajı ileten kişilerin kimlikleri inandırıcılıkta rol oynar.

İLETİŞİM KURAMI AÇISINDAN ETKİN BİR PROPAGANDANIN ŞARTLARI

Genel iletişim kuramları açısından propagandanın etkinliği ile ilgili öncelikle söylenecek olan propaganda kaynağının özellikleridir. Kaynağın özellikleri inanırılık (saygınlık, güvenilirlik) ve sevilmektir (1).

Yapılan araştırmalarda, yüksek saygınlığı olan kaynaktan gelen mesajların daha kolay kabul edildiği görülmüştür. Bu saygınlık, uzmanlığa dayanan bir saygınlık olarak ele alınmaktadır. Kaynağın güvenilirliği de önemlidir. Öncelikle bireyin ya da hedefin kaynakla ilgili, o iletişimden kişisel kazanç sağlamadığını düşünmesi gerekmektedir. Kaynağın sevilmesi, hedefin onu taklit etmesini veya özdeşleşmesini de beraberinde getireceği için propagandanın etkinliğini arttırmaktadır.

Kaynaktan başka olarak diğer bir konu da iletişimin özellikleridir. Bunlardan ilki kaynağın ortaya attığı görüş ile hedefin görüşündeki farktır. Görüş farkı ile propagandanın etkililiği arasında bir ilişki vardır. Diğer özellik de iletişimin tek ya da çift yönlü oluşudur. Çift yönlü iletişimin tek yönlü iletişimden daha etkili olduğu görülmektedir (2).

Hedef kitlenin özellikleri de önemlidir. Hedef kitlenin en önemli özellikleri, hedefin kendi tutumlarına bağlanma derecesi, kendine güven duygusu, dinleyici ve kaynak arasındaki saygınlık farklı, zeka, tahsil ve cinsiyet farklarıdır (3). Her etkileyici propagandada ortam da önemli bir işlev yüklenmektedir.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARI VE PROPAGANDA

Propagandacının mesajını kitlelere iletmede kitle iletişim araçları çok önemli işlevler yüklenmişlerdir. Çağımızın teknolojik gelişmelerinin yardımıyla bu araçların etkinliği ve önemi artmıştır.

(1) ÇİĞDEM KAĞITÇIBAŞI. **İnsan ve İnsanlar**. 3. Basım, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi A.Ş., 1979, s. 168-174.

(2) A.g.k., s. 186-190.

(3) A.g.k., s. 174-186.

İnsanlar bilgi edinmek ve bir dünya görüşü oluşturmak isterler. Kitle iletişim araçları sosyal yapının çizdiği sınırları aşarak yeni iletiler getirirler ve bireyler için, onların dünya görüşlerine etki edebilecek odaklar oluştururlar. Ancak kitle iletişim araçlarıyla ilgili genel görüş, kitle iletişim araçlarının «pekiştirici» bir etkisi olduğu şeklindedir.

Yapılan araştırmalarda pekiştirici işleviyle birlikte, belli bir zaman süresi sonunda kitle iletişim araçlarının bilgi edinme yönünden arttırıcı etkisi olduğu ve katılmaya neden olduğu savı öne sürülmektedir.

Kitle iletişim araçlarının siyasal bilgi edinme ve katılma açısından etkileri ülkeden ülkeye ve zamanın koşullarına göre değişmektedir. Bununla beraber kitle iletişim araçları hemen her ülkede siyasal savaşlarda önemli rol oynamaktadır. Bu araçlardan özellikle gazete, radyo ve televizyon daha etkili olmaktadır.

Televizyon, gazete ve radyoya göre daha yeni bir kitle iletişim aracı olarak, daha fazla kişiye siyasal haberleşme yönünden ulaşmıştır. Özellikle de siyasal bilgi edinme bakımından televizyon, kitle iletişim araçlarının etkilerine açık olan daha az siyasallaşmış kişilere daha fazla etkide bulunmaktadır (4). Yapılan çeşitli araştırmalara göre televizyon kime oy vereceğini bilemeyenleri etkilemekte, siyasi propagandacılar bu metodla «yüzen oyları» kendilerine çekmektedirler (5). Aynı araştırmalar da televizyondan gelen mesajların diğer araçlara oranla daha çok kişi tarafından hatırlandığına değinilmekte, ayrıca televizyonun siyasal ilgi düzeyini arttırdığına, bunun da bazen en ilgisiz kişilerin bile karar vermesini etkilediğine dikkat çekilmektedir. Televizyondan en fazla etkilenen kişiler olarak yazılı basın araçlarına açık olmayan, az eğitim görmüş insanlar görünmektedir.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ SİYASİ PROPAGANDA AMACIYLA SEÇİMLERDE KULLANILMASI VE TÜRKİYE'DEKİ DURUM

Demokratik bir rejimde temel esaslardan biri de çoğunluğun seçtiği iktidarın serbestçe icraatta bulunma hakkına sahip olması, mu-

(4) OYA TOKGÖZ. **Siyasal Haberleşme ve Kadın**. A.Ü. SBF Yayını, 1979, Ankara, s. 2-4.

(5) HIFZI TOPUZ. **Televizyon, Radyo, Basın ve Afişle Seçim Savaşları**. Milliyet Yayınları, 1977, s. 122.

halefetin ise iktidarı serbestçe eleştirmek ve böylelikle geleceğin iktidarı olabilmeye çalışma hakkına sahip olmasıdır. Buradan doğan sonuç iktidar ile muhalefetin seçmenleri ikna edebilme çabalarının devamlı olduğudur. Çoğulcu bir siyasi sistemde siyasi yönü bulunmayan toplumsal olgu yoktur. Bu durumda da toplum gündelik hayatını yaşadıkça siyasi sistem de işler; siyasi sistemin karşıt unsurları olan iktidar ve muhalefet de faaliyetlerine devam ederler. İletişim, ulaşım ve propaganda araçlarının çok büyük ölçüde özel ellerde bulunduğu ülkelerde, iktidar ve muhalefet bu alanlarda hukuki ve fiziki engellerle karşılaşmamaktadır ve eşit propaganda haklarına sahip olmaktadır. Fakat iletişim alanında özellikle radyo ve televizyonda devletin önemli bir payı varsa, devletin radyo ve televizyon işletmelerinin iktidar ve muhalefet arasındaki propaganda eşitliği ilkesine uymalarının sağlanması büyük önem taşımaktadır (6).

Siyasi sistemin işlediği toplumların gündelik hayatında seçmenleri ikna edebilme çabalarının özellikle seçim dönemlerinde yoğun bir şekilde öne çıktığı görülmektedir. Siyasi propaganda çerçevesi içinde ele alınabilecek bu çabalar belli temel amaçları barındırmakta ve bazı çabaları gerektirmektedir. Bu son yıllarda daha bilinçli ve bilimsel çabaları gerektiren bir olgu olmuştur.

Kitle iletişim araçlarının bu doğrultuda kullanılmasına ilişkin örnekler dünyanın pek çok yerinde rastlanmaktadır. Özellikle Amerika'da, İngiltere'de ve Fransa'da bunun belirgin örnekleri görülmektedir. En çok kullanılan ve en etkili araç olarak da televizyon gösterilmektedir.

Türkiye'de radyo ve televizyon devlet tekelindedir. Bunun gerekçesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin nitelik ve temel ilkelerine aykırı propagandaların radyo ve televizyon yoluyla yapılmasının önlenmesi düşüncesidir. Bu tekel, devlet adına TRT kullanılmaktadır. Seçimlerde siyasi partiler, TRT'de özel propaganda haklarından, kural olarak eşit biçimde yararlanmaktadırlar (7).

Partilerin radyolardan seçim konuşmaları ilk defa 16 Şubat 1950 seçim kanunu ile düzenlenmiştir. Daha sonra ise 25 Nisan 1961'de yayınlanan yeni seçim kanunu ile bu değiştirilmiştir (8).

(6) COŞKUN KIRCA. «Türkiye Radyo-TV Kurumu İktidar-Muhalefet» **Hürriyet Gazetesi**, 19 Ekim 1987.

(7) A.g.k.,

(8) TOPUZ, s. 88.

1982 anayasasında da bu konuyu içeren 31. madde vardır. Çalışmalar bu madde çerçevesinde yapılmaktadır.

Madde 31-Kişiler ve siyasi partiler, kamu tüzel kişilerin elindeki basın dışı kitle haberleşme ve yayın araçlarından yararlanma hakkına sahiptir. Bu yararlanmanın şartları ve usulleri kanunla düzenlenir.

Kanun, 13. maddede yer alan genel sıralamalar dışında bir sebebe dayanarak, halkın bu araçlarla haber almasını düşünce ve kanaatlere ulaşmasını ve kamuoyunun serbestçe oluşmasını engelleyici kayıtlar koyamaz (9).

Partilerin propaganda çalışmalarında radyo ve televizyondan yararlanması TRT'nin yayın esasları da gözönüne alınarak, bu kanun çerçevesinde gerçekleştirilmektedir.

Çalışmanın kapsamı olan 29 Kasım 1987 seçimlerinde radyo ve televizyon bu doğrultuda kullanılmıştır. Çalışma televizyonla sınırlı olduğu için bu alanda yapılan çalışmalara durum saptama açısından bakılacaktır.

Seçim için ayrılan propaganda dönemi başlamadan önce iktidar partisi ANAP, açılışlar, temel atma törenleri ve «icraatın içinden» programı ile ekranda yer alırken, diğer partilere bu konuda ayrılan süre daha azdır. Propaganda dönemi öncesi TV'den yararlanma süresi şöyledir.

ANAP: 65 dakika
SHP : 11 dakika
DYP : 12 dakika
DSP : 10 dakika

Propaganda döneminin başlamasıyla 22 Kasım'dan itibaren yasa uyarınca 7 gün süreyle tüm partiler TV'den yararlanmışlardır. Bu yararlanma da süreler yine farklıdır. Mecliste grubu olan partilerden ANAP, SHP, DYP ve DSP radyo ve TV'den, RP, IDP ve MÇP'den daha çok yararlanmışlardır. TRT'nin haber bültenlerinde de yalnızca meclis'de grubu bulunan ANAP, SHP, DYP, DSP'nin açıklamaları ile faaliyetlerine yer verilmiştir. RP, IDP ve MÇP yalnızca son bir hafta içinde TV'den 20'şer dakika propaganda konuşması yaparak yararlanmışlardır. TV'den ANAP'a 50 dakika, SHP'ye 40 dakika, DYP'ye ve DSP'

(9) Yeni Anayasa, 1982, s. 33.

ye 30'ar dakikalık süre propaganda yapmaları için verilmiştir. Bu süreleri partiler şöyle kullanmışlardır.

ANAP-SHP: 22.Kasım.1987 Pazar, 24.Kasım.1987 Salı, 24.Kasım.1987 Çarşamba, 26.Kasım.1987 Perşembe, 27.Kasım.1987 Cuma, 28 Kasım.1987 Cumartesi. Parti liderlerinin konuşmaları yanında, görünümlü propagandaya da yer vermişlerdir.

DYP-DSP: 22.Kasım.1987 Pazar, 27.Kasım.1987 Cuma, 28.Kasım 1987 Cumartesi. Parti liderlerinin konuşmalarına yer vermişlerdir.

RP-IDP-MÇP: 22.Kasım.1987 Pazar ve 28.Kasım.1987 Cumartesi 10'ar dakikalık parti liderlerinin konuşmalarına yer vermişlerdir.

6.Kasım.1983 seçimlerinde ise TV'den yararlanma durumu farklıdır. Üç parti televizyondan süre olarak eşit şekilde yararlanmışlardır.

22.Ekim.1983 günü televizyonda haber sonrası iki saatlik bir açıkoturumda liderler birbirlerine üstünlük sağlamaya çalışmışlardır.

23.Ekim.1983, 24.Ekim.1983, 25.Ekim.1983 günleri ise seçimlere katılan üç partiden biri hergün, basın toplantısı ile izleyicilere görüşlerini açıklamışlardır. Ayrıca her parti 30.Ekim.1983 gününden, 5.Kasım.1983 gününe kadar her gece 10'ar dakikalık seçim konuşmaları yapmıştır.

6.Kasım.1983 ve 29.Kasım.1987 seçimlerinde seçimlere katılan partiler, basından yoğun bir şekilde propaganda aracı olarak yararlanmışlardır. Televizyonda yaptıkları propaganda konuşmaları aynı gün ve saatte radyodan da yayınlanmıştır. Partiler her iki seçimde de kitle iletişim araçlarını kullanmışlar ve halkı kendi görüşleri doğrultusunda etkilemeye çalışmışlardır.

TV PROGRAMLARINDA BİÇİM VE İÇERİĞE İLİŞKİN TEMEL NOKTALAR

Önemli bir propaganda aracı olarak kabul edilmiş olan televizyonun, programların sunuş biçimine ve içeriğine ilişkin bazı temel noktalarını, araştırmamızla ilgisi ölçüsünde şöyle özetleyebiliriz: «İçerik» sözcüğünün anlamının, açık iki kavramı içerdiği belirtilmektedir. İçerik bir: «ne» sunulacak, içerik iki: «nasıl» sunulacak. Resim, hareket ve ses biçimlerinin bileşimi izleyici için uyarandır; yapımcı programın amaçlarını karşılamak için bunları düzenlemelidir.

Televizyon, sık sık sözcük kullanmaksızın, önemli yaşantıların izleyiciye getirilmesinde büyük bir rol oynayabilir (10).

Eğer yapımcı yalnızca «konuşma metnini görselleştirme» çabasına girerse, bu, «sözlere uygun resimler arama» çabasından öteye gitmeyecektir.

Sunuş biçimi programın türü ve bu türde kullanılabilecek öğelerin bir karmaşasıyla ortaya çıkacaktır.

Program öğeleri genel başlıklar altında şöyle sıralanmaktadır; kişiler, nesnelere, mekanlar, grafikler, ses ve stok materyaller (11). Program öğelerinin bazılarının kullanılma gerekmesi ve yolları şöyle açıklanmaktadır (12).

1. Kişiler: İzleyici belli bir kişiyi görmek ve/ya da işitmek gereksinimi duyar. Lewis program sunucusunun tanımını şöyle yapmaktadır; doğrudan kameranın merceğine bakarak izleyici ile direkt ilişki kuran ve arkadaşça konuşuyormuş edasında olan, profesyonel kişidir. Dışa dönük kişilik özelliklerine sahip olanlar «o doğuştan aktördür» nitelmesini gerçekten hak edenler ile, düşüncelerini sözlü olarak ifade edenlerin TV programı sunmada daha başarılı oldukları öne sürülmektedir.

2. Nesnelere: TV'nin en önemli özelliği nesnelere gösterilmesinde büyük olanaklar sağlamasıdır. Combes ve Tiffin'in gösterilecek nesnenin seçiminde televizyonun sınırlılıklarını açıkladıkları listede dikkati çektikleri, akılda tutulmasını gerekli gördükleri şeylerden birkaçı şöyledir.

İnce ayrıntı: Gerekli olan ayrıntı mümkün olduğunca büyük gösterilebilmeli.

Kayıp alanı: Gönderilen görüntünün tamamı izleyiciye ulaşmaz; ekran çerçevesinin alt, üst ve yanlarından belli bir bölüm «kayıp alanı»dır. Nesne «emin» alana yerleştirilebilmelidir.

İlgi dağılımı: Konu dışı ayrıntılar, özellikle hareket ediyorsa, izleyicinin dikkatini dağıtabilir.

(10) NACİ GÜÇHAN. **Sistem Yaklaşımı ile TV Eğitim Programı Yapımı**. Anadolu Üniversitesi. Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 1988, s. 55.

(11) A.g.k., s. 57.

(12) A.g.k., s. 57-59.

Zıtlık: Resmin içinde ya da resim ile ses arasındaki gerçek ya da görünür çelişkiler dikkati dağıtmaya ya da karıştırmaya yol açabilir.

Nesneler çeşitli teknik biçimlerine başvurularak izleyiciye aktarılabilir. Örneğin; kurgu, hareketi yavaşlatmak, hızlandırmak, dondurmak gibi.

Grafikler: Görsel algılama, objelerin türleri, nicelikleri, olay ve çeşitleri hakkında imajlar oluşturarak kavramlaştırma fonksiyonunun temel gereğini yerine getirir. Görsel algılamaya destek olan, genellemeler yapmayı kolaylaştırıcı soyutlamalar ve illüstrasyonlar düzenlemenin pek çok yolu vardır. Bunlar durağan resimler (still captions), oluş, hareket, yön ve ilerlemeyi gösteren hareketli grafikler (animated captions), filme çekilmiş grafikler, diyagramlar, haritalar, çeşitli tekniklerle verilebilen harfler, özel efektler, fotoğraflar, slaytlar, durağan grafikler, şemalar olarak hazırlanıp sunulabilir.

Ses: Konuşan kişinin sesinin yanısıra ayrı kayıt ve düzenlemeler de gerekebilir. Bunlar da elde filmi olup sesi olmayan görüntüler için efektler, daha önce kaydedilmiş, eşleme gerektirebilecek ses bantları (örneğin: halktan kişilerin konuşmaları, röportajlar) ve programda kullanılabilecek müziktir. Bu program için bestelenmiş özgün müzik de olabilir.

Millerson bir TV programında ses ve görüntünün işlevleri konusunda dokuz anahtar sözcük vermektedir (13).

SES VE GÖRÜNTÜNÜN İŞLEVLERİ

Özellik	Ses	Görüntü
Olaylara dayanan (gerçeksel)	Bilginin doğrudan aktarımı (ör. normal konuşma)	Bilginin doğrudan aktarımı
Ortama dayanan (çevresel)	Bölgenin durumu (ör. trafik görüntüleri, caddeyi ima)	Bölgenin durumu, (ör. Bigben saat kulesi Londra'yı ima eder.)

(13) GERALD MILLERSON. **The Technique of Television Production**, 12. Impression, London and New York, Focal Press, 1975, s. 211-212.

İzah edici	Düşünce ve duyguların açımı (ör. alaycı bir tavır için notaları kaydırarak çalmak)	Düşünce ve duyguların görsel çağrışımlarla açımı (ör. dayanıksızlığı ima için perişan ayaklar gösterme)
Simgesel	Öznenin hareket ve ses-sel özelliklerinin taklidi (ör. müzikle guguk kuşu sesi çıkartmak)	Öznenin görünüm ve aksiyonunun taklidi (ör. sarhoşluğu taklid için kameranın sendelemesi)
Özdeşleştirici	Belli kişiler ya da olaylarla ilişkilendirme (ünlü besteler kullanımı - leit motiv)	Belli kişiler ya da olaylarla ilişkilendirme (ör. ticari marka, Napolyon'un şapkası)
Özetleyici	Daha önceden karşılaşılmış bilinen seslerle hatırlatma.	Daha önceden karşılaşılmış bilinen öznelerle hatırlatma.
Bağlayıcı	Sahneler, olaylar vb. arasında bağ kurma (ör. destekleyici müziğin, bir sahnenin diğerine geçişte bağlama görevi).	Sahneler, olaylar temalar vb. arasında bağ kurma (ör. kamera oyuncak kayıktan, gemiye kaydırma yapar).
Birleştirici	Sesleri dramatik ya da komik bir etki için iç içe ya da ardışık olarak düzenleme.	Bir görüntüler diziminde karşılıklı etkileme ya da özneleri yan yana koyma.
Sıralayıcı	Çeşitli sesleri birbiri ardına sıralamak, böylece benzerlikleri ve farklılıkları kendiliğinden belirtmek.	Çeşitli görüntüleri birbiri ardına sıralamak böylece benzerlikleri ve farklılıkları kendiliğinden belirtmek.

BULGULAR VE YORUM

1- Genel Sorular

Propaganda amacıyla hazırlanan bir programda işlenen temalar ve bu temalara ilişkin mesajları ileten kişilerin kimliğinin, kitleleri etkilemede önemli bir yeri vardır. Araştırmanın bu bölümünde, ge-

nel olarak programlarda mesajı ileten kişiler ve işlenen temalar incelenmiştir. Temalar da, birincil ve ikincil olmak üzere iki ayrı başlıkta alınmıştır.

Mesajları iletenler açısından partiler arasında farklılaşma ortaya çıkmıştır. ANAP görüntüde parti başkanından başka kimseye yer vermezken, SHP değişik kişilere yer vermiştir. Bu kişilerin arasında, kamuoyunun yakından tanıdığı partinin genel sekreterinin yanında halktan kişiler ve ünlü kişiler de bulunmaktadır. Ayrıca dış ses de mesajı iletmede önemli bir paya sahiptir.

Televizyon programlarında partilerin birincil tema olarak %50 ağırlıkla «ekonomi» temasını işlediği görülmüştür. SHP %50 oranında «toplumsal sorunlara» değinerek her iki temayı da eşit ağırlıkta işlemiştir. ANAP ise SHP'den farklı olarak %25 oranında «siyaseti», %25 oranında ise «toplumsal sorunları» birincil tema olarak seçmiştir. Böylece toplumsal sorunların toplam işlenme oranı %37,5 olmuştur.

Konu Türkiye'nin gündemi ve koşulları açısından değerlendirildiğinde; ülkemizde ekonomik sorunların ağırlıkta olduğu, gündemde olan pekçok sorunun da ekonomik kökenli olduğu görülmektedir. Bu nedenle iki partinin de ekonomiyi birincil tema olarak seçmesi doğaldır ve doğru bir yaklaşımdır.

İkincil tema olarak ANAP'da toplumsal sorunlar %50 oranında işlenirken, ekonomi ve siyaset ikincil tema olarak eşit oranlarda (%25) konu edilmiştir.

SHP siyaset konusuna hiç eğilmezken, ANAP'ın değinmediği bir konu olan demokratik değerleri ikincil tema olarak işlemiştir (%75). Yine SHP'de toplumsal sorunlara %25 oranında değinmiştir.

2- Biçime İlişkin Çözümleme

ANAP ve SHP'nin %100 oranında görüntüde insan malzemesi kullandığı, genel olarak tüm programlarda %100 oranında «insan»lara yer verildiği görülmektedir. ANAP'ta bu durum genel olarak seçim konuşma alanlarındaki «geniş kitleler» şeklinde iken SHP'de «tek tek şahıslar» şeklindedir. Birincisinin anlamı «geniş kitleler bizi destekliyor» imajı yaratma amacını taşımakta, ikincisi ise tek tek insanlarla, izleyici arasında yakınlık ve özdeşlik kurma amacını taşımaktadır.

ANAP ve SHP %100 oranında görüntü efekti kullanmışlardır. Programlar içinde görüntü efekti kullanımı ise yine %100'dür. ANAP ve SHP tüm programlarında görüntü efektlerini kullanarak görsel zenginliği yaratma ve bu arada kendi iletilerini destekleme amacındadırlar. Kullanılan görüntü efektlerinin ANAP için %100 oranında mavi perde efekti, SHP için ise %100 oranında elektronik efekt olduğu görülmektedir.

Görüntü efektinin içeriği analiz edildiğinde ortaya çıkan rakamlara göre ANAP mesajını verirken %100 oranında insan-mekan-grafik kullanarak yaptıklarının (icraatının ve bundan sonra yapacaklarının) somut göstergelerini sunma amacındadır. Gösterilen mekanlar çoğunlukla baraj, yol, konut inşaatı gibi mekanlar ya da seçim konuşmalarının yapıldığı kalabalık alanlardır.

SHP ise %100 oranında insan-grafik kullanımı ile daha sade bir anlatım tercih etmiş. Görüntünün (insan) arkasında grafik veya sadece grafik kullanmış, mesajını desteklemek için silme, açılma, kesme, karelere ayırma, dondurma gibi özel geçiş yöntemleri seçmiştir.

Amblem kullanımında, ANAP amblemini SHP'ye oranla daha çok kullanmıştır. Amblem kullanım yerleri ANAP için %75 oranı ile başta-ortada-sonda, %25 oranı ile başta-sonda kullanılmıştır. SHP ise amblemini %100 oranı ile başta-sonda kullanmıştır. Amblem genel olarak %62,5 oranı ile başta-sonda kullanıldığı görülmektedir. Ambleme program içinde yer verme parti imajını hatırlatma ve partiyi temsil etme açısından önemlidir. Her yerde ve çok miktarda kullanılabilmesi açısından da kolay ve etkili bir propaganda aracıdır.

Müzik kullanımında, SHP %100 oranı ile özgün müziği seçerken, ANAP %100 oranı ile özgün müzik kullanmamıştır. ANAP'ın kullandığı müzik başka TV programlarında da duyabileceğimiz türden, dramatik yapıda bir müziktir. ANAP programlarında örneğin; terör, 12 Eylül öncesi siyasal ortam gibi konularda, bu yapıdaki müzikle konu dramatik hale getirilmiş, olayların korkunçluğu sergilenirken seyircinin duygusal bir havaya girmesi istenmiştir. ANAP'ın kullandığı müzik birleştirici (ayrı ayrı görüntüleri) sürekliliği sağlayıcı, yeri ve zamanı belirleyici ve önemli noktalara dikkat çekici özellikleri taşıyan «dip müziği» türündedir. SHP ise özgün ve sözlü müzik kullanarak coşku havası yaratmak, parti mesajını yinelemek ve vurgulamak istemiştir.

Görüntü dışı ses, ses efekti ve grafik diğer kullanılan öğelerdir. ANAP ve SHP %100 oranında görüntü dışı ses kullanmıştır. Görüntü

dışı sesin cinsiyeti her iki parti için de «erkek»dir. Sesin izleyici-deki imge dünyasını, görüntüden çok daha yeterli bir şekilde çalıştırdığı söylenmektedir. İnsanların çoğunun duyulan sesi görüntüden çok daha fazla algıladığını ve sesi diğer öğelerden çok daha iyi ayırdığını bile söylemek mümkündür (14). ANAP ve SHP %100 oranı ile ses efekti kullanmışlardır. Ses efekti çok çeşitli işlevlerin yanı sıra bir TV programında konuşmayı ya da görüntüyü desteklemek, bir yeri tanımlamak, atmosfer yaratmak, iki ayrı hareket veya görüntüyü birleştirmek, yeni bir konu, ya da görüntüyü seçerken, ikinciye dikkat çekme işlevleri de görmektedir.

ANAP ve SHP %100 oranı ile olmak üzere yapım malzemesi olarak grafik kullanmışlardır. ANAP'ın kullandığı grafik fotoğraflar ve yazılardır. SHP'de grafik kullanımı; ses efekti, insan öğeleri ve görüntü dışı ses ile birlikte olarak görülmektedir. Tüm programlarda (ANAP ve SHP) grafik, görüntü dışı ses ve ses efekti birlikte %50 oranında kullanılmıştır.

Yapım malzemelerinin kullanımında uyum; ANAP'da %100 oranı ile söz-görüntü, SHP'de %100 oranı ile görüntü-grafik-müzik olarak görülmektedir. Genel toplam içinde %50 söz görüntü, %50 görüntü grafik-müzik uyumu görülmektedir.

ANAP'ın animasyon, müzik, yazı (Anavatan Partisi) öğelerinden meydana gelen jeneriği, parti adı vurgulayıp, partinin amblemini animasyon işlemi ile oluşturarak izleyicinin ilgisini parti adı üstünde toplamak amacını taşımaktadır. SHP'de çıkan sonuca göre jenerik, müzik, insan ögesi, amblem, yazı gibi malzemelerle zenginleştirilmiş, izleyicide görsel ve sessel olarak algıladıkları ile bütünleşen bir parti imajı yaratılmak istenmiştir.

3- Karakterler

Karakterlerin sınıflanması şöyle yapılmıştır:

- 1- Ana karakter: Siyasi parti başkanı.
- 2- Yardımcı karakterler: Genel sekreter, milletvekili aday, halktan kişiler, ünlü kişiler.
- 3- Figüranlar: Görüntülerde yer alan, fakat konuşmayan kişiler.

(14) MAHMUT TALİ ÖNGÖREN, **Senaryo ve Yapım**. A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayınları, Ankara: 1982, s. 427.

Partiler eğitim konusuna %50 oranında yer vermişlerdir. Bunun %25'i olumlu, %12,5'u olumsuz, %12,5'u da olumsuz çözücüdür. ANAP %50 oranında olumlu yaklaşırken SHP %25 oranında olumsuz, %25 oranında ise olumsuz çözücü yaklaşmıştır.

Turizm %75 oranında işlenmemiştir. %25 oranında ise olumlu işlenmiştir.

1980 öncesi iç düzen %62,5 oranında işlenmemiştir. %37,5 ise olumsuz olarak işlenmiştir. ANAP %75 oranında olumsuz yer vermiştir. ANAP 1980 anarşi dönemine dönmek için ANAP iktidarının sürmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Diğer işlenen konuların oranlaması ise şöyledir. Uluslararası ilişkiler %75 oranında işlenmemiş, %25 olumlu işlenmiştir. Sendikalar hakları konusu çok az işlenen konular arasındadır. %87,5 oranında yer verilmezken %12,5 oranında olumlu olarak yer verilmiştir. Bu konuya SHP hiç değinmemiştir. Düşünce özgürlüğü %87,5 oranında işlenmemiştir. ANAP bu konuya hiç yer vermezken SHP %25 oranında olumsuz-çözücü olarak yer vermiştir. Partiler demokratik değerler konusuna %75 oranında yer vermezken %12,5 oranında olumlu, %12,5 oranında ise olumsuz-çözücü olarak yer vermiştir. Hukuk devleti konusuna %87,5 oranında yer verilmezken, %12,5'u da kodlanamamıştır. Sosyal adalet partilerce ağırlıklı olarak ele alınan konulardandır. Partiler %75 oranında bu konuya yer vermişler ANAP %75 olumlu olurken, SHP %50 oranında olumsuz %25 oranında ise olumsuz-çözücüdür. Yolsuzluk ve rüşvet konusu da konuşmalarda %75 oranında ele alınmazken %25 oranında yer verilmiştir. ANAP bu konuya hiç değinmemiş SHP ise %50 oranında yer vermiştir. Partiler arasında hizmet yetersizliği de %12,5 oranında ele alınmış %75 kodlanamamıştır. Partizanlık konusu ise hiç işlenmemiştir. Partiler birbirlerini bu konuda eleştirmemişlerdir.

5- Dil ve Anlatım

29 Kasım genel seçimlerinde propaganda amacıyla hazırlanan TV programları, sözün kullanımı açısından da değerlendirilmiştir.

SİMGELER

Partiler kendi politikaları doğrultusunda kullandıkları soyut ve somut simgelerle ideolojilerini kitlelere aktarmaya çalışırken geleneksel değerlerden özellikle manevi değerlerden yararlanmışlardır.

ANAP'ın kullandığı simgeler daha yoğunluktur. Soyut ve somut simgeleri birlikte kullanmıştır. SHP'nin kullandığı simgeler içinde, somut simgeler ağırlıktadır. Simgelerin kullanım sıklığına bakıldığında her programda yer aldıkları görülmektedir.

A. SOYUT

ANAP : boş hayal
onuru yüksek Türk insanı
güzel Türk insanı
sosyal ve siyasi çalkantı
enflasyonun azması
güzel vatandaşım
sihirli değnek
milli itibarımız
cennet ülke
pırıltılı gelecek
büyük milletim
devletin müşfik eli
güzelim üniversite
temiz vicdan
şaşmaz sağduyu
helal oy
mutlu geleceğin teminatı
tarihi bir seçim
tarihi çağrı
1979.un karanlığına dönmek

SHP : güçlü Türkiye
pırıl pırıl lider
yepyeni, tertemiz bir başkan
üniversitelere nefes aldirmek
tarihi fırsat

B. SOMUT

ANAP : 70 sente muhtaç olmak
Türk Demokrasisi dama demıştır
konut sektörü başı çeken lokomotif sektördür
çığ gibi akmak
fakir-fukara edebiyatı

Partiler eğitim konusuna %50 oranında yer vermişlerdir. Bunun %25'i olumlu, %12,5'u olumsuz, %12,5'u da olumsuz çözücüdür. ANAP %50 oranında olumlu yaklaşırken SHP %25 oranında olumsuz, %25 oranında ise olumsuz çözücü yaklaşmıştır.

Turizm %75 oranında işlenmemiştir. %25 oranında ise olumlu işlenmiştir.

1980 öncesi iç düzen %62,5 oranında işlenmemiştir. %37,5 ise olumsuz olarak işlenmiştir. ANAP %75 oranında olumsuz yer vermiştir. ANAP 1980 anarşi dönemine dönmek için ANAP iktidarının sürmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Diğer işlenen konuların oranlaması ise şöyledir. Uluslararası ilişkiler %75 oranında işlenmemiş, %25 olumlu işlenmiştir. Sendikal haklar konusu çok az işlenen konular arasındadır. %87,5 oranında yer verilmezken %12,5 oranında olumlu olarak yer verilmiştir. Bu konuya SHP hiç değinmemiştir. Düşünce özgürlüğü %87,5 oranında işlenmemiştir. ANAP bu konuya hiç yer vermezken SHP %25 oranında olumsuz-çözücü olarak yer vermiştir. Partiler demokratik değerler konusuna %75 oranında yer vermezken %12,5 oranında olumlu, %12,5 oranında ise olumsuz-çözücü olarak yer vermiştir. Hukuk devleti konusuna %87,5 oranında yer verilmezken, %12,5'u da kodlanamamıştır. Sosyal adalet partilerce ağırlıklı olarak ele alınan konulardandır. Partiler %75 oranında bu konuya yer vermişler ANAP %75 olumlu olurken, SHP %50 oranında olumsuz %25 oranında ise olumsuz-çözücüdür. Yolsuzluk ve rüşvet konusu da konuşmalarda %75 oranında ele alınmazken %25 oranında yer verilmiştir. ANAP bu konuya hiç değinmemiş SHP ise %50 oranında yer vermiştir. Partiler arasında hizmet yetersizliği de %12,5 oranında ele alınmış %75 kodlanamamıştır. Partizanlık konusu ise hiç işlenmemiştir. Partiler birbirlerini bu konuda eleştirmemişlerdir.

5- Dil ve Anlatım

29 Kasım genel seçimlerinde propaganda amacıyla hazırlanan TV programları, sözün kullanımı açısından da değerlendirilmiştir.

SİMGELER

Partiler kendi politikaları doğrultusunda kullandıkları soyut ve somut simgelerle ideolojilerini kitlelere aktarmaya çalışırken geleksel değerlerden özellikle manevi değerlerden yararlanmışlardır.

ANAP'ın kullandığı simgeler daha yoğunluktadır. Soyut ve somut simgeleri birlikte kullanmıştır. SHP'nin kullandığı simgeler içinde, somut simgeler ağırlıktadır. Simgelerin kullanım sıklığına bakıldığında her programda yer aldıkları görülmektedir.

A. SOYUT

ANAP : boş hayal
onuru yüksek Türk insanı
güzel Türk insanı
sosyal ve siyasi çalkantı
enflasyonun azması
güzel vatandaşım
sihirli değnek
milli itibarımız
cennet ülke
pırıltılı gelecek
büyük milletim
devletin müşfik eli
güzelim üniversite
temiz vicdan
şaşmaz sağduyu
helal oy
mutlu geleceğin teminatı
tarihi bir seçim
tarihi çağrı
1979.un karanlığına dönmek

SHP : güçlü Türkiye
pırıl pırıl lider
yepyeni, tertemiz bir başkan
üniversitelere nefes aldirmek
tarihi fırsat

B. SOMUT

ANAP : 70 sente muhtaç olmak
Türk Demokrasisi dama demiştir
konut sektörü başı çeken lokomotif sektördür
çığ gibi akmak
fakir-fukara edebiyatı

başarının temel çivisi
Türkiye her on yılda bir darboğaza girmiştir
konut sektörünün patlaması
anarşist barınağı
terörist sığınağı
verimsiz siyasi kavgalar
siyasi tablo
geçmişin kısır hesapları

SHP : Özal'ın masalları
ırmağın yönünün değişmesi
mutfaktaki yangın
tüccar (Özal)
yağmur gibi yağın mektuplar
geleceğin ipotek altına alınması
masalcı Özal
geçmişin faturası

SLOGANLAR

ANAP daha çok toplumsal içerikli sloganlar kullanırken, SHP'nin başlıca sloganları ekonomik içeriklidir. ANAP seçime katılan diğer partilere yönelik slogan kullanmamış, kendi parti imajını yaymaya çalışmıştır. SHP, ANAP dönemini eleştireci sloganlar kullanmıştır. Sloganların her iki partide de kullanım sıklığı çoğunlukla aynıdır ve simgelere oranla daha yoğunlukla kullanılmıştır.

A. KENDİ PARTİSİNİ ÖVÜCÜ

ANAP : Biz sosyal adaletçi bir partiyiz.
Vur mührünü Anavatan üstüne.
Biz kavganın değil, barışın partisiyiz.
Bizim inancımız insana sevgi, insana saygıdır.
Eserinize sahip çıkınız.
Biz Türkiye'nin yüreği Türkiye sevdasıyla, Türk insanı sevgisiyle dolu, yüzü geçmişe değil, geleceğe dönük partisiyiz.
Çağ atlayan Türkiye için Anavatan etrafında toplanalım.
Biz iş bitirici, laf değil iş üretici, yepyeni genç insanlardan, genç kadrolardan oluşan yarının Türkiye'sini hazırlayan partiyiz.

SHP : 29 Kasımda yapılacak seçim aileniz için, çocuklarınız için, kendiniz için, ülkeniz için büyük önem taşıyor.
Kararıym, SHP iktidarında yüzünüzü güldüreceğim.
Oyum SHP'ye.
Güven dolu, mutlu bir Türkiye için sevgi dolu, huzurlu bir Türkiye için oylarınızı SHP'ye verin.
Sosyal demokratlar, iktidar önünüzdedir.
SHP gençlere güveniyor.
Bizler ülkenin yarınlarıyız.
İnanıyorum ki, biz sizlerle dünyalar kurarız.
Gençlere, gençliklerini yaşatacağız.

B. DİĞER PARTİLERE (İKTİDARA) YÖNELİK

SHP : Vereceğiniz kararla ya Özal sizi 5 yıl daha bir limon gibi sıkılmaya devam edecek, ya da ANAP gidecek SHP iktidarında Türkiye nefes alacak.
Özal tarafından bir 5 yıl daha limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?
5 yıl daha bu masalları dinlemeye, bir limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?
mutfaktaki yangının hesabını oylarınızla sorun.
Pahalılığın hesabını oylarınızla sorun.
Türkiye'yi sorumsuzca yönetenlerden oylarınızla hesap sorun.
ANAP gitmelidir, SHP iktidara gelmelidir.

A. EKONOMİK

ANAP : Çağ atlayan Türkiye'yi elele daha da ileriye.
Çağ atlayan Türkiye için Anavatan etrafında toplanalım.
Türkiye çağ atlıyor.

SHP : Vereceğiniz kararla ya Özal sizi 5 yıl daha bir limon gibi sıkılmaya devam edecek, ya da ANAP gidecek SHP iktidarında Türkiye nefes alacak.
Özal tarafından bir 5 yıl daha, bir limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?
5 yıl daha bu masalları dinlemeye, bir limon gibi sıkılmaya gücünüz var mı?
Mutfaktaki yangının hesabını oylarınızla sorun.
Pahalılığın hesabını oylarınızla sorun.

B. TOPLUMSAL

ANAP : Senin oyun kutsaldır.

Elini temiz vicdanına koyacaksın. Parti kaygısını unutacaksın.

Türkiye hakkında ne hayırlıysa, o yönde oy kullanacaksın.

Parti kaygısını unutacaksın. Elini temiz vicdanına koyup Türkiye'yi bir daha geri dönmek zorunda bırakmayacaksın.

Biz sosyal adaletçi partiyiz.

Biz kavganın değil, barışın partisiyiz.

Bizim inancımız insana sevgi, insana saygıdır.

Eserinize sahip çıkınız.

Biz Türkiye'nin yüreği Türkiye sevdasıyla, Türk insanı sevgisiyle dolu, yüzü geçmişe değil geleceğe dönük partiyiz.

Biz iş bitirici, laf değil iş üretici, genç insanlardan, genç kadrolardan oluşan yarının Türkiye'sini hazırlayan partiyiz.

SHP : Hızla gelişen, hakça bölüşen mutlu Türkiye.

Gençlere gençliklerini yaşatacağız.

İnanıyorum ki, biz sizlerle dünyalar kurarız.

Bizler ülkenin yarınlarıyız.

Kararlıyım, SHP iktidarında yüzünüzü güldüreceğim.

Güven dolu, mutlu bir Türkiye için, sevgi dolu huzurlu bir

Türkiye için oylarınızı SHP'ye verin.

Sosyal demokratlar, iktidar önünüzdedir.

SHP gençlere güveniyor.

KALIP YARGILAR

İncelenen programlarda kalıp yargıların kullanım oranı çok yüksek değildir. İki parti arasında kalıp yargı kullanımı açısından önemli bir fark da görülmemektedir. ANAP manevi değerlere önem verirken SHP ekonomi temasını işlemeyi sürdürmektedir.

ATASÖZLERİ, DEYİMLER

Programlarda atasözlerinin çok az kullanılmasına karşın deyimler yoğun olarak kullanılmıştır. ANAP'ın kullanım oranı ise SHP'ye oranla daha yüksektir. SHP atasözleri ve deyimlere %50 oranında yer vermemiştir.

A. ATASÖZLERİ

ANAP : Dost övünsün düşman üzölsün
Eski hamama eski tas.
Halka hizmet hakka hizmettir.

B. DEYİMLER

ANAP : sessiz sedasız
takır takır ödemek
gururuyla oynamak
yardım eli uzatmak
yürekten aktı
değerleri karalamak
başına gelmek
sırtı yere gelmek
kısır döngü
çemberi kırmak
tıkır tıkır ödemek
kadere terkedilmek
hakkı yenmek
eteğinden çekmek
zembille inmek
söz sahibi olmak
dehşete düşmek
dağarcığını boşaltmak
adını bile anmamak
fakru zaruret içinde olmak
dünyadan haberi olmamak
önüne geçmek
düze çıkarmak
birbirine sarılmak
iki kere iki dört eder
ders vermek

SHP : havadan para kazanmak
hızını kesmek
kaynakları akıtmak
yalanlara doymak
açıktan para basmak
gelir dağılımındaki uçurum

ekmeğine yağ sürmek
oyuna gelmemek
destek olmak
nefes aldirmek
geleceğe sahip çıkmak

Görüldüğü gibi, simge, slogan ,kalıp yargı, atasözleri ve deyimler, incelenen görüntülü televizyon programlarında kullanılmaktadır. Böylece partiler varolan değerleri, düşünceleri bu etmenler aracılığı ile pekiştirmektedirler. Özellikle ANAP'ın uyguladığı gibi «ahlaki manevi değerlerin sıkça kullanılmasının da etkisiyle» kişiler belirli siyasal istekler doğrultusunda yönlendirilebilmektedir.

Dil ve Anlatım Özellikleri

ANAP bütün programlarında konuşma dili kullanmıştır. SHP konuşma dilinin yanında ağırlıklı (%75) «karışık» bir dil yeğlemiştir. «Karışık» terimiyle konuşma dili ile, «kitabî» anlatımın birlikte kullanılması anlatılmak istenmiştir.

Her iki partinin anlatımında %100 oranında örneklerle süslü olduğu saptanmıştır. Anlatımı «sayılar»la destekleme ANAP'da %75 oranında görülürken SHP'de bu oran %100'dür. Sonuçlara göre SHP kendi partisinin adını ANAP'a oranla daha fazla kullanmıştır. ANAP'ın yardımcı karakter kullanmadığı hatırlanırsa, genel olarak bir parti imajı değil, derinden derine bir lider imajı oluşturduğu söylenebilir. SHP ise tekrarlanım oranıyla lider imajını değil, sosyal demokrat parti imajını geliştirmeye çalışmaktadır.

Konuşmanın Hedefleri ve Seslenen Kitle

Partiler konuşmalarında %62,5 oranında başbakana seslenirken %37,5 oranında yer vermemiştir. SHP %100 oranında yerme ile yaklaşmıştır.

YÖK konusuna %87,5 oranında yer verilmezken %12,5 oranında yerme ile yer verilmiştir. ANAP, YÖK konusuna hiç değinmemiştir. SHP gençlere YÖK'ü kaldıracağını vaad etmiştir.

ANAP siyasî partilere %50 yerme ile yaklaşmış, SHP ise %25 oranında yerme ile yaklaşmıştır.

Parti programlarında yerel yönetimlere %75 oranında yer verilmemiştir. ANAP %50 oranında övme ile değinirken SHP konuşmalarında

rında hiç yer vermemiştir. ANAP'ın övgüsü de yerel yönetimlerin kendi iktidarları dönemindeki başarılarıdır.

ANAP geçmişteki uygulamalara %75 oranında yer vermiştir. SHP ise hiç yer vermemiştir. ANAP 12 Eylül 1980 öncesi anarşi dönemini konuşmalarında çık sık vurgulayarak, o günlere geri dönmek için ANAP iktidarının devam etmesi gerektiğini vurgulamıştır.

Partilerin konuşmalarında, ANAP %100 oranında genel kitleye seslenirken, SHP %50 genel, %50 özel kitleye seslenmektedir.

SHP bireylere gelecek için doğrudan vaadlerde bulunurken, ANAP'ın vaadleri dolaylıdır. SHP'de bir tane dolaylı vaad yer alırken, ANAP'ta bir tane doğrudan vaad vardır.

SHP'nin hedef kitlesi; gençler, kadınlar ve genel kitledir. ANAP'ın hedef kitlesi ise; genel kitle, çiftçi-köylü, gençler, anne-baba, sanayici, esnaf, işsizler, üreticilerdir. ANAP'ın hedef kitlesi daha geniş ve belirgindir. SHP'nin ise sınırlıdır. ANAP iktidar partisi olması nedeniyle, iktidarda kaldığı sürece yaptıklarını anlatarak bunların devamını vaad ederken, SHP, ANAP'ın yapamadıklarını vaad etmektedir. İktidara gelince ANAP'ın eksiklerini gösterirken sorunlara olumsuz çözücü yaklaşmıştır.

SHP'nin doğrudan, net vaadlerde bulunması propaganda açısından olumludur. Bireylerin algılaması ve vaadlerin hedef kitleye ulaşması böylece daha kolay olmaktadır. ANAP bireylere dolaylı vaadlerle seslenmiştir. Partilerin konuşmalarında seslendikleri kitle, değindikleri konular kadar, vaadler de propagandanın etkinliği açısından önemlidir. Bireyler kendilerine gelecekte ne sunulacağını, sorunlarına ne ölçüde çözüm getirileceğini açıklıkla bilmek isterler. Propaganda da mesaj böylece hedef kitlesine ulaşarak amacını gerçekleştirmiş olur.

VAADLER

A. DOĞRUDAN VAADLER

SHP : Gençlere yönelik vaadler

- İş bulmada, iş kurmada fırsat eşitliği sağlanacaktır.
- Kendi işini kurmak isteyen gençlere devlet desteği sağlanacaktır.

- YÖK kaldırılacaktır.
- Yükseköğretim özerkleştirilecektir.
- Askerlik süresi kısaltılacaktır.
- Her yıl 100 bin genç yurt dışına gönderilecektir.
- Gençleri anlayan destek olan hoşgörülü yönetim.
- Gençlere gençliklerini yaşatacağız.
- Seçmen yaşı 18'e indirilecektir.
- Milletvekili yaşı 25'e indirilecektir.

Kadınlara yönelik vaatler

- Sevgili kadınlarımız. Kararlıyım, SHP iktidarında yüzünüzü güldüreceğim.
- Türkiye'de ilk defa biz aile ve çocuk yardımını yaygınlaştıracacağız.
- Çocuğumu nasıl yetiştireceğim, nasıl besleyeceğim diye düşünmekten sizleri kurtaracağız.
- Bütün yurdu saracak kadın, çocuk sağlığı danışma ve tedavi merkezi ağı kuracağız.
- Hamileliğinizi, analığınızı, sağlıklı yaşayacaksınız.
- Kendinize, işinize daha çok vakit ayırabilmeniz için kreş ve yuvaları mahallelere kadar yaygınlaştıracacağız. (Çalışan kadın)
- Biz bütün ev kadınlarını sosyal güvenlik kapsamına alacağız, sigortalayacağız. Gelecek endişeniz kalmayacak. (Ev kadını)
- Söylediklerimi gerçekleştirmek, sizin dertlerinizi çözmek için Türkiye'de ilk defa kadın sorunları bakanlığı kuracağız.

Genel kitleye yönelik vaatler.

- Ekonomi politikamızın birinci ve en önemli hedefi pahalılığı önlemektir, geçim sıkıntısına son vermektir.
- Irmağın yönünü biraz değiştireceğim sevgili vatandaşlarım.
- Yüzünüzü güldüreceğim.

ANAP : Genel kitleye yönelik vaatler

- Devlet sosyal güvence sahibi olmayan kimsesiz düşkün, naçar vatandaşına sahip çıkacaktır.

B. DOLAYLI VAADLER

ANAP : Genel kitleye yönelik vaatler

- Bugün içinde yaşadığımız iç barışa, huzura ve güvene sahip çıkınız.
- Bugün dış dünyada kazandığımız milli itibarımızın daha da güçlenmesi sizin yüreğinizde yatan en güçlü duygu değil mi?

Köylü-çiftçiye yönelik vaatler

- Türkiye’de elektriksiz köy kalmıyor.
- Türkiye’de otomatik telefonsuz köy kalmıyor.
- Türkiye’de okulsuz köy kalmıyor.
- Bugün eriştiğimiz akılcı, yapıcı desteklerden, yarın size sunulacak tüm çağdaş tarım usullerinden yararlanmak istiyor musunuz?

Gençlere yönelik vaatler

- Sevgili gençler, sizi sevmekle yetinmeyip, tüm icraatıyla size saygısını da ispatlamış bir anlayıştan başkasını desteklemeyi düşünüyor musunuz?

Anne-Baba

- Evlatlarınızın huzur ve güven içinde büyümesini hergün gelişen, yakında bilgisayar çağına geçecek bir eğitim sistemi içinde hayata atılmasını özlüyor musunuz?

Sanayici

- İnsan sağlığına da insan aklına da aykırı atölyelerden kurtulup, pırıl pırıl işlek sanayi sitelerinde siz de bir yer edinmek istiyor musunuz?

Esnaf

- Her aradığınızı bulmak, vitrininize koymak, kepenk kapatma korkusu olmadan huzur içinde ticaretinizi daha da geliştirmek istiyor musunuz?

İşsizler

- Artan nüfusa, hızlı şehirleşmeye rağmen, Türkiye’de ilk kez işsizliğin durdurulduğu hatta geri çekildiği bir icraatın devamını istiyor musunuz?

Ücretli-işsiz

- Emeğinin daha iyi değerlendirilmesini, sosyal güvencelerinizin daha da yükselmesini, işsizlik kaygusunun bertaraf edilmesini istiyor musunuz?

SHP : Genel

- Güçlü bir Türkiye için oyunuzu SHP'ye verin.

SONUÇ

Ülkemizde televizyon ilk kez 29 Kasım 1987 Seçimlerinde etkin olarak kullanılmış, televizyondan partilerin görüntülü propaganda konuşmaları yayınlanmıştır. «Propaganda aracı olarak televizyon» konulu araştırma, televizyonun kazandığı bu önemden yola çıkarak gerçekleştirilmiştir.

Son yıllarda politikacılar, reklam olayına büyük ölçüde önem vermeye başlamışlardır. Reklam ajansları da bu nedenle devreye girmiş, parti kampanyalarını hazırlamaya başlamıştır. Bu seçimlerde ANAP ve SHP'de kampanyalarını reklam şirketleri aracılığıyla (ANAP/ Birikim Ajans-SHP/Yorum Ajans) gerçekleştirmişlerdir. Etkili bir kampanyada bütün medya çeşitleri, eşdümlü olarak kullanılmalıdır. Bu kural sözkonusu kampanyalar için gerçekleşmiştir.

Seçmen için bu seçim kampanyasında değişen iki şey vardı: Birincisi, önceki döneme oranla çok farklı bir reklam bombardımanına uğraması, ikincisi çehrelerini bir süredir unuttuğu eski siyasilere yeniden alanlarda, basında ve en önemlisi televizyonda boy göstermesi (15). Siyasi partilerin seçim propagandalarında reklam ajanslarını devreye sokmaları, Türkiye için yeni bir gelişmedir. Bu aracın nasıl kullanıldığını incelemek amacıyla, televizyonda seçim öncesi yayınlanan, ANAP ve SHP'ye ait sekiz görüntülü propaganda konuşması, çeşitli açılardan incelenmiş, kuramsal bölümde belirlenen biçime göre etkinlikleri değerlendirilmiştir.

İlk bölümde mesajı ileten kişiler ve mesajın teması sorgulanmıştır. Mesajı veren kişinin büyük oranda siyasi parti başkanları, yani Turgut Özal ve Erdal İnönü olduğu görülmüştür, bu da kaynağın güvenirliği ve lidere yüklenen görevler açısından olumlu bir yaklaşım

(15) AYDAN ÖZ. «Genel Seçimler» **Kapital**, Aralık, Sayı: 52-53, s. 53.

olarak değerlendirilmiştir. Parti bazında ise; SHP'nin siyasal parti başkanı dışında genel sekreter, milletvekili adayı, ünlü ya da halktan kişiler gibi kişilere yer vererek mesajı ileten kişilerin sayısını arttırdığı gözlenmiştir. Özellikle halktan kişiler ve ünlü kişilerin bu amaçla kullanımı hedef kitle açısından etkileyici olarak değerlendirilmiştir. Partiler, mesajın birincil teması olarak ekonomiyi seçmiş, böylece ülke gündeminde en önemli temayı gündeme getirmişlerdir. Programların içeriğiyle biçimi arasındaki uyumun ortaya çıkarılması için, biçimsel çözülemeye gidilmiştir.

Programlar bu açıdan değerlendirildiğinde, iki partinin bu açıdan farklılaştığı görülmektedir. ANAP daha çok ana karakter görüntülerinin ağırlıkta olduğu bir program biçimi yeğlemiştir. Konuşmanın arkasında mavi perde tekniğiyle çeşitli görüntüler yer alırken, bu kullanım, izleyicinin dikkatinin bölünmesi açısından olumsuz bir durum yaratmıştır. Programlarda animasyon yöntemiyle hazırlanmış bir jenerik yer alırken, müzik gibi destekleyici öğeler programı zenginleştirmek amacıyla kullanılmışlardır.

SHP'nin programları görsel açıdan çok daha zengindir' Bu programlar yardımcı karakterler, hareketli grafikler, müzik, ses efekti, jenerik gibi değişik öğelerle gerçekleştirilmiştir. Ayrıca sloganlı ve cingilli jenerik, diğerine oranla çok daha vurgulayıcı ve yönlendiricidir. Bu etkide SHP ambleminin başarıyla kullanılmasının da payı vardır. Böylece amblem konusunda geliştirilen varsayım da desteklenmiştir. Özetle SHP'nin programları yapım öğelerinin kullanımı ve uyumu açısından daha başarılı bulunmuştur.

Bu sonuç seçim sonuçlarıyla karşılaştırıldığında, bir çelişki ortaya çıkmış görülmektedir. Seçimi oyların çoğunluğunu olarak ANAP kazanmıştır. Ancak bu sonucu yalnızca kampanyanın başarısı ile, özellikle de tek bir aracın etkisi ile açıklamak olanaksızdır. Daha önce varolan oy potansiyeli açısından ve Türkiye'nin genel eğilimi açısından bakıldığında bu sonuç hiç de şaşırtıcı değildir. Ancak bilinen şu ki; SHP 29 Kasım 1987 genel seçiminde oy oranını yükseltmiştir. Aradaki farkta seçim sisteminin yapısını unutmamak gerekir. SHP'nin oy oranında farklı değişkenlerin etkisi olduğunu da hatırlayarak bu kampanyanın, özellikle de televizyonun rolünü belirtmek gerekir. Bu açıdan SHP'nin hazırladığı programlar için, görüntüyü destekleyici öğeleri uyum içinde kullanmasıyla etkiyi arttırdığı konusundaki varsayım desteklenmiştir. Bundan sonraki yıllarda hazırlanabilecek görüntülü propaganda konuşmalarının da bu uyumu gerçekleştirmesi

halinde, gelişmekte olan bir ülke olarak ülkemizde önemli etkileri olacağı beklenebilir.

Programların başarısı kuskusuz yalnızca biçimsel açıdan belirlenemez. Mesajın sunuluşu açısından, sunan kişiler yani karakterler de oldukça önemlidir. İncelemede mesajı ileten karakter tipinin ANAP için büyük oranda ana karakter olduğu saptanmıştır. İki parti için de ana karakter, siyasi parti başkanlarıdır. Bunlardan Özal, kişisel anlatımını jest ve mimiklerle desteklemede başarılı bulunurken, İnönü'nün başarısının kısmi olduğu sonucuna varılmıştır. Ana karakter mesajı iletmekle görevli başlıca kişi olduğundan, ANAP bu konuda etkindir. Ancak SHP de halktan ve ünlü kişileri etkin bir şekilde kullanarak bu eksikliğini gidermeye çalışmış, hatta halka daha yakın olma açısından başarılı görülmüştür. Bu sonuçlar da mesajı ileten kişinin etkisine ilişkin varsayım doğrultusundadır.

Nasıl söylendiğinin önemi tartışılmasa da asıl önemlisi ne söylendiğidir. Bu açıdan işlenen konular değerlendirilmelidir. Propagandanın daha çok, ilerlemenin geliştiği doğrultuda oluşturulması gerektiği hatırlanırsa, ele alınan konuların önemi daha iyi değerlendirilebilir. Ekonomi ülkemiz için önemli bir konudur. Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana pek çok sorun gelmekte, buna yenileri eklenmektedir. Üstelik ekonomi, halkta doğrudan, somut yansımaları bulan bir konudur. Programlarda iki parti de aynı ekonomik konulara değinirken, ANAP genel olarak bu konuda olumlu bir yaklaşım içindedir. Bu da daha önce kendilerinin iktidarda olmasından kaynaklanmaktadır. SHP konuya olumsuz yaklaşmış, tam bir çözücü davranış içinde görülmemiştir. Ekonomik çözümler yalnızca partinin başarısı değil ülkenin, kişilerin sorunlarının çözümü olacağından, hedef kitle açısından çok daha önemlidir. ANAP'ın ise varolan çözümleri görmemezlikten geldiği, hiçbir açıdan olumsuz ya da çözücü yaklaşmamasıyla ortaya çıkmaktadır.

Sosyal yaşamı ilgilendiren konularda da tutum değişmemiştir. Refah, kadın, gençlik ve eğitim konularında SHP'nin çözücü yaklaşımı görülmektedir. Bu açılardan kitlelerin beklentilerine yanıtlar verilmiştir.

Uluslararası ilişkiler konusu, gündeme en az gelen konulardan biri olmuştur. Bu sonuç kamuoyunun az ilgilenişine ve yaşamsal boyutta somut olarak yer almamasına bağlanabilir. Oysa bu konuda çözümlenebilecek ve gündemde olan sorunlar vardır. Böylece kitle bu

açından bilgilendirilmeyerek yalnızca onların ilgi alanlarıyla sınırlı kalınmıştır. Bu sonuç olumlu değerlendirilmemekle beraber, propagandada ele alınacak konularla ilgili varsayımı pekiştirmektedir.

Temel hak ve özgürlükler konusuna SHP'nin çoğunlukla değinmemesi ilginçtir. ANAP'ın olumlu tavrını sürdürmesi, kendi politikasını pekiştirmesi doğaldır. Ancak sosyal demokratik bir parti olarak SHP'nin bu konuları önemsememesi, insanları bilinçlendirmedeki eksikliğini göstermektedir.

Yolsuzluk-rüşvet, hizmet yetersizliği gibi konulara ANAP hiç değinmemiştir. SHP kamuoyunun gündemindeki bu konulardan bolca yararlanmış, bu olumsuz temaları işleyerek tipik bir propaganda sergilemiştir.

Bu konuları konuşmacının nasıl iletğine gelince, Propaganda aracı olarak simge, slogan, kalıp yargı, atasözleri ve deyim kullanımı bu konuşmalar için de geçerlidir. Bu etmenler aracılığıyla partiler toplumun geniş kesimlerine seslenebilmektedir. Bunu sağlayan da bu etmenlerin oluşmasında dinsel, ahlaki değerler gibi halkın geleneksel yapısını yansıtan fikirlerin yer almasıdır. Böylece partiler kitlelere ussal olmayan bir değerlendirme yolu açmakta, aynı zamanda da varolan değerleri, görüşleri pekiştirmektedir. Dilin kullanımı açısından partiler arasında önemli bir fark gözlenmemiştir. Genelde anlatım sayılarla, örneklerle desteklenmiş, ancak karışık bir dil yapısı kullanılması halkın mesajları kolayca algılaması açısından olumsuz bulunmuştur. Dilin kullanımının propagandanın etkisindeki payına ilişkin varsayım düşünüldüğünde, her iki partinin de bunu tam anlamıyla gerçekleştirdiği söylenemez.

Partiler kimlere seslenmiş, kişilere neler vaatmişler? Bir başka deyişle hedef kitle belirgin midir? ANAP başbakan, YÖK, yerel yönetimler gibi hedeflere ya değinmeme ya da övme yaklaşımında iken, SHP genelde yerme davranışı içindedir. Kitlelere seslenme, genel kitleye seslenme şeklindedir. Özellikle ANAP bu ayrımı yapmazken, SHP yarı yarıya ayrıma gitmiştir. Bu ayrım oranı düşükse de, genelde iki parti de kadın, memur, işçi gibi kitle ayırımına gitmişlerdir. Yine bu konuda SHP'nin yaklaşımı önemlidir. ANAP somut olarak icraatını sergilerken, SHP'nin özellikle işçi, memur, emekli gibi ekonomik sıkıntıları olan kesimlere daha açık seslenmesi ve çözümlerini somutlaştırması beklenir. Hedef kitleyi belirleme, onlara ayrı ayrı seslenme ile etkinliğin artacağına ilişkin varsayım doğrudur.

tusunda bu konudaki yaklaşımlar tam olarak olumlu değerlendirilmemiştir.

Hedef kitlenin beklentilerine karşılık verme açısından vaatler önemlidir. ANAP'ın vadeleri genelde dolaylı, SHP'nin vadeleri ise doğrudan vaatlerdir. Bu da propagandasının etkinliği açısından olumlu bir puandır. Böylece bireyler ne elde edebileceklerini daha açıkça görebilme şansına sahip olmuşlardır.

Yukarıda çalışmanın bir özeti verilerek, sonuçlar kurumsal bilgiler ve varsayımlar doğrultusunda değerlendirilmiş, bazı konularda öneriler getirilmiştir. Ancak unutulmaması gereken nokta, televizyonun seçim kampanyalarında yer alan araçlardan yalnızca biri olduğudur. Daha sağlıklı bir yaklaşım için, kampanyaların, bu programlarda yapılmayan veya eksik diye nitelendirilen bazı öğelerin, diğer araçlarla tamamlanması şeklinde bir kampanya olup olmadığının araştırılması, ve bir etki araştırması yapılması gerekir. Bu tür bir çalışma ise bu araştırmanın kapsamı dışındadır. Ancak konu televizyon olduğu için; alanlar, gazete, afiş gibi araçlardan çok daha geniş kitlelere ulaştığı, belki de hiçbirinin ulaşmadığı kişilere ulaşan tek araç olduğu için, inceleme sonucu yapılan yorumlar önemlidir. Çok genel olarak bakıldığında, SHP'nin ANAP'a oranla, özellikle de görüntü malzemesini çok iyi kullandığı, programlarının daha başarılı olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bir tek simgenin (limon) kitleleri nasıl etkileyebildiği, nasıl ağızdan ağıza dolaştığı hatırlanırsa, bunda televizyonun, onun aracılığıyla görselleştirmenin payını unutmamak gerekir. «Limon», üzerinde konuşulan en önemli çizgiyi bulup çıkarmanın ve onu iyi bir biçimde ifade etmenin öneminin güzel bir kanıtı olarak hatırlanacaktır.

KAYNAKÇA

Anayasa, 1982.

GÜÇHAN, Naci. **Sistem Yaklaşımı ile TV Eğitim Programı Yapımı**. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Eskişehir, 1988.

KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem. **İnsan ve İnsanlar**. 3. Basım, Cem Ofset Mat., İstanbul, 1979.

KIRCA, Coşkun. «Türkiye Radyo-TV Kurumu İktidar-Muhalefet» **Hürriyet Gazetesi**, 19 Ekiz 1987.

- MILLERSON, Gerald. **The Technique of Television Production.** 12. Impression London and New York, Focal Press, 1975.
- ÖNGÖREN, Mahmut T. **Senaryo ve Yapım.** A.İ.T.İ.A. Gazetecilik ve Halkla İlişkiler Yüksek Okulu Yayınları, Ankara, 1982.
- ÖZ, Aydan. «Genel Seçimler», **Kapital Dergisi.** Sayı: 52-58, Aralık 1987.
- TOKGÖZ, Oya. **Siyasal Haberleşme ve Kadın.** A.Ü. SBF Yay., Ankara, 1979.
- TOPUZ, Hıfzı. **Televizyon, Radyo ve Afişle Seçim Savaşları.** Milliyet Yay., İstanbul, 1977.

FİLM YAPIMINDA YÖNETİM VE YÖNETMEN

Ar. Gr. Gürbüz YANGIN*

Film yapımı bir ekip işidir. Film fikrinin oluşması ile yapım süreci başlar. Sürecin başlaması ile hemen ekipte yer alan ve filmin bitimine kadar görevli kalan çalışanlar; yapımcı, yönetmen, yapım yardımcıları, yönetmen yardımcıları, görüntü yönetmeni ve yapım yardımcısıdır (1).

Türkiye’de film yapımında yapım yönetimi kavramı bilinci oluşmamıştır. Bu nedenle; 1. Yönetmen sanatsal kaygılarının dışında bir takım işlerle uğraşmak zorunda kalmıştır. 2. İşgücü, zaman, çekim araçları ve çekim alanlarının kullanımındaki verimlilik, filmin sanat kalitesi düşmüş, maliyetler yükselmiştir.

Film yapım yöneticisi (production manager), bir başka deyişle yapım yönetmeninin ekip içindeki yerini, görevlerini ve yapıma katkısını belirlemek için yanıtlanması gereken sorular şunlardır:

1. Yapım yönetimi nedir?
2. Yapım yönetimi neden gereklidir?
3. Yapım yönetmeninin ekip içindeki yeri neresidir?
4. Yapım yönetmeninin görevi ya da görevleri nelerdir?
5. Yapım yönetmeninin yapıma katkısı nedir?

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi

(1) V.F. Perkins. **Film as Film: Understanding and Judging Movies**, (Baltimore: Penguin Books, 1972), s. 48.

Yapım yönetimi ve yapım yönetmeni kavramlarının ve bilincinin oluşması ile, ilgili kişilere gerçek görevlerini dağıtarak, hem filmin sanat kalitesi, hem de işgücü ve zamanı değerlendirerek verimliliği arttırmak, bu yolla; 1. Kaliteli film üretimi ile dağıtım ve gösterim sonucu, 2. Verimliliğin getireceği maliyet düşüşü ile kâr sağlanması umulmaktadır.

Yapım Süreci İçinde İlk Görevliler

Yapımcı

Yapımcının işlevi, film fikrinin oluşması ile başlar. Filmin çekimi süresince devam eder. Filmin bitirilmesi ve dağıtımına kadar sürer. Yapımcı yüzlerce finansal ayrıntıyı birleştirmek zorundadır. Birleştirme işi, bir roman, kısa öykü, oyun, özgün bir senaryo veya orijinal bir fikrin çekim senaryosuna dönüştürme işlemi ile başlar.

Yapımcının önce edebi anlamda senaryo yazacak bir senaryo yazarına ihtiyacı vardır. Senaryonun sözel anlatımının ötesinde bir de görsel imajlar vardır. Yapımcı, senaryo yazarı ile, senaryonun nasıl çekim senaryosu haline getirilebileceğini tartışması gerekir.

Senaryonun kesinleşmesinden sonra, yönetmenin seçilmesi gerekir. Yönetmen senaryoyu inceler ve çekim senaryosuna dönüştürülmesi için kesin kararlarını verir. Konuyu, yapımcı ve yazarla tartışır.

Filmin tüm unsurlarının seçimi çok önemlidir. Tüm unsurlar eşit bir dikkatle seçilmelidir. Filmdeki insan unsuru, teknik becerileri açısından çok önemlidir. Kameraman, farklı psikolojisi ile diğerlerinden ayrılır. Yapımcı kameramanı iyi yargılamak zorundadır. Çünkü iyi bir yapım, kameramanın yönetmen, yönetmen yardımcısı, ışıkçı ile iyi geçinmesi sonucu ortaya çıkar. Oyuncuların seçimi, yazarın ve yönetmenin seçilmesi ile aynı süreç içinde yer alır. Oyuncuların filmin yapısına uygun olması gerekir.

Yapımcının finansal çalışması tüm bu unsurların bileşiminden başlayarak, çekim aşaması ve kurgu aşamasında sürer. Bununla birlikte filmin dağıtımı için dağıtımcının bulunarak dağıtımın gerçekleştirilmesi yapımcının görevlerindedir (2).

(2) William B. Adams. **Handbook of Motion Picture Production**, (New York: A Wiley Interscience Publication, 1977), ss. 27-28.

Yönetmen

Film yapımı, teknik karmaşıklığı nedeni ile tamamen işbirliği içinde yapılması gereken bir iştir. Film çevreleri film işinin bir kişiye ait olduğunu söylerlerse yönetmenden sözediyorlar demektir. Bu tanımlamanın doğruluğu, üç kişi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Yapımcı, yazar ve yönetmen. Bazen yapımcı konuyu seçer ve oyunculara yol verir gibi yönetmeni görevlendirir. Bazen yapımcı ve yönetmen aynı kişidir. Ama, pek çok durumda yapımcı ve yönetmen iki kişilik bir ekiptir. Yapımcı filmin ekonomik, yönetmen yaratıcı boyutundan sorumludur.

Yönetmen genellikle fikri geliştiren ilk adamdır. Fikri bir kitap, bir oyundan, bir öykünün bir bölümünden alabileceği gibi, kendi kafasında oluşturduğu bir konuda da film yapmaya karar verebilir. Bundan sonra film olayının doğal yapısı gereği yapımcı, yardımcı yapımcı gibi kişilerle, filmin ekonomik boyutu konusundaki ilişkileri başlar. Yaratıcı kararlar yönetmene aittir. Bunları yazarın seçimi, senaryonun onaylanması, oyuncuların seçimi, kameraman ve diğer teknisyenlerin seçimi, kurgunun her aşamasının onayı, son eşleme ve değişik ses kanallarının birleştirilmesi gibi kararlardır. Ancak bu uygulama içinde yönetmen için filmin görüntüsüne imza koymak kolaylaşacaktır. Aksi durumda yönetmen bir işveren olmaktan öteye gidemez. İdeal film yapım ekibi yapımcı, yönetmen ve yazardan oluşur. Görevlerin paylaşılmaması veya paylaşılabilmesi gibi durumlarda film yapımı daha karmaşık ve daha pahalı bir hal alır (3).

Yapımcı ve yönetimin ekip sorumlulukları şekil 1 ve şekil 2'de gösterilmiştir.

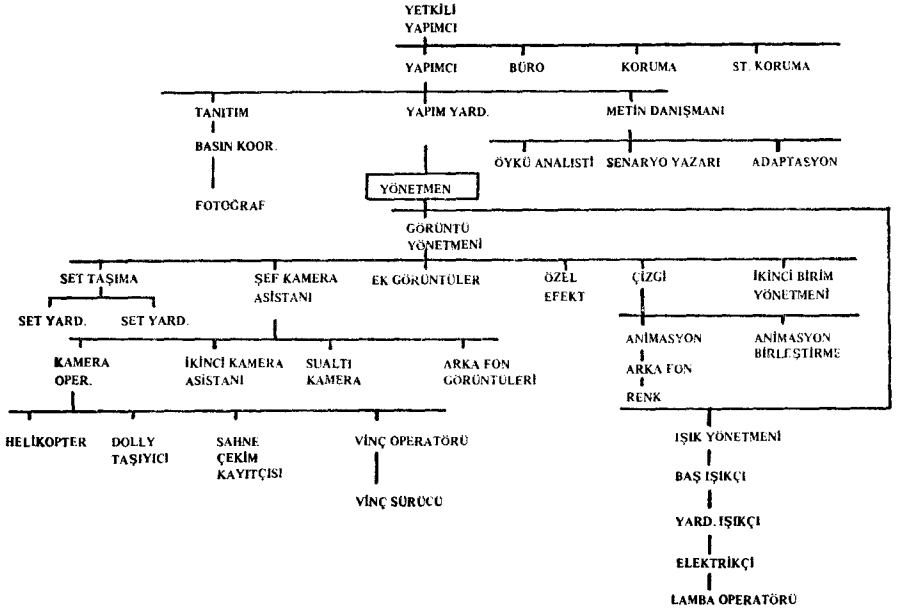
Yapım Yönetimi

Yapım yönetimi bazı kaynaklarda yapım koordinasyonu olarak adlandırılmaktadır. Buna bağlı olarak da yapım yöneticisi de, yapım koordinatörü olarak adlandırılabilir. Görev tanımı, yapımın ayrıntılarının yönetiminden sorumlu (araç kullanımı, mekan kullanımı, planlanması, bütçe tahmini ve kullanımı, çekim planlarının yapılması) kişidir (4).

(3) Noel Burch. **Theory of Film Practice**, Reprint, (Princeton: Princeton University Press, 1982), s. 44.

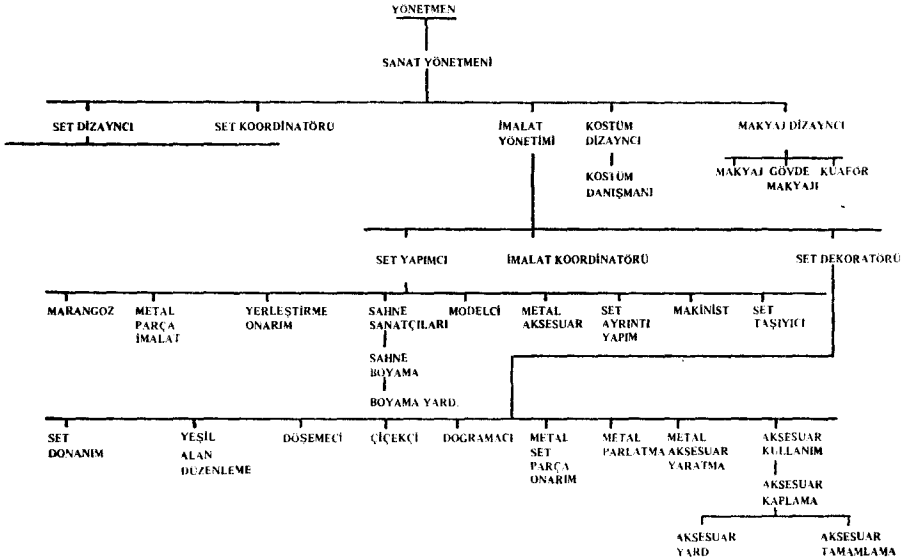
(4) Sari. s. 71.

Şekil 1. Yapımcı ve yapım ekibi

Kaynak : Thomas Sari. **Film Culture: Exploration Cinema in Its Social Context**, (The Scarecrow Press, London, 1982), s. 76.

Şekil 2. Yönetmen ve yönetmene bağlı ekip

Kaynak : Sari, **Aynı**, s. 77.

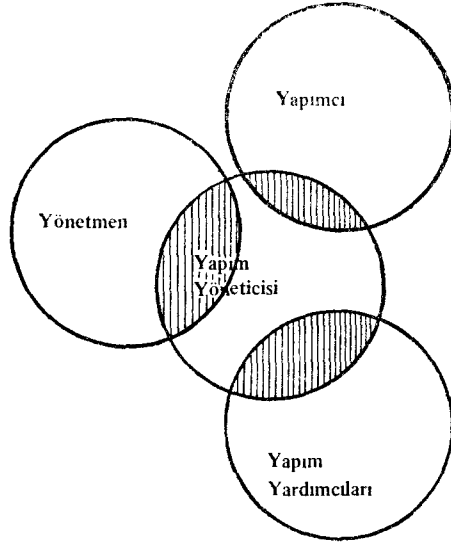
Yapım yönetimi, film çalışmalarına aittir. Ancak televizyon program yapımında da kullanılan bir kavramdır. Yapım yönetmeni, ayrıntıdan sorumlu, yapımçıya bütçe ilgili bilgileri veren, bütçeyi aşmış olduğunu söyleyebilen kişidir. Yapımın zamanında tamamlanması, bütçe ve problemlerin en aza indirilmesi konusunda en önemli güçtür (5).

Yapım yönetimi senaryo ile başlar. Senaryo ile filmin ölçüleri belirlenir. Yapım yönetmeninin ilk işi filmi parçalara ayırmaktır. Aynı sette çekilecek parçaları belirleyecek, buna göre orada bulunması gereken karakterler, giysiler, aksesuarlar ve makyajın zamanında hazır olmasını planlamak. Bu yolla senaryo ayrıldıktan sonra her sahnenin çekim süresini prova ve çekim süresini içine alacak biçimde belirler. Planda olası sorunların getireceği aksaklıklar için esneklik sağlar (6).

İş ayrıntılarını bilen, amaç ve mekandan olduğu kadar, stüdyoda çalışan her bireyi planlayan; çalışmanın her aşamasında bütçeden de sorumlu olduğu için yönetmen dahil, tüm çalışanları bütçe sınırları içinde tutmaya çalışması nedeni ile pek sevilmeyen bir insandır (7).

Yapım Yönetmeni (yapım yöneticisi) görevi içinde yapımçı, yönetmen ve yapım yardımcıları ile görev çerçevesi içindedir (Şekil 3).

-
- (5) J. Howard Blumental. **Television Producing Directing**, (New York: Harper and Row Publishers, 1987), s. 19.
 - (6) **The Focal Encyclopedia of Film and Television Techniques**, (London, New York: Focal Press, 1969), s. 792.
 - (7) Lukas Christopher. **Directing for Film and Television**, (New York: Anchor Books, 1985), s. 23.

Sekil 3. Yapım yönetmeninin görev çerçevesi

Film yapımında yapım yönetimi, planlama, bütçe hazırlama ve çalışma planı çıkarma işlerinin önemi nedeniyle savaş kampanyalarının stratejik planlamasına benzetilir. Pek çok sayıda araç, malzeme ve insanın doğru zamanda doğru yerde olmasını sağlamak lojistik bir sorundur.

Film yapımının tüm boyutları ile planlanmasına «yapım yönetimi» diyoruz. İyi bir yapım yönetmeni, ayrıntıları planlama ve örgütleme, sorunlara pratik çözümler bulabilme yeteneğine sahiptir. Çoğu yaratıcı insan böyle bir kafayla çalışmak istemezler ama, kısa zamanda çözülemeyen sorunların batağına gömülürler. Çalışma planları yapan, bütçe yapan biri, ayrıntılar, maliyetler, yüzdellikler, oranlamalar, değer biçmeler, ekler ve şekiller üzerinde çalışmak zorundadır.

Film Yapım Aşamaları

Filmin nasıl yapılacağı, yapımın ne kadar süreceği bilinmeden film bütçesi yapmak ve çalışma planı hazırlamak olanaksızdır. Ön planlama, çekim ve tamamlama hazırlandıktan sonra bütçe sürecine geçilebilir. Film yapımı üç aşamalıdır. Yapım öncesi, yapım ve yapım sonrası.

İçerikleri de şöyle sınıflanabilir:

<u>Yapım Öncesi</u>	<u>Yapım</u>	<u>Yapım Sonrası</u>
Metin	Çekim Ekibi	Film Kurgu
Yapımcı	Oyuncular	Elektronik Kurgu
Yazar	Film	Ses Efektleri
Yönetmen	Video Band	Müzik
Oyuncu Bulma	Aktüel Çekim	Optik Efektler
Film Dizaynı	Banyo ve Baskı	Eşleme
Alan Hazırlığı		Negatif Kesim
Çekim Takvimi		Son Baskı
Bütçeleme		

En büyük maliyet, yapım aşamasında ortaya çıkar. Çekim ekibinin ücretleri, oyuncuların ücretleri, araç, film, laboratuvar, stüdyo, set, taşıma, vergilerdeki artışlar birikir. Günlük maliyet artışlarından film en az etkilenmelidir.

Film yapımında bütçe hazırlanması, otomobil üreten bir firma gibi sabit maliyetli üretim yapan işletmelerdeki kadar kolay değildir. Filmde ayrıntılar ve değişken değerler bütçeyi tamamen etkiler.

Senaryonun Bölünmesi

Senaryonun bölünmesi çok dikkatli bir çözümlenmeyi gerektirir. Her ayrıntının ayrılması, ayrıntıların gruplanması, senaryo üzerinde gösterilmesi ve ayrıntılar listesinin çıkarılması gerekir. Büyük yapımlarda film yönetmeni, senaryonun son şeklini sanat, kamera, ses, donanım, imalat, müzik, kostüm, makyaj, aksesuar, elektrik ve özel efekt bölümlerine gönderir. Her bölüm kendi çalışmaları açısından filmi bölerek, yapım yönetmenine geri gönderir. Küçük yapımlarda bu dağıtım bir kaç kişiyle sınırlıdır. Tüm çalışma planı bu ayrıntımlar gözönüne alınarak yapılır.

Yapım Planı

Yapım planı, set hazırlığı, sahnelerin çekimi, kurgu, eşleme, negatif kesimin ne kadar zaman alacağını kararının verilmesidir. Bir diyalog sahnesinin çekimin ne kadar süreceği, bir günde kaç sahnenin çekilebileceğinin hesaplanması çok zordur. Bu planlamanın bir kuralı yoktur. Sahne kısa olabilir ama, çekim hazırlıklarında ayrıntının çok olması nedeniyle zaman kaybedilebilir.

Her yaratıcı kişi aynı hızda çalışmaz. Bazı yönetmenler alternatif sahneler çekerler. İnsanların kişilikleri, geç gelen trenler, trafik sıklığı, hatta uygun gün ışığı beklentisi çekim için düşünülen zamanı etkileyebilir. Planlamada tüm bu etkenler gözönüne alınarak esneklik sağlanmalıdır.

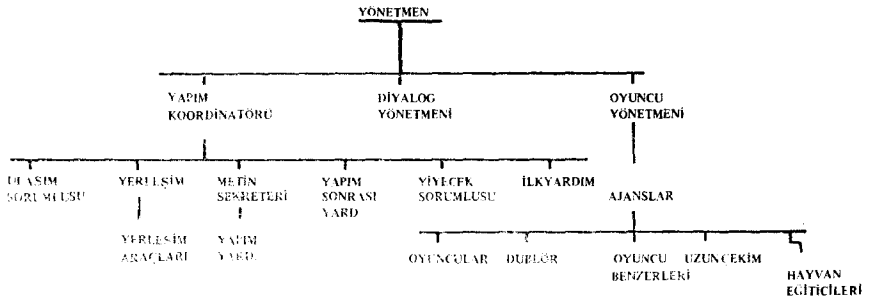
Yapım Sonrası

Çekim yapılması (yapım) aşaması zaman ve para maliyetinin büyük bölümünü kaplar. Yapım sonrası aşaması bu aşamadan sonra başlar. Yapım sonrası çalışmanın temel başlıkları şunlardır: Görüntü kurgusu, optik efektler, ses efektleri ve müzik kurgusu, eşleme, negatif kesim.

Bu çalışmaların tümünün zamanlaması, çekim aşamasındaki çalışmalara ve örüntü ayrıntılarına bağlıdır. Çekimlerin kurguyu kolaylaştırabilecek şekilde yapılması ve ayrıntıların saptanması zamanı kısaltacaktır. Bu da insangücü ve araç kullanımında ekonomik olmayı getirir (8).

Yapım yönetmeninin ekip içindeki yeri kesin belirlenmemekle birlikte, yapım koordinatörü olarak geçtiği yerlerde, aşağıdaki noktaya konmuştur.

Şekil 4. Yapım yönetmeninin, yönetmen bağlantılı olarak ekip içindeki yeri.

Kaynak : Sari. **Ön. Ver.**, s. 79.

(8) Adams. **Ön. Ver.**, ss. 47-71.

BULGULAR VE YORUM

Bulgular

Yapım yönetmeni, yönetmen, yapımcı ve yapım yardımcıları ile iç içe çalışır.

Senaryo üzerinde, senaryonun çekim planı hazırlanacak şekilde ayrımlanması konusunda yönetmenle birlikte çalışır. Büyük yapımlarda bu ayrımlama hemen hemen tüm bölümlerin koordinasyonu ile yapılır. Koordine görevi yapım yönetmenininindir.

Önceden yapılan ayrımlamaya göre çalışma akışı ve planı belirlenir. Plana göre, çekim alanları ve alanlarda çalışacak personel planlanır. Görevliler ve malzemeler zamanında çekim alanında bulundurulur.

Senaryo ve yarımalarına göre, yapım zamanlaması yapılarak yapımın tüm aşamalarını içerecek şekilde bütçe ve bütçe planlaması yapar. Bütçenin kullanımından da sorumludur. Bu açıdan bakıldığında yapıma finansal katkısı olmamakla birlikte, yapımcının yetkilerini bir ölçüde devralmıştır.

Çalışma planına göre ve yönetmenin istekleri doğrultusunda çekim ortamının her türlü gereksinmesi ile hazır olması için, yapımcı veya yapım yardımcılarına rehberdir.

Yorum

Yapım yönetmeni, yönetmenle ortak bir çalışma içinde olduğu için, filmin yönetimine ait hemen her türlü bilgiye de sahiptir.

Filmin yönetimi dışında her türlü bilgi önce yapımcı ve/veya yapım yardımcılarına, daha sonra yapılan plan gereği ve doğrultusunda ulaştığı için, yönetmen çekim alanında hemen hemen her şeyi hazır bulacak, hazırlanması için zaman harcamayacaktır. Yönetmenin bu aşamada yapacağı tek iş kontrol etmek, varsa eksikleri gidermek veya düzeltmektir.

Böylece yönetmenin sanat ağırlıklı çalışması ön plana çıkacak, yaratıcı çalışmasında yoğunlaşacak, kendi işini en üst düzeyde yapma şansına sahip olacaktır.

Yine, tüm çalışmalar ve çalışanlar daha önceden planlandığı için çalışma hız kazanacak, çalışma zamanı azalacak, işgücü ve enerji tasarrufu ile yapım maliyeti en azından artmayacaktır.

Yönetmenin sanatını ortaya koyması ile kaliteli film yapımı gerçekleşecek, hem filmin dağıtımı ve gösterimi sonucu (ki, hakettiği yeri bulacaktır), hem de maliyetin artmaması sonucu kârlı bir yapım ortaya çıkacaktır.

YARGI VE ÖNERİLER

Yargı

Yapım yönetiminin temeli işlevlerinden biri çalışma ve bütçe planlamasıdır. Planlama üretim yapılan her yerde temel yönetim fonksiyonudur. Planlama neyin, kim tarafından, nerede ve ne zaman yapılacağını belirler. Planlama yapılırken seçenekler değerlendirilir ve en uygun plan uygulanır. Planlamanın yararları şöyle sıralanabilir:

1. Görev belirlemesini ve çalışanların kendi işlerinde yoğunlaşmasını sağlar,
2. Zamanın ve işgücünün boşa harcanmasını azaltır,
3. Çalışmaların koordinasyonunu sağlar.
4. Olanakların amaca yönelip yönelmediğinin denetimini sağlar,
5. Çalışmada daha akılcı ilkelerin doğmasının yolunu açar,
6. Yetki göçerimini kolaylaştırır (9).

Yönetim İşinin Özellikleri

Yönetim işi (management) diğer işlerden problem çözme yönüyle ayrılır. Yönetici bilinenlerden çok bilinmeyenlerle uğraşır. Hesapta olmayan beklenmeyen sorunların çözücüsüdür.

Yönetim işini, program uygulamaya dönük çalışan yöneticinin işinden (executive) ayırmak gerekir. Yöneticinin çalışması uygulayıcı yöneticiye göre daha karmaşıktır. Bu görev aynı zamanda bilgi toplama ve sorunu belirleme işlevini de içerir. Programın çalışmayan parçaları ortaya çıktığında, çalışmayı gerçekleştirir ya da sorunu çözüm yolunu göstererek uygulayıcı yöneticiye aktarır.

Yönetici sorunların çözümü için daha çok araştırma yapar ve alternatif çözümler üretir. Kendi algısını karar ve eyleme dönüştürür.

(9) İlhan Cemalcılar - Doğan Bayar - İnal C. Aşkun - Şan Öz-Alp. **İşletmecilik Bilgisi**, (Eskişehir: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No: 122, 1975), ss. 93-94.

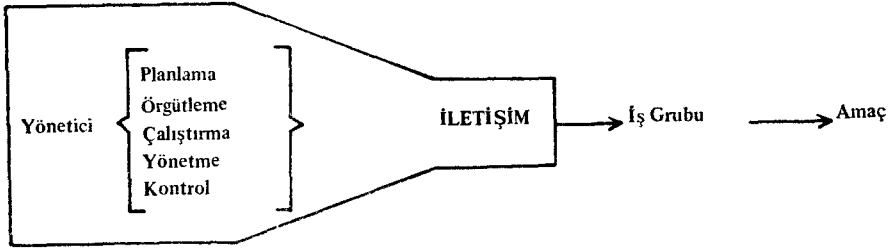
Yönetici çalışma alanının örgüt yapısı içindeki durumu her zaman güçlü tutulur. Örgüt yapısı içinde üst düzeyde yer alan, otoritesine güvenilen insan olmalıdır. Bağımsız gücünün sürekliliği sağlanmalıdır. Aksi tektirde sorunların çözümü zaman zaman kas gücüne kalabilir (10).

Yönetimde İletişim

Çalışma amaçlarının başarılmasında yöneticilerin iletişim kurma özellikleri çok önemlidir. Yöneticiler her zaman diğer çalışanlarla iletişim kurmak zorundadırlar ve iletişim boğazı bilgi aktarımında çok önemlidir. Şekil 5'de gösterildiği gibi işleyen iletişim sistemi masa başı kararların uygulamaya dönebilmesi için aşılması gereken noktadır.

İletişim tek başına yönetim işlevi değildir. Başarılı bir yönetimin gerçekleşmesi için geçilmesi gereken bir süreçtir. Tüm yönetim birimleri iletişimi doğru bilmeli ve kullanmalıdırlar. İyi bir iletişim, kötü yönetimi iyi bir yönetim yapmaz ama, kötü bir iletişim iyi yönetimi kötüleştirebilir (11).

Şekil 5. Yönetimde İletişim Boğazı

Kaynak : Keith Davis. **İşletmede İnsan Davranışı**, (Çev. Prof. Dr. Kemal Tosun ve ekibi), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, no: 3028, 1982) s. 508.

(10) Harold J. Leavitt. **Managerial Psychology**, Second Edition, (Chicago and London: The University of Chicago Press, 1964), ss. 294-297.

(11) Keith Davis. **İşletmede İnsan Davranışı**, (Çev. Prof. Dr. Kemal Tosun ve ekibi), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 3028, 1982), ss. 507-508.

Öneriler

Yapım yönetmeni bir film yapım sürecinin ana elemanlarından biridir. Film işini iyi bilendir.

Yapım yönetmeni bir yöneticidir.

Yapım yönetimi içinde önemli bir iletişim süreci vardır.

Yapım yönetmeni, insanlarla her zaman ilişki içindedir.

Tüm bu sonuçlardan hareketle yapım yönetmeni olarak çalışacak kişinin, her şeyden önce filmci mi, yoksa işletmeci mi olması gerekir?

Ancak yapım yönetmeninin, film yapımında deneyimli, bununla birlikte, insan psikolojisini, işletmecilik bilgisini, yönetim biliminin bir kısmını öğrenmiş olması gerektiği sonucu çıkmaktadır.

Sözedilen bilgi ve yeteneklerden birinin eksik olması bile sorun yaratacak gibi görünmektedir.

KAYNAKÇA

- ADAMS, William. **Handbook of Motion Picture Production**, (New York: A Wiley Interscience Publication, 1977).
- BLUMENTHAL, Howard J. **Television Producing Directing**, (New York: Harper and Row Publishers, 1987).
- BURCH, Noel. **Theory of Film Practice**, ikinci basım, (Princeton: Princeton University Press, 1981).
- CEMALCILAR, İlhan. BAYAR, Doğan. AŞKUN, İnal C. ÖZ-ALP, Şan. **İşletmecilik Bilgisi**, (Eskişehir: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, No: 122, 1975).
- CHRISTOPHER, Lukas. **Directing For Film and Television**, (New York: Anchor Books, 1985).
- DAVIS, Keith. **İşletmede İnsan Davranışı**, (Çev. Prof. Dr. Kemal Tosun ve ekibi), (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, No: 3028, 1982).
- LEAVIT, Harold J. **Managerial Psychology**, second edition, (Chicago) London: The University of Chicago Press, 1964).
- PERKINS, V. F. **Film as Film: Understanding and Judging Movies**, (Baltimore: Penguin Books, 1972).
- SARI, Thomas. **Film Culture: Exploration Cinema in its Social Context**, (London: The Scarecrow Press, 1982).
- The Focal Encyclopedia of Film and Television Techniques**, (London: Focal Press, 1969).

ATIF YILMAZ'DA KADIN

Emine DEMİRAY*

Kitle iletişiminin değişik sosyo-ekonomik, kültürel yapıları içermesi nedeniyle, bu süreç içerisinde kullanılan araçlardan yararlanma da toplumdan topluma değişebilmektedir. Bir kitle iletişim aracı olan ve görsel işitselin etki gücüyle seslenebilen sinemanın ise, insan, yaşam ve dünya üzerine çeşitli bilgiler verdiği gibi, bir çeşit hayal kurma ve etki altında kalmayı sağladığı da belirlenmiştir. Kadın olgusunun da sinemamızda ilk öykülü film olan **Pençe**'den itibaren yer almasına karşın, 1980'lerden sonra kadınların toplumumuz içinde buldukları konum nedeniyle karşılaştıkları sorunlara eğilen filmlerin sayısında artış olduğu görülmüştür.

Atif Yılmaz Batıbeki, çeşitli dönemlerde her türlü konuyu sinemaya aktarmayı başarmış, 1980'li yıllarda ise, toplumsal taşlamalı güldürüler ve sevgi-sevgisizlik konularında çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Sinema üzerine düşünerek, kendisini yenileyebilen, bu yüzden de yeni düşünce üretmeyi sürdüren Atif Yılmaz, anlatım dilinde elde ettiği ustalıklı, son yıllarda kadın olgusu üzerine de ürünler vermeye yönelmiştir. Bu çalışma, Atif Yılmaz Batıbeki'nin **Mine, Bir Yudum Sevgi** ve **Dul Bir Kadın** fimlerinde, Türk toplumunda kadın olgusuna nasıl dikkat çektiğini, sinema anlayışı ve kadına bakışını birlikte irdeleyerek ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Sonuçta şu bulgular elde edilmiştir.

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

Atıf Yılmaz **Mine**, **Bir Yudum Sevgi** ve **Dul Bir Kadın** filmlerinde, Türkiye’de sosyal, kültürel ve ekonomik etkiler nedeniyle kimlik arayışı içinde olan kadınların, cinsel, ekonomik ve toplumsal yaşama ilişkin sorunlarını, mücadele ve çözümlerini beyaz perdeye yansıtmaya çalışmıştır.

Bu filmlerde kadın kahramanlar yaşadıkları sorunları içgüdüsel de olsa farkedip, çözmeye çalışan, toplumsal baskılara başkaldırabilen, kendilerinin de cinsel yaşamı ve istekleri olabileceğini hissedilen kişiler olarak verilmeye çalışılmıştır. Kadın kahramanlar mesajlarını belli davranış kalıpları içinde ortaya koymaktadırlar. Bu davranışları açıklayabilmek için aşağıdaki şekilde bir döküm yapılmıştır.

Mine

Görünüm	Rol ve Statü	Ruh Hali	Yakınları	Ortam
Güzel, Gösterişli bir kadın.	Eş ve ev kadını	Çekingen, bağımlı ve suskun.	Kaba koca ve yazar sevgili.	Taşra kasabası.

Bir Yudum Sevgi

Görünüm	Rol ve Statü	Ruh Hali	Yakınları	Ortam
Orta güzelliğe bir kadın.	Anne, eş ve ev kadını.	Sabırlı, çalışkan ve mücadeleci.	Tembel koca ve çalışkan, güçlü sevgili.	İstanbul gecekondulu mahallesi.

Dul Bir Kadın

Görünüm	Rol ve Statü	Ruh Hali	Yakınları	Ortam
Güzel ve çekici bir kadın.	Anne, ev kadını ve sosyal faaliyetlerde bulunan bir kadın.	Yalnız, ilişkilerinde rahat ve çelişkiler içinde.	Kızı İnci, yakın arkadaşı Ayla ve fotoğraf sanatçısı sevgili.	İstanbul zengin çevre ve Bodrum.

Mine filminin kadın kahramanı Mine; çekingen, suskun bir kadınken, filmin sonunda kasaba gençlerinin saldırısına uğramasıyla, çevresine ve baskılara isyan edip, başkaldırarak İlhan’a gitmiş, cesur bir davranış örneği göstermiştir.

Bir Yudum Sevgi filminin kadın kahramanı Aygül; sabırlı, çalışkan, mücadeleci bir kadındır. Ekonomik özgürlüğünü kazanınca da katlanmak zorunda olduğu kocayı terkederek, önce çocukları ile birlikte, daha sonra da sevgilisiyle evlenerek yaşamını sürdürme gücünü elde etmiştir.

Dul Bir Kadın filminin Suna'sı ise başından beri çelişkili davranışlar gösterirken, kızı İnci'nin desteğiyle gücünü kazanabilmiş, fotoğraf sanatçısıyla sürdürdüğü ilişkisini bitirebilme cesaretini bulmuştur.

Yukarıdaki açıklamalarda görüldüğü gibi, filmlerdeki kadınlar önce içinde buldukları rol ve statülere uymaya çalışırken, daha sonra karşılıklarına çıkan bir fırsatla, bu rol ve statüden ruh halini değiştirerek çıkmak istemektedirler. **Mine** ve **Bir Yudum Sevgi**'de birlikte yaşanan erkekten memnun olmama ve erkek değiştirme yer alırken, **Dul Bir Kadın**'da yine bir erkek ihtiyacı ve içinde bulunulan durumdan memnun olmama görülmektedir.

Mine ve **Bir Yudum Sevgi**'de toplumsal baskılara karşı direnen kadınlar, filmlerin sonunda duygusal bir yakınlık bulabilecekleri, kendi seçtikleri erkeklerle birlikte olurken; **Dul Bir Kadın**'da Suna, kızı ve bayan arkadaşıyla birlikte olmayı yeğlemiştir. Filmlerdeki kadınlar güzellikleriyle de çevrelerince beğenilen, çevrenin ilgisini çeken kadınlardır.

Erkeklerle birlikteliklerinde de (Dul Bir Kadın hariç, iki filmde) ilk adımı atan kişilerdir. Ancak Dul Bir Kadın'ın Suna'sı Ergun karşısında pasiftir. Onun isteklerine boyun eğer.

Filmlerde kadın kahramanların, kadın olarak toplumda karşılaştıkları sorunlar, yüklendikleri roller ve konumları yer alır. İnsanlar toplum yaşamında çeşitli kümelere üyedir. Bir yandan bir ailenin, diğer yandan bir arkadaşlık kümesinin, bir derneğin, bir iş yerinin, bir siyasal partinin vb. üyesi olabilirler. Bir kişi aile kümesinde baba ya da anne, erkek kardeş, kız kardeş, çocuk, akraba yerinde bulunabilir. Okulda bir sınıfın üyesi, bir okulun öğrencisi yerindedir. Yetişkin bir kişi ise iş yerinde belli bir görevi ve sorumluluğu üstlenir. Bireylerin bunlar gibi çok değişik kümeler içinde, değişik yer ve görevleri vardır. (Ozankaya, 1979, s. 89-90) Statü ve rol kavramı ikisi birarada toplumsal yapısıyla birey arasındaki karşılıklı ilişkilerin anlaşılmasına yardım ederler. Statü; bireyin toplum yapısındaki konumunu tanımlarken, rol; belli bir toplumsal yerde bulunan bireyde aranan davranışları ve bireyin bunları nasıl karşıladığını vurgular. Cinsel rol kavramı da genel olarak kişinin kadın ya da erkek olması nedeniyle kendisinden beklenen ya da kendisinin gerçekleştirdiği eylemleri anlatmakta kullanılmaktadır. (Tan, 1979, s. 158)

Cinsel iş bölümü ya da cinsel ayrışım ise, kadınla erkek arasında her iki cinsin ayrı kişilikler oluşturmasıyla birlikte giden bir rol

ve görev dağılımı sürecidir. Bu ayrışım aynı zamanda genellikle kadına karşı ayırt edici nitelikte olduğundan kadın-erkek statüleri arasındaki eşitsizliklerin de başlıca nedenini oluşturmaktadır. Her toplum, kadın ve erkeğe ayrılan rolleri, geleneksel norm ve değerlere dayalı basmakalıp yargılarla haklı göstermeye, kadına ve erkeğe uygun düşen davranışları göreneksel imgelerle anlatmaya ve sağlamlaştırmaya yönelir. Toplumsallaştırma sürecinin özündeki değerler, inançlar ve imgeler kuşaktan kuşağa aktarılarak, insanların yaşantılarını yönlendirir ve kadın ile erkekten herbirine uygun sayılan davranışları saptar. Böylece cinsel rol anlayışlarının benimsenmesini sağlarlar. Toplum, beklenen ölçü ve kalıplardan sapıcı davranışları hoş karşılamadığı için bireyler genellikle kendilerini yerleşik normlara uydurmaya çalışırlar. Daha çocukluktan başlayarak bireylerin benlik imgelerinin önemli bir parçasını toplumun kendileriyle ilgili beklentileri oluşturur. Kadınların da, erkeklerin de düşünce ve tutumları bu beklentilere göre biçimlenir. (Tan, 1979, s. 181)

Filmlerdeki kadınlardan Aygül; toplumdaki yerleşik pasif kadın imajına karşın, mücadelecı, atak, güçlü olmaya çalışan kadını vermektedir. Suna ve Mine ise; mücadeleyi bırakmış görünürken filmin sonunda, Suna kızı İnci'den güç alarak mücadelesini sürdürme gücünü elde etmiş, Mine bu gücü İlhan'dan almıştır.

Cinsel rol kalıp yargıları genellikle fizik ayrıtıklardan çıkarılan psikolojik ayrıtıklara dayandırılmaktadır. Erkekler, kadınlara kıyasla daha girişken, bağımsız, çözümleyici, başkalarının daha az etkisinde kalan, buna karşılık daha az konuşan kişiler olarak görülmekte, kadınlar ise bakıcılık, eğiticilik, insanlarla ilişki kurma, yineleme gibi özellikleri gerektiren işleri öğrenmeye ve yapmaya daha yatkın sayılmaktadırlar. Ayrıca erkekler ve erkeklere özgü sayılan niteliklere genellikle kadınlardan ve kadınlara özgü sayılan niteliklerden daha çok değer verilmektedir.

Bir çok tutum araştırmasında saptanan olgu, kadınların kendilerini daha çok aile hayatı, evin düzeni, çocukların yetiştirilmesinden sorumlu görmeleri, kendilerini kamu yaşamına taraf olması gereken kişiler olarak görmemeleri, kamu işleri ile ilgilenme sorumluluğunun aile adına kocalarına düştüğü görüşünü savunmakta ısrar etmeleridir. (Tekeli, 1982, s.20)

Filmlerdeki kadınlar çevrenin baskılarına karşın kendilerine toplumun yüklediği rolleri aşıp, insan olarak haklarını korumaya çalış-

maktadırlar. Annelik ve eş rolünün ötesinde toplumda kendilerine yer edinebilme mücadelelerini sürdürmektedirler.

Mine ve **Bir Yudum Sevgi**'deki kadınların eşleri çirkin, itici, kaba erkeklerdir. **Dul Bir Kadın**'daki Suna'nın kocası ise iki yıl önce ölmüştür. Kadınlar mücadelelerini tek başlarına sürdürmek zorundadırlar.

Mine filminin kadın kahramanı Mine ve **Dul Bir Kadın**'ın Suna'sı, çekingen, suskun bir kadın tipini canlandırırken, **Bir Yudum Sevgi** filminin kadın kahramanı Aygül, rahat ve mücadeleci bir kadını canlandırmaktadır. Mine'nin çevrenin baskılarına karşı, kocasını bırakıp, İlhan'a gitmesi, Aygül'ün kocasına tahammül edemeyerek Cemal'e gitmesi onların yaşama karşı daha güçlü olmalarını anlatırken; Suna'nın, kocasının ölümünden sonra bilinçsizce Ergun'u seçmesi, onun çaresizliğini, karşı koyamazlığını göstermektedir.

Mine'nin ekonomik özgürlüğü yoktur. Bu nedenle kocasından ve ilişkilerden memnun olmamasına karşın, çaresiz bu yaşamı sürdürmektedir. Ancak, rastlantı sonucu İlhan'ın kasabaya gelmesiyle çevresine ve yaşamına başkaldırabilir. Aygül ise, koşulları kendi yaratarak, ekonomik özgürlüğünü elde edip, sorunlarını çözmeye çalışmaktadır. Suna'nın maddi durumu iyidir. Öğrenim görmüş bir kadındır. Çevresinde ilişkiye girebileceği birçok insan vardır. Yalnız, kocasıyla evli kaldığı yıllarda kadın olarak yaşamla hiç mücadele etmemiş, kocasının kendisi adına mücadele etmesini istemiş, sorunlardan uzak kalmaya çalışmıştır. Kocasının ölümüyle ise, çaresiz, tek başına kalmış, sorunlarla nasıl mücadele etmesi gerektiğinin bilincine varamamıştır. Ergun'la olan ilişkisi de bunun sonucudur. Ergun'la da rahat bir ilişki içinde değildir. İlişkileri yalnızca cinsellik düzeyindedir. Oysa Mine ve Aygül'ün ilişkileri arkadaşlıkla başlamıştır. Kurulan dostluğun üzerine cinsellik gelmiştir.

Mine, kasabadaki baskılara rağmen onlardan biri olmayı kabul etmemiş, yozlaşmış kasaba ilişkilerine girmemiştir. Aygül de aynı şekilde kocasının pasifliği karşısında etrafında dolaşan erkeklere ilgi göstermemiş, çocuklarını korumaya çalışmış, mücadele etmiş, ekonomik özgürlüğü ile birlikte, kendi iradesiyle yeni bir yaşamı seçmiştir. Suna ise Ergun'la olan ilişkisindeki uyumsuzluk ve boşluklardan kurtulabilme gücünü kızından almıştır. Ergun'dan önce olduğu gibi, kızıyla, bayan arkadaşıyla sıcak ilişkisine dönmüştür.

Atif Yılmaz'ın bu üç filminden anlaşılacağı gibi kadınlar başlangıçta güç durumdadırlar ve bu güç duruma kişiliklerinde yaptıkları

değişikliklerle son vermektedirler. Ancak, **Dul Bir Kadın**'da bu değişiklik devamlı değildir. İçinde yaşanan rol ve statüden memnun olmamak kadınların kimlik arayışı içinde olduklarını vermektedir. Bu kadınlar yaşamlarında, kimliklerinde yapacakları değişikliklerden yordum ummaktadırlar.

Sonuç olarak, Atif Yılmaz'ın 1980 sonrası filmlerinden **Mine, Bir Yudum Sevgi** ve **Dul Bir Kadın** filmleri; kadın olgusunu ele alan, kimlik arayışı içinde olan ve toplumsal baskılara karşı koyabilen kadınların öykülerine yer veren filmler olarak Türk sinemasında yerlerini almıştır.

KAYNAKÇA

- OZANKAYA, Özer. **Toplumbilime Giriş**, Ankara, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No: 0431, 1979.
- TAN, Mine. **Kadın Ekonomik Yaşamı ve Eğitimi**, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No: 204, 1979.
- TEKELİ, Şirin. **Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat**, İstanbul, Birikim Yayınları, Yerli Araştırmalar Dizisi: 6, 1982.

GÖRÜNTÜ KURGU SİSTEMLERİ

Ahmet DURMAZ*

Film endüstrisi ilk yapımlarından bugüne kadar kurgu ve montaj tekniğinde büyük bir değişiklik olmamıştır. Sahneler istenilen sırada ard arda basit bir yöntem ile birleştirilmektedir. Diğer iletişim araçlarından Radyo ve Televizyonda ilk yıllarda tüm yayınlar naklen olarak yapılmaktaydı, her türlü hata olduğu gibi izleyiciye ulaşıyor, ayrıca programlar birbirlerine bağlanamıyorlardı. İlk görüntü kayıt cihazının 1956 yılında başarılı olarak kullanılmasıyla, elektronik görüntülerin saklanıp istendiği zaman, belirlenen sıra ve şekli ile yayınlanması mümkün olmuştur. İlk video bant kurguları film kurgu tekniği gibi, manyetik bantların kesilerek istenen sahnelerin ard arda fiziki olarak yapıştırılması ile gerçekleştirilmiştir. 1957 yılında ilk renkli video teybin çıkmasından sonra bütün yapım ve yayın kuruluşlarında manyetik görüntü kayıt cihazlarına doğru eğilim artmıştır. Mekanik band kurgusunda kesim noktalarının çok hassas olması ve mükemmel yapılsa dahi resimde titremeye yol açması ve sadece bir kere kurgulama imkanı vermesinden dolayı pek tutulmayıp yeni arayışlar içinde ilk elektronik kurgu cihazının 1963 yılında Ampex firması tarafından Editec adıyla çıkartılmasıyla yeni bir dönem açmıştır.

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

İlk elektronik kurgu cihazı olan Editec'te, bant kesme işlemi ortadan kalkmış iki ayrı görüntü kayıt cihazı kullanılarak, görüntüler orjinalden istenilen sıra ve süre ile diğer bir cihaza aktarılmışlardır. Orjinalden bir kopya alınmış olduğundan görüntülerde hafif bir bozulmaya neden olmasına rağmen istenilen sonuç alınancaya kadar pekçok kere kurgu olayının tekrarlanması, orjinal bozulmadan mümkün olmuştur. Ayrıca ikinci ses kanalına kaydedilen (Ton (Cue) işaretleri ile oldukça hassas kurgu gerçekleştirilmiştir. Bu işlem «Transfer kurgu» diye adlandırılmıştır. Günümüz kurgu sistemlerinde de kullanılan yöntem budur.

İlk zamanlar video kurgusunda hayal edilen, film kurgusundaki gibi kare kare hassas kurgu yapılabilmesiydi. Bu ancak kayıt sistemlerinin Ayırıklı (Segmented) kayıt yönteminden Ayırıklı (Non segmented) yöntemine geçmesiyle başarılmıştır. Ayırıklı kayıtlarda manyetik bant üzerinde resimler kaydedilirken, her resim karesi manyetik banda birden fazla kayıt iziyle kaydedilmektedir. Ayırıklı kayıtlarda ise banda aktarılan görüntü karesinin elektriksel bilgileri bir kayıt izine sığdırılmasıyla gerçekleştirilen yöntemdir. Sanayide geçen 50 görüntü karesi band üzerinde 50 ayrı izle kaydedilmektedir. Band akışı durdurulduğunda okuma kafası bu izlerden birinin üstünde kaldığından donmuş resim elde edilir. Ayırıklı (Non segmented) sisteminde yavaş ve hızlı görüntü okuma, (Fast-Slow Motion) mümkün kılınabilmiştir.

Bugüne kadar uygulanan kurgu yöntemleri şunlardır.

- El kontrollü. (Manual control) kurgu yöntemi.
- Kontrol izi (Control-Track) sistemi ile yapılan kurgular.
- Zaman kodlu sinyal, (Time Code Signal) kurguları.
 - a) Zaman kodlu sade kesmeli kurgu (Time Code Cuts-Only editing)
 - b) Zaman kodlu A-B kaynaklı sistem (Time Code A-B Roll System editing)
 - c) Zaman kodlu ABC kaynaklı tüm kurgu listeli kontrol sistemi (Time Code ABC Roll Full List Automatic Control System editing)
- Rastgele erişimli sistem (Random Access System)
 - a) Doğrusal kurgu (Linear Editing)
 - b) Doğrusal olmayan kurgu (Non-Linear Editing)

Yukarıda sıralanan bu kurgu yöntemleri Film ve TV kurgusunda kullanılırken program kurgusunun yapılış amacına göre şu iki şekilde yapılır (1). Bunlar...

- Yayın öncesi kurgu, ön kurgu (Off-Line editing)
- Yayınlanacak kurgu, son kurgu, (On-Line editing)

Yayın öncesi kurgu, (Off-Line editing) ön kurgu olarak da isimlendirilen bu işlem sonunda elde edilen bant yayına gönderilmemektedir. Kurgulanmak için alınan bant kopya görüntülerinin üstünde Zaman kodu (Time-Code) sinyalini rahat okunacak şekilde yerleştirildiğinden sadece ön izleme, referans amaçlı bir kurgudur. Zaman sorunu olmaması, ucuz ekonomik kurgu cihazları kullanılması, komplice sistemlerin olmayışından dolayı programların ön kurgusunda kullanılırlar. Sonuçta, ya yazılı bir şekilde, ya bant üzerinde Time code değerleriyle ya da disketlere kayıtlı olacak bir kurgu noktaları kara listesi (Edit decision list) elde edilir. Film endüstrisinde ve dökümanter, belgesel TV programlarında uzun süreli kurgusu olan yapıtlarda tercih edilen ön kurgu yöntemidir. Daha sonra buradan elde edilen liste ile, orjinal filmlerde ya da master görüntü bantlarında yayınlanacak bandı hazırlayan kurgu, (on line editing) yapılır.

Online Editing ise videoda ve TV'de, zaman kısıtlaması olan yapımlarda orjinal banttardan direkt olarak yayınlanacak bandın hazırlanması şekliyle olabilir. Bu yöntem daha çok haber görüntülerinin hazırlanmasında kullanılır. Programın daha önce yapılmış bir ön kurgusu varsa, bu kurgudan elde edilmiş kurgu noktaları karar listesi referans alınarak master görüntü bantlarında görüntü ve ses efektleri eklenmesi ile kurgu yapılarak program son haline getirilir. Yayın kurgusu (Online editing) daima Assamble kayıt tekniğiyle gerçekleştirilir. Yayın kurgusu (Online editing) odalarında görüntü efekt, ses efekt ve diğer efekt cihazlarında bulunmakta bu oda içinde kurgu tümüyle bitirilmektedir. Yayın kurgusunu gerçekleştirecek operatörlerin yaratıcı olması karmaşık bilgisayarlı kurgu ünitelerini bilmesi, kurgu listelerini okuyabilmesi, Bu listelerdeki her türlü değişiklikleri yapabilmesi, ses mixerlerini, ses efekt ünitelerini tanımaları, görüntü seçme ve efekt cihazlarını iyi bilmeleri istenir.

Offline ve online kurguyu şöyle karşılaştırabiliriz. Off line kurgunun avantajları:

(1) McQuillin, Lon. «A Look at Editing», **A.V.Video Magazine**, April, 1988, s. 70.

- a) On line kurgu sistemlerinden çok daha ucuza kiralanabilir.
- b) Mekanik film kurgusundan çok hızlıdır.
- c) Fiyatın nucz olmasından dolayı zaman sınırlaması yoktur. Pek çok ayrı şekilde ön kurgu denemeleri yapmaya imkan verir.
- d) Kullanımları kolay sistemlerden oluşturulmuşlardır.
- e) Pekçok efekt deneme şansı vardır.
- f) On line kurgu için EDL, kurgu noktaları listesi üretilir, hafızaya disketlere alınabilir.
- g) Kurgu ünitesini oluşturan cihazlar oldukça ucuzdur.
- h) Yapılan hataları düzeltme imkanı oldukça geniştir.

Off line kurgunun dezavantajları;

- a) Online kurguda kullanılan cihazlardan (1 inch-Betacam SP gibi) daha yavaş cihazlar ile (U-matic, Betamax-VHS-8mm) yapıldığında online kurgudan yavaştır.
- b) Offline kurguda özel efekt denemeleri üzerine kullanılan ek cihazlar maliyeti arttırır.
- c) Manyetik bantlı sistemlerde hata payı on line sistemlere göre daha fazladır.
- d) Sonuçta çıkan görüntü yayın kalitesinde değildir.

On line kurgunun avantajları;

- a) Kullanılan 1 inch VTR'ların kurgu noktalarına ulaşma hızı çok kısadır. Bu da işlem hızını arttırır.
- b) On line kurgu sistemlerinde elektronik görüntü efekt ve ses efekt üniteleri mevcut olduğundan anında kullanım imkanı verir.
- c) Sahne ve çekimler arasında renk düzeltme (Color Correction) imkanı vardır.
- d) Altyazılar, logolar ve jenerikler eklenir.
- e) On line kurgu sonunda hazırlanan band, veya film yayına, gösterime ya da çoğaltmaya hazırdır.

On line kurgunun dezavantajları;

- a) Kiralanmak istendiğinde on line kurgu suitleri saati 1000 Amerikan Dolarına kadar çıkabilmektedir. Bu miktar dizi ya da TV programları için oldukça pahalıdır.

- b) Online kurguda kullanılan sistemler ve cihazlar karmaşıktır, pahalıdır, kurgucunun ve yönetmenin bu konuda tecrübeli olmasını gerektirir.
- c) Kurguya hazırlıklı ve kurgu noktaları karar listesi ile gelinmez ise, denemeler yapılması hem uzun sürer hem de çok pahalıya mal olabilir.
- d) On line kurgu Bilgisayar kontrollu sistemlerden oluştuğu için tecrübeli operatör ve uzman bakım ekibi gerektirirler.

Daha önce belirtilen kurgu tekniklerinden sadece rastgele erişimli kurgu (Random Access Editing) tekniği ön kurgu (Off line) amacıyla kullanılabilir, diğer tekniklerin hepsi hem online hem off-line kurgu için kullanılabilir.

Manual Control ve Control Track kontrollu editing tekniklerinde yapılan kurgular, eski teknikler olduğundan ilk zamanlar kullanılmış ve çok uzun süre alan kurgu sistemleridir. Non segmented kayıt cihazlarının çıkmasıyla Control Track tekniği ekonomik ve çok kullanılan sistem olmuştur. Hassas kurgunun zor olması ve kurgunun tekrarlanması imkanının az olması, kurgu noktaları değerlerinin operatör tarafından hesaplanması hata yapılmasına imkan vermektedir. Control Track tekniği off line kurguda kullanırken öncelikle Time code numaraları görüntünün üstünde iken alınan kopya (window dub) kurguda master olarak kabul edilir. Bundan diğer bantlara transfer edilirken kesme ve basit geçişler yapılabilir. Çünkü; kurguda kullanılan kaynak sayısı ikiye geçmeyecektir. 1970'lerde Japon firmaları bu teknikle çalışabilen kaset kurgu cihazlarını bol ve ucuz olarak piyasaya sunmalarıyla, önkurguda (Off line editing) kullanılmaları çoğalmıştır. Film ya da TV programlarının kurgusu anında düşünerek ya da deneme yapılarak geçen her saat oldukça pahalıya mal olmaktadır. Bu nedenle harcanması gereken bir zamanın off line kurguda ve ekonomik cihazlar kullanılarak yapılması hep tercih nedeni olmuştur. Control Track sistemli kurgu cihazları bu olanağı sağlamaktadır (2).

Zaman kodlu (Time Code) kullanılarak yapılan kurgular gerçek profesyonel kurgu olarak tanımlanabilirler. Bu sistemlerde kurgu denemesi pek çok kez tekrarlanabilir. Kare hassasiyetli (Frame Accura-

(2) Debra Kaufman, «Non Linear Editing» In **Motion Film Video Production Magazine**, April 1990, s. 48.

te) kurgu yapılması mümkündür. Kare Hassasiyetli kurguda kayıt bandında kurgulanan görüntülerin bir kare dahi eklenip çıkarılmasıdır. Yapılan her kurgu sonunda tüm eklenen sahnelerin giriş ve çıkış noktalarının zaman kodu değerlerini ihtiva eden bir kurgu noktaları karar listesi (Edit Decision List) elde edilmektedir. Zaman Kodu (Time Code) her manyetik bantta ya da film üzerinde, optik, manyetik olarak kaydedilmiş ve görüntü karelerinin saat, dakika, saniye ve kare numarasını gösteren kodlanmış bilgi olarak tanımlanabilir. Time Code (Zaman Kodu) sinyali filmlerde karelerin kenarında delikler arasında optik olarak, manyetik kayıt sistemlerinde ise bandın ses kanallarından birine (genellikle üçüncü ses kanalına) ya da görüntü kareleri arasında, çerçeve senkronunu sağlayan Dikey resim boşluğuna (Vertical Blanking) sinyali içine kaydedilir. Her iki yöntemde de sinyaller bant üzerine kaydedildiğinden kaybolmaz, yerinden kaymaz, fakat bu sinyallerin okunması için bandın bir kaç kare hareket etmesi gerekmektedir.

Time Code sistemli kurgunun hassasiyeti ve pratikliği kurgucuya zaman kazandırmakta, yapılan hataları gerialıp rahatlıkla değiştirme imkanı vermektedir. Sadece kesme (CUTSONLY) özellikle on line ve off line kurgularda çok ekonomik olabilmektedirler. Off line kurguda çok hassas ve doğru kurgu imkanı verebilmektedirler. Cuts-only kurguda master bandtaki görüntüler istenilen şekilde kayıt bandına Time Code değerleri ile kaydedilirler. Özellikle off line kurgu sistemi olarak da bilinir.

İkinci Time Code kurgu yöntemi olan Zaman kodlu A-B kaynaklı (A-B Roll Editing) sistemi sınırlı kurgu karar noktası listesi (edit decision list) olan ekonomik on line sistemleridir. Time Code kurgusunda farklılık olmamasına rağmen uzun süreli programlarda kullanılmaz, değişikliğe fazla imkan vermezler. Kompüter ya da bilgisayarlar da destek alabilirler, bu yönleriyle off line kurguda tercih edilirler. İki playback ve bir kayıt cihazına kumanda edebilen sistemlerdir. Görüntüler arasında değişik geçiş efektleri verme imkanı vardır. Son yıllarda her tür kasetli cihazlara kumanda edebilenleri çıkmıştır.

Manyetik band sistemlerini kullanan son Time Code tekniği ile yapılan Zaman kodlu ABC kaynaklı tüm kurgu listeli (ABC Roll Full List Managment) sistemleri büyük kurgu listesi hafızasına sahiptirler. Kurgu noktaları karar listesi en esnek olarak bu sistemlerde bulunur. Kurgu listesinin değiştirilmesi, eklemeler yapılması, bunların disket ya da yazılı kopyasının alınması mümkün olan sistemlerdir.

Geniş bir kontrol imkanı veren sistemler ile, kayıt kurgu cihazları dışında, görüntü seçme masalarına, ses mixerlerine kontrol etmeleri mümkündür. Bu özellikleriyle hem On Line hem Off Line kurguda kullanılabilirler. Pahalı olmaları karmaşık operasyonları ile büyük şirketler tarafından tercih edilirler. Görüntü kayıt cihazı olarak 1 inch C format, Betacam SP, D1, D2, M1, M2 SPU-matic gibi sistemler kullanılırlar. Son kurguda (Final Cut) oldukça fazla tercih edilirler.

Tüm Control Track, Time Code teknikli kurgularda en gelişmiş sistemiyle dahi olsun her aşamada ancak birbirini takip eden maksimum 3 görüntü ya da ses birleştirilebilir. Bir sonraki sahne için yeniden kurgu noktalarını vermek gerekmektedir. Peşpeşe 5 ya da 8 görüntüyü bir anda durmadan kurgulamak bu sistemlerde imkansızdır. Kurgu noktaları bilgisayara verilerek tüm işlemleri bilgisayar yardımı ile yapmak mümkündür. Fakat devamlı kurgu yapabilmek için çok miktarda okuma cihazı kullanılmalıdır.

Bütün bu sistemlerde yapılan kurgularda, kayıtlı bantlarda bulunan görüntüleri aramakla geçen sürenin fazlalığı daha ekonomik, daha hızlı sistemlerin aranmasını gerektirmiştir. Bu sistemler Rastgele erişimli (Random Access Editing kurgu) olarak 1983 yılında ortaya çıkmışlardır. Bu sistemler ilk çıktıklarında manyetik bantlı kaset cihazlarını kaynak olarak kullanmışlardır. Normal kurgu sistemlerine göre bu yöntem oldukça pahalıdır. Sadece off line kurguda kullanılırlar. Çünkü görüntü kalitesinin yüksek olması istenirse bir Random Access kurgu sistemin birkaç milyon dolara mal olabilir.

YENİ KURGU TEKNİKLERİ

1980'lerde TV ve film endüstrisi kurgu için inanılmaz bir teknoloji harikası sistemlerle karşılaştılar. Her türlü kurguda on line ya da off line (önkurgu, son kurgu) harcanan zamanın çoğunluğu bantlarda ve kasetlerde istenen görüntünün aranması içindir. U-matic, Beta-max ya da VHS sistemlerde 60 dakikalık bir kasedin başından sonuna hızlı sarabilmek için yaklaşık beş dakikalık süre gerekmektedir. Bir kasetin başından ve sonundan çeşitli görüntülerin kurgulanması uzun bir süre almaktadır. On line kurguda kullanılan 1 inch C format cihazlarda bile bu süre 60 dakikalık band için iki dakikadır. Görüntü aramakla geçen süre, kurguda harcanan pahalı dakikalar demektir. Normal olarak bugüne kadar bilinen kurgu yöntemlerinde her aşamada ancak iki ya da üç görüntü eklemek mümkün olabildiğinden daha

sonraki sahnelere göre önceki sahnelerde değişiklik imkanı olmamaktadır. Bazen kurguyu baştan bile almak gerekebilir. Bu yüzden birbirinin devamı ve birbirini etkileyecek çekimlerin onbeş yirmi tanesini bir anda kurgulu olarak izleme imkanı verecek olan sistemlere ihtiyaç duyulmuştur.

Bu sistem kullanarak ayrıca görüntülerin aynı bantta olsa dahi kurgu anında kayıt için ileri ya da geri giderek istenen görüntünün bulunması için geçen zamanı elimine etmektir. Bu da her sahnenin ayrı bir okuma aracından gelmesi ve sırası geldiğinde kayda gönderilmesi ile mümkün kılınmıştır.

Sistemin ihtiyaç duyduğu araçları sıralarsak ana kurgu kontrol bilgisayarı, video ve ses seçme ünitesi, sayıları istediğinde 128'e kadar çıkabilen görüntü okuyucu kaset cihazları (Betamax, VHS, Umatc sisteminde olabilir). Kurgudan önce çekimler ya da sahneler görüntü kaset okuma cihazlarına Zaman Kodlu şekilde kaydedilirler. Eğer kurgulanacak sahne 24 çekimden oluşuyorsa en az 24 okuma cihazına görüntüler kaydedilir. Kurgu anında her çekimin hangi videodan geleceği sırasıyla programlanır, her cihaz ilk okuyacağı çekimin başında hazır olarak beklemektedir. Başlama komutu bilgisayardan gönderilince elektronik görüntü seçme cihazı 1 nolu videoyu çıkışa verir aynı anda 1 nolu videoda okumaya başlamıştır. Sırası gelince iki nolu video başlar ve görüntüsü çıkışa verilir. Böylece kayıt edilmek suretiyle ya da sadece izlemekle birbiri ardına gelecek çekimler durmaksızın eklenmiş olurlar. Kurgu noktalarında değişecek yerler varsa değiştirilerek tekrar izlenir. Olumluysa kayıt alınır. Bu ise her seferde 2 ya da daha fazla sahnenin kurgulanması demektir. Getirdiği yaratıcılığın yanında zamandan büyük tasarruf getirmesi, kurguyu çekim çekim değil de bir bütün olarak canlandırması açısından tercih edilen bu sistem oldukça pahalıdır. Daha çok filmciler bu yöntemi tercih etmektedirler. Çünkü film yapıtlarının bütçeleri TV'a göre oldukça fazladır. Kısaca bu yöntem, karar verme ve düşünmenin en etkili en ucuz şeklidir. Her geçen gün gelişen teknoloji ile kaynak olarak, kaset cihazı kullanımı yerine optik ya da manyetik video disklerin kullanılması hem teknik kaliteyi hem de hızı artıracaktır.

Rastgele Erişimli (Random Access Editing) kurgu ünitelerinin çıkması yukarıda belirtilen nedenler dışında, film kurgusunun basitliğini ve esnekliğini verecek sistem olmasıdır. Ayrıca film endüstrisinde ilgisini çeken görüntü efektleri eklemedeki kolaylığı ile TV ve film için ortak bir kurgu sistemi olarak düşünülmüştür. Ucuz olması hem kiralanmasında, hem satın alınmasında büyük etkindir.

Rastgele Erişimli kurgu üniteleri TV ve filmde kullanılırken sadece off line kurguya imkan verirler. Sonuçta bir kurgu noktaları karar listesi. (edit decision list) oluşturmaya yararlar. Bu sistem ilk bulunduğu yıllarda kullandığı teknoloji ile bugünkü teknolojinin yarattığı sistem arasındaki farklardan dolayı iki ayrı türde kurgu yapılmasına imkan vermiştir.

Bunlar;

a) Doğrusal rastgele erişimli kurgu (Linear random access editing)

b) Doğrusal olmayan rastgele erişimli kurgu (Non-linear random access editing)

Bu tür ayırımın yapılması sistemler arasındaki teknolojik farktan ve Kurgu noktaları karar (Edit Decision list) listesini nasıl oluşturduklarından kaynaklanmaktadır. Linear editing sistemi 1970'lerin sonunda bulunmuş olması nedeniyle manyetik bant ya da disk kullanılması sonucunda ön kurgu yapılırken görüntüler banda Time Code ile birlikte sıra ile kaydedilirler. Bu banta ve bilgisayar diskinde oluşan EDL değiştirilmek istendiğinde görüntüler tekrar kurgulanıp yeni liste ve band elde edilmekteydi. Kısaca yapılan önkurgu bir banda ya da manyetik diske Time code sinyali ile birlikte kaydediliyorsa bu Doğrusal Kurgu diye adlandırılıyor.

Non linear editing sistemleri ise yeni çıkan video diskler ile yada bilgisayar diskleri kullanılarak yapılan kurgu yöntemidir. Burada operatör görüntüleri başlangıç ve bitişlerini sıra ile bilgisayara girer. İzleme anında herşey bilgisayardan geçer fakat ön kurgu hiçbir yere kaydedilmez. Bilgiler bilgisayar hafızasındadır, gerekli değişiklikler yapılarak tekrar izleme yapılır. Kurgunun herhangi bir aşamasında yeni bir sahne eklenmesi, çıkarılması kurgunun devamlılığı bozulmadan yapılabilmektedir, sıralama gözetmek gereksizdir. Karar verilirse, bilgisayardan kurgu noktaları karar listesi (EDL) çıktısı alınarak on line kurguya bu liste gönderilir. Her türlü değişikliğe açık olan bu kurgu yöntemi kare hassasiyetli olup mükemmel kurgu imkanı sağlamaktadır. Bütün kurgu noktalarındaki değişimler bilgisayar aracılığı ile yapıldığından hesaplama hatası olmamaktadır.

Non linear kurgu yöntemi 1970'lerde ilk prototiplerin çıkmasına rağmen pahalı olduklarından kabul görmemiş olsa da bugünün film ve video kurgusunda en geçerli yöntem olarak 1990'lı yılların kurgu

tekniki olacağı kabul edilmektedir. Non linear kurgunun popülerite kazanmasının en büyük nedenlerinden biri de, film kurgu tekniğine benzer olmasından dolayı filmciler tarafından benimsenmesidir.

Doğrusal olmayan rastgele erişimli Kurgu yöntemi

Non linear kurgunun başlangıcı 1971 yılına kadar dayanır. CMX Model 600 serisi Amerika'da ilk defa Santa Clara'da piyasaya tanıtılmıştır. Kayıt ve okuma materyali olarak manyetik diskler kullanılmıştır. 27 dakikalık kayıt imkanı olan bu sistem temel olarak non linear kurgunun bütün özelliklerini taşımasına rağmen, pek esnek olmayan kurgu programı, 350.000 dolara mal olması, kullandığı yüksek teknolojinin o zamanın imkanlarıyla ayakta tutulması zor olan bir sistemdir. Bu nedenler ile kullanımdan çok çabuk kalkmıştır. Bugün kullanılan Non linear kurgu sistemleri teknolojileri açısından iki ana birimde incelenebilirler (3).

Kayıt ve okuma materyali olarak kullanılan sistemler açısından (laser disk, manyetik disk, sabit disk kullanan sistemler ya da manyetik bant kullananlar. (Bantlar 1 inch 3/4 inch, 1/2 inch formatta olabilmektedir. İkinci ana birimde farklı olarak ele alınan cihazları çalıştıran programlardır. Bu programlar kullanıcıya göre fark gösterirler, bir programı seven kurgucular diğerinden hoşlanmayabilirler. Gerçek olan programın kullanıcıyla birlikte güçlü olabileceğidir.

Video ve film endüstrisi tarafından tercih edilen Non Linear kurgu sistemi modellerine girmeden video diskler hakkında kısa bilgiler verelim. İster manyetik, ister optik olsun tüm disk sistemlerinde görüntü ve ses kaydı disklerin tek ya da çift tarafına yapılır. Bu kayıtların dıştan içe doğru çok ince halkalar biçiminde yapılması, en dıştaki halkaların bir filmin ilk sahneleri, ortaya doğru ise filmin ilerleyen dakikaları anlamına gelir. Okumayı ya da kaydı yapacak olan kafanın, Laser ışınının ilk kareden son kareye gitmesi için dikey olarak yapacağı hareket yaklaşık 10 cm. kadardır. Bu da 20 milisaniye içinde yapılabilecek mekanik bir hareket demektir. 60 dakikalık kasette ilk saniyelerden filmin sonuna gitmek için 5 dakikalık süre gerektiğini düşünürseniz disklerin erişim hızının inanılmaz olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca video disklerde yapılan görüntü kayıt ve okuma işleminde diske herhangi bir fiziki temas olmamasından dolayı disklerde

(3) Powel R. Helena, «Video Tape Meets Ram» **Audio Visual Communications**, June 1990. s. 34.

herhangi bir aşınma söz konusu edilemez. Ayrıca video disklerin en önemli avantajlarından biri de üzerlerine yapılan kayıtların Sayısal (Digital) olmasından dolayı diskten diske yapılacak olan transferlerde herhangi bir kayıp (Generation Loss) olmayacağıdır. Bir diskteki görüntülerin yüzlerce kez kopyalanması halinde bile ilk orjinalliği bozulmayacaktır. Bugün piyasada satılan 30 cm. çaplı video diskler digital kayıt ve okuma sistemini laser ışınları ile yapmaktadırlar. Disklerin her yüzeyi 54.000 resim karesi kayıt edebilme özelliği vardır. Her iki tarafında toplam 108.000 kare, 60 dakikalık görüntü ve iki kanal ses kaydı mümkün olabilmektedir.

Bugün laser ışıklı video disk okuyucuları normal video kaset cihazları fiyatına satılmaktadırlar. Okuyucu sistemlerinin ucuz olmasına karşın kayıt edebilen video disk sistemleri, 1990 yılında çıkan sadece birkez kayıt yapabilen modelleri WORM(Write Once Read Many) 1 inch C format kayıt cihazına yakın fiyatla satılmaktadırlar.

Non Linear Random Access kurgu ünitelerinde kullanılan Sabit Disk (Hard disk) olarak bilinen ve bilgisayarlarda ana hafıza olarak kullanılan manyetik disk sistemleri optik video disklerden daha ucuz olmalarına rağmen, kapasitelerinin az olması, taşınabilir olmamaları nedeniyle pek fazla kullanılmaktadırlar. Hard disklerde görüntü kayıt ve okuması sınırsız sayıda olabilmektedir. Ancak kapasitelerinin azlığından görüntü bilgileri kaydedilirken Compress (sıkıştırma tekniği) uygulanır. Bu da bazı sistemlerde sorunlar yaratmaktadır.

1990 yılı itibariyle Non Linear Random Editing sistemleri şunlardır. CMX Corporation, Model CMX-6000, Spectra D220, BHP Touch Vision, EMC2, E-PIX, EMME, EDIFLEX, EDITROID, MONTAGE Picture Processor II, AVID, I Media Composer.

Doğrusal olmayan Rastgele erişimli Kurgu Sistemleri

CMX 6000 Model kurgu sistemi

CMX Corporation 1971 yılında piyasaya sunduğu CMX-600 serisinin pahalı olmasından dolayı daha gelişmiş ve ucuz olan modelini piyasaya sunması 1987 yılına kadar bekletmiştir. CMX-6000 modelinde her biri 30 dakikalık görüntü kaydedebilen laser video diskler kullanılmaktadır. Laser video diskler görüntü okumadaki Instant Random Access (Anında Erişim) özelliklerinden dolayı tercih edilmişlerdir. 1 inch master band ya da 35 mm.'nin video diskler transferi kayıt edebilen laser video diskler ile gerçekleşmiştir. Off line

kurgu sonunda, CMX-6000 serisi filmciler için negatif film kurgu listesi ya da on line kurguda kullanılmak üzere 3.5 inçlik CMX standartlı Kurgu noktaları karar listesi (Edit Decision list) çıktısı vermektedirler. M2 adlı program film-video uygunlaşmasını kare kare sağlamaktadır. Burada giderilen farklılık filmlerin 24 kare saniye hızla akmasına karşın video PAL sisteminde 25 kare, NTSC sisteminde 30 kare hızla akmasında doğan bozukluklardır. Kullanılan M2 programı ile CMX-6000 sisteminde sınırsız sayıda kare ekleme ve çıkarma işlemleri yapılabilmektedir. Bu avantajından dolayı reklam programlarından fazlaca tercih edilen kurgu sistemidir.

Ediflex Kurgu cihazları

Cinedco firması tarafından üretilen bu sistem, herbiri tek tek ekranda yer alan görüntülü çekim senaryosunun işlemesi prensibinde çalışmaktadır. Ekranda görülen çekimlerden hangileri kullanılacaksa operatör ışıklı kalemiyle ekrandan o sahneyi seçerek yerleşimini yapar. Kurgulanmış bölümlerin ekranda ileri ya da geri alınıp seçilerek izlenmesi Light Pen (ışıklı kalem) aracılığı ile olmaktadır.

Ediflex, linear ya da non linear off line kurgu yapabilecek imkanlara sahiptir. Görüntü okuma sisteminde kullanılan video kaset okuyucular 12 adet olup anında ya da sıra ile izlenebilme imkanları vardır. Kare hassasiyetli olarak negatif film kurgu listesi çıktısı alınabilmektedir.

Ediflex PAL ve NTSC sistemli olarak iki kanal ses kayıt okuma ve kurgu imkanına sahiptir. 1990 yılında Ediflex sistemini Hollywood'ta, Universal Television-Waltdisney Stüdyoları ve Lorimar Tele Pictures şirketlerinde kullanılmaktadır.

Editdroid Bilgisayar kontrollü kurgu ünitesi

Editdroid'in ilk serisini 1984 yılında piyasaya tanıtan Lucas Arts Şirketi film ve video kurgusunda bilinen enpahalı ve en gelişmiş sistemdir. George Lucas'ın yaptığı Starwars serisi filmlerin off line kurgusunu bu sistemde gerçekleştirmiştir. Editdroid combine bir sistem olup 6 ya da 12 adet Laser video disk okuyucularından kaynak olarak yararlanmaktadır. Laser video disk sistemleri anında erişimleriyle çalışırken 3/4 inç U-Matic kaset okuyucularıda son dakikalari veren sistemler olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bir diğer 3/4 inç U-Matic ise kayıt cihazı olarak kullanılmaktadır.

Editdroid sisteminde kurgu öncesi 35 mm. filmin ya da 1 inç in laser video disklere kaydedilmesi gerekmektedir. Her laser video

disk 30 dikakalık görüntüyü saklayabilir. Sınırsız sayıda okuma yapabilirler. Linear ve Non linear off line kurguda kullanılabilen bu sistem ana bilgisayar olarak Sun 3.50'yi kullanmaktadır. Kurgulanacak çekim ve sahnelerin listesi görüntüleriyle birlikte ekranda görülmekte, kesim noktaları ve bağlantıları ilişkileri belirtilmektedir. Kurguda her türlü görüntü geçiş efekti kullanılmaktadır. Çıkış olarak film ve videoda kullanılacak EDL ve off line kurgunun bir görüntü kopyası alınmaktadır. Pahalı olmasından dolayı TV ve film endüstrisi için Leasing ya da kiralama sistemiyle çalıştırılmaktadır.

Montage System II Kurgu ünitesi

Montage sistemi ilk prototipini 1984 yılında Random Access kurgu ünitesi olarak tanıtmasından sonra, görüntü kaynağı olarak Beta-max video kaset okuyucularını kullanması ve karmaşık programından dolayı tutulmamıştır. İkinci nesil Montage Sistemi portatif olarak 1987 yılında tanıtılmıştır. Montage Sistem II görüntü kaynağı olarak 17 adet Süper Beta Hi-Fi kaset okuyucularını kullanmaktadır. Resim işleme kolunda operatör önündeki siyah-beyaz 14 ekrandan çekimleri seçmekte ve bu çekimlerin ilk ve son kareleri bilgisayar hafızasına görüntü olarak verilmektedir. Bilgisayar hafızasındaki 5000 çekimin başlangıç ve sonunu izlemek, değiştirmek mümkün olabilmektedir. Ana izleme monitöründe renkli olarak eklenmiş ya da kurgulanmış çekimlerin ilk ve son kareleri sıralı bir şekilde ekranda şerit halinde gösterilmektedir. Kurgulanmış görüntülerin Time Code değerleri kağıda yazılı çıktı EDL olarak alınabilmekte, istenirse disket olarakta çıktı elde edilmektedir.

Montage Sistem II ile kurgusu yapılan programlara örnek olarak şunlar verilebilir. Mission Imposible, Star Trek: The Next Generations, The Wonder Years, Family Business, Torch Song Trilogy, Full Metal Jacket.

AVID 1 Sayısal Kurgu Ünitesi

AVID-1 kurgu sistemi Macintosh 2FX bilgisayarları temelinde kurgulan tümüyle digital (sayısal) ilk off line Non Linear Random Access kurgu ünitesidir. 1990 yılında çıkmasına rağmen yıl sonuna kadar Amerikada 100 adet satmıştır. Avid 1 sistemi için yetkilileri «Düşünemediğiniz kadar hızlı kurgu yapabilecek sistem» diyerek tanıtımtadırlar. Kullanım özelliği olarak film kurgusu stilinde bir yapısı vardır.

Kurgusu yapılacak görüntüler 35 mm.'den ya da manyetik banttan Avid sistemine «Compressed digital video» sıkıştırılmış sayısal bilgiler olarak kaydedilmektedir. Görüntü ve sesler AVID sisteminde ya Hard disk (sabit disk) hafızasına ya da optik laser video disklere kaydedilmektedirler. Bu işlemde hard disk hafıza kullanılırsa kayıt ya da okuma süresi 20 dakika, laser video disk kullanılırsa bir saattir. Çekimler ve sahneler halinde ana hafızaya aktarılan görüntüler burada ilk kareleri ekranda referans olarak izlenmek için bırakılmaktadır. Kurgulanacak görüntüler, hafıza monitöründen seçilerek kurgu monitörüne alınmakta, burada Time code numaraları ve çekim isimleriyle görülerek kurguya başlanmaktadır. Kurgu aynen filmde olduğu gibi görüntüler temel alınarak yapılmaktadır. Ekleme ve kesme işlemlerini görüntüye bakarak yaptıktan sonra bilgisayar otomatikman ve resim kareleriyle ilgili Time code (zaman kodu) numaralarını yerlerine yerleştirmektedir. Bu özelliğinden dolayı, bazı kurgucular kurgunun, Time code numaralarıyla uğraşmaktan çıkıp gerçek işlevine kavuştuğunu belirtmişlerdir (4).

Avid sisteminde görüntü kalitesi oldukça düşüktür. Off line kurguda, amacın, karar vermek ve EDL çıktısını almak gerektiğini söyleyen firma yetkilileri, yayın kalitesinde bir kurgu sisteminin bir milyon dolardan fazla olacağını belirtmişlerdir. Avid 1 kurgu sistemi iki kanal mono ya da CD (COMPACT DISC) kalitesinde stereo ses kayıt ve kurgu imkanı vermektedir. Video ve film kurgusunda dudak senkronizasyonunu sağlamayı bilgisayarın otomatikman yapması, Time code değerlerine göre ses yerleştirilmesini gerçekleştirmesiyle kalitenin de CD düzeyinde olması final ses kurgusunun AVID 1 sisteminde gerçekleştirilmesine neden olmuştur. AVID 1 bugün için A-B Roll kaynaklı sistemde (birebir) çalışmaktadır. Geçişlerde kullandığı efektler, sayısal kontrollü olarak, Mix, Fade in-Out, Fade to black-Fade to White gerçekleştirilebilmektedir.

AVID 1 sistemi istenen karenin ya da sahenin bulunmasını çekimler arası yer değiştirmeyi kurgunun herhangi bir anında gerçekleştirebilmekte ve çalışmayı kesmeden akışın devamını sağlamaktadır. Normal olarak NTSC sisteminde filmin videoya transfer edilmesinde 24 karelik film akış hızının 30 karelik video akış hızına dönüştürülmesinden dolayı, arada tekrarlanan karelerin elimine edilmesini, kayıt ve okuma anında disklerin 30 kare hız yerine 24 kare hız ile ça-

(4) McQuillin Lon, «Alook at Editing» **Audio Video Magazine**, April 1988. s. 70.

lıştırarak, film için herhangi bir adaptasyon gerektirmeden yapılabilmiştir (5).

AVID 1 sisteminde de off line kurguda alınması gereken düşük kaliteli bir görüntü kopyasıyla EDL (kurgu noktaları karar listesi) çıktısı kağıda basılı ya da diskete kayıtlı olarak alınmaktadır. Eğer yapım merkezinde gelişmiş on line kurgu sistemleri varsa AVID Time Code bilgilerini bu sisteme direkt olarak transfer edebilmektedir. Hızı ve kullanımdaki avantajları bakımından AVID 1 bugünün en iyi film ve video kurgu sistemidir.

AVID 1 Sistemi, 30 dakikalık görüntü kayıt kapasiteli olarak 100.000 Amerikan dolarına satılmaktadır. Bugün düşük detaylı resim veren AVID 1 sistemi gelişen teknolojinin üreteceği Video Compression Chip'ler ile Yayın kalitesinde görüntüyle kurgu imkanı olmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Debra Kaufman, «Non Linear Editing» **In Motion Film Video Production Magazine**, April 1990, s. 48-53.

DICTIONARY of IMAGE TECHNOLOGY, Second Edition, Focal Press London & Boston, 1988.

ELLER, Claudia. «Time Code For Film», **On location Film and Video Tape Production Magazine**. March 1986, s. 41-46.

Mc Quillin Lon, «Alook at Editing» **Audio Video Magazine**, April 1988. s. 70-76.

Powel R. Helena, «Video Tape Meets Ram» **Audio Visual Communications**, June 1990. s. 34-38.

Radlo Nick, «Opening the Lid On Desktop Video» **The journal of the Royal Television Society**, October 1990. s. 23-28.

THE FOCAL ENCYCLOPEDIA of FILM and TELEVISION TECHNIQUES
Focal Perss, LONDON & BOSTON, 1982.

(5) Radlo Nick, «Opening the Lid On Desktop Video» **The journal of the Royal Television Society**, October 1990. s. 23.

GÜNÜMÜZ BASKI TEKNİKLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Ar. Gr. A.Murat VURAL*

Her ne kadar içinde bulunduğumuz bu çağda, Radyo ve Televizyonu başlıca iletişim araçları olarak düşünebilirsek de, Basımevlerinin de bastıkları ürünler aracılığıyla, haber ya da bilgileri, halen insanların bilgisine sunma görevini yerine getirmekte olan bir kurum olduğunu da göz ardı edemeyiz. Elektronik alanındaki tüm gelişmelere rağmen, kağıt üzerindeki basılı bilgi, bugün halen en yaygın iletişim araçlarından biri olmaya devam etmektedir.

Radyo ve televizyon programlarını bile, eninde sonunda basılı olduğu bir kaynaktan öğrendiğimize göre, şöyle bir düşünüldüğünde, basım olayının, yani baskı eylemi ile kağıda aktarılmış bilginin, günlük yaşantımızın her alanına girmiş olduğunu, söz konusu basılı materyallerin günlük yaşamımız içerisinde, sadece bir kaç alanda rol oynamadığını görebiliriz.

Francis Bacon (1561-1626) «Modern çağları açan üç öge basımevi, barut ve pusuladır» der. Ünlü düşünürün bu yargısı kuşkusuz son derece geçerlidir. Özellikle, uygarlığın ilerlemesini hızlandıran buluşlar içinde hiçbiri basımevi kadar etkili ve devrimci olamamış, sonralarıda bilginin yaygınlaştırılması için daha güvenilir ve daha dayanıklı bir başka teknik bulunamamıştır (1).

(*) Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu.

(1) ORHAN KOLOĞLU, Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, İstanbul, 1987, s. 7.

Ancak bugün bilgilenme amaçlı okuma eylemimiz içine, günlük yaşamımızda, yalnızca gazeteler, dergiler ve kitaplar girmemektedir. Bir şişenin ya da kutunun içinde ne olduğunu ya da bir plakta kayıtlı olan müziğin içeriğini yazan etiketler de okuma eylemimiz içindedir. Bu bağlamda konuya yaklaşırsak, kitap, gazete, dergi, poster, broşür, harite, el ilanı, banka çekleri, paralar, senetler, pullar, kartlar, paketler, duyurular, çoğaltılmış mektuplar, davetiyeler, basılı reklamlar, ilanlar, talimatnameler, ulaşım-piyango-sinema-tiyatro-konser biletleri, sigara paketleri ve benzeri pekçok kağıda dayalı bilgi aktarımının, günlük yaşamımızın birer parçası olan materyaller olduğunu görürüz. İnsan ilişkilerini düzenleyen, yaşamı şekillendiren ve programlayan, duyu ve düşünceleri belirleyen, ihtiyaçlara yönelik, yaşantımızda aktif ya da pasif, küçük ya da büyük, bir takım roller üstlenen bu materyallerin tamamı, sonuçta, bir ya da birden çok baskı tekniği ile üretilmekte ve farkedilmeyen yoğun bir çalışma ile ortaya çıkarılarak, bizlerin eline ulaşmakta, bilgimize, kullanımımıza sunulmaktadır.

Bugün, kullanılan birden çok baskı tekniği yöntemi vardır. Her baskı yöntemi kendi içinde bir kaç çeşitlilik göstermekle beraber, her yöntem kendine göre, insanlara sunulacak söz konusu bilgi materyellerini hazırlama ya da basma üstünlüklerine ve sınırlılıklarına (kapasiteye) sahiptir. Üstünlük ve sınırlılık her baskı tekniğinin kendi içinde gelişmesi ve ilerlemesi ile doğru orantılıdır. Ancak bu arada belirtilmesi gereken önemli bir nokta varsa o da, gelişme ve ilerleme açısından genel olarak, Basım Endüstrisinin, diğer büyük endüstrilerle birlikte, nükleer ya da elektronik çağ olarak tanımlandırılan bu çağı, aynı zamanda yakalamış olduğudur. Elbette günlük yaşama bu kadar yoğun olarak girmiş bulunan ve insan yaşamında belirleyici olacak kadar ileri giden ürünlerin somut olarak ortaya konulmasında, üretilmesinde, büyük rol oynayan Basım Teknikleri'nin endüstriyel açıdan, diğer endüstrilerden geride kalması beklenemez. Ancak, bu endüstrinin kendi içinde çok hızlı ve diğerlerine zaman zaman liderlik edecek düzeydeki gelişmeler ve değişmeler içinde olması, Basım Endüstrisinde çalışan pek çok insan için de, bu ani ve hızlı gelişmeye ayak uydurma açısından acı bir tecrübe olduğu da, söz konusu gerçekler arasındadır. Basım tekniğindeki 4-5 yüzyıllık köklü geleneklere dayanarak gelişen teknolojiye karşı konulamayacağı, artık istenen teknik vasıfların hızla değiştiği, pekçok teknik elemanın kendisini yenilemesi ve teknolojiyi öğrenmesi gerektiği, aksi takdirde bu teknoloji ile birlikte yaşayamayacağı gerçeği de ortaya konulmuş ve bu tartışma çoktan bitirilmiştir.

Baskı tekniklerindeki gelişmeler özünde son 20-25 yıla dayanmakla birlikte bunun son 10 yılında başdöndürücü bir hıza ulaşmıştır. Burada baskı tekniklerinin sonuç olarak ulaştıkları noktayı ele alma yerine, halen bilinen bir kaç baskı tekniği konusunda, yaşamımızda rol oynayan ürünler üretmeleri nedeniyle, kısaca, tanımlayıcı bilgi vermeyi amaçlamaktayız. Ancak baskı tekniğinin ilk oluşumu ve yayılışının ve 1900'lü yıllara kadar da hiç değişmeden tek bir tekniğe gelişinin ve insan yaşamına ne derece önem ve biçimle girişinin, kısa bir tarihsel kesitini de buraya aktarmanın, konuyu daha iyi kavrama açısından sağlıklı olacağı düşüncesindeyiz.

Modern çağları açan üç öğeden, basımevi, Çin, Kore, Uygur hatta Japon toplumlarında basma teknikleri ve malzemesinin Avrupa'dan çok önce bilindiği görülür. Taş ve tahta kalıplara kazınan metinlerin baskıyla çok sayıda kopyasının çıkarılması yönteminin Çin'de M.S. 2. yüzyılda kullanıldığı hakkında bilgiler var. Bu yöntemle basılan ilk haber yaprağının (gazetenin öncüsü), devlet memurlarına İmparatorun öğrenmelerini istediği bilgilerin ulaşması için T'ang sülalesi zamanında (618-906) yayınlandığı da biliniyor. Türkistan'da yapılan kazılarda bir milyon nüsha basılmış, 7 sayfalık bir Buda Dini kitapçığı bulunmuştur. Sayfa kalıpları yerine tek tek harfleri birleştirerek hareketli sistemle baskı yöntemi de yine Avrupa'dan önce Asya'da kullanılmıştır. Bu konuda Orta Asya'nın Uzakdoğu Asya'dan da ilerde olduğu anlaşılıyor. Yine Türkistan'da bu amaçla kullanılmış Uygurca matbaa harflerine bol sayıda rastlanmıştır. Baskının ikinci önemli aracı kağıt konusunda da, Çin'in 2. yüzyıldan beri tekeli elinde tuttuğu saptanmıştır. Oradan Semerkan'te (751), Mısır'a (10.yy), Endülüs'e (12.yy) ve sonunda Avrupa'ya geçmiştir (2).

Basmacılığı bulan kişinin Gutenberg olduğu düşüncesi Avrupa'da çoktan bırakılmıştır. Araştırmalar, aynı yıllarda (1440-1450) Orta Avrupa'nın değişik kentlerinde, birbirinden bağımsız olarak, hareketli harflerle baskı yapma arayışının var olduğunu göstermektedir. Basımevi tek bir kişinin bulup gizini kendisine sakladığı bir buluş olmamış, aksine aynı anda Avrupa'nın değişik yerlerinde birden ürün vermeğe başlamıştır. Dolayısıyla Gutenberg'i basımevini bulan kişi olarak değil, aynı zamanda aynı sonuca varmış, bir sürü araştırmacının simgesi olarak buluyoruz. Basımevinin birden yaygınlaşvermesi (15. yüzyıl sonunda sadece Almanya'da 60 kentte vardı) bu teknisyen kadronun

(2) A.g.k., s. 7-8.

çokluğunun ve tek bir kaynağa bağımlı olmadıklarının kanıtıdır. Başarıları, 19. yüzyıl içinde bile aşılamayan bir teknik erginliğe erişmiş olmalarındadır. Uygulamaları, basımcılık mesleğinin hemen her alanında (ıstampa, matris, kalıp dökme, dizgi ve baskı) ilke olarak üçyüz yıldan fazla Gutenberg'in zamanındaki gibi kalmıştır. Elyazmalarına göre metinleri hızlı ve ucuz çoğaltma üstünlüğüyle piyasaya çıkan ve ilgi çeken basımevi önce Almanlar arasında gelişti ve yayıldı. Daha başlangıçta ulusal bir kültür yayma aracı olarak değil, uluslararası ticaretin koşullarına uyan bir araç olarak gelişti. Önce uluslararası ticaretin güçlü merkezlerinde yuvalandı; kültür merkezi sayılan üniversite kentlerinde, ne de dini merkezlerde değil. Dini merkezler en tutucu yerlerdi, her türlü değişikliğe karşıydılar. Üniversite merkezleri de az tutucu değildi. Her yenilik kuşkuyla karşılanır, çok uzun süren tartışmalara girişilirdi. Ticaret merkezlerinin dinamizmi ise hiçbir durdurucu kabul etmezdi. Peşin parayı getirecek her buluş tartışmasız uygulanırdı. Almanya'da Mainz'dan başlayıp gittikçe genişleyen daireler halinde yayılan basımevinin hep uluslararası ticaret merkezlerinde yerleştiği aşağıdaki listeden de kolaylıkla anlaşılır: Köln (1464), Basel (1466), Roma (1467), Venedik (1469), Paris, Nürnberg, Utrecht (1470), Milano, Napoli, Floransa (1471), Augsburg (1472), Lübek, Breslau (1475), Westminster, Rostock (1476), Cenevre, Palermo, Messina (1478), Londra (1480), Anvers, Leipzig (1481), Odense (1482), Stokholm (1483). Eğer bu listede Köln, Basel, Paris, Napoli gibi bazı üniversite kentleri de varsa, bu niteliklerinden değil, ticaret merkezi nitelikleri sebebiyle basımevine kavuşmuşlardır. Böylece kitabı basan ve yayan mekanizma önce kendi mali bağımsızlığını kurmuş oluyordu. Üniversitedeki okuma, dindeki propaganda gereksinmelerini karşılama basımcılar için (bu yeni iş alanı için) bir yan pazar genişlemesinden başka bir anlam taşımıyordu, çünkü bunların dışında da kendi kendisine var olabiliyordu. Sürekli bir üretim ve satış için başkasına da gereksinme duymadan oluşmayı becermişti. Önemi daha sonra anlaşılacak olan bu silahta gerek aydın girişimciliği ve gerekse ekonomik güç daha başlangıçta layiklerin kontrolünde kalmıştı. Bu sayede bir yandan kurulu düzenin arzuladığı yayınları yaparken (Dini ve hukuki kitaplar), diğer yandan eski Yunan ve Roma klasiklerini yayımlayarak Rönesans'ın yaygınlaşmasına önemli bir katkıda bulundu. Daha sonra da, Lüter ve arkadaşlarının başlattıkları dinde Reform hareketinde çok önemli katkısı görüldü. Dolayısıyla Batı'nın temel yapısının değişmesinde en önemli etmenler arasında yerini aldı (3).

(3) A.ğ.k., s. 10-11.

Biz de ise ilk kez 7 Temmuz 1727'de Şeyhülislam Yenişehir'li Abdullah Efendi'nin verdiği Fetva ile kurulan basımevi, daha sonra ilk ürününü 1729 yılında vermiştir. İbrahim Mütefferika'nın yoğun çabaları ve padişah 3. Ahmet, Sadrazam Damat Nevşehir'li İbrahim Paşa ve Mehmet Sait Efendi'nin olumlu yaklaşımlarının da bunda etkili olduğu çeşitli kaynaklarca belirtilmektedir.

Sonuç olarak, Avrupa'da ilk kitabın basılıp yayımlanışından bu yana 527 yıl, Türkiye'de ise 262 yıl geçmiş bulunuyor. Ancak kitap olsun, gazete olsun, 1900'lü yıllara kadar hemen hemen aynı baskı tekniği ile ve mantıkla basılıyor. Nevarki daha sonraları bu baskı tekniğine yenileri eklenmiş ve gün geçtikçe bu teknikler gelişip, ilerlemiştir. Sonuçta da günümüzde elektronik ve bilgisayar teknolojisi-ne dönüşmüştür.

Buradan hareketle, günümüz baskı tekniklerine genel bir başkış ile ve tanıma amaçlı yaklaşırsak, halen kullanılmakta olan, genelde, 5 ayrı çeşitte baskı tekniği olduğunu görürüz. Bunlar, Tipo (Typography), Tifdruk (Gravure), Flexography, Serigrafi (İpek Baskı) ve Ofset'tir.

Basım olayını ilk başlatan ve bu nedenle en eski fakat geçirdiği ufak ufak değişimlerle günümüze kadar gelen, en yaygın baskı tekniği «Tipo», ülkemizdeki eski ustaların deyimiyle de «Hurufat» baskı tekniğidir. Tipo, aslında dilimize İngilizce'deki Typography'den geçmiştir. Typography ise eski Yunan'da Tupos (basma) ve graphein (yazma) kelimelerinin birleşmesinden oluşmuş, «Baskı ile yazma-Writing with impression» anlamına gelmektedir. İlk zamanlar harfler tek tek hazırlanmakta ve kumpas üzerinde yanyana getirilerek cümle oluşturulmakta ve sıra sıra cümlelerle metin meydana getirilmekteydi. Sonra aynı tekniğin yanısıra, bu kez Linotype makinalarında klavye yardımıyla hazırlanan ve erimiş kurşun maddesi kullanılarak meydana getirilen cümlelerle de metinler oluşturulmaya başlandı. Halen her iki teknikte basımevlerinde kullanılabilir.

Tipo tekniğinde kağıda baskı yapan kalıbın yüzeyindeki harfler rölyef şeklinde yükseltilmiştir. Mürekkep sadece bu zeminden yükseltilmiş durumda bulunan harfin üstüne temas edebilmek için baskıya girememektedir. Baskıya girmesi gereken yerler mürekkeple temas ederek kağıda ağır bir silindir yardımıyla geçmektedir. Hazırlanması çok uzun zaman alan ve güç olan bu baskı kalıpları, daha sonra tekrar bozularak, yeni bir kalıp hazırlığında kullanılmaktadır. Kalıplar, ma-

kinanın düz yatağına özenle yerleştirilerek, orada kalması sağlanır. Baskı başladığında ise, her parça kağıt, bu kalıp yüzeyine temas ederek ve aynı anda üstündeki ağır silindir yardımıyla da sıkışarak, görüntüyü alıp, diğer tarafa geçer. Renkli baskının da mümkün olduğu bu baskı tekniği, renkli işlerde diğer teknikler kadar kaliteli sonucu vermez.

Tifdruk (Gravure) baskı, genellikle kalıbının hazırlanması en zor baskı çeşitlerinden biridir. Bir defaya özgün hazırlanan kalıp, önemli sanatsal ve değerli işlerin baskı işlemlerinde kullanılır. Örneğin, değerli tabloların basımı, pulların, paraların ya da sigara paketlerinin basımı gibi işlerde bu teknik idealdir.

Mürekkebin temas edeceği yüzey çukurda bırakılmıştır. Mürekkep bu boşluklara girerek görüntünün kağıda aktarılmasını sağlar. Yani kalıbın yüzeyi düz, içi girintilerden oluşmuştur. Kalıplar bakırdan yapılır. Bu bakır kalıplar ise, baskı için çelik silindirler üzerine monte edilir. Çok renkli baskı yapılabilir. Aslında bu teknik tamamen Tipo baskı tekniğinin tersidir. Farklı kalıplarla, ünite sayısı kadar çok renkli baskı gerçekleştirmek mümkündür. Kalıplar kağıt ile, Tipo baskı tekniğinde olduğu gibi direkt temas halindedir. Düz yataklı kalıp makinalarının yanısıra Ofset teknolojisinde olduğu gibi rotatif kalıplı (Kendi ekseninde dönen) makinalarda vardır. Ancak baskı kağıtları, her biri daha önceden kesilmiş bağımsız (rulo olmayan) yapraklardan oluşmuştur.

Flexo baskı (Flexography), diğer baskı tekniklerine nazaran daha ucuz ve kolay bir baskı tekniğidir. Baskı için elastiki kalıplar kullanılır. Rotatif baskı tekniğidir. Genellikle plastik ürünü olan paketlerin, duvar kağıtlarının, masa örtülerinin, plastik perdelerin, afişlerin, torbaların ve benzeri maddelerin basılmasında kullanılan bir tekniktir. Bu teknikte çok renkli (örneğin 6), sürekli ve çok hızlı baskı yapılabilir. Özellikle paketlerin üzerine tek renk basımında en mükemmel tekniktir. Mükemmel renk sonuçları, kolaylıkla, hiç bir değişiklik ya da özel bir işleme gereksinim duyulmadan, bu teknikle elde edilebilir. Makinanın baskıya hazırlanması çok kolaydır ve zaman almaz. Baskı sırasında kalıplardaki oynama ile renklerin birbirine karışması ya da kayması gibi teknik sorunları olmayan, bir baskı tekniğidir. Rulo halinde olan plastik maddesi makinanın bir yanından baskıya girerken, diğer yanından baskıdan çıkar çıkmaz tekrar rulo haline getirilebilmektedir. Böylece aynı rulo haline gelmiş materyele çeşitli defalar, yapılabilecek ek işlemlerle baskı yapılabilir. Her iki

tarafa da aynı anda baskı yapabilen bir tekniktir. Ancak, «detay elde etmek», «yarım tonda görüntüler basmak» gibi konularda, ofset teknolojisindeki kadar kaliteli sonuca ulaşmak mümkün değildir.

Serigrafi baskı tekniği ise, daha çok el sanatı ve yeteneği gerektiren, genellikle kumaş üzerine (Tişört, havlu, kazak, kumaş etiket, iç çamaşırı gibi) baskı yapılan ve kalıbı el ile hazırlanan, bir tekniktir. Kalıp maddesi ise bilinen İpek maddesidir. İpek kumaş üzerindeki görüntü, boyanın yardımıyla, üzerine baskı yapılan kumaşa geçmekte ve daha sonra kumaşlar özel fırınlarda kurutulmaktadır. Kalıbın, boyanın kalitesine göre elde edilen sonuçlar da değişik olabilmektedir. Son zamanlarda bu teknik de tam bir otomasyona geçmiş ve hızlı, seri üretim yapabilir duruma gelmiştir.

Tüm bu baskı tekniklerinden sonra denilebilirki, günümüzün en büyük ve en ileri baskı tekniği Ofset'tir. Zira Ofset bugün bir teknoloji sistemi olmuştur. Ofset Teknolojisi 20.yy son yarısında gelişmeye başlamış ve hızla ilerlemiştir. Bu teknolojinin gelişmesi ile kitap, gazete, dergi ve diğer yayıncılık alanları da hızla gelişmiştir.

Gerçekte ilk kez 1796 da Alois Senefelder tarafından bulunan bu teknik, günümüzün en aranan, en hızlı, genellikle yüksek rakamlı baskılar için elverişli olan, yüksek kalitelerle sonuç verebilen, yarım tonda görüntülerin, fotoğrafların basılması için en elverişli ve oldukça da pahalı olan bir tekniktir. Baskı için Alüminyum maddesinden özel olarak hazırlanmış ve ilaçlanmış (ışığa karşı-pozlamaya karşı hassaslandırılmış), ince ve esnek kalıplar kullanılmaktadır.

Bu teknik beraberinde pekçok diğer endüstriye de ilerleme kaydettirmiştir. Örneğin bunların içinde ham film üretimi, boya, kağıt, kimyasal maddeler gibi endüstrileri sayabiliriz.

Hazırlanan yazılar fotoğraflar ve grafiklerin, önce dizaynı yapmakta, daha sonra bu dizaynın filmi çekilmekte, bu filmler, ilaçlı alüminyum kalıplara güçlü pozlama yapabilen makinalar yardımıyla, söz konusu kalıplara pozlanmakta ve kalıp özel bir banyo işleminden ve görüntü koruyucu ilaçlamadan sonra, makinalara monte edilmektedir. Kalıbın üzerine basit bir mikroskopla bakıldığında, yüzbinlerce girinti ve çıkıntı görülebilir. İşte pozlama sonucu, görüntüler bu girintilerde tutunmaktadır. Düz ve esnek olan alüminyum kalıplar silindirler üzerine monte edilmektedir. Baskı başladığında bu kalıplar, baskı ünitesinin, önce su sistemi tarafından nemlendirilmekte ve hemen sonra mürekkep ünitesince satıh, mürekkeplendirilmekte, görüntüye gir-

mesi istenen yerler mürekkebi alırken, girmesi istenmeyen yerler suyu tutmakta ve görüntü daha sonra kauçuk silindire ve oradan da kağıda aktarılmaktadır. Mantık basittir. Su ve yağın (mürekkebin) birbirini itmesi sonucu görüntü kağıda geçebilmektedir. Kağıt diğer sistemlerde olduğu gibi, kalıba değil, kauçuk silindirine temas etmekte ve kalıptan kauçuğa aktarılan görüntüyü, kauçuk silindirinin üzerinden almaktadır. Kağıdın ıslanması ihtimali böylece ortadan kalkmaktadır. Kağıdın tek tarafına baskı yapabilen makinalarda, kağıt düz olarak, kauçuk silindiri ile baskı (impression) silindirinin ortasından geçmekte iken, kağıdın her iki tarafına baskı yapabilen makinalarda (örneğin, Web Ofset makinaları gibi gazete, dergi, kitap baskısı yapabilen makinalarda) iki kauçuk silindirinin ortasından geçerek, her iki (alt ve üstte bulunan) taraftaki kauçuktan, görüntü alabilmektedir.

Kısaca, film üzerindeki görüntü negatiftir. Filmden kalıba geçen görüntü ise pozitiftir. Kalıbın üzerinde, su ve yağın birbirini itmesi sonucu, sabit kalan görüntü, kauçuğa temas ederek negatif olmakta, kauçuktan kağıda geçen görüntü ise pozitif hale dönüşmektedir. Bu olay tamamen silindirler arası görüntü transferidir. Silindirler dakikada yüzlerce kez dönmekte ve web ofset gibi gazete baskı makinalarında bu hız saatte 50-60 bin gazeteye hatta daha yukarısına baskı yapabilecek hıza ulaşmaktadır. İstenildiği kadar ünite eklenebilir. Her ünite istenildiğinde ayrı bir rengi basabilir. Web ofset makinalarında ilk ünitenin ucundan boş olarak giren ve daha önce bobin halinde sarılı olan kağıtlar, son üniteden aynı anda renkli baskıyı almış, katlanmış, kırılmış ve kesilmiş makinanın son kısmına gerektiğinde eklenen bir ünite ile de paketlenmiş olarak çıkabilmektedir. Yaprak kağıt basan ofset makinalarında ise, kağıt bobin olarak değil, daha önceden belirli ölçülerde kesilmiş olduğu için, her biri bağımsız olarak, bu söz konusu işlemleri görmekte ve sonuçta sadece katlama ve kırma ile kesme işlemlerine girmemektedir. Örneğin, afişler, kitap kapakları, kimi broşürler böyle bir işlem sonucu basılmış ürünlerdir.

Gelişen bilgisayar ve elektronik teknolojisi, bu makinaların ve tekniklerin ama özellikle Ofset Teknolojisinin en hızlı ve mükemmel haline gelmesinde en büyük etkidir. Makinaların gücü, insanoğlunun gücünü çoktan aşmış ve durmaksızın da ilerlemektedir.

Bugün, söz konusu baskıları, makinaların, ünitelerin üzerindeki mürekkep, su, kalıp, kağıt gibi tüm ayarlamalar, ölçmeler ve değerlendirmeler, çok sayıda teknisyene ihtiyaç duyulmadan, bilgisayarlarla, yapılmakta ve uzaktan, bilgisayar kumandası ile makina çeşitli iş-

lemlere sokulabilmektedir. Teknik eleman sadece, bilgisayarı kullanmakta, makinanın bakımını yapmakta, ünitelere mürekkep, kağıt gibi maddeleri yüklemektedir. Alınan sonuçlar ise mükemmeldir.

Yaşamımızın her aşamasına, her anına, son derece etkili olabilecek kadar girmiş olan, kağıt ve dolayısıyla basılı ürünler, işte yukarıda genel bir bakış açısıyla tanımlamaya çalıştığımız tekniklerle basılmakta ve günlük yaşamımızda kullanımımıza sunulmaktadır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Koloğlu, Orhan. Basımevi ve Basının Gecikme Sebepleri ve Sonuçları. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları. İstanbul. 1987.
- Lawson, J.E. Offset Lithography. London. 1985.
- Faux, Ian. Printing By Lithography. London. 1986.
- Hutchings, A.D. A Survey of Printing Processes. London. 1983.
- Hutchings, A.D. Printing By Letterpress. London. 1970.
- A Ladybird Book Publishing, Printing Processes. Loughborough. 1985.

ÇEVRE SORUNLARINA İLİŞKİN GÜNDEM OLUŞTURMA SÜRECİ VE TÜRK BASINI: HALIÇ VE GÖKOVA ÖRNEĞİ

Ar. Gr. Semra AKDEMİR*

Günümüzde pek az ülke şu ya da bu tür bir çevre sorunundan etkinlenmediğini iddia edebilir. Yine aynı şekilde pek az ülke çevre hareketinin yükselişi karşısında erişilmedik kalabilmiştir. Zengin ya da fakir, endüstrileşmiş ya da tarıma dayalı, otoriter ya da demokratik, sosyalist ya da kapitalist olsun hemen hemen her topluluğun kaynak yönetimi ve çevrenin durumu karşısındaki tutumunu yeniden değerlendirmeye kendisini zorunlu hissetmektedir. Ekolojik yaklaşımlar kamu politikalarıyla ilgili neredeyse tüm tartışmalara dahil edilmektedir; gittikçe artan sayıda gruplar harekete geçmekte, idari süreçler yoluyla kendilerini geniş ölçüde çevrenin korunmasına adanmaktadır. Yine, kamusal birimler ekolojik sorunları neredeyse rutin bir biçimde gündemlerine dahil etmektedirler (1). Öte yandan, deniz kirliliği, balina avcılığı, çölleşme, asit yağmurları, ozon tabakasının incilmesi ve atmosferdeki karbondioksit birikimi gibi sorunların tek başına hareket eden hükümetler tarafından çözülememesi gerçeği daha geniş bir uluslararası işbirliğini ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır (2). Bu ve benzeri gelişmeler yoluyla çevre, ulusal ve çok-

(*) Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu.

(1) J. McCormick, **Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement**, Indiana University Press, Indianapolis, 1989, s. 171-174.

(2) M.E. Kraft, N.I. Vig, «Environmental Policy from the Seventies to the Nineties: Continuity and Change» N.J. Vig, M.E. Kraft (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D.C., 1990, s. 3.

uluslu araştırma programlarının konusu, yeni ve karmaşık yasama birimlerinin amacı, bütür, yeni bürokrasilerin ve yeni siyasal partilerin varoluş nedeni ve giderek geleneksel siyaset alanlarıyla her noktada temas halinde olan bir siyasal sorun haline gelmiştir (3).

Çevre sorunları açısından ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya çıkan değişimleri açıklamanın bir yolu da «gündem» benzetmesinden yararlanmaktır. Zamanın hangi noktasında olursa olsun, siyasal tartışmanın yöneldiği sorunlara ilişkin bir toplumsal gündem, ilgiyi üzerinde toplayan ve eylemi gerekli kılan en önemli sorunların bir listesi bulunur. Zaman içinde sorunlar çözüldükçe, ya da başka bir deyişle, daha fazla eylemde bulunma gereği ortadan kalktıkça gündem değişir ve üzerinde düşünülecek yeni sorunlar gündemdeki yerlerini almak üzere ortaya çıkarlar. Doğal olarak bu gündemin tartışıldığı tek bir kurum yoktur. Parlamento tartışmalarına gazete makalelerine okuyucu sütunlarına, bakanlık komisyonlarına ve siyasal sorunların dile getirildiği yerlere bakıldığında, bunların konuları itibarıyla birçok ortak yönü paylaştığı görülür. Hepsi de az ya da çok aynı gündem için çalışırlar (4). Söz konusu kurumların içinde yer alan kitle iletişim araçları, kamu, idareciler ve politikacılar arasındaki enformasyonu besleyen ana kanal olduğu için, çevresel karar alma sürecini ele alan bir çözümleme, kitle iletişim araçlarının gördüğü işlevi de dikkate almak durumundadır (5).

Bu çalışmada söz konusu işlev yönünde bir yaklaşım amaçlanmıştır, ve Türkiye'de kitle iletişim araçlarının, özellikle de basın, çevre sorunlarına ilişkin gündem oluşturma sürecinde gördüğü işlev, iki tipik çevre sorunu çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. Örneklerden ilkini oluşturan Haliç sorunu uzun yılların ihmaliyle kronikleşmiş, birbiriyle bağlantılı bir dizi çevre sorununu bünyesinde barındıran bir deniz kirliliği sorunudur. 1984-1985 yılları arasında yerel yönetimin ilgisini çekmiş ve birbirini izleyen önemli gelişmelere sah-

-
- (3) B. Commoner, **Making Peace with the Planet**, Pantheon Books, New York, 1990, s. 234.
 - (4) P. Bachrach, M.S. Baratz, «Two Faces of Power», **American Political Science Review** 56, (1962), s. 947.
 - (5) Bu konuda yapılmış çalışmalar için bkz: J.W. Parlour, S. Schatzow, «The Mass Media and Public Concern for Environmental Problems in Canada» **International Journal of Environmental Studies** 3, (1978), s. 9-17; R.A. Preston-Whyte, «A Case Study of Public and Press Reaction to an Environmental Decision», **International Journal of Environmental Studies** 30, (1987), s. 23-28.

ne olmuştur. Yine aynı dönemde ortaya çıkan diğer gelişme de bir termik santral yapım kararının yönlendirdiği Gökova tartışmasıdır. Bu tartışma, Türkiye'de çevre sorunlarına yönelik geniş kapsamlı ilk kamuoyu tartışması olma özelliğine de sahiptir. Çalışmada bu iki sorunla ilgili gündem oluşturma süreci ele alınmış, ve basın bu süreç içinde oynadığı rol, diğer toplumsal ve kurumsal ilişkiler bağlamında ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bu doğrultuda, ilk bölümde, gündem oluşturma süreci çevre sorunlarıyla ilişkili olarak ele alınacak ve bu yönde geliştirilen modeller incelenecektir. İkinci bölümde, söz konusu süreçle basın arasındaki ilişkiler üzerinde durulacaktır. Üçüncü bölümde Haliç sorunu, dördüncü bölümde de Gökova tartışması ele alınacaktır.

I. ÇEVRE SORUNLARINA İLİŞKİN GÜNDEM OLUŞTURMA SÜRECİ

A. Çevre sorunları ve siyasal gündem:

Çevre sorunları gündeminde süregiden değişim kısmen çevrenin durumunda, kısmen de çevreye ilişkin görüşlerde beliren değişiklikler yoluyla ortaya çıkmaktadır. Bunu daha iyi anlamak için çevresel durumlar, sorunlar ve karşılık gelen yanıtlar arasında yararlı olabilecek ayrımlar yapılabilir. Durumlar, toplumsal kullanıma açık olan çevrenin, yani havanın fabrikaların ve büroların, ulaşım sistemlerinin, yerleşim birimlerinin, kıyıların ve benzeri şeylerin içinde bulunduğu koşulları belirtir. Bu çevresel öğelerden herbiri sürekli değişebilir, çünkü tek bir çevresel öğe, tüm olarak çevrenin daha geniş anlamda sahip olduğu sistemin yalnızca bir parçasıdır, bu da onun aynı zamanda bir bütün olarak toplumun sosyal kültürel, ekonomik, teknolojik ve siyasal sisteminin bir parçası olduğunu gösterir. Bu sistemin herhangi bir yerinde ortaya çıkacak bir değişim, sistemin başka yerinde önemli bir değişikliğe neden olabilir. Nitekim, yeni maden kaynaklarının bulunması arazi kullanımında yeni düzenlemeler getirebilir, yeni teknolojiler atmosfer emisyonunu azaltabilir. Bunlar sistem boyunca işleyen basit neden sonuç zincirleridir. Ancak değişen durumlarla ilgili daha karmaşık durumlardan da söz edilebilir. Örneğin, malların fiyatına etkide bulunan değişken ticari koşullar, geniş kapsamlı çevresel sorunlar ile üretim dağıtım ve tüketim kalıpları üzerinde etkide bulunabilir (6).

(6) W. Solesbury, «The Environmental Agenda», **Public Administration** 54, (Kış 1976), s. 380-381.

Durumların herhangi birinde değişen koşullar toplumun tarafsız kalamayacağı birtakım sonuçlara neden olur. Bu gibi sonuçlar sorunlar olarak tanımlanırlar. Bu nedenle bir sorun, toplum tarafından kötü olarak görülen ve iyileştirilebileceği düşünölen bir durumdur. Bu normatif özellik sık sık bir dizi örnekle ifade edilmeye çalışılır. Örneğin, su kalitesi bir durumu, su kirliliği ise bir sorunu tanımlar; trafik yoğunluğu bir durumdur, trafik tıkanıklığı ise bir sorun. Çevre sorunları terminolojisi tıkanıklık, yağma, tahribat çirkinlik, bozulma, kirlilik, ihmal, aşını kalabalıklaşma gibi hepsi de büyük ölçüde değer yüklü anahtar sözcüklerle doludur (7).

Sorunlar tanımları itibarıyla hükümetten kendilerine yönelik bir yanıt gerektirirler. Yanıtlar hükümetin yapmayı kararlaştırdığı ya da yapmaya zorlandığı şeylerdir. Temel yanıtlar sorunlara yol açan bir çevresel durumu değiştirmek üzere düzenlenen politikalar ve bu politikalarından çıkan düşüncelerdir (8). Politikaların oluşturulması ise sorunların ele alınmak üzere siyasal gündeme gelmelerine bağlıdır. Sorunların siyasal gündeme nasıl geldiklerini ve hükümetle ilişkili siyasal güçler boyunca nasıl ilerlediklerini çözümlenmede kullanılan çeşitli modeller bulunmaktadır. Bu kuramsal yapılar hem uzun vadeli politika eğilimlerini, hem de kısa vadeli eylem ve yanıt döngülerini anlamada yararlıdır. Bunların içinden bir dizi temel soru gündem oluşturma ile ilgilidir: Sözü edilen bu gündem nasıl hazırlanır? Sorunları maddeler halinde bu gündeme kim ya da kimler koyar? Yeni sorunlar hükümetin ilgisini talep eden siyasal sorunlar olarak nasıl ortaya çıkarlar ve niçin bazı önemli sorunlar böyle bir tanınmayı elde etmede başarısız kalırlar? Siyasal sistemin gündemle temas etme biçimini görünürde hangi kurallar belirler? Bütün bunlar bir politikanın temel özelliğini teşkil eden hususlardır. Sosyal politikayı etkileme stratejilerini araştıran ilk çalışmalar, karar alıcıların politika alternatifleri arasından yapacakları seçimi etkilemeye yönelik girişimlerin başarısı ve yenilgisi üzerinde yoğunlaşmıştır. Daha yenilerde ise bu alternatiflerin kaynağı ve karar alıcılar için tanımladıkları süreçler, daha az belirgin de olsalar, sosyal politikanın hayati önem taşıyan belirleyicileri olarak ifade edilmişlerdir (9).

Bir toplumsal sistemde kamu kaynakları hem sayısal olarak hem de para ve işgücü açısından sınırlıdır. Bunun yanısıra, yasama süresi,

(7) A.g.k., aynı yer.

(8) A.g.k., aynı yer.

(9) P. Bachrach, M.S. Baratz, a.g.k., s. 948-952.

kitle iletişim araçlarının sahip olduğu içerik miktarı, siyasal irade ve toplumsal ilgi yönünden de bir sınırlılık söz konusudur. Bazı sorunlar bu kaynaklardan bir ya da birkaçından anlamlı paylar elde etmeyi başarsalar bile, birçoğu başarısızlığa uğrar ve böylece eylemin öncüsü sayılan tanınma aşamasına asla ulaşamazlar. Bu nedenle sorunlara taraf olanların karar alma gündeminde bir yer edinmek için birbiriyle yarışmaları gerekir. Bu doğrultuda, toplumdaki değişik grupların isteklerinin kamu görevlilerince ciddi olarak ele alınmak üzere yarışan ögelere dönüştürülme süreci gündem oluşturma olarak adlandırılabilir (10).

Sorunlar kamu kaynaklarını elde edecek kadar güçlendiklerinde, bir siyasi tartışmaya konu teşkil ettiklerinde, kitle iletişim araçları üzerinde egemenlik kurduklarında, çevrelerinde leyhlerinde ya da alehlerinde tepki oluşturacak kampanyaları yürütecek kuruluşlar oluştuğunda ve nüfuz ve para için kullanılmaya başladıklarında hükümette kendilerine yönelik bir cevap oluşturmayı başarabilirler. Bundan sonra ise sorunlar, içinde programa ihtiyaç duyan adayların, beyanatlara ihtiyaç duyan partilerin, faaliyete ihtiyaç duyan kamu kuruluşlarının, uzmanlığa ihtiyaç duyan kanun koyucuların kampanyaya ihtiyaç duyan çıkar gruplarının ve haber bekleyen gazetelerin yer aldığı birbiriyle yarışan siyasal güçlerin alanına girerler. Sorunlar ve kurumların biraraya geliş biçimi çok değişik yollardan gerçekleşebilir: varolan bazı kurumlar yeni sorunları kapsamına alır, bu sorunlardan da yeni kurumlar doğar. Fakat kesin ilişki ne olursa olsun, sorunların ancak siyasal sistem içindeki kurumların kendileriyle birleştiğinde güçlenmeye başladığı bir gerçektir (11). Çevre sorunları gündemi üzerindeki genel tartışma büyük ölçüde siyasal kurumların içinde ve arasında yürütülür.

Sorunların büyüyen gücüne temel teşkil eden kurumlarla olan bu ittifakların nasıl oluştuğuna biraz daha yakından bakmak yararlı olacaktır.

B. William Solesbury'e göre çevre gündemi oluşturma süreci:

Çevre gündemi konusunda ayrıntılı açıklamalar getiren Solesbury, sorunların tartışma ve karar elde etmek için gündemde kalma

(10) G.C. Edwards III, I. Sharkansky, **The Policy Predicament**, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1978, s. 100.

(11) J.E. Anderson, **Public Policy-Making**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1977, s. 60-61.

amacına yönelik olarak geçmeleri gereken üç ayrı aşama önermiştir. İlgiye hükmetme, meşruluk iddia etme ve eylemi harekete geçirme. Bir soru belirli bir tanıma ulaştıktan sonra öncelikle siyasal güçlerden ilgi talep etmelidir. Basit bir durumun bir soruna dönüşmesi bir anlamda, siyasal sistem içinde bir yerde normatif bir siyasal hükmün zaten verildiği anlamına gelir. Yine de ilgi yaygın olmalıdır. Sorunlar doğuş noktasından gerekli bir başlama noktasına, sorun üzerinde yoğunlaşmış ilgiyi biriktiren her türlü kamu kuruluşu, özel kuruluş, bakanlıklar içindeki ihtisas komisyonları, siyasal partiler ve çıkar grupları tarafından getirilebilir (12).

İlgiye hükmetme yeterliliğinin artırılmasında sorunlara özgü bazı nitelikler vardır. Bunlardan en önemlisi sorunların özgünlük derecesidir. Sorunlar özel bazı olaylarla açık bir biçimde örneklendirilebiliyorsa, özgünlüğe sahipler demektir. 1952'deki Londra smogu, 1967'deki Torry Canyon, 1979'daki Independenta petrol tankeri kazası, 1984'deki Bopal zehirli gaz sızıntısı, 1986 Çernobil nükleer santral kazası manşetlere çıkan ve çevre sorunlarını önemli bir duruma getiren oluşumlara birer örnektir. Özgünlük niteliği önemlidir; çünkü bu nitelik, sorunun yapısı, kaynaklandığı durumlar ve neden olduğu sonuçlar ile sorunun kapsamında yer alan toplumsal grupların ve eylemlerin kimliğinin toplumsal ve siyasal açıdan tanımlanmasına yardımcı olur (13).

Olayların sorunların tanımlanmasında gördükleri asıl işlev, çevreyle ilgili çıkar gruplarının tipik olarak uygulaya geldikleri etkilemeye yönelik strateji ve taktiklerde ortaya çıkar. Kanun koyucular ve kamu kuruluşlarıyla ilişkileri geliştirme türünde geleneksel taktiklerin yanında, amaçlarına hizmet edecek uygun durumları kollama, kendi yapılarına uygun düşecek görüşü bu durumlara kanaliz etmeye çalışma ve kitle iletişim araçlarının ilgisini elde etme gibi nispeten daha yeni sayılabilecek taktikler, bu gibi grupların ilgiyi sorunun üzerine yoğunlaştırmada sık sık başvurdukları yollardır. Bu koşullar altında grupların kendilerini nihai hedeflerine ulaştırmada etkili olacak bazı özel problemleri ve bunalımları kendi inisiyatifleri altına almak için birbirleriyle yarışmaları mümkündür (14). Avrupa'da 1972-1973 yılları arasında sıfır büyüme, toplu taşımacılık, kaynakların korunması, intansif tarım ve benzeri büyük ölçüde farklı ilgi alanlarını

(12) Solesbury, a.g.k., s. 384.

(13) A.g.k., s. 384-385.

(14) A.g.k., s. 385.

yansıtan birçok sorunun ortaya ortaya çıkmaya başlayan petrol bunalımını kullanmaya çalışması örnek olarak gösterilebilir.

Olayların kitle iletişim araçlarında yer alması ya da idari birtakım süreçler tarafından ele alınması ilgiyi çekmede gerekli ise de, yeni ortaya çıkan bir sorunu toplumsal gündeme getirmede kendi başına yeterli değildir. Bir sorun aynı zamanda meşruluğa da gerek duyar; yani hakkında hükümetin eyleme geçmeyeceği ya da geçmemesi gereken bir husus olarak değil, aksine, eylemde bulunmaya lâyık bir husus olarak yaygın kabul görmek ister (15).

Bu nedenle bir sorunun taşıdığı güçle ilgili önemli bir belirleyici de, sorunun kendisiyle siyasal sistemde yürürlükte bulunan değerler arasında varolan ilişkidir. Çünkü bir sorunu tam anlamıyla meşru kılan şey, bu ilişkinin kurulması ve kabulüdür. Egemen değerler iki çeşittir. Bazıları çevrenin işlev görme biçimi ve değişimin meydana geldiği kalıp ve süreçlere ilişkin tamamen tanımlayıcı nitelikteki kavramlardır. Bundan dolayı bu değerler konut piyasasının işleyişi gibi toplumsal kavramlar kadar havanın niteliğinin bitki hayatına etkisi gibi tamamen fiziksel kavramları da kapsayabilirler. Ancak daha da önemlisi egemen değerler kabul edilebilir ve kabul edilemez türden bir çevre değişikliğinin ne olduğu hakkında daha normatif kavramlar da içerirler. Bir iskan sahasında optimum gürültü seviyesinin ne olması gerektiğine ilişkin hüküm bunlara bir örnektir. Söz konusu normatif kavramlar arasında hükümetin eylemleriyle ilgili olan bazıları çevreyi denetleyecek duruma yükselebilirler (16).

Sorunlar bu değerler sistemiyle birleşerek genelleşirler yani özel durumları aşan fikirlerin anlatımları olurlar. Sorunlara eklenen güç açısından anlamlı olan bu süreç onları meşru kılar. Tanımlama, soruna iletişim araçlarından bir yer temin etme ve ona bildik bir alan oluşturmada önemli araçsa, genelleştirme de var olan siyasal güçleri soruna çekmede muhtemelen ondan daha önemli bir araçtır (17).

Bir soruna olan ilgiye hükmetme ve sorunun meşruluğunu sergileme onun siyasal açıdan ele alınması için gerekli olabilir, ancak eyleme geçilmesi için tek başına yeterli değildir. Sorun, önerdiği çözüme yönelik eylemi de harekete geçirmelidir. Bir sorunun eylemi

(15) A.g.k., s. 387.

(16) A.g.k., aynı yer.

(17) A.g.k., s. 392.

harekete geçirmede kısmen yada tamamen mi başarılı olacağı yoksa kapatılmış ya da dönüştürülmüş bir duruma mı düşeceği hükümetin politika oluşturma sürecinin labirentinde yol bulma yeterliliğine bağlıdır. Çok boyutlu çevre sorunları işleme sokulmada en zor olanları ve bu nedenle, bütün diğer koşullar eşit olduğunda bile en çok kapatılma riski altında bulunanlardır. Bunlar bakanlıklar arası pazarlığı, farklı uzmanların farklı görüşlerinin uzlaştırılmasını, ayrıntılı teknik kararların değerlendirilmesini, kamu harcamalarına yapılacak esaslı katkıları ya da güç siyasal değerlendirmeleri kapsayabilirler. Bütün bunlar bir sorunla ilgili uygun eylemi belirleme işini uzun süren yorucu ve güç bir savaş haline sokabilirler. Bu nedenle, sorunu «kaybetme» reski, eylemi harekete geçirme noktasında ilgiyi yönetme ya da meşruluk iddia etme noktalarından daha fazla olabilir (18).

Solesbury tarafından önerilen bu yollarla, çevre sorunları, ilgiye hakim olma, meşruluk iddia etme ve eylemi harekete geçirmede başarılı olabilirler ya da olmayabilirler. Sonucusu nihai hedeftir; ondan önce gelen ilk ikisi de bu hedefe ulaştırmada sadece birer araçtırlar. Bu bir sorunun güç kazanabilmesi için mutlaka bu aşamaların hepsinden geçmesi gerektiği anlamına gelmez. Ayrıca ilgi, meşruluk ve eyleme yönelik çabalar da birbirlerinden kopuk ya da kademeli bir biçimde gerçekleşen süreçler değildir; birbirlerine paralel olarak da gelişebilirler (19).

B. Cobb, Ross ve Ross'un önerdiği gündem oluşturma modelleri:

Benzer görüşleri paylaşan Cobb, Ross ve Ross başlatma tanımlama, genişleme ve giriş olarak adlandırdıkları dört aşamalı bir süreci önermekte ve buna bağlı olarak, toplumun siyasal gündeminin yapısını etkilemeye yönelik üç farklı model ileri sürmektedirler (20). Bu modellerin dayandığı aşamalardan başlatma ve tanımlama aşaması Solesbury'nin ilgiye hakim olma aşamasına, genişleme aşaması meşruluk iddia etme aşamasına, giriş aşaması da eylemi harekete geçirme aşamasına karşılık gelmektedir. Cobb, Ross ve Ross, farklı olarak, genişleme aşamasına ilişkin dört ayrı gruba yayılan bir süreç önermektedir. Gündemin süreç özelliğinin belirginlik kazanaacağı ileriki bölümlerde ele alınacakları için bu modellerin üzerinde kısaca durmak gerekmektedir.

(18) A.g.k., s. 392-393.

(19) A.g.k., s. 395.

(20) R. Cobb, J.K. Ross, M.H. Ross, «Agenda Building as a Comparative Political Process», *American Political Science Review* 76, (1976), s. 126-138).

Sorun başlatıcılarının ötesinde genişlemeye başladıkça kapsama giren ilk bireyler özdeşleşme grubunun üyeleridir. Bu bireyler, sorunun başlatıcılarına karşı kuvvetli bir bağlılık duyarlar ve kendi çıkarlarını sorunu genişletmeye çalışanlara bağlı görürler. Özdeşleşme grubundan sonra tartışmaya dahil olan gruplar ilgi gruplarıdır. Bu gruplar bir sorun hakkında önceden malumat sahibi olan ve sorunun ilgi alanına girmesiyle birlikte nispeten hızla harekete geçirilebilen gruplardır. Bunların ilgi ve katılımı, dikkatleri soruna çekme ve sorun hakkında toplumsal bilgiyi arttırma açısından yararlıdır. Toplumsal kitle içinde ilgili kesim ile genel kesim birbirinden ayrılmıştır. İlgili kesim, genellikle kitlenin toplumsal sorunlarla en fazla ilgili ve bilgili bireylerinin oluşturduğu küçük bir azınlığı kapsar. Buna karşılık genel kesim, tartışmalara katılacak son gruptur. Bu kesimin birçok konu üzerindeki ilgisi kısa ömürlüdür, etkisi ve destekleyici katkısı ise nispeten nadir olarak görülür. Buna karşılık sorunların yaygın bir biçimde tanımlanabildiği durumlarda genel kesimin katılımı, karar alıcıları bir maddeyi resmi gündeme koymaya zorlama bakımından hayati önem taşır (21).

Cobb, Ross ve Ross'un önerdiği modellerden ilki olan dıştan başlatıcı (outside initiative) model, sorunların hükümet dışı gruplarda doğduğu ve sonradan uygun bir biçimde önce toplumsal gündeme daha sonra ise resmi gündeme doğru genişlediği süreci nedenleriyle ortaya koymaktadır. Burada sözü edilen resmi gündem, sorunların karar alıcılar tarafından ciddi olarak ele alınmak üzere resmen kabul gördüğü gündemdir. Bir grubun toplumsal gündem statüsü elde etmek için elinde bulunan kaynaklardan nasıl yararlanacağı büyük ölçüde değişiklik gösterebilir. Bazıları kaynaklarının büyük bir bölümünü ortaya koyarak kitle iletişim araçlarıyla yaygın bir kitlenin ilgisini çekmeye çalışırken, diğerleri daha dar bir alanda kalarak varolan ilgi gruplarının desteğini elde etmeye çalışırlar. Genişleme stratejilerinin kullanımı bir ölçüde grubun yansıttığı çıkarlar tarafından belirlenir. En alt düzeyde parasal kaynaklara, fakat bunun yanında geniş bir destekleyici kitleye sahip olan bir grup dıştan başlatma stratejisini kullanmaya yönelir. Diğer kaynaklara sahip olmadıkları için bunların tek umudu, kendi durumlarını güçlendirecek yeterli bir dış desteği yanlarına çekmektir (22).

(21) A.g.k., s. 128-129.

(22) A.g.k., aynı yer.

Modellerden ikincisi olan harekete geçirme (mobilization) modeli, hükümet içinde başlatılan ve bunu takiben, neredeyse otomatik olarak resmi gündem statüsü kazanan sorunları ele almaktadır. Ancak bu sorunların başarıyla sonuca ulaştırılması çoğu zaman toplumsal gündeme konmalarına bağlıdır. Harekete geçirici model, karar alıcıların bir sorunu resmi gündemden toplumsal gündeme yaymak suretiyle bir politikayı sonuca ulaştırma biçimlerini açıklamaktadır. Politikayı başlatan hükümet gruplarının maddi kaynakları dış sorun gruplarından hemen hemen her zaman daha geniş iken, topluma sunulduğu biçimiyle sorunların özellikleri, bir politikanın başarıyla tanımlanıp tanımlanmaması konusunda hayati bir önem taşır. Önemli olan yeni programı bilinen ve kabul edilmiş duygusal simgelerle bütünleştirirken, aynı zamanda da onun «eski şeyin biraz daha fazlası» olmadığı konusunda toplumu ikna edebilmektir. Programın ilgi çekecek kadar yeni, anlaşılacak ve toplumda olumlu bir etki yaratacak kadar geleneksel olması gerekir (23).

Üçüncü model olan içten ulaşma (inside access) modeli ise, hükümet içinde ortaya çıkan ve destekleyicilerinin kitleye yaymak istemedikleri sorunları ele almaktadır. Bu destekleyiciler kitleye açılmak yerine başarı umutlarını resmi gündem statüsü elde etmek için başvuracakları kişisel baskı yapabilme yeteneklerine bağlarlar. Dıştan başlatıcı ve harekete geçirici modellerin yayılma stratejileri ile karşılaştırıldığında içten ulaşıcı model, teklifleri destekleyen grup ve bireylere verilen maddi ödüllere daha fazla önem verir. Aynı zamanda teklife destek sağlamak için gözden ırak eyleme daha fazla ağırlık tanınabilir. Birbirlerinin teklifini desteklemek için gruplar arası anlaşma yoluna da gidilebilir (24).

II. SİYASAL GÜNDEM, BASIN VE ÇEVRE SORUNLARI:

Birçok toplumda, muhtemel toplumsal sorunların sayısı karar alıcı kurumların bunları ele alma kapasitelerinin çok üstündedir. Bu nedenle sistem, hangi sorunların belirginlik kazanacağını belirleyen süzücü mekanizmalar geliştirmelidir. Bu mekanizmaların en güçlüsü de şüphesiz kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçları sınırlı alanı içine hangi sorunların dahil edileceğini seçerken, aynı zamanda gündem oluşturma işlevini de yerine getirir; seçtiği sorunun resmi

(23) A.g.k., s. 130-131.

(24) A.g.k., s. 136.

gündeme konulması için karar alıcıları zorlamada hayati bir rol oynar. Bazen bir sorunla ilgili tartışma da başlatabilir. Örneğin Watergate skandalı, zehirli atıklar, stratejik silahların sınırlandırılması bu yönde ele alınabilir. Kitle iletişim araçları, aynı zamanda siyasa oluşturucularla sorunları kamunun dikkatine ulaştırmayı amaçlayan çıkar grupları arasında bir kanal görevi görür. Bunun yanında toplum sorunlarını resmi görevlilere yazma, sorunlarla ilgili toplumsal tartışmaları biçimlendirme ve siyasa oluşturucuların dikkatine ulaştırma konusunda itici bir güçtür (25).

Kitle iletişim araçları haberleri yayınlama konusunda olduğu kadar onların biçimlendirilmesinde de etkili olurlar. Haberin ne olacağı ister bilinçli bir istek, ister kaçınılmaz bir karar sonucu belirlensin, kitle iletişim araçları bazı olaylara dikkati çekerken bazılarını da dikkat dışı tutabilir. Bir olayın yayınlanmakta olması başlıbaşına onu yayınlanmayan olayların üzerinde bir önemlilik seviyesine yükseltir. İzleyiciler ise yalnızca belirli bir sorundan haberdar olmakla kalmaz, haberin sunuluş biçimi ve kapsadığı enformasyon miktarından ona ne kadar önem vermeleri gerektiğini de öğrenmiş olurlar. Bu suretle örneğin bir seçim kampanyası sırasında kitle iletişim araçları önemli sorunları belirleyebilir, yani kampanyanın gündemini oluşturabilir (26).

Kitle iletişimi alanında gündem oluşturma araştırmalarının merkezi ilgisi «kitle iletişim içeriğinin vurgusu ile bu vurgunun izleyici topluluğu içindeki bireylerin zihinlerinde kazandığı belirginlik» arasındaki güçlü ve olumlu ilişkiyi sınamaktır (27). Gündem oluşturma kuramına göre, belirli bir kitle iletişim aracının gündemine maruz kalan bir izleyici, siyasal sorunların önemi üzerine algıladıklarını söz konusu sorunları kitle iletişim aracında izlerken harcadığı dikkatin miktarıyla uyumlu bir yönde düzenleyecektir (28). Bunun en önemli nedenlerinden biri, kitle iletişim araçlarının kamuyu ilgilendiren ko-

(25) G.C. Edwards III., I. Sharkansky, a.g.k., s. 105-106.

(26) M.E. McCombs, D.L. Shaw, «The Agenda Setting Function of Mass Media», **Public Opinion Quarterly** 36, (1972), s. 176.

(27) L. Becker, M. McCombs, J. McLeod, «The Development of Political Cognitions», S. Chaffee (der.), **Political Communication: Issues and Strategies for Research**, Sage Publications, Beverly Hills, Calif., 1975, s. 38.

(28) J.G. Blumler, M. Gurevitch, «The Political Effects of Mass Communication», M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, J. Woollacott (der.), **Culture, Society and the Media**, Methuen, London, 1984, s. 250.

nularda halkın en önemli enformasyon kaynağı olmasıdır. Böyle olunca, kitle iletişim araçları tarafından ön plana çıkarılan ve sık sık üzerinde durulan konuların izleyiciler tarafından da önemli olarak kabul edileceği düşünülür. Kitle iletişim araçlarının öncelikleri, halkın öncelikleri olur (29).

Gündem oluşturma araştırmalarında televizyon ve gazete ege- men enformasyon kanalları oldukları için en sık kullanılan araçlardır. Bunlardan gazeteler, yayınladıkları haber, yorum ve makalelerle gün- dem oluşturma etkinliği açısından daha güçlüdürler; ya da en azından öyle görünürler. Hükümetin oluşturduğu bir siyasanın tanıtımı ama- cıyla giriştiği faaliyetler gazete içeriğinde yerini bulur ve bu da daha sonra devlete eylemleriyle ilgili besleyici yankı sağlayan neredeyse tek kaynak olarak işlev görür. Hükümetle basın arasındaki bu yakın bağ, karar alma sürecinde değişmez bir etkidir. Bu da kitle ileti- şim araçlarının taşıdığı önemin temelini oluşturur (30).

A. Basının Gündem Oluşturmaya Yönelik Etkisinin Kaynakları;

Toplumun acil sorunlarının nelerden oluştuğu sorusuna karşı oluş- turulan popüler yanıtlar, basında ele alınan sorunları yansıtır. Haber oluşturma süreci bağlamında bizi ilgilendiren soru şudur: Herhangi bir zamanda basını, bazı durumlar ve sorunlar üzerinde diğerlerinde olduğundan daha etkili hale getiren şey nedir? Bu konuda bir yanıt oluşturmak üzere başlıca iki durumdan söz edilebilir: Bunlardan ilki, basının gündem oluşturmaya yönelik etkisinin olayların kendinde var- olan niteliklerle, ikincisi ise, toplumsal grupların, toplumun ilgisini çekebilme uğraşlarında ortaya koydukları eylemlerin yapısıyla ilgili- dir (31).

Basının, bazı olayların niteliğine bağlı olarak oluşturduğu etkin- likle ilgili söylenebilecek ilk husus, basının kısa ömürlü doğal yıkım- lara uzun ömürlü toplumsal «yıkım»lardan daha çok rağbet ettiği- dir. Egemen toplumsal koşullar ile bunlara yol açan ve devamlılıklarını sağlayan toplumsal düzenlemeler genellikle «doğal» çevre oarak ka- bul edilir. Algılama psikolojisi terimleriyle ifade edecek olursak ol- ması beklenen durumlar, «figür» olarak dikkati çekmek yerine «ze-

(29) K. Alemdar, İ. Erdoğan, **Toplum ve İletişim**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990, s. 146.

(30) B. Hennesy, **Public Opinion**, Brooks/Cole Publishing Company, Monterey, Calif., 1985, s. 260.

(31) B. Roshco, **Newsmaking**, University of Chicago Press, Chicago, 1975, s. 98-101.

min» in bir parçası olarak görmezden gelinirler. Doğal bir yıkım ortaya çıktığında, arka planda olan şeyler önplana çıkarlar; çünkü ani değişimin oluşturduğu yenilik değişen koşullara dikkat çeker. Bu tür gelişmeler doğal yıkımları zaman açısından uygun olduğu kadar büyük ölçüde görünür de kırlarlar ve kitle iletişim araçlarının yoğun olarak ilgisini çekerler. Bundan başka doğal yıkımlar geniş ölçekli toplumsal değişimler de ortaya çıkarırlar; çünkü bunlar genellikle uzun süren sıkıntılarla sınırlandırılmamışlardır. Durumların «normal» konuları ani bir değişiklikle altüst olduğu için, kurumlaşmış birçok çıkar şiddetle etkilenir ve farklı kuruluşlar zararı gidermek ve status quo'yu eski haline getirmek için çabucak harekete geçirilirler. Bütün bu çabalar zaman açısından uygundur ve belirginlik taşırlar; bundan dolayı basın tarafından hemen haber haline getirilirler (32).

Basının gündem-olusturuculuğuna duyulan ihtiyaç, bütün toplumsal tabakalardan gelen sorun yönelimli eylemler tarafından değerlendirilir ve kullanılır. Aslında sorun, «göze görünmeyen» bir toplumsal durumu gözünür bir toplumsal soruna dönüştürmekten ibarettir. Basının gündem olusturuculuğu bunu bir haber olarak sunulması güç olan malumatı, haber ortamları tarafından anında yansıtılan bir tanışıklığa dönüştürme ve simgesel eylemler kullanma yoluyla gerçekleştirmeye çalışır. Spor, eğlence ve politika gibi büyük ölçüde göze çarpıcı alanlarda, toplumsal bir amaç uğruna rekabet eden aktörler sınırları çizilmiş bir arenada «eylemde bulunurlar». Bunlar, çoğunlukla, rutin bir biçimde, başka bir etkinlik için kullanılan bir alanı, bu etkinliğin olağan temsilcileriyle yer değiştirme suretiyle elde etmek isterler. Bu işgalin kendisi büyük ölçüde göze görünür bir niteliktedir ve simgesel eylemin bütüncül bir bölümünü teşkil eder. Söz konusu işgalin, açıklanma ve doğrulanma aşamasına kadar, toplumun ilgisini çekeceği varsayılır. Simgesel eylemin «gerçek» anlamını açıklamak, toplumsal sorunun temelini oluşturan toplumsal durumlarla ilgili malumatı geliştirmeye yönelik bir çabadır. Bu açıklamayla hedeflenen, yalnızca pasif desteğinin arandığı toplumun genel kesimi değil, aynı zamanda potansiyel katılımcılar ve aktif destekleyicilerdir (33).

Rutin olmayıp rahatsız edici bir özellik taşıyan bu tür eylemler hem zamansal açıdan uygundur, hem de büyük ölçüde göze görü-

(32) A.g.k., s. 98.

(33) A.g.k., s. 99-100.

nür niteliktedirler; bu açıdan da haber değeri taşırlar. Kolaylıkla anlaşılabilen bu eylemler, bir sorunun önceden muhakkak addedilen durumlar tarafından oluşturulduğu yolundaki toplumsal haberdarlığı hızlandırır. Yine de, geniş ölçüde ilgisiz kesimin dikkatini pençinlemek için kullanılan bu araçlar, aynı zamanda, hedefin ve bu hedef etrafında toplanmış taraftarların yapısı hakkındaki toplumsal yanlış anlamayı da artırabilirler (34).

Esasen simgesel bir protesto, toplumsal açıdan farkedilmeyen gruplar tarafından yerine getirilen bir haber yönetimidir. Bu tür bir protestoda başarının ölçüsü, daimi olarak haber değeri taşıyan bir statüye ulaştıracak bir yol bulmaktır. Böyle bir yol, toplum tarafından aykırı olarak görülmeyen araçlar yoluyla haber oluşturma ve yönetme hususunda geniş olanaklara sahiptir (35).

B. Basının Çevre Sorunlarına İlişkin Gündem Oluşturma Süreci İçindeki Yeri:

1960'ların başlangıcından beri etkinliğini duyuran çevreci hareket, yukarıda sözü edilen olanaklardan yararlanma hususunda oldukça başarılı olmuştur. 22 Nisan günün ilk kez 1970 yılında Amerika Birleşik Devletlerinde Dünya günü olarak ilan edilmesiyle birlikte çevre sorunlarıyla ilgili olarak üniversiteler tarafından, ulusal düzeyde düzenlenen «genişletilmiş sempozyumlar», (teach-ins) ekolojinin toplumsal ve siyasal gündemdeki yeni yerini simgeleştirmektedir. Burada, hızla büyüyen çevreci hareketin üzerine kurulduğu temel durumuna geçen toplumsal değerlerdeki uzun vadeli değişimlerin açık etkisini görebiliriz. Refahı giderek artan, eğitim düzeyi yüksek toplum, yaşamsal niteliklere yeni bir önem atfetmekteydi. Çevre korumaya yönelik sorunlara duyulan ilgi bu değişimin bütüncül bir bölümünü teşkil etmekteydi ve aynı derecede olmasa da toplum içinde yer alan bütün gruplar arasında belirginlik kazanmıştı. Sonuçta, çevresel yıkımı önlemede daha güçlü ve kapsamlı federal eyleme yönelik geniş tabanlı bir toplumsal istek biçimlendi. Yeni bir çevre politikası gündemi, benzeri görülmemiş bir hızla ortaya çıktı. Politikacılar yeni yeni belirginlik kazanmaya başlayan çevre sorunlarını siyasal açıdan çekici buldular ve bütüncül etkileri ve maliyetleri bilinmemesine rağmen yeni ölçütleri büyük bir istekle desteklediler. So-

(34) A.g.k., s. 100.

(35) A.g.k., s. 101.

nuç olarak 1970'ler boyunca kanunlar hızla yasalaştı ve yürürlüğe konuldu (36).

Buna rağmen, 1970'li yılların ortalarından 1980'li yılların ortalarına kadar hükümetler, çevreyle ilgili olarak verdikleri sözlerin ne derece ciddiyetle ele alınması gerektiği konusunda şüpheli bir tavır sergilediler. Nitekim, birçok politikacı, ekonomik gelişme ve kalkınma planlamasının öncelik taşıması gerektiğine inanmaya devam ettiler. Yine de 1980'lerde çevreyle ilgili olarak ortaya çıkan bir dizi olay ve bilimsel bulgu çevre politikasını hem ulusal, hem de uluslararası düzeyde siyasal gündemin baş sırasına yerleştirdi (37). Çevre, kamuoyu anketlerinin ortaya koyduğu üzere kuvvetle desteklendi; bu da çevreci gruplara, çevre sorunsalını canlı tutmada yardımcı oldu. 1990'lara girerken anketlere dayalı bulgular, toplumun daha temiz bir çevreye olan bağlılığının eskisinden daha güçlü olduğunu ortaya koymaktadır (38).

Basının çevre sorunlarına yönelik ilgisini araştıran bir dizi çalışma da benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Nitekim Amerika'da basının konuya yönelik ilgisi, 1969 yılında ulusal çevre politikası kanununun çıkmasıyla birlikte dikkate değer bir artış göstermiş, 1970'de 22 Nisan gününün Dünya günü ilan edilmesiyle patlama noktasına ulaşmıştır. 1971 yılından itibaren ise başlangıç seviyesine düşmemekle beraber hissedilir bir azalış kaydedilmiştir (39). Yine yapılan araştırma sonuçlarının ortaya koyduğu üzere aynı gelişme Kanada'da da gözlenmiş (40), İngiltere'de ise 1969 yılında belirgin bir artış gösteren basının konuya yönelik ilgisi, 1973 de tepe noktasına ulaşmıştır (41). 1973-1977 yılları arasında ise bilgi düzeyi yavaş yavaş azal-

(36) M.E. Kraft, N.J. Vig, a.g.k., s. 12.

(37) L.K. Caldwell, «International Environmental Politics: America's Response to Global Imperatives», N.J. Vig, M.E. Kraft (der.), a.g.k., s. 302

(38) R.C. Mitchell, «Public Opinion and the Green Lobby: Poised for the 1990's?», N.J. Vig, M.E. Kraft, a.g.k., s. 81.

(39) J.S. Bowman, T. Fuchs, «Environmental Coverage in the Mass Media: A Longitudinal Study», **International Journal of Environmental Studies** 18, (1981), s. 11-21.

(40) J.M. Dworkin, K.D. Pijawka, Public Concern for Air Quality: Explaining Change in Toronto, Canada 1967-1978». **International Journal of Environmental Studies** 20, (1982) s. 17-26.

(41) S.K. Brookes ve diğerleri, «The Growth of the Environment as a Political Issue in Britain», **British Journal of Political Science** 6, (1976) s. 245-255.

maya başlamıştır (42). 1980'li yılların sonları ise çevre sorunlarının yine ilgiyi üzerinde topladığı yıllar olmuştur. Gerek ulusal, gerekse uluslararası gelişmeler itibarıyla çevre, on yıl öncesini andırır biçimde önplana geçmiş, basın da bu gelişmeye paralel olarak yaklaşımında global bir perspektif benimsemiştir (43).

Ortaya çıkan bu global perspektif, doğal olarak, yansımaları Türkiye'de de bulmuştur. Türkiye'de 1970'li yıllara gelinceye kadar daha çok sağlık politikasının bir parçası olarak görülen çevre sorunları (44), ilk kez 1970 li yıllarla birlikte kalkınma planlarına girmiş (45), 1980'li yıllar ise, çevreyle doğrudan ilgili yasaların çıkarıldığı, dolayısıyla çevre sorunlarının toplumsal gündemde yer edinmeye başladığı yıllar olmuştur (46). Türkiye'de çevre sorunlarının özellikle son birkaç yılda üzerinde konuşulan bir konu haline gelmesi, resmi kuruluşların kendi sınırlılıkları içinde yerine getirdikleri uygulamaların yanında, basında yer almaya başlayan haber başlıklarından, makalelerden ve yazı dizilerinden de anlaşılmaktadır.

Öte yandan son yıllarda özellikle doğal sit alanlarının korunması ve tarihsel yapıların restorasyonuna yönelen çevresel uygulamalar, çevre kirliliğinin en kronik örneklerinden birini teşkil eden Haliç'in düzenlenmesi ve temizlenmesi çalışmalarının başlatılmasıyla farklı bir boyut kazanmıştır. Diğer taraftan Gökova körfezi kıyısında bir termik santral kurulmasına ilişkin karar birçok tepkiyi de beraberinde getirerek ilk kez yaygın bir kamuoyu tartışmasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İleriki bölümlerde, Türk kamuoyunun ve hükümet çevrelerinin ilgi alanında yer etmeye başlayan çevre sorunları bu iki örnek açısından ele alınacak ve basının bu süreç içinde oynadığı rol, diğer toplumsal ve siyasal kurumlarla olan ilişkileri bağlamında ortaya konmaya çalışılacaktır.

(42) F. Sandbach, **Environment, Ideology and Policy**, Basil Blackwell, Oxford, 1980, s. 6.

(43) L.K. Caldwell, a.g.k., aynı yer.

(44) F. Yavuz, R. Keleş, **Çevre sorunları**, A.Ü.S.B.F. Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1983, s. 267.

(45) Bkz. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977), Yayın No: DPT: 1272, s. 866-867; Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983), Yayın no: DPT: 1664, Ankara, Nisan 1979, s. 76-85; Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989), Yayın no: DPT: 1974, Temmuz 1984, s. 171-172; Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), Yayın no: DPT: 2174, Haziran 1989, s. 312-317.

(46) **Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?**, Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını. Önder Matbaası, Ankara, 1987, s. 5.

III. HALIÇ SORUNU

Haliç sözcüğü med-cezire maruz kalan nehir ağızlarına verilen genel bir isimdir. Nehirlerin denizlere döküldüğü yerde, deniz suyunun nehir içine nüfuz ederek, nehir-deniz suyu karışımında bir su yatağı meydana getirmesi sonucu ortaya çıkmışlardır. Haliçler nehir ağzında deniz suyu, kaynakta tatlı nehir suyu ile sınırlanmış, özellikleri farklı su yataklarıdır (47).

İstanbul Haliç'i Avrupa kıtasında ve Boğaz'ın güney girişinde Sarayburnu mevkiinden başlayıp Kağıthane ve Alibey değerlerine kadar güney-doğu ile kuzey-batı yönünde kıvrılarak uzanan yaklaşık 7.5 kilometre uzunluğunda, en geniş yeri Cibali ile Kasımpaşa arasında 700 meyreti bulan bir deniz parçasıdır. Bu nedenlerle Haliç'in sorunu nehir dolması sorunu değil, doğrudan doğruya bir deniz sorunudur (48).

Sarayburnu ile Salıpazarı arasına çekilen hattın batısında kalan Haliç'in sahilleri üçbin yıldan beri koloniler, yerleşim yerleri, şehirler, imparatorluk merkezleri, ticaret, sanayi ve her türlü uygarlık gelişiminin toplandığı yerdir. Yüzbünlerce yıldır dökülen dereler, yağışların getirdiği sedimentler ve nihayet üçbin yıla yakın zamandır kurulan şehir ve uygarlıkların döküntüleri ve dolamayan Haliç, yüzyıl kadar önce yavaş yavaş dolma belirtileri göstermeye başlamış ve nihayet Cumhuriyet döneminde günden güne gelişen sosyo-ekonomik koşulların baskısı altında eski romantik görünümünü hızla yitirme aşamasına girmiştir (49).

Nitekim bu dönemle birlikte plansız bir yerleşim ve etkin olmayan bir uygulama sonucu kıyılar tamamen işgal edilmiş, sanayi yoğunlaşmış, yamaçlarda gecekondu siteleri kurulmuş, en kıymetli tarihi ve kültürel eserlerin etrafı uygunsuz yapılarla çevrilmiş, kara ve deniz ulaşım yolları harap olmuştur. Şehir kanalizasyonu, fabrika deşarjları, yağmur suları ile mezbaha, hal, balıkxane, tersane ve gemi sökümü artıkları Haliçe verildiği için deniz suyu çok kirlenmiştir. Su

(47) M.İ. Artüz, K. Korkmaz, «Haliç'in Kirlenmesinde Su Hareketlerinin Rolü», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1975, s. 78.

(48) M.N. Utkan, «Haliç'in Dolması ve Kirlenmesinin Oseonografik Açından İncelenmesi», a.g.k., s. 304.

(49) A.g.k., aynı yer.

ürünleri ve canlı varlıklar için yaşama şartları imkansızlaşmıştır. Erozyon artmıştır. Köprü dubaları, batık gemiler, yıllardır atıl duran gemiler ve mavnalar, izinsiz ve denetimsiz yapı ve iskeleler yüzünden halicteki su akıntısı etkinliğini kaybetmiştir. Haliç'in iki yakasındaki karayolu alt yapısının haraplığı iskele ve rıhtım yetersizliği, dolma nedeni ile su derinliğinin gittikçe azalması, Haliç'in şehirle olan bağlarını adeta koparmıştır (50). Gerçi son yıllarda yapılan çalışmalarla sorunların bir bölümüne çözüm getirilmiştir ancak deniz suyunun kirliliği başta olmak üzere Haliç bugün de ülkenin ilgi çeken önemli çevre sorunları arasında yer almaktadır.

A. Hükümet ve Kamu Kuruluşlarının Haliç Sorununa Yaklaşımları ve Çözüme Yönelik Olarak Oluşturdukları Etkinlikler:

Haliç ile ilgili olarak ortaya çıkan çok yönlü çevre sorunlarının çözümüne yönelik kurumsal çabalar birbirini izleyen dört dönem boyunca bazı farklılıklar gösteren bir gelişim çizgisi izlemiştir. 1923-1975 dönemi, 1975-1981 dönemi, 1981-1984 dönemi ve 1984 yılından günümüze kadar geçen dönem. Soruna ilişkin bir kurumsal ilişkiler modeli oluşturabilmek ve basının bu model içindeki yerini belirleyebilmek için bu dönemleri kısaca ele almak gerekmektedir.

1. 1923-1975 Dönemi:

Cumhuriyetin başlangıcından 1970'li yılların ortalarına kadar yaklaşık elli yıllık bir süreyi kapsayan birinci dönem, hükümet ve ilgili kamu kuruluşlarının geniş kapsamlı bir plan bütünlüğünden ve zorlayıcı idari kararlardan yoksun olarak gerçekleştirdiği ve çözüme ulaştırmada etkisiz kalan bir dizi etkinliğiyle geçmiştir. Bu dönemde ortaya çıkan nispeten önemli gelişmelerden ilki, Haliç'e dökülen fabrika atığı ve lağımın insan sağlığına zararlı etkilerini araştıran İstanbul Belediyesinde görevli hekim ve kimyagerlerden oluşan bir heyetin 1953-1956 yılları arasında yürüttüğü çalışmalarıdır (51). Bu çerçevede oluşturulan komisyon toplantılarında belirlenen öneriler doğrultusunda Haliç sorununun bakanlıklar düzeyinde ele alınması ilk kez 25 Ocak 1957 tarihinde Bayındırlık Bakanlığı, İstanbul Bele-

(50) S. Tezcan, «Haliç'in Sorunları Nelerdir?», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1976, s. 7-8.

(51) H. Kurama «Haliç İçin Yapılmış Çalışmalar ve Düzenlenen Belgelerden Örnekler», **İ.T.Ü. Haliç Sempozyumu Tebliğleri**, 10-11 Aralık 1975, s. 53-57.

diyesi ve Denizcilik Bankasının yaptığı toplantıyla gerçekleştirilmiştir (52). Söz konusu toplantıda gerçekleştirilmesi amaçlanan etkinlikler daha sonra 28-29 Mayıs 1965 tarihinde yine Bayındırlık Bakanlığının koordinasyonluğu altında içişleri Bakanlığı, İmar ve İskan Bakanlığı, Tarım Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Ulaştırma Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İstanbul Valiliği, İstanbul Belediyesi ve Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğünün katıldığı bir toplantıda tekrar ele alınmıştır (53).

Buna rağmen konunun bir taraftan çok sıkı bir koordinasyon gerektirmekte olması, diğer yandan da yüksek maliyetlere bağlı bulunması nedeniyle yapılan etkinlikler Haliç'in dibinin birkaç kez taranması ve yamaçlardaki bir miktar hazine arazinin ağaçlandırılmasıyla sınırlı kalmıştır. Bunların dışında yapılan çalışmalar yerel kuruluşlar ile ilgili bakanlık ve bunlara bağlı kamu kuruluşlarının oluşturduğu komisyonlar ve bu yönde hazırlanan raporlar, planlar, projeler ve etüdüller ile ilgilidir. Bu çalışmalar ilk elde somut sonuçlara dönüştürülememişlerse de, daha sonra gerçekleştirilecek projeler için bilimsel bir birikim sağlamışlardır (54).

2. 1975-1981 Dönemi:

Bu dönem konuya yönelik bilimsel yaklaşımın ağırlık kazandığı bir dönem olmuştur. Konuyla ilgili olarak üniversiter düzeyde gerçekleştirilen geniş kapsamlı ilk etkinlik, 10-11 Aralık 1975 tarihinde İstanbul Teknik Üniversitesi'nce düzenlenen Haliç Sempozyumudur. Sempozyumda ilk kez Boğaz suyunun Haliç'i temizleme yönünde kullanılabilirliği için gerekli oşinografik ve hidrolik araştırmaların yapılması gereği belirtilmiş, bölgedeki sanayi gruplarının taşınması ve bir şehir planlamasının yapılması vurgulanmış, çevre kirlenmesi üzerine yapılacak çalışmaları koordine edebilecek bir kamu kuruluşunun kurulması önerilmiştir (55).

Haliç konusunda düzenlenen ikinci sempozyum «Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu» adı altında 11-13 Şubat 1976 tarih-

(52) 25.1.1957 tarihli raporun tam metni için bkz: Boğaziçi Üniversitesi, «Haliç Master Planı ve Uygulama Programı-Ekler», İstanbul, 1977, s. A1. 3.

(53) A.g.k., s. A1. 10-A1. 13.

(54) Bu konuda geniş bilgi için bkz: Kurama, a.g.k., s. 63.67.

(55) İstanbul Teknik Üniversitesi, Haliç Sempozyumu Tebliğleri İstanbul, 10-11 Aralık 1975.

de Boğaziçi Üniversitesi tarafından düzenlenmiştir. Sempozyum sonunda daha önce İTÜ tarafından gerçekleştirilen «Haliç Sempozyumu»nda ortaya konan öneriler geliştirilerek uygulamaya yönelik somut bir biçim kazanmıştır. Bunlardan farklı olarak Haliç'in her iki sahilindeki ve yamaçlarındaki arazi kullanımının bir envanterinin hazırlanması, buraların yeni bir imar planına kavuşturulması, depoların, özel iskelelerin ve çevre sağlığına zararlı her türlü tesisin nakledilmesinin plana bağlanması, hem planlama, hem de uygulama yetki ve sorumlulukları olan bir otorite kurulması önerilmiştir (56).

Bu öneriler, yine Boğaziçi Üniversitesi tarafından gerçekleştirilen «Haliç Master Plan ve Uygulama Programı» ile ayrıntılı bir tanıma kavuşmuş, uygulama yolları belirtilmiştir. Master plan çalışmasında Haliç'in İstanbul kenti bütününden soyutlanarak etüd edilemeyeceği noktasından hareketle ana planlama süreci ve yöntemi içinde entegre olma özelliğini zedelemeyen ve kentsel strüktürler için «yenileme», «sıhıhleştirme» ve «yeniden kullanıma açma» eylemi olarak beliren bir planlama metodu tercih edilmiştir (57).

3. 1981-1984 Dönemi:

Bu dönem, bu tür görüşün uzantısı olarak, nispeten uzun vadeli kararların alındığı ve somut eylemlerde bulunduğu bir dönemin başlangıcı olmuştur. Başbakanlık Çevre Müsteşarlığınca 19.6.1981 tarihli yazı ile İstanbul Valiliği koordinatörlüğünde ve üniversitelerin katılımı ile gereken çalışmaların başlatılması istenmiş, bu doğrultuda Valilik koordinatörlüğünde İstanbul Belediye Başkanlığı, İSKİ genel müdürlüğü DSİ 14. Bölge Müdürlüğü ve Büyük İstanbul Nazım Bürosu temsilcilerinin iştiraki ile bir «Haliç çalışma grubu» oluşturulmuştur. «kirliliğin durdurulması», «yeniden düzenleme», ve «temizleme» olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalar doğrultusunda Haliç kıyısındaki depolar kaldırılmış erozyon kontrolüne yönelik çalışmalarda bulunulmuş, İSKİ Genel Müdürlüğüne yapılacak Haliç sahil kuşaklama kollektörlerinden güney sahil kollektörünün ihalesi yapılmış, Haliç'teki özel kesime ait tersanelerden bir kısmı Tuzla mevkiine taşınmış, batık gemilerin çıkartılması

(56) Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri, İstanbul, 11-13 Şubat 1976.

(57) Boğaziçi Üniversitesi, «Haliç Master Plan ve Uygulama Kesin Raporu», İstanbul, Mayıs 1977, s. 9.2.

işlemleri sonuçlanma aşamasına gelmiş, parlayıcı, patlayıcı, yanıcı-yakıcı maddeler uzaklaştırılmış, Haliç'teki kirletici kuruluş ve etkinliklerin tespitine yönelik analitik çalışmalar gerçekleştirilmiş ve çevre düzenlemesine yönelik 1/500 ölçekli bir imar planı hazırlanmıştır (58).

Söz konusu etkinliklerin planlanmasında Boğaziçi Üniversitesince hazırlanan master plan ve uygulama programından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Ancak bu eğilim ilkelerden çok pratik çözümler doğrultusunda gelişmiş, bu çözümler ise ancak var olan organizasyonun sınırları içinde gerçekleştirilebilecek türden etkinlikler arasından seçilmiştir. Bu nedenle söz konusu planın bütünselliği bozulmuş, oluşturulan yeni model ise kalıcı çözümlere yönelik bütünleştirici bir planlama ilkesinden mahrum kalmıştır. Kurumlaşma konusunda da herhangi bir gelişme kaydedilmeden konu İstanbul Anakent Belediye Başkanlığının sorumluluğuna geçmiş, düzenleme ve temizleme çalışmaları bu kuruluşun koordinatörlüğünde yürütülmeye başlanmıştır. Söz konusu çalışmalar halen söz konusu bünyesinde yürütülmektedir.

4. 1984 Yılından Günümüze Kadar Geçen Dönem:

1984 yılından günümüze kadar geçen dönem içinde Haliç sorunuyla ilgili en dinamik dönem, kuşkusuz 1984-1986 dönemi olmuştur. Nisan-1984 tarihinde işbaşına gelen dönemin İstanbul Anakent Belediye Başkanının uygulamalarında Haliç sorununa birinci önceliği vermesi, konunun el değiştirdikten sonra eskiden olduğu gibi unutulup kalmayacağına bir göstergesi olmuştur. Nitekim Valilikçe hazırlanan 1/5000 ölçekli Haliç Düzenleme Planı vakit geçirilmeden ele alınmış ve Belediye Meclisinin 8.5.1984 tarihli toplantısında oybirliğiyle kabul edilmiştir (59). Valilik tarafından kirletici tesislerin nakledilmesinden sonra başlatılması öngörülen bu plan, derhal uygulanmaya konmuş kıyıları kullanıma açma doğrultusunda ilk yıkım Belediye Meclisinin kararından onbeş gün sonra Eminönü Yemiş iskelesinden başlatılmıştır (60).

Söz konusu yıkımlar, yöredeki iş sahipleri ile Anakent Belediyesi arasında ihtilaf yaratmış, basının da kamuoyunda ortaya çıkan bir dizi tartışmaya yer vermesi Haliç'in bir gündem maddesi haline

(58) İstanbul Valiliği, 13.1.1985 Tarihli Brifing Raporu, s. 1-23.

(59) Tercüman, 9.5.1984.

(60) Hürriyet, 24.5.1984.

gelmesinde önemli bir rol oynamıştır. Anakent Belediye Başkanlığı kendi hizmetindeki uzmanlara hazırlattığı raporlar sonucu maili inhidam durumunda olduğu tespit edilen yapıların yıktırılmasının kendilerine ait bir görev olduğunu belirtirken işyeri sahipleri Belediyenin mülkiyet hakkını zedelediğini ileri sürmüş (61); bazı gazeteler de bu yönde yerel yönetime karşı eleştirel bir tutum almışlardır (62). Faaliyetlerin başlangıcından beri kararlı bir tutum sergileyen Anakent Belediye Başkanı ise çeşitli fırsatlarla yaptığı açıklamalarda hedeflerinin yıkmak değil düzenlemek olduğunu, güzel bir İstanbul için ellerinden gelen her türlü çabayı göstereceklerini belirterek amacının meşruluğunu belirginleştirme yoluna gitmiştir (63). Bir kısım gazeteler kendisine destek olurken (64), ilçe belediyeleri de eylemlerinde Anakent Belediyesiyle uyum içinde bulunmaya özen göstermişlerdir (65). Bütün bu gelişmeler Haliç sorununu yalnız çevre sorunlarına yönelik bir tartışma olmaktan çıkararak hukuki tartışma platformuna çekmiştir.

Öte yandan basın, ileri sürdüğü kanaatlarla konunun üzerinde dolaşlı da olsa birtakım etkilerde bulunma olanağını elde etmiştir. Bazı yazarlar başlatılan yıkım faaliyetlerini Haliç'in kurtarılması ve toplum yararının gerçekleştirilmesi amacıyla girişilen faaliyetler olarak görürken (66), diğer bazı yazarlar uygulamaların hukuk kuralları çerçevesinde yürütülmesini istemişlerdir (67). Yıkım tartışmalarından ayrı olarak bazı yazarlar ise konuyu daha genel bir yaklaşımla ele almışlar, çevreye gösterilen ilginin yalnızca Haliç'e gösterilen hassasiyetten ibaret kalmamasını istemişlerdir (68).

Diğer taraftan yıkılan yerlerde Haliç'in düzenlenmesi ve temizlenmesi ile ilgili çalışmalar belirli bir noktaya ulaşmıştır. Bu yönde

(61) Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Ali Ülkü Azrak, «Usulün Saptarılması Söz Konusu», *Yankı Dergisi* 705, (1-7 Ekim 1984), s. 33.

(62) Cumhuriyet, 30.8.1984; Tercüman, 2.10.1984.

(63) Hürriyet, 4.8.1984; Günaydın, 10.10.1984; Milliyet, 19.11.1985.

(64) Milliyet, 19.11.1985; Hürriyet, 1.8.1985.

(65) Cumhuriyet, 17.9.1984.

(66) O. Duru, «Yaldızları Dökülmüş Boynuz», Milliyet, 4.10.1984; N. Zincirkıran, «Haliç'te Ne Oluyor?», Günaydın, 27.12.1984; M. Özyörük, «İstanbul Haliç ve Bedrettin Dalan», Tercüman, 19.8.1985.

(67) T. Erel, «Düzün Suyu mu Çıktı?», Milliyet, 6.10.1984; B. Arpad, «Fener Evleri Tartışması», Cumhuriyet, 9.4.1985; H. Pulur, «Haliç Temizlensin Ama...», Hürriyet, 27.6.1985.

(68) R. Erduran, «Cildimizin Altı», Güneş, 6.2.1985; İ. Cem, «Haliç, Çeşmeler ve Bir Umud», Güneş, 2.1.1985; N. Araz, «Güzel Haliç», Milliyet-Renk, 29.3.1985.

Haliç'in güney sahillerinde Unkapanı'ndan Eyüp'e kadar gezi rıhtımları yapılmış, yeşil alanlar, park ve bahçeler oluşturulmuştur. Haliç'in kuzey yakasında ise Halıcıoğlu'ndan Hasköy'e kadar uzanan kıyı şeridinin bazı kesimlerinde açıkta akan pis sular kanalizasyonla toplanmış, açılan bütün alanların düzenlenmesine başlanmıştır (69). Haliç'in temizlenmesine yönelik çalışmalar açısından Valilikçe başlatılması öngörüler etüd, planlandırma ve projelendirme çalışmaları sürdürülmemiş bunun yerine İSKİ tarafından başlatılan 1976 tarihli «DAMOC» ve «CAMPTEKSER» İstanbul Pis Su Master Planına Haliç'teki pis suyun tasviyesi işleminin de dahil edilmesi tasarlanmıştır. İlk olarak ele alınması planlanan Güney Haliç Projesinin dört etapta ihale edilerek gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Bu doğrultuda 1983-1985 yılları itibarıyla projenin ihalesi gerçekleştirilmiş, kolektörlerin (70) ve ön arıtma ve pompa tesislerinin temeli atılmıştır (71).

1986-1988 yılları arasında ise, Haliç'in iki yakasında 5000 bina ve işyeri yıkılmış, 16,5 km. uzunluğundaki kıyı kuşağında 2.000.000 metre kare park yapılmıştır. Toplayıcı kolektörlerin inşaatı bitmiş, Haliç koyuna sıkışmış, kirli suyum Marmara'ya doğru pompalanmasına başlanmıştır (72). Son iki yıldan beri bu işleme ara verilmiştir; bunun yerine Haliç suyunun denize, ön arıtma tesislerinden verilmesi planlanmaktadır.

Anakent Belediyesinin başlattığı somut faaliyetler itibarıyla bugüne kadar gerçekleştirilememiş bazı somut sonuçların elde edildiği inkar edilemez. Ancak yine de Cumhuriyet döneminin başından bu yana varlığını sürdüren plan eksikliği bu dönemde de ortaya çıkmıştır. Nitekim Valiliğin oluşturduğu faaliyet aşamaları sıralamasına bile uyulmamış, birinci derece kirleticiliğe sahip sanayi kuruluşları ve gayrisihhi müesseseler taşınmadan rekreasyon faaliyetlerine geçilmiştir. Esasen düzenleme konusunda yapılan çalışmalar yöreyi kent geneliyle bütünleştirecek bir planlama metodundan uzaktır (73). Günümüzde basında Haliç sorunuyla ilgili olarak seyrek de olsa yer alan

(69) İstanbul Anakent Belediye Başkanlığı Basın-Yayın Halkla İlişkiler Müdürlüğü, Ağustos 1936 tarihli Basın Bülteni, s. 2.

(70) Cumhuriyet, 22.4.1985.

(71) Hürriyet, 18.9.1985.

(72) Milliyet, 6.8.1988.

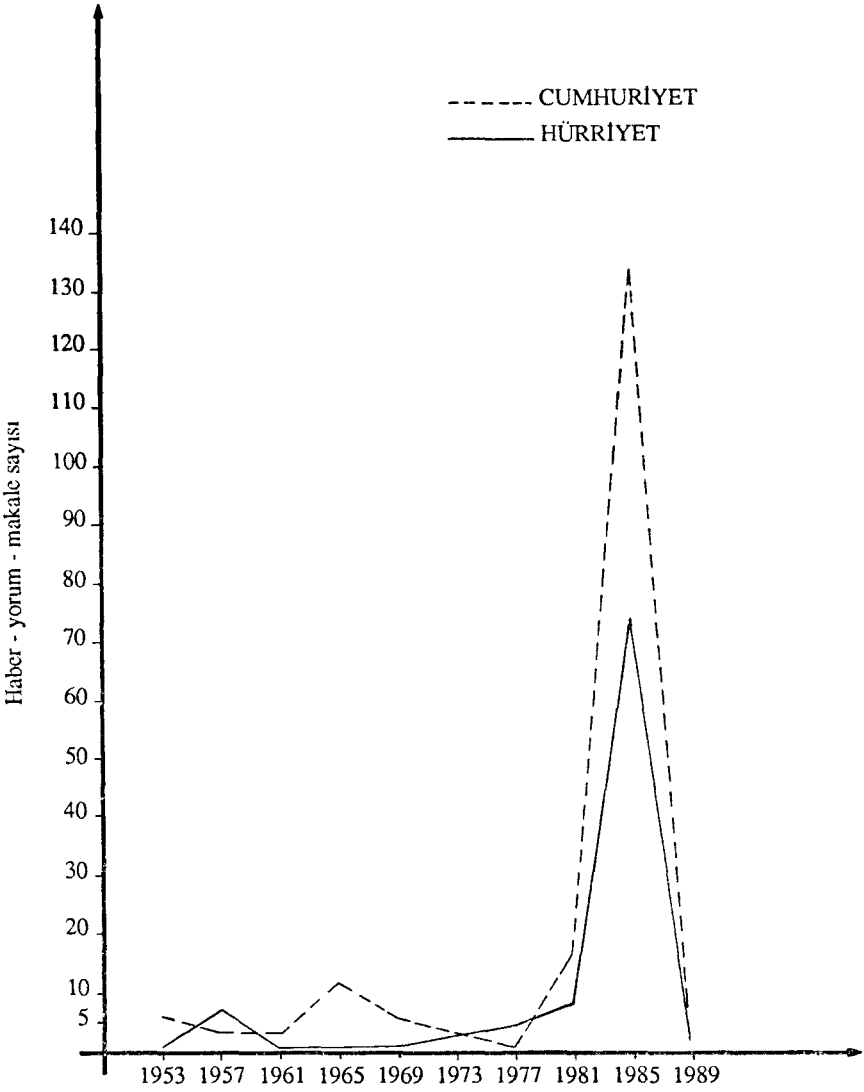
(73) U. Eray, «Haliç'te Zaman ve Kaynaklar Nasıl Kullanılıyor?», Cumhuriyet, 14.5.1985.

tartışmalar özellikle temizleme faaliyetleri konusunda yoğunlaşmış olarak halen devam etmektedir.

B. Haliç Sorununun Gelişiminde Basının Rolü:

Haliç sorunun çözümüne yönelik ilk etkinliklerin görülmeye başladığı 1953 yılından günümüze kadar uzanan yaklaşık elli yıl boyunca basının konuya yaklaşımını belirlemek amacıyla Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin analizine yönelik olarak elde edilen sonuçlar Şekil 1'de gösterilmiştir.

Buraya kadar özetlenen kurumsal gelişmelerin ışığı altında belirtilmesi gereken birinci nokta, basının çoğunlukla gelişmelerin basit bir izleyicisi konumunda olduğudur. Şekilden de görülebileceği gibi basının konuya yaklaşımı büyük ölçüde hükümetin ve ilgili kamu kuruluşlarının konuya yönelik faaliyetlerine bağlı kalmış, bu faaliyetlerde ortaya çıkan değişimlerle neredeyse birebir bir uygunluk göstermiştir. Nitekim sorunun çözümüne yönelik çabaların bütünleştirici bir koordinasyondan yoksun kaldığı, bu nedenle somut bir sonuca ulaştıran faaliyetlerin gerçekleşemediği 1953-1981 dönemi boyunca Hürriyet gazetesi açısından ortaya çıkan en belirgin değişim konunun ilk kez bakanlık düzeyinde ele alındığı 1957 yılına rastlamaktadır. Cumhuriyet gazetesi açısından en belirgin değişim ise 1965 yılında yapılan ikinci bakanlık toplantısında ortaya çıkmıştır. 1975-1981 dönemini kapsayan üniversitelerin kurumsal etkinliği en fazla Cumhuriyet gazetesi açısından belirginlik kazanmıştır. Nitekim 1970'lerin başından itibaren tedrici bir düşüş gösteren ilgi düzeyi 1977 yılı ile birlikte birdenbire bir artış göstermiştir. Hürriyet gazetesi açısından ise üniversiter etkinlik, 1970'lerin başından itibaren tedrici olarak artan ilgi düzeyinin bir uzantısı olarak ortaya çıkmaktadır. Koordine bir çalışmaya geçildi 1981 yılıyla birlikte basının konuya ilgisi hızlı bir artış kaydetmiş, daha sonra Anakent Belediyesinin Haliç'i düzenlemek amacıyla başlattığı yıkım faaliyetlerinin yol açtığı tartışmalarla birlikte 1985'de doğruya ulaşmıştır. Burada belirtilmesi gereken husus, ilgi düzeyinde birdenbire ortaya çıkan bu büyük artışın, Haliç'in bir çevre sorunu olarak taşıdığı özelliklerden çok, yıkımların yol açtığı hukuki sorunlardan kaynaklanmış olduğudur. 1989 yılına gelindiğinde ise, basının ilgisi tekrar başlangıç düzeyine düşmüş, deniz suyunun temizlenmesine yönelik çok ciddi sorunların ve tartışmalı uygulamaların varlığına rağmen konu «gösterişli» sunumlar ve dramatik gelişmeler sergileyemediği için bir anlamda kederine terk edilmiştir.

Şekil 1- Basında Haliç sorunu ile ilgili olarak çıkan haber, yorum ve makalelerin analizi.

Bu çerçevede basının Haliç konusunda gündem oluşturma işlevini, resmi kuruluşların sağladığı verilerden bağımsız olarak ve ke-sintisiz bir biçimde yerine getirdiğini söyleyebilmek genel anlamda oldukça güçtür. Diğer iç ve dış gelişmelerin görece ağırlığı ne olursa

olsun, oluşturulan onca plan ve proje uygulamaya yönelik somut bir gerçeklik kazanmışken, soruna ilişkin ilgi düzeyindeki düşüşün makul bir düzeyde sabitleşmek yerine başlangıç düzeyine geri dönmesi basının bu çok yönlü çevresel sorunu, üzerinde kararlılıkla durulmayı gerektiren bir gündem maddesi olarak görmek yerine koşullara dayalı bir olay olarak gördüğünü açıkça ortaya koymaktadır.

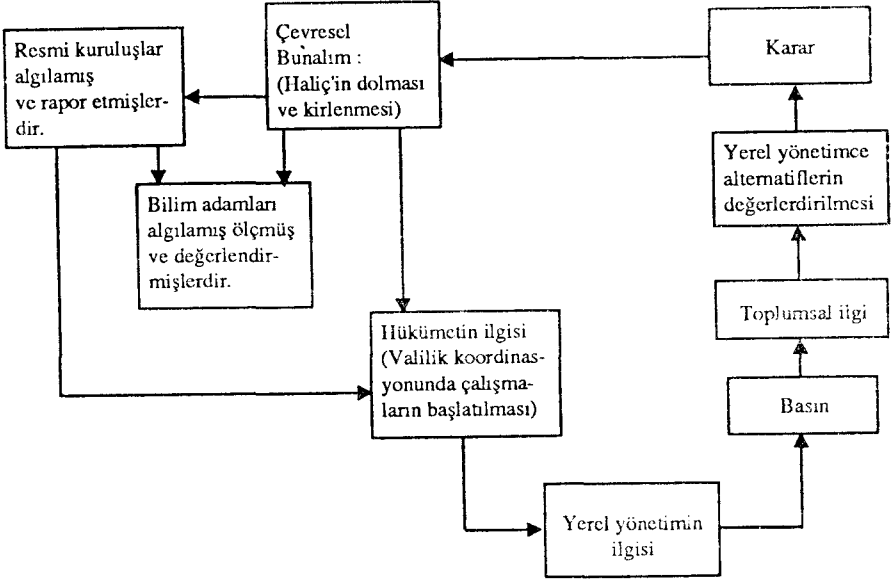
C. Haliç Sorununun Gelişim Sürecinde Ortaya Çıkan Kurumsal Yapı:

Haliç sorunuyla ilgili olarak ortaya çıkan gelişmelerin kurumsal yapısı şematik olarak Şekil 2'de gösterilmiştir. Buraya kadar yer alan alt bölümlerde ortaya koymaya çalıştığımız gelişmelerden de anlaşılacağı gibi Haliç sorununun gelişim sürecin anahtar rolü yerel yönetim oynamıştır. Resmi kamu kuruluşlarıyla, bilim çevrelerinin, özellikle de üniversitelerin destekleyici rolü de bir ölçüde etkili olmuştur. Hükümetin Valilik koordinasyonluğu altına yürütülmesini istediği etkinlikler ve bu doğrultuda alınan kararlar bu kurumlardan sağlanan raporlar, ölçümler ve değerlendirmelere dayandırılmıştır. Haliç sorununun 1984 yılında yerel yönetim tarafından bir sorun olarak ifade edilmesi ve giderek bir toplumsal gündem maddesi haline dönüştürülmesi sürecinde yine bu birikimlerden sınırlı da olsa yararlanılmıştır. Basının bu çerçeveye içindeki rolü, başlatıcılıktan çok «izleyicilik» düzeyinde kalmış, sorunun bir gündem maddesi haline getirilmesinde «aracılık» işlevinden öteye geçememiştir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki, basın yayınladığı haber, makale ve incelemelerle toplumsal ilginin gelişimi üzerinde dolaylı da olsa etkide bulunma olanağını elde etmiştir.

Haliç soruyla ilgili olarak ortaya çıkan kurum içi ve kurumlararası ilişkilerin de gösterdiği gibi sorun, daha önceki bölümde ele aldığımız, karar alıcıların bir sorunu resmi gündemden toplumsal gündeme yaymak suretiyle bir politikayı sonuca ulaştırma biçimlerini açıklayan «harekete geçirici model» e uygunluk göstermektedir.

Nitekim Valilik ve Anakent Belediyesi sorumluluğunda başlatılan faaliyetlerle bunlara temel teşkil eden önceki araştırma ve uygulamalar resmi kuruluşların kendi aralarında yürüttükleri ilişkiler çerçevesi içinde gelişmiş, basın aracılığıyla topluma doğru genişleme ancak Belediyenin Haliç düzenleme Planı doğrultusunda gerçekleştirmeyi amaçladığı yıkımlara ve diğer faaliyetlere toplumsal rıza ve destek sağlama ihtiyacı duymasıyla birlikte önem kazanmıştır. Bu

doğrultuda planın uygulanmasında birinci derecede rol oynayan dönemin Anakent Belediye Başkanı, Haliç planının belediye meclisince kabul edilmesiyle birlikte kişisel beyanatlarında konuya sık sık yer vermiş, ona tarihsel, ulusal, evrensel ve giderek kutsal bir anlam yükleyerek ilgili kesimin ve halkın işbirliği ve desteğini elde etme yoluna gitmiştir. Ayrıca katıldığı resmi toplantılarda, konferanslarda ve törenlerde yürütülen faaliyetlerle ilgili idari ve teknik ayrıntılar üzerinde durmuş, bunları açıklamak yoluyla özellikle basının desteğini elde etmeye çalışmıştır. Öte yandan faaliyetleri birlikte yürüttüğü ilçe belediye başkanlarıyla arasında sıkı bir işbirliği oluşturmuş, özellikle yıkım çalışmalarına yönelik hukuksal sorunlarda kurum olarak bütünlük içinde hareket etmeyi başarabilmiştir.

Şekil 2- Haliç sorunuyla ilgili kurumsal ilişkilerin şematik modeli

Bu yolla konu, resmi gündemden toplumsal gündeme doğru genişlemiş, yürütülen faaliyetler «haklı» ve «yerinde» birer eylem olarak toplumsal kabul görmüştür. Nitekim Anakent Belediye Başkanlığınca Haliç düzenleme planının uygulamaya konulmasından kısa bir süre sonra SİAR'a hazırlatılan kamuoyu araştırmalarının ilkinde, İstanbulluların bu projeye %75 oranında «evet» dedikleri görülmüştür. Daha sonra yapılan ikinci bir kamuoyu araştırmasında bu oran %84'e, üçün-

cü araştırmada ise %96'ya ulaşmıştır (74). Konunun gelişimi çerçevesinde ilgili grubu oluşturan gazeteciler, anakent yönetimi ile kitle içindeki ilgili kesim arasında halka görevi görerek konunun kamuoyuna ulaştırılmasında işlev görmüşlerdir.

Söz konusu dönemden bu yana Haliç sorununa yönelik toplumsal ilgide gerek yıkım faaliyetlerinin oluşturduğu tepkiler, gerekse kent yönetimine ait diğer sorunların gündeme getirilmesi nedeniyle tedrici bir düşüş gözlenmiş ve nihayet konu, başlangıç dönemindeki ilgi düzeyine geri dönmüştür.

IV. GÖKOVA TARTIşMASI

Muğla iline bağlı Milas ilçesinin Kemerdere bucağı Türkevleri ve Ören köylerinde 210 megavatlık üç üniteli bir santral kurulmasının kararlaştırılması, Türk siyasi gündem literatürüne «Gökova Tartışması» olarak geçen geniş kapsamlı bir tartışmayı da başlatmış oldu. Santralin kurulacağı alanın zengin kömür rezervlerinin yanı sıra doğal güzellikler, ekolojik zenginlikler ve turizm potansiyeli açasından da büyük önem taşıyan Gökova körfezi kıyısında yer alması kararın açıklanmasından sonra yer seçimi konusunda çeşitli tepkileri de beraberinde getirerek tartışmanın bu noktada odaklaşmasına neden olmuştur. Başlangıçta ekolojik düzlemde tartışılan konu, tartışmaya farklı çıkar grupları dahil oldukça siyasi ve ekonomik boyutlar da kazanmıştır. 1934-1935 yılları arasında yaklaşık dokuz aylık bir dönem kapsayan tartışma boyunca konuyla ilgili haberler ile kamuoyunun ve basının konuyla ilgili kanaatları iki büyük ulusal gazetede (Cumhuriyet ve Hürriyet gazeteleri) toplam 212 haber, roportaj, inceleme ve makale biçiminde yer almıştır.

A. Gökova Tartışmasının Gelişim Süreci:

Santralin Gökova körfezi kıyısında, Tükevleri ve Ören köylerinin bulunduğu yerde yapılması, Ekonomik İşler Koordinasyon Kurulunun 14 Eylül 1933 tarih ve 412 sayılı kararıyla resmiyet kazanmış ve TEK yapım için Polonya Elektrim firmasıyla sözleşme tanzimi ve akdi hususlarının yerine getirilmesiyle görevlendirilmiştir. Bundan sonra çalışmalar hızla ilerlemiş bir yandan santralin kuruluş hazırlıkları yapılırken, bir yandan da kamulaştırma işlemlerine başlanmıştır.

(74) İstanbul Anakent Belediyesi, Basın-Yayın ve Halkla ilişkiler Müdürlüğü, Ağustos 1936 tarihli basın bülteni, s. 1.

Ancak Muğla Teknik Ziraat Müdürlüğünün 11 Kasım 1982 tarihli raporunda da belirtildiği üzere kamulaştırılacak arazinin bir bölümünün tarım arazisi olması nedeniyle köylüler başta muhtarları olmak üzere karara karşı çıkmışlar, santralin bölgedeki tarımı yok edeceğini ve kendilerinin de işsiz kalacaklarını öne sürerek santralin yerinin değiştirilmesini istemişlerdir. Bu isteklerini bir araya gelerek ilgili bakanlık ve kamu kuruluşlarına ileten köylüler, yöredeki tarım arazisinin korunması doğrultusunda harekete geçen Türkiye Ziraat Odaları Birliği ile birlikte konuya ilişkin ilk tepkiyi dile getiren kesim olmuştur.

Daha sonra bakanlıklar ile ilgili kamu kuruluşları arasında yaklaşık bir yıl süren yazışmalar yapılmış, ancak TEK'in yer seçimiyle ilgili kararında herhangi bir değişiklik meydana gelmemiştir. Bu dönemin en önemli özelliği, ilgili bakanlık ve kamu kuruluşlarının, yazışmalarda dayanak sağlamak üzere konunun kendilerini ilgilendiren yönleriyle ilgili olarak hazırlanmış oldukları raporlardır. Santralin belirtilen yerde kurulmasından yana olan ya da buna karşı çıkan bu raporlar arasında içerik bakımından en kapsamlı olanı Çevre Müsteşarlığı tarafından hazırlanan Nisan 1984 tarihli rapordur. Bilimsel ve teknik önlemlerin alınmaması halinde santralin çevreye verebileceği zararlı etkilerin tartışıldığı raporda, ayrıca, yağış, nem ve sis gibi atmosferik koşulların bacadan verilecek kükürt dioksit emisyonunu asit yağışa dönüştürebileceği hususuna dikkat çekilmesi, tartışmaların uzun vadeli sonuçlar üzerinde yoğunlaşmasında etkili olmuştur.

1984 Ekim ayına gelindiğinde bazı önemli gelişmeler ortaya çıkması ve bunların basın tarafından geniş ölçüde yansıtılması konunun toplumsal gündeme geçişinin göstergesi olmuştur. Ortaya çıkan önemli gelişmelerden biri, köylülerin tarımı yok edeceği gerekçesiyle santrale karşı eyleme dönük bir tavır geliştirmeleridir. Nitekim köylü kadınları görevlilerin köye görmelerini engellemek amacıyla nöbet tutmaya başlamışlardır (75). Buna paralel olarak, Bodrum Belediye Meclisince santralin Gökova körfezi kıyısında kurulmaması için imza kampanyası açılmış ve belediye başkan vekilinin başkanlığında bir komite oluşturulmuştur. Bütün Bodrum halkının davetli olduğu genişletilmiş komite toplantısına katılan Denizciler Derneği, Balıkçılar Derneği, Ziraat Odası, Ticaret Odası, seyahat acen-

(75) Cumhuriyet, 4.10.1984.

talari temsilcileri, civar köylerin muhtar ve ihtiyar meclisi üyeleri, Bodrum'da merkezi bulunan Anavatan Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi, Doğru Yol Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisinin ilçe başkanları açılan imza kampanyasında oluşacak dilekçeyi Cumhurbaşkanlığına ve Başbakanlığa sunmak üzere bir heyet oluşturmayı kararlaştırmışlar, Marmaris, Ula, Milas ve Muğla Belediyelerini başlattıkları mücadeleye davet etmişlerdir (76).

Bu gelişmeler olurken Muğla il Genel Meclisi santral yapımının durdurulması konusunda tavsiye kararı almıştır (77). Öte yandan, Ula, Marmaris, ve Buğla belediye başkanları beyanatlar vererek Gökova yöresinin doğal ve turistik değerlerinin yok olmasının önlenmesini istemişlerdir. Milas'da Belediye Meclisi termik santral için olağanüstü toplanarak santralin başka yerde kurulması doğrultusunda Cumhurbaşkanı, Başbakan, ilgili bakanlıklar ve TEK Genel Müdürlüğüne telgraf çekilmesi, ayrıca Muğla'nın diğer ilçe belediye başkanlarıyla ortak tavır alınması için girişimlerde bulunulmasına karar vermiştir (78). Diğer tarafta Sosyal Demokrasi Partisi, Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi ve Milliyetçi Demokrasi Partisi santralin yörede kurulması kararını ve hükümetin bu konudaki ısrarını eleştirirken, Başbakan gerekli tüm teknik tedbirlerin alınması kaydıyla santralin Gökova körfezinde kurulması hususunda kararlı olduklarını yinelemiştir (79). Öte yandan, üç bin kişinin imzaladığı «santrala hayır» dilekçesi, Bodrum belediye başkan vekili ve turizm ve yat sektöründen birer temsilci tarafından Cumhurbaşkanıya sunulmuştur (80).

Ekim ayı basının da tartışmaya yönelik katkısını geniş tuttuğu bir dönem olmuştur. Basında santralla ilgili değişmelere yönelik haberlerin sayısı bu dönemle birlikte büyük bir artış göstermiş, konuya ilişkin olarak kaleme alınmış makaleler ve çeşitli çevrelerin yayınladığı beyanatlarla birlikte bunların sayısı 44'e ulaşmıştır. Verilen beyanatlar çerçevesinde Turizm Bakanı ülke ekonomisinin «turistten çok enerjiye ihtiyacı olduğunu» savunmuş (81), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı santralin getireceği imkanlar dolayısıyla «Gökova-

(76) Cumhuriyet, 11.10.1984.

(77) Cumhuriyet, 12.10.1984.

(78) Cumhuriyet, 14.10.1984.

(79) Milliyet, 16.10.1984.

(80) Güneş, 17.10.1984.

(81) Hürriyet, 17.10.1984.

lıların aslında memnun olmaları gerektiğini» söylemiştir (82). Diğer yandan Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Başkanı yaptığı açıklamada kararın Anayasa ve Çevre yasasına aykırı olduğunu iddia ederek, çevre değerlerinin tahrip edilmemesini, aksi halde ortaya çıkacak zararların öngörülen ekonomik faydadan büyük olacağını savunmuştur (83).

Kasım ayında Tükevleri köyü yoğun bir siyasi trafiğe sahne olmuştur. Önceki ayın sonlarına doğru Milliyetçi Demokrasi Partisinin başlattığı yerinde yapılan incelemeler (84) devam etmiş, Enerji ve Tabii kaynaklar Bakanı (85), Halkçı Parti (86) ve Sosyal Demokrasi Partisi (87) bizzat köye giderek incelemelerde bulunmuşlardır. İktidar partisinden bir milletvekili santralin aleyhine tavır alırken (88), hükümet santralin yapılması konusundaki kararlılığını yinelemiştir (89). Öte yandan, Halkçı Parti (90) ve Milliyetçi Demokrasi Partisi tarafından santral hakkında meclis soruşturması istenmiştir (91). Verilen soruşturma önergelerinde santralin çevre kirliliğine yol açacağı belirtilmiş, hükümetin tüm bilimsel verilere sırt çevirmek ve basın ve kamuoyunun önerilerini dikkate almamak suretiyle Anayasa ve Çevre Yasasına aykırı düştüğü iddia edilmiştir. Söz konusu önergeler enerji açığının kapatılması için santral yapımının gerekli olduğu belirtilerek iktidar partisinden oylarıyla reddedilmiştir (92).

Aralık ayının en önemli gelişmesi, Gökova körfezinde santral inşaatının durdurulması amacıyla Tükevleri, Hüssamlar, Akçalar ve Çamlıca köyü muhtarlarının Başbakanlık aleyhine dava açmaları olmuştur. Dava gerekçesinde santral yapımının Anayasanın 56. maddesi, Turizmi Teşvik Yasasının 6/4 maddesi Çevre yasasının 1,2,3,10 ve 13 maddeleriyle beş yıllık kalkınma planlarının çeşitli bentlerine

(82) Hürriyet, 20.10.1984.

(83) Cumhuriyet, 29.10.1984.

(84) Hürriyet, 30.10.1984.

(85) Milliyet, 1.11.1984.

(86) Hürriyet, 12.11.1984.

(87) Cumhuriyet, 28.11.1984.

(88) Cumhuriyet, 13.11.1984.

(89) Milliyet, 15.11.1984.

(90) Cumhuriyet, 17.11.1984.

(91) Cumhuriyet, 19.11.1984.

(92) Milliyet, 22.11.1984.

aykırı olduğu belirtilmiş, yürütmenin durdurulması ve idari işlemlerin bütünüyle tali istenmiştir (93). Bu arada, Muğla'da örgütü bulunan, İktidar partisi dışındaki partilerden Halkçı Parti, Doğru Yol Partisi, Milliyetçi Demokrasi Partisi, Refah PaPartisi ve Sosyal Demokrasi Partisi termik santral konusunda güçbirliği kararı almışlar, ayrıca Cumhurbaşkanı'na bir telgraf çekmişlerdir (94).

Bütün bu gelişmelerin yanısıra belirtilmesi gereken önemli bir husus da, basının tartışmanın başından itibaren değişik görüş açılarıyla konunun genişleyip yaygınlaşmasında önemli işlevler görmüş olduğudur. Gökova tartışması, çevre sorunlarıyla ilgili bir tartışma olmanın yanısıra bazı çevrelere ekonomik çıkar sağlama stratejisinin bir parçası (95), devletin işlevselliğinin sorgulandığı bir siyasal sistem sorunu (96) ve hepsinden önemlisi, demokratik ilkelerin sınanacağı bir tartışma platformu olarak görülmüştür (97). Özellikle hükümetin işi inada bindirdiği görüşü, çoğunlukla benimsenen bir görüş olarak belirginlik kazanmıştır (98).

Tüm bu gelişmeler hükümetin santral konusundaki tutumunda bir yumuşamayı da beraberinde getirmiştir. Nitekim Ocak ayının sonlarına doğru Başbakan, beraberinde Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı ile Kültür ve Turizm Bakanı olduğu halde termik santralin yeri konusunda incelemelerde bulunmak üzere kamu kuruluşlarında görevli uzmanlar ve elli kişilik bir gazeteci heyeti ile bölgeye hareket etmiştir. Gezi sırasında gazeteci ve uzmanlar arasında bizzat Başbakanın yönettiği soru-cevap biçiminde gelişen bir tartışma yapılmıştır (99). Dönüşte ise Başbakan enerji ithalindeki açığın kapatılması gerekti-

(93) Cumhuriyet, 5.12.1984.

(94) Cumhuriyet, 6.12.1984.

(95) T. Erel, «Onbir Sıfırlı Tezgah», Milliyet, 17.1.1985; A. Öymen, «Yanıtsız», Milliyet, 18.11.1984; İ. Selçuk, «İkilem», Cumhuriyet, 19.1.1985.

(96) M. Soysal, «Gökova», Milliyet, 21.10.1984; M. Soysal, «Şirket ve Devlet», Milliyet, 13.11.1984.

(97) Ö. Öymen «Gökova Cinayeti», Milliyet, 17.10.1984; R. Erduran, «Büyük Temizlik», Güneş, 15.12.1984; H. Cemal, «Gökova Körfezi İçin Kavga», Cumhuriyet, 15.10.1984.

(98) H. Pulur, «Gökova'da Alabalık», Hürriyet, 24.11.1984; N. Zincirkıran, «İnatla Yapılan İşin Bedeli Büyük Ödenir», Günaydın, 12.12.1984; N. Araz, «Dikine Tıraş», Milliyet-Renk, 24.10.1984; R. Ertem, «Gökova-Karaova», Cumhuriyet, 19.10.1984.

(99) Güneş, 27.1.1985.

ğini belirterek santral konusundaki kararının değişmediğini açıklamıştır (100).

Şubat ayı Başbakanın bu yolda verdiği demece karşı ortaya çıkan tepkilere sahne olmuştur. Tükevleri köyü muhtarı son umutlarının Danıştay olduğunu belirtirken, Anavatan Partisi, Sosyal Demokrasi Partisi ve Doğru Yol Partisi ilçe başkanları kararın yeniden gözden geçirilmesini istemişlerdir (101). Bu arada bazı mesleki çevreler de yayınladıkları beyanatlarda tepkilerini dile getirmişlerdir. Örneğin, TBMM'ye bağlı kimya mühendisleri, odası santralle ilgili bazı teknik sorunların yanıtlanmasını isterken (102), Türkiye Jeoloji Kurultayınca termik santralin kurulacağı yerin deprem kuşağında olduğu ve iki aktif ray üzerinde yer üzerinde yer aldığı açıklanmış, santralin tehdit altında olduğu ileri sürülmüştür (103). Meteoroloji Mühendisleri Odası da santral bölgesindeki rüzgar hareketlerinin çok titiz bir biçimde ölçülmesi gerektiğini bildirmiştir (104). Bu arada basın, konuyu gündemde tutmak amacıyla dağınık olarak ortaya çıkan bu tepkileri birleştirmiş, çeşitli yorumlarının yer aldığı makalelerin yanısıra, tartışmanın başından beri ortaya çıkan gelişmelerin özetlendiği diziler de yayınlanmıştır (105). Öte yandan TRT, Başbakanın talimatı üzerine Gökova tartışmasına ilişkin olarak kamu kuruluşlarında görevli uzmanların, Türkiye çevre sorunları vakfı genel sekreterinin ve gazeteci yazarların ikişer dakikayla katıldığı bir program hazırlamıştır (106).

Mart ve Nisan ayları konuya olan ilginin yoğunluğunu kaybetmeye başladığı bir dönem olmuştur. Mart başında Gökova konusu, Halkçı Partiden bir milletvekili tarafından meclis gündemine getirilmeye çalışıldıysa da konu ayrı bir oturumda ele alınmamıştır (107). Öte yandan Cumhurbaşkanı, enerji açığını kapatmak için bu gibi sıkıntılara katlanmanın zorunlu olduğunu ileri sürerek, ihalenin tamamlanmasından ve çalışmalara başlamasından sonra geri dönüşün mümkün olamayacağını ifade etmiştir (108). Basında çıkan farklı türdeki haber ve yorumlar bir müddet daha devam etmesine rağmen

(100) Hürriyet, 29.1.1985.

(101) Cumhuriyet, 1.2.1985.

(102) Milliyet, 8.2.1985.

(103) Cumhuriyet, 22.2.1985.

(104) Cumhuriyet, 9.2.1985.

(105) Cumhuriyet, «Gökova Masalı», 30.1.1985 - 16.2.1985.

(106) Cumhuriyet, 6.2.1985.

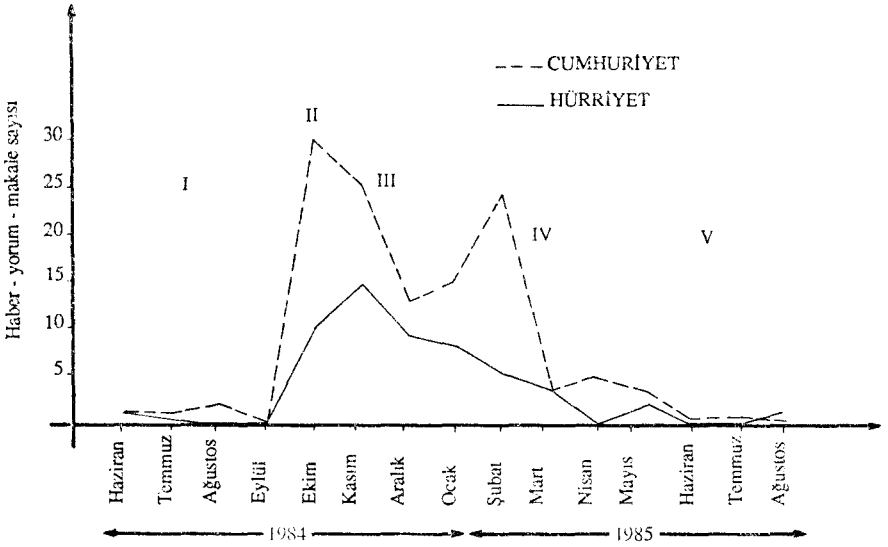
(107) Milliyet, 11.3.1985.

(108) Hürriyet, 2.5.1985.

Kemerköy santralının yapımına başlanmıştır; çalışmalar zaman zaman alevlenen tartışmalar eşliğinde bitiş aşamasına gelmiştir.

B. Gökova Tartışmasının Gelişiminde Basının Rolü:

Gökova tartışmasında basının oynadığı rolün kapsam ve niteliği, tartışmanın gelişim süreci ele alınırken belirlenmeye çalışıldı. Bu çerçevenin dışında konuya daha somut bir nitelik kazandırmak üzere Cumhuriyet ve Hürriyet gazetelerinin içerik analizine yönelik olarak elde edilen sonuçlar şekil 3'de gösterilmiştir.

Şekil 3- Basında Gökova tartışmasıyla ilgili olarak çıkan, haber, yorum ve makalelerin analizi

Her iki gazete açısından da, Haziran-Eylül dönemi, konunun basına yansıdığı fakat henüz gündem maddesi konumunu kazanmadığı bir dönem olmuştur. Daha sonra Cumhuriyet gazetesi itibarıyla ilginin, yöre halkının yerel yönetim ve baskı gruplarıyla birlikte eylemde bulunduğu Ekim ayıyla birlikte doruk noktasına ulaştığını görüyoruz. Hürriyet gazetesi açısından ise bu gelişme, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanının ve siyasal partilerin yöreye hareket ettikleri ve incelemelerde buldukları Kasım ayına karşılık gelmektedir. Nitekim söz konusu tarihlere gelinceye kadar tedrici bir gerilim çizgisi gösteren ilgi düzeyi, bu tarihlerde birbendire en yüksek noktaya ulaşmıştır. Kasım ayında verilen soruşturma önergelerinin meclis oturumunda redde-

dilmesine bağılı olarak Aralık ayından itibaren her iki gazetede de görece bir azalış kaydeden ilgi düzeyi, Hürriyet gazetesi itibarıyla tedrici bir biçimde azalmaya devam etmiş ve Nisan ayından itibaren başlangıç düzeyine geri dönmüştür Cumhuriyet gazetesi açısından durum biraz daha farklıdır. Gazete yazarlarının, hükümetten ısrarı bırakıp kamuoyunun sesine kulak vermesini isteyen bir dizi yorum ve makalesiyle birlikte Aralık ayından Ocak ayına kadar görece bir artış ortaya çıkmış, Başbakanın santralin belirtilen yerde kurulacağına yönelik kararını yinelemesinden sonra oluşan tepkilerle bağlantılı olarak ve konuyu gündemde tutma çabası doğrultusunda yeniden başlangıçtaki artış düzeyinde bir yükseliş kaydedilmiştir. Hükümetin kararının kesin olarak ortaya konduğu Mart ayıyla birlikte ise gazetenin ilgi düzeyinde tedrici bir azalış olmuş ve nihayet Haziran ayıyla birlikte başlangıç düzeyine geri dönmüştür.

Basın Gökova tartışmasıyla ilgili olarak toplumsal ilginin harekete geçirilmesinde ve bunun sürdürülmesinde temel bir rol oynamıştır. Nitekim yerel örgütler ve haskı grupları tarafından dile getirilen tepkileri anında işleyip yansıtanın yanı sıra, geliştirdiği ek uyarıcı olaylar ve bunlara ilişkin yorumlarla da basın, toplumsal ilginin harekete geçirilmesinde önemli işlevler görmüştür. Geliştirilen tavır hükümetten kararını değiştirmesini isteme yönünde gelişmiştir. Bu doğrultuda konu yerel düzeyde ortaya çıkan bir çevresel bunalım olarak görülmenin yanı sıra, planlama hedefleri çerçevesinde belirginleşen ekonomik tercihlere ve siyasal kültürün işleyiş kanallarına kadar uzanan daha geniş bir perspektif içine yerleştirilmiştir. Böylece toplumsal gündemde çevre sorunları imajını pekiştirme yolunda önemli bir adım atılmıştır.

Basında Gökova tartışmasıyla ilgili olarak çıkan haber inceleme, makale vb.nin analizinden elde edilen grafik, konuyla ilgili toplumsal ilginin genel yapısı yönünden de bazı özellikler ortaya koymaktadır. Örneğin Gökova tartışması Tablo l'de görüldüğü gibi Downs'ın « sorun-dikkat döngüsü» ne (issue-attention cycle) büyük ölçüde benzerlik göstermektedir (109).

Hürriyet gazetesi itibarıyla ortaya çıkan gelişmeler bütün aşamalara uygundur. Cumhuriyet gazetesinde ise tek önemli farklılık dördüncü aşamada ilgi düzeyi eğrisinde ortaya çıkan ikinci bir yük-

(109) A. Downs, «Up and Down with Ecology: The Issue-Attention Cycle», **Public Opinion Quarterly** 28, (1972), s. 38-50.

seliştir. Ancak bu daha çok, sorunun gündemde kalmasını sağlamak amacıyla, gazetenin konuyla ilgili politikasına bağlı olarak gelişen bir durumdur. Cumhuriyet gazetesi itibarıyla ortaya çıkan sonuç, diğer aşamalar açısından modele uygunluk göstermektedir.

TABLO I
Downs'ın sorun-ilgi modeli ve Gökova tartışması

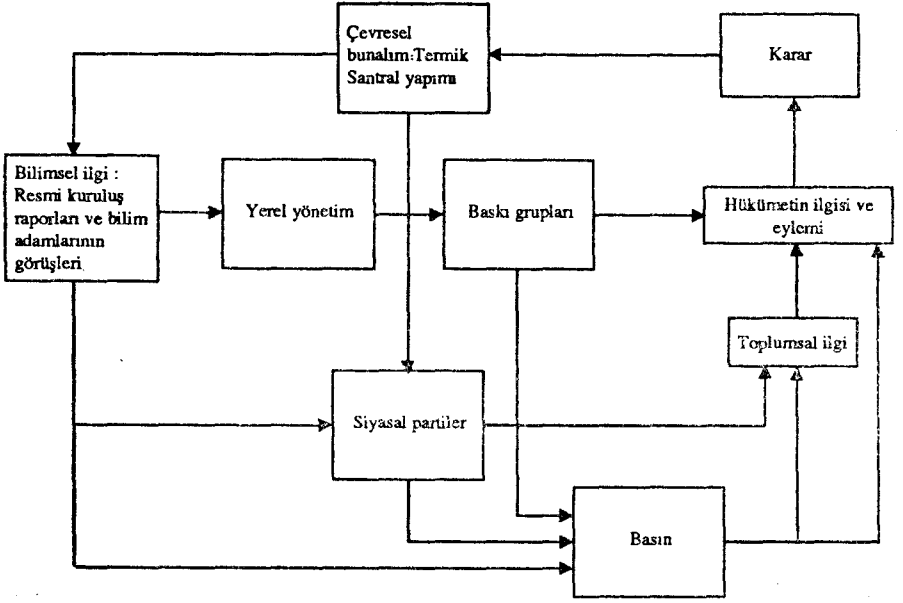
I- Bir toplumsal sorunun çoğunlukla ciddi bir biçimde var olduğu, fakat toplum tarafından farkedilmediği sorun öncesi aşama.	I- Kendinden sonra gelecek aşamalardan muhtemelen çok daha gerçek olmasına rağmen Kemerköy termik santralının neden olacağı olası çevresel tahribat henüz algılanmamıştır.
II- Çoğunlukla bir dizi dramatik olayla başlatılan telaş uyandırıcı alarma ve aşırı hareketlilik.	II- Bodrum Belediyesinin, baskı gruplarının ve yörede örgütü bulunan siyasal partilerin etkinliklerinin basında yer almasıyla birlikte toplumun diğer ilgili kesimlerince telaşa yol açıcı algılama. Endişe hali ve sürecin taşıdığı anlam ve arzettiği tehlikelere yönelik tahminler.
III- Bir anlam ifade etmeye başlayan sürecin mal olacağı bedelin değerlendirilmesi. Bu aşamada ortaya çıkan bedel ve yapılması gereken fedakarlıklar ile ilgili daha gerçekçi bir değerlendirme yapılır.	III- Halkçı Parti ve Milliyetçi Demokrasi Partisi tarafından verilen soruşturma önergelerinin iktidar partisi tarafından reddedilişine ilişkin gerekçelerde yapılacak olan santralın ülkenin enerji açığının kapatılmasında ve ekonominin geliştirilmesinde göreceği işlevin vurgulanması.
IV- Sorunları ele alırken ortaya çıkan güçlüklerin gittikçe daha çok farkına varılmasıyla birlikte yoğun toplumsal ilgide ortaya çıkan tedrici düşüş.	IV- Santrala karşı olan milletvekillerinin baskı gruplarının ve gazete yayınlarının itirazlarını içeren yazı ve beyanatlarda ortaya çıkan tedrici düşüş.
V- Sorunun daha az bir ilginin belirsizliği ve gelip geçici ilgi tekrarlanmalarına doğru kaydığı sorun sonrası aşama. Bu aşamada sorunun ilginin yoğun olduğu dönemde çıkan yeni kurumlar, programlar ve politikalar nedeniyle sorun öncesi dönemden daha fazla ilgi görür.	V- Sorun sonrası aşama: ilgi ve muhalefet sönmüştür, ancak konuyla ilgili olarak ortaya çıkan bilinç ayakta ve az da olsa düzenli bir ilgiyi üzerine çekmeye devam eder.

C. Gökova Tartışması ile ilgili olarak ortaya çıkan kurumsal yapı:

Gökova tartışması ile ilgili kurumsal ilişkilerin şematik modeli, Şekil 4'de gösterilmiştir. Modelde siyasi partilerle güçlü bir kamuoyu oluşturucusu olan basının merkezi rolü belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Toplumsal ilginin bütünleşmesine ilişkin ilk çabalar yerel yönetimle baskı gruplarının katkıları ile sağlanmış, konunun siyasal gündeme girmesinde de siyasal partiler birinci derecede rol oynamışlardır. Toplumsal ilginin yaygınlaştırılması ise basının aktif ilgisi ile mümkün olmuştur. Bu arada bilimsel çevreler daha çok dolaylı etkilerde bulunmuşlar, resmi kuruluş raporları ile bilim adamlarının görüşleri, daha çok basında yer aldıkları biçimle, konuya ilişkin tartışmalarda zaman zaman ele alınmışlardır. Oluşturulmaya çalışan bu model çerçevesinde, Gökova tartışmasının gündem oluşturmaya yönelik olarak daha önce ele aldığımız «dıştan başlatıcı model» e uygunluk gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Nitekim sorun, yörede yaşayan köylüler, yerel yönetim, yerel nitelikli baskı grupları, yörede örgütü bulunan siyasal partiler ve basının etkinlikleriyle oluşturulan toplumsal gündemden hükümet tarafından görüşüldüğü resmi gündeme doğru bir genişleme göstermiştir.

Soruna yönelik tepkiyi ilk kez dile getiren kesim «özdeşleşme grubu» olarak tanımlayabileceğimiz yörede yaşayan köylüler olmuştur. Bu grup sorunu çok genel anlamda, geçim kaynaklarının kaybına yönelik bir durum olarak ifade etmiş, hükümetin kararını değiştirmesi yolunda yetkililerle görüşme yoluna başvurmuştur. Sorunun özdeşleşme grubunun üyeleri dışına çıkararak genişlemesi sırasında tartışmanın kapsamına giren ilk kesim yerel yönetim ile yerel nitelikli baskı gruplarını ve yörede örgütü bulunan siyasi partileri içeren «ilgi grupları» olmuştur. İlgili gruplarının tartışmaya katılması, dikkatleri soruna çekme ve sorun hakkında toplumsal bilgiyi arttırma açısından yararlı olmuş, yöreye ait doğal ve turistik değerlere sahip çıkılmasını vurgulayan bir içerik farklılaşması önplana geçmiştir. Bu arada sorunun siyasal partilerin merkez yönetimlerine doğru genişlemesi ve meclise götürülmesi sorunu toplumsal gündemden siyasal gündeme taşımış, ona demokratik ilkelerin, siyasal sistemin işleyiş mekanizmalarının ve enerji politikalarının beraberce tartışıldığı siyasal, hukuksal, ekonomik ve teknolojik boyutlar kazandırmıştır. İlgili grubu çerçevesinde ele alabileceğimiz bilim adamları ise gerek bireysel olarak gerekse kurumlar bünyesinde aydınlatıcı görüşler ileri sürmüşlerse de devlet tarafından projenin tüm aşamalarıyla bağlan-

tısı olan ayrıntılı bir bilimsel değerlendirme ortaya konmadığı için bu görüşler keyfi olarak değerlendirilmişler, zaman zaman birbirleriyle zıt düşen görüşlere kaynaklık edebilmişlerdir. Bu nedenle bilimsel çevrelerin tartışmadaki ağırlıkları görece bir nitelik taşımıştır.

Şekil 4- Gökova Sorunuyla ilgili kurumsal gelişmelerin şematik modeli.

Gökova tartışmasında uygulanan genişleme stratejileri ilgi gruplarının desteğini elde etmeye çalışmanın yanısıra, özellikle basın yoluyla yaygın bir kitlenin ilgisini çekme yönünde gelişmiştir. Basını konuyla aktif olarak ilgilenmeye yönelten şey, ilgi gruplarının uyguladığı stratejilerin (İmza toplama kampanyası, tavsiye kararları alma, soruşturma önerileri verme vb.) yanısıra sorunun kendinde taşıdığı bazı özelliklerdir. Kurulması planlanan santralin Gökova körfezi gibi birçok doğal güzelliklere, ekolojik zenginliklere ve büyük bir turizm potansiyeline sahip olan bir yörede kurulacak olması konuyu ele almada başlı başına etkili olmuştur.

Genişleme aşamasının vazgeçilmez bir unsuru olan meşruluk iddiasında bulunma ise, sorunun bir gündem maddesi olarak kabul görmesinde önemli bir gelişme olarak işlev görmüştür. Çevrenin korunması, gelecek kuşaklara temiz bırakılması, çevreye karşı sorumluluk duygusu içinde hareket edilmesi, çevre karşısındaki duyarlılığa saygı gösterilmesi, enerji açığıının doğanın yok edilmesi pahasına kapatma yoluna gidilmemesi, ülkenin kıt kaynaklarının israf edilmemesi, siyasal sisteme alternatif çözümler bulma yönünde işlerlik kazandırılması, bir toplumun kendi doğal güzellikleri ile, kendi sağlığıyla, kendi çevresiyle ilgilenmesi ve bu doğrutuda başlatılmış ortak mücadelenin sesine hükümetin kulak vermesi gereği basının sürekli işlediği temalar olmuştur.

Gökova sorununun resmi gündeme girmesini sağlama yolundaki gayretler, daha önce belirttiğimiz gibi, siyasal partilerden gelmiş, basın da bunu desteklemiştir. Siyasal partiler verdikleri soruşturma önermeleri ile bu hedefi gerçekleştirmeye çalışmışlarsa da başarılı olamamışlar, soruna yönelik kendi doğrutularında bir karar çıkartamamışlardır. Ancak Gökova tartışması çevre sorunlarına karşı duyarlılığın ilk kez kapsamlı ve bilinçli bir kamuoyu tepkisi şeklinde biçimlendiği bir tartışma olarak kendinden sonra gelen benzeri tartışmalar için bir örnek oluşturmuştur.

V- SONUÇ

Gündem oluşturma süreci çerçevesinde ele aldığımız iki çevresel örnek, Haliç sorunu ve Gökova tartışması gelişim süreçleri içinde bazı ilginç özellikler sergilemişlerdir. İlk olarak belirtilebilecek husus, gerek Haliç sorununun, gerekse Gökova tartışmasının toplumsal gündeme, ilgiyi anında üzerlerine çekebilecek dramatik çevresel olaylar aracılığıyla değil, daha çok kendileri dışında ortaya çıkan birtakım gelişmeler yoluyla geldiğidir. Haliç yılların ihmali ile gündend güne tüketirken, ilgiyi üzerine çekmede gerekli ani bir atılımı biçimlendirebilecek türde bir bunalım yoğunluğu sergileyememiş ve bir anlamda kaderine terk edilmiştir. Dolma ve kirlenmenin neden olduğu tedrici tahribata dayalı sorun, ortaya çıkan çok ciddi sonuçlara rağmen, yasama sürecine dayalı bir cevap oluşturacak ölçüde kapsamlı bir bunalım olarak algılanmamıştır. Konunun yıllar sonra gündeme getirilmesinin nedeni, bir bakıma, çevresel kirlilik sorunlarının en uç noktaya ulaşmış olması ise de, asıl neden daha çok, yerel yönetim

tarafından kent bütünlüğüyle ilişkili olarak gerçekleştirilmesi planlanan büyük ölçekli yatırımlara gösterişli bir örnek oluşturmak amacıyla yöneliktir. Nitekim bu amaçla başlatılan yıkımlar beraberinde getirdiği birtakım hukuki sorunlarla birlikte dikkatleri sorunun üzerine çekmiş, yönetimin destek görmesinde etkili olmuştur.

Gökova tartışması çerçevesinde ise, toplumu harekete geçirecek dikkat çekici herhangi bir olay sözkonusu değildir. Santral henüz kurulmadığı için tartışma, alınan kararın muhtemel sonuçları üzerinde yoğunlaşmıştır. Tartışma sırasında santralin yol açabileceği çevresel sorunlara ilişkin olarak belirginleşen görüşler, bölgede evvelce kurulmuş santrallerin, ortaya çıkardığı sonuçlarla paralellikler kurma yoluyla ortaya atılmış görüşlerdir. Bu nedenle Gökova tartışması spekülatif bir özellik taşımaktadır; ortaya çıkan hareketli tartışma ortamı, ilgi çekici olayların bir sonucu olarak değil, tamamıyla ileri sürülen görüşlerin işaret ettiği olasılıklara dayalı olarak gelişen bir durumdur.

Ele alınması gereken diğer bir husus da Haliç ve Gökova sorununa ilişkin olarak ortaya çıkan kurumsal ilişkiler bütünü taşıdığı özelliklerle ilgilidir. Haliç'in dramatik olaylar sergileyemediği uzun süreli dönem boyunca soruna yönelik kurumsal ilişkiler resmi kuruluşların bünyelerinde oluşturdukları araştırma birimlerince hazırlanan raporlara dayalı olarak birbirleriyle yürüttükleri ilişkilerle sınırlı kalmıştır. Yine, sorunun topluma doğru genişleyememesi, üniversitelerce oluşturulan görüşlerin toplum tarafından tanınıp anlaşılmasını engellemiş ve bu kurumların ağırlıklarını yalnızca kurumlararası bir alanla sınırlamıştır. Bilim çevrelerinin etkisi Gökova tartışmasında daha da sınırlı kalmış, idari kararlarla bütünleşen az sayıdaki bilimsel rapor, hükümetin tartışmanın büyümesini denetim altına alma çabası doğrultusunda ayrıntılarıyla ele alınıp tartışılmamış; bütüncül bir perspektif oluşturulamamıştır.

Kurumsal yapıyla ilgili olarak söylenebilecek bir diğer husus da, yerel yönetimin gördüğü işlevlerle ilgilidir. Etki alanları itibarıyla sınırlı bir alanı kapsayan bu iki örnek açısından yerel yönetim, sorunları toplumsal gündeme getirmede biraz farklı bir rol oynamıştır. Haliç sorununda toplumsal gündeme adım atma işlevini, kendinden önceki birikimlere dayanarak tek başına gerçekleştiren yerel yönetim, Gökova tartışmasında bunu baskı grupları ve siyasal partilerle paylaşmıştır. Nitekim yerel yönetim Haliç sorununda uygulamaya yönelik faaliyetleri yürütmekten sorumlu tek kurum statüsüne erişir-

ken, Gökova tartışmasında sorunu dile getiren kesimlerden yalnızca biri olarak işlev görmüştür. Diğer kesimleri oluşturan yörede yaşayan köylüler, yerel nitelikli baskı grupları ve yörede örgütü bulunan siyasal partiler de sorunun toplumsal gündeme gelmesinde önemli roller üstlenmişlerdir.

Gökova sorunu, siyasal parti merkezlerine doğru genişledikçe siyasal gündeme geçiş olanağını elde etmiş; somut bir kararı harekete geçiremeye de, kendinden sonra ortaya çıkabilecek benzeri durumlar açısından hükümet çevrelerince gözönüne alınması gereken bir örnek oluşturmuştur. Siyasal partilerin işlevi konuyu meclis gündemine götürmekten ibaret kalmamış, parti liderlerinin bizzat yöreye yaptıkları inceleme gezileri yöre halkıyla yakınlaşma, halkın sorunlarını tanıma ve bu sorunlara ortak olma hususunda demokrasinin olumlu örneklerinden birini oluşturmuştur.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus da, toplumsal sorunlarla ilgili olarak basın giderek artan rolü ile ilgilidir. Basın Haliç sorununa ilişkin olarak 1953-1984 yılları arasında konuyla ilgili gelişmelerin basit bir izleyicisi olarak işlev görürken, 1984 yılıyla birlikte yıkım faaliyetleriyle ortaya çıkan tartışmalarla ilgili olarak yayınladığı makalelerle kanaatları biçimlendirmede nispeten ağırlık taşıyan bir rol üstlenmiştir.

Gökova tartışmasında ise basın, Haliç sorununa göre çok daha etkin bir rol oynamıştır. Nitekim yerel yönetim, baskı grupları, siyasal partiler, bilim adamları ve vatandaşlar tarafından dile getirilen tepkileri anında işleyip yansıtmanın yanı sıra, öne sürdüğü kanaatlarla da basın, kamuoyu oluşturmada önemli işlevler görmüştür. Basında yer alan kanaatlar bir ölçüde sözkonusu sorunla sınırlı kalmış ve hükümetten kararını değiştirmesini isteme yönünde bir gelişim göstermiştir. Ancak yine de, toplumsal gündemde çevre sorunları imajını belirginleştirme yolunda önemli bir adım atılmıştır. Çevre sorunları gibi nispeten spesifik bir konunun basın tarafından etkin bir biçimde ele alınması, aynı zamanda bu kurumda toplumsal sorunlar açısından artan bir duyarlılığın, siyasal kararlara yönelik toplumsal eleştiriyi harekete geçirme açısından da bir demokratikleşme eğiliminin belirginlik kazanmasının göstergesi sayılabilir.

Araştırmada ele alınan Haliç sorunu ve Gökova tartışması açısından söylenebilecek son bir husus da, çevre tahribatı sorunlarına ilişkin yapıların tek bir basit modelle yeterince açıklanamadığıdır. Nitekim Haliç sorunuyla ilgili gündem oluşturma süreci resmi gün-

demden toplumsal gündeme doğru genişleyen «harekete geçirici model»e uygunluk gösterirken, Gökova sorunu, daha «katılımcı» bir temele dayalı olarak sorunların toplumsal gruplarda başlatılıp daha sonra resmi gündeme geçtiği «dıştan başlatıcı model»e uygunluk göstermektedir. Bunun gibi, daha genel çevresel sorunların da tek bir model tarafından yeterince açıklanma olasılığı oldukça düşüktür.

Eğer ele aldığımız örneklerin tipik olduğu kabul edilirse, çevresel sorunların yapısal karmaşıklığının zamanla artmakta olduğu kanısına varılabilir. Nitekim, Haliç konusunda rol oynayan kurumlar resmi kuruluşları, bilimsel çevreleri, yerel yönetimi ve basını kapsarken, Gökova konusunda bu kurumlara baskı grupları ve siyasal partiler de dahil olmuştur. Yine süreç içinde ortaya çıkan bir diğer eğilime göre, sorunların yapısal karmaşıklığının giderek artmasına rağmen bunları araştırmada ve tanımlamada bilimsel çevrelerin ağırlıkları aynı oranda hissedilmemektedir. Bu durum çevre bilincinin aktif siyasal eyleme dönük bir biçim almasını istemeyen ve bu nedenle, bilimsel bilgili birikiminin artmasını ve etkinleştirilerek yaygınlaştırılmasını engellemeye çalışan bazı politikacı ve teknokratlar tarafından ortaya çıkarılan bir durum olabilir. Ancak gerçek neden ne olursa olsun, ileriye dönük kalıcı bir çevre politikası oluşturulmak isteniyorsa, alınan kararlarda bilimsel verilerin ağırlığı muhakkak arttırılmalıdır.

Türkiye'de çevre sorunlarıyla ilgili toplumsal ve siyasal düzeyde gelişen ilginin yükseliş ve düşüşü henüz anlaşılabilmiş değildir. Oluşturulan ekonomik gelişme modellerine, varolan bütçe yetersizliklerine ve benzeri durumlara bağlanabilecek bazı iç sınırlılıklar ya da bunlara eşlik eden dış ekonomik koşulların etkisiyle, çevresel konularda alınan kararların ve uygulamaya yönelik faaliyetlerin genel özelliklerinin tanımlanması kolayca gerçekleştirilememektedir. Ancak ülkemizde toplumsal ilgi merkezine yeni yeni girmeye başlayan çevre sorunlarının yapısına ilişkin bir anlayış geliştirmek isteniyorsa, bu sorunların özelliklerine ve gelişim süreçlerine ilişkin araştırmalar başlatılmalıdır. Böyle bir temel oluşturuluncaya kadar çevre sorunları konusunda yerel yönetimin, siyasal partilerin ve bir kamuoyu oluşturucusu olarak basının süreç içinde ortaya çıkan birincil rolü ile resmi kuruluşların ve bilimsel çevrelerin ikincil rolünün yalnızca bu örneklerle mi özgü olduğu yoksa daha genel bir gerçekliğe mi sahip olduğu tartışmaya açık bir görünüm sergilemektedir.

KAYNAKLAR :

- Alemdar K., İ. Erdoğan, **Toplum ve İletişim**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1990.
- Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)**, Yayın no: DPT: 2174 Haziran 1989.
- Anderson, J.E., **Public Policy Making**, Holt, Rinehart and Winston, New York, 1977.
- Araz, N., «Dikine Traş», Milliyet-Renk, 24.10.1984.
- . «Güzel Haliç», Milliyet-Renk, 29.03.1985.
- Arpad, B., «Fener Evleri Tartışması», Cumhuriyet, 9.4.1985.
- Artüz, M. İ., K. Korkmaz, «Haliç'in Temizlenmesinde Su Hareketlerinin Rolü», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1975, s. 75-96.
- Bachrach, P., M. S. Baratz, «Two Faces of Power», **American Political Science Review** 56, (1962), s. 947-952.
- Becker L., M. McCombs, J. McLeod, «The Development of Political Cognitions», S. Chaffee (der.), **Political Communication: Issues and Strategies for Research**, Sage Publications, Beverly Hills, Calif., 1975.
- Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)**, Yayın no: DPT 1974 Temmuz 1984.
- Blumler J.G., M. Gurevitch, «The Political Effects of Mass Communication» M. Gurevitch, T. Bennett, J. Curran, J. Woollacott (der.), **Culture, Society and the Media**, Methuen, London, 1984.
- Boğaziçi Üniversitesi, «**Haliç Master Plan ve Uygulama Kesin Raporu**», İstanbul, Mayıs 1977.
- Boğaziçi Üniversitesi, «**Haliç Master Planı ve Uygulama Programı-Ekler**», İstanbul, 1977.
- Boğaziçi Üniversitesi, «**Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**», İstanbul, 11-13 Şubat 1976.

- Bowman J. S., T. Fuchs, «Enviromental Coverage in the Mass Media: A Longitudinal Study», **International Journal of Environmental Studies** 18, (1981), s. 11-21.
- Brookes, S. K. ve diğ erleri, «The Growth of the Environment as a Political Issue in Britain», **British Journal of Political Science** 6, (1976), s. 245-255.
- Caldwell, L. K., «International Environmental Politics: America's Response to Global Imperatives», N. J. Vig, M. E. Kraft (der.), **Enviromental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D. C., 1990.
- Cem İ., «Haliç, Çeş meler ve Bir Umut», Güneş, 2.1.1985.
- Cemal, H., «Gökova Körfezi İç in Kavga», Cumhuriyet, 15.10.1984.
- Cobb R., J. K. Ross, M.H. Ross, «Agenda Building as a Comparative Political Process», **American Political Science Review** 76, (1976), s. 126-138.
- Commoner, B., **Making Pecace with the Planet**, Pantheon Books, New York, 1990.
- Downs, A. «Up and Down with Ecology: The Issue-Attention Cycle», **Public Opinion Quarterly** 28, (1972), s. 38-50.
- Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)**, Yayın no: DPT: 1664, Ankara, Nisan 1979.
- Duru. O., «Yaldızları Dökülmüş Boynuz», Milliyet, 4.10.1984.
- Dworkin, J. M., K. D. Pijawka, «Public for Air Quality: Explaining Change in Toronto, Canada 1967-1978», **International Journal of Environmental Studies** 20, (1982), s. 17-26.
- Edwards III, G. C., I. Sharkansky, **The Policy Predicement**, W.H. Freeman and Company, San Francisco, 1978.
- Eray U., «Haliç'te Zaman ve Kaynaklar Nasıl Kullanılıyor?» Cumhuriyet, 14.5.1985.
- Erduran, R., «Büyük Temizlik», Güneş, 15.12.1984.
- . «Cildimizin Altı», Güneş, 6.2.1985.
- Erel, T., «Düzün Suyu mu Çıktı?», Milliyet, 6.10.1984.
- . «Onbir sıfırlı Tezgah», Milliyet, 17.1.1985.

Ertem R., «Gökova-Karaova», Cumhuriyet, 19.10.1984.

Hennesy, B., **Public Opinion**, Brooks/Cole Publishing Company, Monterey, Calif., 1985.

İstanbul Anakent Belediyesi, Basın-Yayın ve Halkla ilişkiler Müdürlüğü, Ağustos 1986 Tarihli Basın Bülteni.

İstanbul Teknik Üniversitesi, **Haliç Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 10-11 Aralık 1975.

İstanbul Valiliği, 13.1.1985 tarihli Brifing Raporu.

Kraft, M. E., N. J. Vig. «Environmental Policy from the Seventies to the Nineties, Continuity and Change», N. J. Vig, M. E., Kraft (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D. C., 1990.

Kurama H., «Haliç için Yapılmış Çalışmalar ve Düzenlenen Belgelerden Örnekler», **İ.T.Ü. Haliç Sempozyumu Tebliğleri**, 10-11 Aralık 1975.

McCombs M. E., D. L. Shaw, «The Agenda Setting Function of Mass Media», **Public Opinion Quarterly** 36, (1972), s. 176-187.

McCormick, J., **Reclaiming Paradise: The Global Environmental Movement**, Indiana University Press, Indianapolis, 1989.

Mitchell, R.C., «Public Opinion and the Green Lobby: Poised for the 1990's?» N.J. Vig, M. E. Kraft (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CQ Press, Washington D. C., 1990.

Öymen, A., «Yanıtsız», Milliyet, 18.11.1984.

Öymen, Ö., «Gökova Cinayeti», Milliyet, 17.10.1984.

Özyörük, M., «İstanbul, Haliç ve Bedrettin Dalan», Tercüman 19.8.1985.

Parlour, J. W., S. Schatzow, «The Mass Media and Public Concern for Environmental Problems in Canada» **International Journal of Environmental Studies** 3 (1978), s. 9-17.

Preston-Whyte, R. A. «A Case Study of Public and Press Reaction to an Environmental Decision», **International Journal of Environmental Studies** 30, (1987), s. 23-28.

Pulur, H., «Gökova'da Alabalık», Hürriyet, 24.11.1984.

———. «Haliç Temizlensin Ama...», Hürriyet, 27.6.1985.

- Roshco, B., **Newsmaking**, University of Chicago Press, Chicago, 1975.
- Sandbach, F., **Environment, Ideology and Policy**, Basil Blackwell, Oxford, 1980.
- Selçuk, İ., «İkilem», Cumhuriyet, 19.1.1985.
- Solesbury, W., «The Environmental Agenda», **Public Administration** 54, (Kış 1976), s. 379-397.
- Sosyal M., «Gökova», Milliyet, 21.10.1984.
- . «Şirket ve Devlet», Milliyet, 13.11.1984.
- Tezcan S., «Haliç'in Sorunları Nelerdir?», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1976.
- Türkiye'nin Çevre Politikası Nedir, Ne Olmalıdır?** Türkiye Çevre Sorunları Vakfı Yayını, Önder Matbaası, Ankara, 1987.
- Utkan M. N., «Haliç'in Dolması ve Kirlenmesinin Oseonografik Açıdan incelenmesi», **Boğaziçi Üniversitesi, Haliç Sorunları ve Çözüm Yolları Sempozyumu Tebliğleri**, İstanbul, 11-13 Şubat 1975, s. 303-312.
- Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)**, Yayın no: DPT: 1272.
- Vig. N. J. M. E. Kraft, (der.), **Environmental Policy in the 1990's**, CO Press, Washington D.C., 1990.
- Yavuz, F., R. Keleş, **Çevre Sorunları**, A.Ü. S.B.F. ve Basın ve Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara, 1983.
- Zincirkıran N., «Haliç'te Ne Oluyor?» Günaydın, 27.12.1984.
- . «İnatla Yapılan İşin Bedeli Büyük Ödenir.», Günaydın, 12.12.1984.

YAZINSAL KURGU TÜRLERİ

Prof. Dr. Ünsal OSKAY*

Yazınsal kurgu (fiction) türleri üzerinde durmak, bundan yola çıkarak mitolojik anlatı ile kurgusal anlatım arasındaki farklılık üzerinde durmak yararlı olacaktır, roman sorununun bazı boyutlarını açıklığa kavuşturmak için.

Çok genel bir tanımla, yazınsal kurgunun, içinde düş gücüne dayanan öykü ya da masalın (fable), öykünün gelişmesine sürükleyicilik kazandırıcı bir **olay örgüsünün** (plot/entrika) ve öykünün sunumunda özel beceri ürünü bir **anlatının**, bir nakledişin, bir öykülemenin bulunduğu yazınsal bir anlatım formu olduğu söylenebilir. Yazınsal kurgu, işte bu üç ögenin aracılığıyla, yaşamdan yola çıkarak insanlar arası ilişkilerle oluşan insanın dış ve iç dünyasını başka insanlara anlatmaya, açıklamaya, bunları aydınlığa kavuşturmaya, bunlar hakkındaki duygu ve düşüncelerimizi kolaylaştırmaya yönelir.

Yazınsal kurgu, kendi içinde en temelde üçe ayrılabilir tür olarak: a) **epik** tür; b) **lirik** tür; c) **dramatik** tür. Bunlardan birincisinde anlatılan öykü ile açıklanmak, öğretilmek ve sosyalle edilmek istenen öykünün **zamanı ve dünyası** dır. Bu türün önde gelen yanı, öykünün anlatılmasıyla **yaşanan dünyanın vurgulanması** dır. İkinci tür olan lirik kurguda, anlatıcının, öykücünün kendi insansal varlığıdır, kendisidir önde olan ya da vurgulanan. Dramatik türde ise, öyküdeki karakterler, tipler, figürlerdir.

(*) Marmara Üniversitesi Basın-Yayın Yüksek Okulu

Yazınsal kurgunun bundan daha anlamlı bir biçimde kendi içinde türlere ayrılması ise, insanın diğer insanlarla ve dünyasıyla olan ilişkilerinin görülme tarzına (biçimlerine) göre yapılmaktadır. Bu ayrıma göre yazınsal kurguyu; a) **naturalistik ya da realistik** algılamaya dayanan kurgu, b) **yabancılaşmış** algılamaya ya da amprik algılama biçimi içinde doğrulanması olanaksız algılamaya dayanan kurgu olarak iki ana başlık altında ele almak olanaklıdır.

Naturalistik ya da realistik algılamaya dayanan kurguda insan dünyasındaki olgular ile **etik** arasında bağıntı yoktur. Olayların seyrinde ve ne biçimde sonuçlanacağına **etik**'ten ötürü bir önbelirlenim söz konusu değildir. Metnin kendi iç yapısındaki gelişmeler boyunca karakterler arasındaki ilişkiler, karakterlerden hiçbirine **etik**'ten ötürü bir ayrıcalık verilmeksizin, karakterlerin arasındaki etkileşime göre gelişir, sonuçlanır. Hemen belirtelim, bu tür, yabancılaşmaya dayanan kurgu türüne göre naturalistik tür çok yenidir. Tümülükli gelenek içinde yaşanan eski toplum biçimlerinden yakın zamanlardaki sınıflı topluma geçişle birlikte ortaya çıkmış ve gelişmesini sürdürmüştür. İnsanın dünyasını anlayıp, kavrayabileceği; aklını ve diğer yeteneklerini kullanarak kendi dünyasını kendisinin değiştirebileceği inancı ile yakından ilgilidir bu türün ortaya çıkışı. Shakespeare, Cervantes ve Boccaccio'dan itibaren ortaya çıkmaya başladığını söyleyebiliriz.

Çağımızdaki «romanın bunalımı» olgusu da, bu tür kurgunun temelindeki naturalistik (ya da realistik) algılama ile görülebilen «amprik dünya» içinde, çağdaş toplumların mistifiye edilmiş insan gerçekliğinin yeterince açıklığa kavuşturulamayışından ötürü, en çok da bu tür romanda ortaya çıkmaktadır. İnsanın yaşadığı reel-toplumda dış gerçekliği mistifikasyon içinde yanlış algılaması Aydınlanma Gelenegi ile birlikte ortaya çıkan naturalistik kurgunun etik karşısındaki bağımsızlığını da ortadan kaldırmış gibidir. Çünkü, modern toplumun **etik**'inin (birbirinden ayrı ama birbiriyle etkileşim içinde homojen bir bütün oluşturan çelişkin öğelerle işleyen olağanüstü karmaşık ve ince dengelere dayanan bir kültür yaşamı yüzünden) ne olduğunu kavramak güçleştiği için, romancının bugünkü toplumlarda **etik**'in karşısında bağımsızlığını sürdürmesi güçleşmiştir. Bu bağımsızlığını yazınsal metinde, karakterlerinde, olay örgüsünün gelişmesinde ve sonuçlanmasında nasıl işlerliğe kavuşturabileceğini kararlaştırmak da güç. Öte yandan, sanatsal ürünlerin üretim, yeniden-üretim ve tüketim alanlarında endüstriyel örgütlenme ve manipülasyonların etkisi al-

tında oluşu da sanatçıyı (ve sanatçının «meslek» etik'ini de) görülen ve görülmeyen bir çok yollarla etkisi altına almış bulunmaktadır.

Bunlardan öteye, işlikteki üretim süreçleri gibi, işlik-dışı yaşamın da fragmanlara ayrılmış bulunması yüzünden reel- bilinci içindeki insanın, yaşam-deneyimlerini bir bütünlük içinde idrak edemediği için, bellek ve Tarih bilinci kazanamayışı; televizyon başta olmak üzere, modern Kitle İletişim araçlarının amprik algılama (ya da iktolojik anlamlandırma kalıpları) içinde izlenmesi de yazınsal metnin okuyucu tarafından etik içinde çözümlenmesine yol açmaktadır. «Öykü anlatıcısı» ile, öykü dinleyicisi arasında kültürel ve fiziksel bir yığın başka kurumlar ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ikisinin arasına büyük mesafeler girmiştir. Satabilme endişesi, amprik algılamayı zorlayıp aşmayı yazar için de fazla parlak bir girişim olmaktan çıkarmış bulunmaktadır. Gerçekliği doğru algılamakta, doğru anlatmakta ve «satabilmekte» ortaya çıkan bu tür yeni güçlükler, kurulu düzenin Bilinç Endüstrisine ve bunun ardındaki toplumun verili egemenlik yapısına, toplumdaki iletişim süreçlerine açık ve görülür engellemelere her zaman başvurmaksızın, iletişimi denetlemek; toplumsal yaşamın mistifiye edilmiş algılanımını sürdürmek; bu aldanımı bağımlı konumdaki toplumsal sınıf ve kesimlerdeki atomize edilmiş «kişiler» olarak yaşayan insanlara gönüllü ve ücretsiz olarak yeniden-ürettirmekte büyük üstünlükler sağlamaktadır.

Böylece, Aydınlanma Geleneği ve bu gelenekte maddi temel olan yani sınıf ilişkileri ile birlikte olduğu sırada hem o zamana kadarki mitik anlatıma karşı çıkarak **naturalistik** algılamaya dayanan bir anlatım oluşturmayı; hem de, bilişsel düzeyde, kendi zamanına kadarki mitikanlatımın pekiştirdiği öykünün **etik**'i olumlayan ve benimseten bir araç olma durumuna son vermeyi başaran **natüralistik** bakışa dayanan roman günümüzde bu özelliğini yitirmeye başlamıştır. Naturalistik algılama, bilişsel düzeyde verili toplumun somutundan kaynaklanan reel -bilince karşı etkin ve ilgi çekici bir yabancılaştırımcı bakış tarzı oluşturmadığı için, reel-dünyayı mistifiye edilmiş amprik algılanımı ile sınırlanmış olarak «tasvir» edebilmektedir. Böyle bir «tasvire» dayanan irdelemeleri ise, gerçekliğe yeni ve değişik bir gözle bakabilmesi başlangıçta sağlanamadığı için gerçekliğin mistifikasyonunu bir kez daha mistifiye etmekten öteye gidememektedir.*

(*) Dış gerçekliğin XIX. Yüzyılda sanayi kapitalizmi toplumuna geçişle birlikte, radikal bir biçimde değişmesi üzerine Charles Baudelaire ve Herman Mel-

Bu nedenle olsa gerek, günümüzde «roman sorununa» çözüm bulmakta başarılı örnekler gibi görünen kimi romanlarda mitik anlatımdaki algılama biçimi olan **yabancılaşmış algılama** kullanılmaktadır. Metnin yüzeyden okunuşunda amprik algılama ile görebildiğimiz naturalistik dünya tasviri ve bu tasvirin içinde yer alan kişiler, figürler, olaylar ve hatta zaman algılanımları bile, metnin metafizik bir kodla-

ville'nin insan dünyasını insan'a **doğru** anlatabilmek için ne gibi sorunlarla karşılaştıklarını incelemekte yarar var. Buldukları çözümlerin günümüzde aynen uygulanabileceğini söylemek kuşkusuz yetersiz, yanlış olacaktır. Her sanatçının kendi zamanına bağlı, **kendi dış gerçekliği** vardır önünde. Bu dış gerçekliği mistifikasyonundan soyup onun çıplak durumunu görebilmek; bu gördüğü **yepyeni gerçekliği**, mistifikasyondan kurtarılmış biçimiyle tasvir etmekte yetersiz kalacağı açık **verili dilde** köklü değişiklikler yaparak anlatabilmek; son olarak da, binbir güçlükle gerçekleştirildiği bu işlerin ardından, insanlara söylemek istediği mesajı iletebilmek (iletildiği mesajın alımcı durumundaki okuyucu tarafından, gönderim anındaki anlamsal içeriği ile açılabilmesini sağlayacak koşulları düzenlemek, oluşturmak) içinden çıkılması son derece güç ve her sanatçının kendi zamanında yeniden ele alınması gereken sorunlardır. Ama gerçek sanat, bunların tümüyle birlikte yapılabilecek olan bir kültürel etkinliktir. İletişimsiz sanat olmaz.

Ne var ki, iletişim olgusu da, bir yandan, gerçekliğin «cırılçıplak» yakalanabilmesine ve bu «cırılçıplaklığı» içinde kodlanmasına (ifade olunmasına); bir yandan da, bu kodlanmasına uygun anlamsal bir içerikle karşı tarafta açılmasına (edcode) dayanmaktadır. Bu iki özelliği olmayan **iletişim**, iletişim değildir. Gerçeklik cırılçıplak yakalanamamışsa, iletişimde yapılabilen, yalnızca gerçekliği «şal» altında saklayan mistifikasyonun, yaşanan zamanın gereksinmelerine daha uygun duruma getirilmesine yarayan bir **yeniden-mistifiye etme** işlemi olacaktır.

Karşı tarafa iletilebilen gerçekliğin çıplak görünümünün kodlanmış ifadesinin kendi aslına uygun olarak açılabilmemesi durumunda ise, alımcı taraftaki insanlar sanatçının söylediklerinden onun söylediklerini değil, **dış gerçekliğe** bakarken sanatçı ve sanat olmadan da, kendi başarılarına ne anlam verebiliyorsa o anlamı çıkaracaklardır. Başka bir deyişle, önlerindeki metni kendi reel bilinçlerinin uzantısı olan ikonolojik anlamlandırma kalıpları içinde açımlayabileceklerdir. Sanatçı ve sanat yeni bir iletide bulunamayacaktır. Daha da kötüsü, kendi başına iken, dış gerçekliği doğru algılayıp algılamadığından hiç değilse zaman zaman kuşku duyan okuyucu, önündeki metni böyle yanlış açılmaya başlar başlamaz, artık, yalnızken kuşku duyabildiği kendi algılama biçiminin, kendisinin dışındaki başka insanlarca, hatta «roman yazarı» olabilmiş seçkin insanlarca da paylaşılan, benimsenen bir algılama biçimi olarak görmeye başlayacaktır. Bu ise yalnızken içinden çıkamadığı, ama hiç değilse zaman zaman varlığını sezinelebildiği yaşamın gerçekliğinin bir mistifikasyon içinde görülmez duruma getirilişi sorunu artık hissetmesinin bile olanaksızlaştırılmasına yol açacaktır. «Okuyucu», roman yazarının yaşamın gerçekliğini doğru algılayabilmekte yetersiz biri oluşu yü-

ma ile yazılmış olması sayesinde, amprik algılama içinde elde edilecek düz anlamlarını kat kat aşan geniş anlamlar kazanabilmektedir. Hatta, yüzeyden okumadaki romanın sorunsalının kendisinin bile, daha derindeki bir başka insan sorunsalının metaforik anlatımının aracı olarak işlevlendirildiği görülmektedir. Romanın herhangi bir yerinde herhangi bir karakterin başından geçen bir olayın; kahramanın dile getirmeye başladığı bir duygu ya da düşüncenin zamanının algılanmasında da, bu yolla, yaşanan zamanın, geçmiş zamanın ve gelecekteki zamanın bir yolla, yaşıyan zamanın, geçmiş zamanın ve gelecekteki zamanın bir tüm olarak algılanması sağlanmaktadır. Böylece bu tür başarılı yeni romanlarda bir yandan amprik algılama düzeyi aşılmak istenirken; bir yandan da amprik algılamayı geçerli ve doğru tek algılama biçimi gibi gösteren, kabul ettiren zaman'ın birbirinden kopuk ve insan bilincinde bütünlük oluşturmaktan uzak parçacıklar olarak yaşanışı ve bunun neden olduğu **belleksizleşme** ve **Tarih bilincinden yoksunlaşma** olgularına karşı direnen bir algılama yöntemi geliştirilmek istenmektedir.

Bu söylediklerimi, Herman Melville'in **Moby Dick** romanındaki kurgulanımı içinde açıklayayım. Geminin kalktığı yer New Bedford. Geminin romanda anlatılan Beyaz Balina'yı yakalama ve yoketme serüveninin zamanı 1760'larla 1800'ler arası. Ama metinde Melville **Beyaz Balina**'ya ya da insanın içinde bulunduğu durumun nedeni olan tüm olumsuz güçlere karşı girilen bu serüvenin başarı kazanabilmesi için, «Hollandalı, güzelim vahşi Albert Dürer ile Tahitili vahşiyi biraraya getirmesi gerektiğini» söylüyor. Ayrıca, Kaptan Ahab'ın gemisinin **Moby Dick**'le karşılaşacağı günden birkaç gün önce, «uzak denizlerde yitirdiği oğullarını arayan başka bir gemiyle» karşılaştırıyor Ahab'ın gemisini. Daha önce «kadere» karşı serüvene çıkmış, yenik düşmüş insan ile; «kadere» karşı serüvene çıkmış, «kader»inin değiştirilmesi olanaksız birşey olmadığını düşünen bir ikinci serüvenci insanı karşılaştırıyor. İkinci serüvenci de **Moby Dick**'in karşısında yenilgiye uğruyor romanın sonunda. Ama, **Moby Dick**'i ya da onu oluşturan güçleri simgeleyen şahini batan teknenin direğine kadından çivileyerek!...

zünden, yalnızca yetersiz kendi algılama biçimi içinde birbaşına terkedilmiş de olmayacak; böylesi «sıradan» bir yazarla karşılaşmış oluşu, okuyucuyu gerçekliği yanlış algılamakta oluşu yolundaki sağlıklı kuşkularından da yoksunlaştırıcaktır. Okuyucunun reel-toplumdaki dış gerçekliği karşısında eleştirel bir tutum kazanabilmesine varacak yollar, böylece «ne yaptığını bilmeyen» roman yazarı tarafından başlangıçta «kapatılmış» olacaktır.

Böylece, yüzeyden okunuş sırasında onsekizinci yüzyıl sonlarında geçen bir olayla karşı karşıyaymışız gibi algılarken anlatılanları, derinden kodlamaya indiğimizde, **zamanı**, bir yandan «en iyi balina tasvirini yapanlardan» Albert Dürer'in üç yüzyıla varan geçmişteki zaman dilimi olarak; bir yandan yüzeydeki olayın zamanı olan şimdiki zaman dilimi olarak; bir yandan da, **Moby Dick**'e yenik düşse bile, onu (şahini) kanadından direğe çivileyen Ahab'ın mızrakçısının bize serüvenin bitmediğini işaret eden gururlu meydan okuyuşunun simgeleştirdiği insanın gelecekteki direnme serüvenlerinin zamanı olarak bir **bütünlük** içinde yaşamakta ya da algılamaktayız. Böylece, yüzeyden okunduğunda, yalnızca, XIX. Yüzyıl başlangıcından önceki bir serüvenin öyküsü ile karşı karşıya olduğumuzu düşünürken, Albert Dürer'le Tahitili vahşiyi birlikte zamanlandıran Melville'in algılamamıza yaptığı müdahalenin yardımıyla derindeki okunuş düzeyine iner inmez, artık, tüm bir insanlığın yabancılaşma olgusuna karşı giriştiği serüvenle karşı karşıya olduğumuzu algılamaya başlıyoruz.

Başka bir deyişle, yalnızca Ahab'ın serüveni olarak okuduğumuzda kazanamayacağımız **Tarih Bilincini**, Ahab'ın bu serüveninin zamanını, geçmiş zamanla ve gelecekteki henüz yaşanmamış (sınanmamış ama artık şahinin kanadını çivilemeye başladığımızı gördüğümüz bir yaşanmış zamanın umutlandırıcı projeksiyonu olarak tasarlayabildiğimiz) zamanla birleştirerek kazanmış oluyoruz. Birbirinden kopmuş, koparılmış **zamanlar** içinde yaşandığında durağan ya da devrevî bir Tarih anlayışı içinde yeniden algılandırılarak, birikime olanak veren ve bir bütünlük içinde evrimlenen insanal yaşam-deneyimleri düzeyine çıkarılmış oluyor. **Erlebnis** olarak değil, **erfahrung** olarak algılanabilmeye başlıyor gündelik yaşam-deneyimlerimiz. Yabancılaşmış Kurgu ise amprik dünyaya yabancılaşmış bir algılama içinde bakar. Kurgusal olarak yarattığı «dünyada» insanlar uçar, hayvanlar insan gibi konuşur, insan aynı anda farklı uzamlarda bulunabilir, Sihirli Lambalarla her engel aşılabılır, vb... Ada, düşsel bir dünya aracılığı ile reel-dünyadan kaçmak için oluşturulan bu kurgu türünde dünyayı değiştirme amacı ve girişimi bulunmaz. Reel-Dünyayı anlamak için amprik algılamalardan kaynaklanan noksan ve yanlış idraklerimizi (cognitions) düzeltecek bilişsel bir yabancılaştırma için çaba gösterilmez bu tür kurgu ürünlerinde. İnsanların uçabildiği bu düşsel dünyada da insan ile insan arasındaki ilişkiler, yaşanan reel-dünyanın etik'i içinde biçimlenirler. Üstelik, duyumsal algılama düzeyinde reel-dünyanın amprik görüntüsünden uzaklaştığı halde, bu amprik dünyanın yanlış algılanmasına yolaçan ve insana yanlış-bilinç edindiren

etik'e **karşı çıkma arzusu** da bulunmaz. Bu nedenle, bilişsel düzeyde bir yabancılaştırmaya başvurarak reel-dünyanın ürünü olan reel-bilincimizi düzeltecek bir eleştirel tutum edinme çabası da söz konusu değildir. Öyküdeki karakterler (kahraman demek daha doğrudur) fizik dünyanın (reel-toplumun) karşısında ona bağımlı konumdadır. Bu reel-dünya (fizik dünya) «kahramana» karşı nötr bir tutum değildir.

Trajik mit'lerden kaynaklanan yabancılaştırmacı bakışa dayanan kurguda fizik dünya «kahramana» karşıdır. O'nu yenilgiye başlangıçtan mahkum etmiştir. Bu nedenle kahraman yenilir. Ama, bu yenilgisi, başka ikinci bir dünyada elde edilecek mutluluk vaadi ile telafi edilir. Etik, «kahramanın» bu yenilgisini, öyküyü dinleyenleri ya da okuyanları, kendisinin haklılaştırdığı reel-dünyayı benimsemeye yöneltebilmek için, **araçsal olarak** kullanmış olur.

Yabancılaşmış kurgu türünde «**iyimser mit'ler**»den kaynaklanan öyküler örnek alındığında ise, **Perseus, Saint George** ve diğer **ışık-getirici kahramanların** etik'in yardımlarıyla bu kez yengi kazandıklarını görürüz. Etik, kahramana fizik alanda yardımcı olmakla da kalmaz. Bu «denk gelişi» normalize etmek için sistematik bir **kozmosos-yolojik çerçeve** de oluşturur.

Kısacası, silirsel ya da dinsel nitelikteki yollarla fiziksel-olanın etik tarafından belirlendiği tüm yazın türleri, naturalistik algılamaların sınırlarını aşarak daha renkli ve daha ilginç kişiler yaratıp daha ilginç mekân ve olay düzenlemeleri yapsalar bile, amprik dünyanın mistifikasyonunu aşacak bir **algılama düzeltimi** için yeterli bilişsel boyuta sahip olamamaktadırlar. Bunun için (yani, reel-dünyada uçmayan insanı uçurduğu için değil, insanlar arasındaki ilişkileri aydınlatmaktan kaçındığı ve reel-yaşamın mistifiye edilmiş yanlış görünümünü süsleyip daha da pekiştirdiği için) bu tür metafizik niteliktedir. **Anti-cognitive** niteliktedir. Aydınlanmaya karşıdırlar. Eğlence, kaçış, esrikleşme ve narsisistik bir içe kapanmaya yöneliktir. **Gerçeklik** ile, **gerçekliği anlamlandırmak durumundaki insan** arasında verili gerçeklikten yana pozitivistik bir tutumu yeğler. Reel-toplum, reel-toplum içinde acı çeken insanı yalnız bırakarak olumluyan bir yazın türüdür. İnsanların uçabildiği fantastik bir dünya görünümü oluşturduğu için düş gücü yönünden zengin ve geniş ufuklu gibi gelse de, gerçeklik karşısındaki algılama biçiminin bilişsel düzeydeki ikelliği nedeniyle, gelişmemiş bir türdür. **Düş görücü** insanı, tüm fantastik görünümüne karşın, düş görme yeteneğinden bile yoksun kılmaya yönelmiş bir türdür. **Düş görücü** insan yerine, aklının anımsattığı engel-

leyici etmenleri aşmak için düş görme yeteneğine sarılan insan yerine, akli esrikleştiren ya da yılgınlığa iten hastalıklı ve edilgin bir düşte yaşayan insan'ı oluşturmak isteyen bir türdür.

PASTORALLERDE VE BİLİM-KURGU TÜRÜNDE DURUM

Yabancılaşmış algılamaya dayanan yazın türlerinin içinde, bunların en eskilerinden olan «postoraller» ile yine eski bir tür olan Bilim-Kurgunun yeri ise, yukarıda belirtilenlerden tümüyle farklıdır. Pastoraller ve Bilim-Kurgu türü, algılama tarzları bakımından naturalistik değildirler. Bu türün öykülerinde insanlar uçar, filler konuşur, vb... Bir zaman diliminden diğerine geçilebilir, insanlar «ideal» bir ülkede yaşıyor olabilir, vb... Ama, bu iki türden eserler metafizik nitelikte değildirler. Çünkü, fiziksel-olanlar (insan ve dünyası), verili dünyanın etik'ine bağımlı değildirler. Amprik dünyaya karşı kuşkucu, inançsızdırlar. Onun karşısında boyun eğmez, onu olumsuzlar. Tersine, bu eserler amprik dünyaya karşı ironi, alay, gülünçleştirme ve başkaldırı duyguları taşırlar. Reel-dünyanın göz yıldırان görünümünün karşısında, onun, «sahneye imparator rolü oynamaya çıkarken kıçına don giymeyi unutmuş biri» olduğunu söylerler. Onun «vaktinin bittğini», «suyunun kaydığını» haber verirler. Esrikleşme edilginleşme, narsisistik bir içe kapanma ve iletişimsizlik değildir savundukları, telkin etmek istedikleri. Reel-dünyaya ve onun amprik algılanımına karşı saldırıya geçerler. İnsanlara, içlerine korku salan «dünyanın», çoğu kez, gerçekliği anlaşılmadığı için hâlâ tafirasını sürdürdüğünü «söyleyiverirler».

Gülünçleştirirler varolan reel-dünyayı (*). İnsanlara, daha iyi bir dünya kurmak için cesaret ve umut aşırlar. Üstelik aşıladıkları bu

(*) Abraham Stoker'ın **Victorian** Çağın öncesinde geliştirdiği **Drakula** öyküsünde ise, tüccar Renfield, «içi geçmiş» olmasına karşılık hâlâ gece elbiseleri giyen Kont Drakula'nın karşısında korku ve yılgınlık duyar. «It is a matter of business» diyerek gider Kont'un yanına korkarak.İngiliz burjuvazisinin Aristokrasiyle yaptığı koalisyonu simgeler gibidir bu öyküde durum. Pastoraller ve «ütopya» denen ilk bilim-kurgu yapıtları ise, verili toplumu, **para ekonomisi** ve **özel mülkiyet** başta olmak üzere, en temel kurumları ile olumsuzlayan, yoksayan eserlerdir. Aynı durum, XVI. ve XVII. Yüzyıl komedilerinde de sözkonusudur. Bunlarda da «devri kapanan» aristokrasi gülünçleştirilir. Operada da bu durum görülmektedir. **Komik Opera** ya da **opera bouffe** denen türde aristokrasi ile, kibarlarla alay edilirdi. Daha sonraları sahnelerde icra edilen «komedi» bu özgülleşimci niteliğini yitirmeye başlamıştır. Operetlere geçildi-

cesaret bireysel başkaldırı önerilerinden farklıdır. Aşıladıkları umut ise, **Kitabı Mukaddes**'in metninde bile insan'dan esirgenmeyen Tarihin zaman boyutu dışında (metafizik bir zaman boyutunda) gerçekleşeceği vaadedilen (insan tarafından sınanması hiç bir zaman mümkün olmayan) bir umut da değildir. Naturalistik bilimlerdeki, naturalistik ya da materyalist felsefedeki sofistike bir yapıya ve örgünlüğe erişmiş eytişimsel ve bilişsel episteme'yi paylaştıkları için, reel-toplum yaşamının acılarından kurtulmak istedikleri İnsan'a dünyayı anlatmakta ve değiştirmekte gerekli olan bilişsel yetenekleri kazandırabilecek anlatım türleridir. Onun için, naturalistik algılamadakinin tersine insanlar bu türün öykülerinde uça da, insan ile insan arasındaki ilişkileri toplumsal ilişkiler olarak gerçekliğine uygun bir biçimde açıklayabildikleri (ya da bu yolda İnsan'ın kendi zamanlarına göre belirli bir oranda olsun elinden tuttukları) için metafizik nitelikte değildirler. Lucian, More, Rabelais, Cyrano, Swift bu türün öncü yazarları olmuşlardır. Naturalistik türün başlatıcısı olan Shakespeare ve Boccaccio ne denli metafiziksel nitelikte değillerse; Shakespare **Fırtına** ve **Atinalı Timon** ile, Boccaccio **Dekameron Öyküleri** ile ne denli kendi zamanlarının mistifiye edilmiş toplum gerçekliğini de mistifiye edebilmişlerse bu Bilim-Kurgucular (ya da, **İnsan'ın mutlu** günlerinin uzak geçmişlerde kaldığını savunan, gerçekliğini yitiren yaşama üslubunu benimsedikleri için gitmekte olan dünyanın hüznünü yaşayıp, gelen dünyayı görmeyen **distopian** fantazyacıların karşıtı olarak **utopian** diyebileceğimiz bu öncü yazarlar) da o denli insanlığa, akla güvenmeyi, reel-dünya ile yetinmemeyi, ondan korkmamayı, dünya'nın değiştirilebileceğini, yanılmanın ve zulmün İnsan eliyle sonunun getirileceğini savunmuşlardır.

Aydınlanma Geleneğinin Orta Çağın koyu karanlığı üzerine ışıkla yürüyüşünde bu yazarlar da yer almışlardır. Doğmakta olan modern

ğinde «eleştirel» bir yanı kalmamıştır. Revüler ise, Adorno'nun söylediği gibi, güzel kadın bacağı seyredildiği için bile değil, insana hiçbir şeyi düşünmeden vakit geçirttiği için ilgi çeken bir gösterim türü olarak yaygınlaşmıştır. Günümüze doğru gelindiğinde ise, tecimsel sahne gösterilerindeki «komedinin» özgürleşimci tüm öğelerini yitirerek seyircisi olan «küçük insanları» kendileri gibi «küçük insanlara» güldürtmeye başladığı görülmektedir. **Sahne**de, sine-mada ve televizyondaki bugünkü «popüler» komediler ise, sado-mazoşist modern küçük insanın, aynı anda, başkalarını ve kendisini, horgörmesini kolaylaştırmakta, insan'ı insan'ın gözünde küçük düşürerek, seyircisine **sinik**, ezilmiş, nihilist bir kişilik yapısı kazandırmayı (ya da seyircinin zaten oluşmuş bulunan bu hastalıklı kişiliğin «okşamayı» pekiştirmeyi) amaçlamış bulunmaktadır.

bilimlerin safsatalara ve dinsel ideolojiden kaynaklanan tüm distifikasyon örüntülerine karşı kendisine temel aldığı **bilişsel eleştirelliği** bu yazarlar da benimsemişler ve sanatsal üretimlerinin temel aracı olarak kullanmışlardır. Çektikleri tüm acılara karşın, ölmezlikleri, neş'eleri, yaşama olan bağlılıkları ve İnsan'ı sevip yüceltmeleri gerçekliği görme yöntemlerinden kaynaklanmıştır.

ZAMAN'IN ALGILANMASI AÇISINDAN NATURALİSTİK BAKIŞ TARZININ VE METAFİZİK BAKIŞ TARZININ DURUMLARI

«Zaman» ve «zamanın» algılanması sorunu da günümüzde roman sorununu tartışırken ele alınması gereken bir sorun. Bilindiği gibi, **metafizik türde** zamanın algılanımı bilişsel bakımdan noksandır. Tarihsel zaman boyutundan tümüyle ve bilerek yoksunlaştırılmış **zamanın üstünde bir zaman** algılanımıdır, bu türlerdeki. Çünkü, durağan bir yaşam tasviridir amaçlanan. Reel-yaşam da zaten «durağan» bir görünüm içindedir. Yaşam pek az ve pek yavaş değişir. Mitolojinin geçerli olduğu dünya da böyledir. Halk öyküleri (masalları) gramatik olarak, «geçmiş zaman» olarak anlatır, algılar zamanı. Öyküdeki olaylar, «geçmiş zamanda» geçtiği kabul edilen olaylar olarak anlatılır ve dinlenir. Gerçekte ise, halk öyküleri (masallar) **zamanın dışında** bir zaman algılanımına dayanırlar. Mit'lerden yola çıkarak geliştirilen fantazyalarda ise, öykünün zamanı, kahramanın **yersizleştirilmiş** (dislocated), anormalleştirilmiş bir **şimdiki zamanı** gibi görünmekle birlikte, gerçekte bu türün zamanı algılama biçimi **«kara» bir zamansızlaştırıma dönüşmüş tarihsellik-dışı bir zamanın** algılanmasıdır.

Tüm bu türlerde, daha sonra değineceğim gibi, zamanın Tarihsel zaman boyutundan ayırık tutulması, zamansızlaştırma ya da zaman üstü bir zaman algılanımının temel alınması yaşanan durağan dünyanın bir değişmezlik olarak algılanmasını sağlamak içindir. Ne var ki, insanın toplumsal yaşamı geliştikçe yaşamın akışı hızlanmaya başlamıştır. Bu hızlanma yaşama insan'ın müdahalesinin etkinleşmesiyle olabilmeye başlamıştır. Bu, kuşkusuz daha önceleri de böyle olmuştur. Roma Dünyasının, yıkımı sırasındaki Roma Dünyasının toplumsal kurumları ile Cermen kavminin topluluk yaşamı kurumları arasındaki aşılama (kaynaşma) olgusuyla başlayan toplumsal gelişme süreci bu değişimlerin hızının artan bir ivme kazanmasını sağlamıştır. Bu ivme yükseldikçe insan Tarih ile kendisi arasında bir etkileşimin bulunduğunu gitgide daha açık görebilmeye başlamıştır. XIV. ve XV. Yüzyıllardan itibaren, artık, mitik anlatımın yerine dura-

ğanlıktan kurtarılmış yaşama uygun olarak, yeni anlatım türleri oluşturulmaya başlamıştır. İnsan, yaşadığı **kendi zamanına** ayrı bir zaman olarak bakmaya başlamıştır. Bundan da, metafizik zaman anlayışı yerine zamanın amprik algılanımına geçiş gereksinimi oluşmuştur. Resim sanatında perspektifin çıkışıyla evreni kendisini merkez sayarak algısal olarak yeniden düzenleyen insan zaman'ı da, kendisini esas tutan bir boyutta uzaklaşan ve yaklaşan bir değişken olarak algılamaya başlamıştır. Algılama biçimindeki bu değişiklik, metafizik anlatımdaki mit'lerin, masalların, fantazyaların Tarih dışı zaman algılanımının yerine, naturalistik (ya da realistik) kurgu türündeki Tarihsel boyutta konumlanan ve amprik olarak algılanabilen bir zaman anlayışına geçişi gerektiren toplumsal yaşamdaki değişimlerin ürünü olarak gerçekleştirilmiştir.

Naturalistik (ya da realistik) algılamaya dayanan kurguda zaman, amprik olarak yaşanabilecek tüm zamanlardır. Ama, daha çok, yaşamakta olan zaman dilimidir anlatının yerleştirildiği zaman dilimi. Ne var ki, Tarih Bilimlerinin ve eytişimsel felsefenin gelişmesine koşut olarak, tarihsel romanlar ya da dramlar da yazılabilmektedir. Hatta, bir dereceye kadar, düşlerin, beklentilerin, umutların, ve korkuların aracılığıyla, **gelecek zamanla** da ilgilenilmiştir. Stendhal ve Dostoyevski ile başlayan tinsel (psikolojik) roman bunda öncülük yapmıştır.

Böylece, naturalistik kurgunun XIX. Yüzyıldaki kültürel ve siyasal düzeylere de yansıyan dönüşüme kadarki gelişmesi, zamanın amprik algılanımı sayesinde, zaman'ın, mitolojideki, halk öykülerindeki metafizik zaman algılanımına oranla çok daha gelişkin ve doğru algılanmasını sağlamıştır.

Zamanın doğru algılanması ise, **zaman'ın** bir değişmezlik olarak değil, Tarih-dışı bir boyutta değil, insan müdahalesinin dışında bir boyutta değil, **insansal bir zaman olarak** algılanması demektir. Tarihin gelişmesinin insan eliyle hızlandırılması açısından zamanın bu yeni biçimde algılanması önemli bir adım olmuştur. Yazın dünyası da, bu nedenle Tarihin gelişmesinin insan eliyle hızlandırılmasında insana cesaret veren yepyeni bir etmen olmuştur. Ne var ki, burjuvazinin Sanayi Devrimi ile insanlığın önünde açılan gelişme ve özgürleşme ufku, bu yeni ve geniş ufku sınıf olarak kendi egemenliğini sürdürme açısından sakıncalı bulan aynı sınıf tarafından 1830'lardan itibaren hızla daraltılmaya başlamıştır.

Burjuvazi, Marx ve Engels'in **Komünist Manifestosu**'nda belirttikleri gibi, insan'ı kendi fizyolojik sınırlılıklarından kurtarıp ona en

küçük zaman birimlerinde sayısız denecek kadar çok işlemi denetleyebilme olanağı kazandıran gelişken makinalarla (sanayi üretiminde kullanılan fabrikalardaki makinaları denetleyen makinalarla) üretim yapabilme yeteneği kazandırmakla, «Roma su kemerlerinden ve Gotik katedrallerden bile daha görkemli» bir iş başarmıştır. İnsanlık tarihinin, neolitik devrimden sonraki en büyük ikinci devrimidir başarılan iş. Ama yine Marx ve Engels'in bahsettiği gibi, kendisinin ön ayak olduğu bu başarının insanlığa sonsuz bir gelişme ve özgürleşme olanağını farkedebilme yeteneği kazandırmış olabileceğini düşünen burjuvazi, kendisi **egemen sınıf** konumuna gelir gelmez, Tarihin en gerici sınıfı olma yolunu tutmaya başlamıştır.

Bu iktidar sonrası yeni tutumunun sonucu olarak, burjuvazi ile aristokrasi arasındaki ilişkilerin yeniden belirlenmesi; burjuvazinin kendi içindeki küçük mülkiyetli ticaret burjuvazisi ve tefeci burjuvazi gibi «geri» (backward) ögelerin finans kapital ve endüstri burjuvazisinin denetimi altına alınması; son olarak da, toplumda siyasal ve kültürel yaşamın da ekonomideki bu değişikliklere denk düşecek biçimdeki yeniden düzenlenmesi (meta kültürü içinde, özgürleşimci olmayan katılma biçimleriyle siyasal ve kültürel yaşamın demokratikleştirilmesi) gibi değişikliklerin gerçekleştirildiği; böylece bilim ve teknolojiye gelişmenin «doğal olmayan» bir yöne çevrilerek, **durmaktan** da zararlı olmaktan da kurtarıldığı 1830'lar, 1850'ler ve 1870'ler sonrasında yıllardan itibaren ortaya yepyeni bir **yaşama üslubu** çıkmıştır (*). Bu yaşama üslubu içinde verili toplum yaşamına

(*) Benjamin'in «Alman Faşizminin Kuramları» adlı incelemesinde anlattığı üzere, «doğal olmayan yöndeki gelişme» burjuvazinin bilim ve teknolojiye gelişmelerin doğal yönde sürecektir olmasından da durmasından da ürküntü duymasıyla ortaya çıkmıştır. Bilim ve teknolojiye gelişmeyi, kapitalizm, bu nedenle, insan'ın özgürleşmesine varacak olan doğal-yönünden saptırarak, yalnızca verili toplumsal sistemin etkinliğini arttıracak yönde sürdürmüştür. Bunun sonucu ise, yakınlarda yazılan yeni incelemelerde ileri sürüldüğü üzere, maddi değerlerin üretiminde genişleme; bu değerlerin tüketiminin demokratikleştirilmesi (yaygınlaştırılması); maddi değer tüketiminin yaygınlaştırılması sırasında maddi değer tüketiminden gitgide artan bir pay alınmasına karşılık insana değerler açısından sürekli bir yoksunlaşmayı öngören yeni yaşama üslubunun benimsenmesi olmuştur. Bu yaşama üslubunun benimsenmesini sağlayan tüketimin ve tüketimi kendi başına bir mutluluk sayma sapkınlığının, giderek, hegemonyacı insan ilişkilerinin algılanmasını mistifiye eden «tüketim ideolojisine» varması olmuştur.

Öyleki, bu tüketim ideolojisinin sosyalle ettiği ve kamçıladığı tüketim tutkusunun yaygınlaşması, bir yandan ekonomik olanın gitgide daha etkin üretim

katılan ve benimseyen insan'ın, burjuvazinin, tüm bu dönemlerde, iktidar öncesindeki her sınıf için yeni bir toplum kurma vaadini taşıyan «ism-olarak ideolojisini» bir yana bırakarak, yalnızca **kendisi için bir dünya** kurmayı amaçlayan **hegemonik ideolojisini** oluşturmaya ve toplumun yeni dokusuna bununla işlerlik kazandırmaya yöneldiğini anlaması gitgide güçleşmeye başlamıştır.

Bu süreç içinde sanatçının **dış gerçekliği**, onun yüzeydeki görünümünü aşacak bir biçimde, aslına uygun olarak algılayabilmesi ve sanatı aracılığıyla, bilimin yöntemlerinden çok farklı yollarla da olsa temelde yaşamın gerçekliğini anlamamızda duygularımız ve usumuz aracılığıyla bize yol gösterebilmesi de güçleşmeye başlamıştır. Metalaşan insan ilişkileri, 1830'lardan itibaren, sanat ürünlerinin üretiminde, yeniden-üretimde ve tüketiminde de sanat çalışmalarının «bi-reysel bir yaratı eylemi olma» özelliğini gölgelemeye; sanat çalış-

teknolojilerine geçerek kendini büyütmesini sağlarken; diğer yandan da, tüketimi öğretilen, tüketimine heves uyandırılan yeni maddi değer nesnelere ilk bakışta karşılar gördükleri belirli gereksinimleri aşan hegemonya gereksinmelerinin karşılanması işlevini yüklenmeye başlamışlardır. Böylece, örneğin, kendisi fiziksel olarak eskimeden bir kenara atılıp yenisi alınan giysiler, kamu binalarının donatım (tefriş) gereçleri, binalar ve hatta sanat ürünleri, görünürdeki gereksinme türlerini aşarak, tüketimlerine heves duyan kişinin **insan ve insan** ilişkisinde **avcı ve av** ikilisi biçiminde ikiye indirgenmiş olası rol kalıplarından birincisine sahip çıkabilme gereksinmesinin karşılanmasına yöneliktir. Böylece, tüketim, tüketilen nesnenin karşılama vaadinde bulunduğu gereksinmelerin alanındaki bu genişlemeyle birlikte, hem giyinmeyi, bir konser salonunda müzik dinlemeyi, kamunun belirli işlerinin görülmesini dile getiren gereksinmeleri, hem de belirli statü grubu gibi giyinmeyi, belirli bir biçimde müzik tüketiminde bulunabilmeyi, iyi «teftiş edilmiş» görünümü içinde «devletin» temsilcisi olmayı hedef edinir. Hegemonik ilişkilerin zihindeki yansımalarını pekiştirme gereksinmesini karşılamayı üstlenir.

Böylece, toplumsal sistem, ekonomik kerte de iş gören üretim teknolojisinin ve biliminin gelişmesini doğal-olmayan bir yöne sevk etmekle, insanı sonsuz bir maddi refah ufkuyla baştan çıkararak onu özgürlüğünden yoksunlaştırabilme olanağı bulur. İnsanal-olan herşeyi baskılayıp yoketme, hayvansal-olan ne varsa bunları sınırsız bir serbestiye kavuşturma bunu izler. Sistem, bu yeni yaşama üslubunun ideolojisinin yeniden-üretimine bile katabilir bağımlı insanı. Hem de kumar oyunlarında; bireyci yarışmalarda zamanı bir değişmezlik olarak algılatıran çizgi roman, «best seller» ve Bilim-Kurgu geleneğini maskara eden Bilim-Kurgu görünümlü «masallarda».

Şiddet ve gösteriminde erotik yanı tümüyle cansızlaşmış ve şiddetin özel bir türüne dönüşmüş bugünkü pornografi tüketiminde olduğu gibi; «ücretsiz-gönüllü» bir istihdan tarzı ve atomize olmuş, ufalanmış, «yakınına uzak, uzağına yakın düşmüş düzenlemeler içinde tertiplenmiş kendi özel yaşamını (privacy) yaşayabildiğini sandığı leissure'ı içinde...

malarını meta kültürünün bir özel alanına ait ve toplumsal üretim süreci içinde gerçekleştirilebilen bir etkinlik biçimine dönüştürülmeye başlamıştır. Sanatçının üretim araçları olan «kalemi», «kağıdı», «mürekkebi», yerini artık basım ve yayım teknolojisine terketmeye başlamıştır. Yaşamında, tıpkı diğer insanlar gibi, toplumsal sisteme gitgide bağımlı düşsel sanatçının en önemli üretim aracı olan **dil** bile (dil'i oluşturan toplumsal yaşama egemen olan kesimlerin varolan dilin sentaksında, sözcüklerinde, anlamsal içeriklerinde yeni yaşamın ritmine, örgütlenme biçimlerine ve insana bakışına bağlı olarak değişiklikler yapmaya başlaması üzerine), sanatçının elinden alınmaya başlamıştır. Hem «nafile», hem de tarihin akışına ters düşen bir akım olan «sanat için sanat» akımının boş bir özentisi değil; haklı, ama yanlışlık içinde kalmış **anti-modernist** bir tepki olarak bu yıllarda ortaya çıkışı da raslantı sayılmamalıdır. «Sanat için sanat» anlayışı, sanatın yeni reel-toplum karşısında kendine, bu reel-dünyanın erişemeyeceği bir «sığınma yeri» arama gereksinmesinden doğmuştur.

Gerçekten de, 1870'lerden çok daha önce, 1830'larda başlayan bir süreç içinde XIX. Yüzyılın sonlarına doğru, sanatçının artık dünyanın kendisine **realistik** ya da **naturalistik** bakış tarzı içinde baktığında görebildiği dünyanın kendi değil, onun insan ilişkilerinin mistifikasyonu içinde çarpıtılmış «görüngüsü» olabilmeye başlamıştır.

Naturalistik ya da realistik bakış tarzı içinde dünyaya bakan roman yazarları, bu türün kendine temel aldığı amprik algılama biçiminin yolaçtığı **dünyayı yanlış idrak etme** durumunda kalmışlardır. Yaptıkları sanat, bilimin insanal değerlerden kendini uzak tutarak bilim olabileceğini savunan pozitivistimin vardığı sonuca benzer biçimde, «gerçekliğin» karşısında insan'a yeni bir bakış, yeni bir değerlendirme yeteneği kazandıracığı yerde, gerçekliğin mistifikasyonunu bir kat daha arttırmak durumunda kalmıştır.

Başka bir deyişle, Orta Çağa kadar süren, cinli-perili halk öykülerinin, «mucizelerle» dolu Azizlerin Hayatı öykülerinin metafizik dünya görüşünün aşılma istenmeye başlandığı Aydınlanma ile birlikte oluşan **naturalistik** anlatımın kendisi. XIX. Yüzyıldan itibaren, amprik algılama biçimi ve bunun yansıması olan pozitivistik felsefesi içinde yeniden mitik bir anlatım olup çıkmış; yaşamı yeni bir mitoloji oluşturacak biçimde anlatmaya başlamıştır (*). XIX. Yüzyılda sanatın kar-

(*) Naturalistik bakış tarzına dayanan romanın karşılaştığı bu durum, kuşkusuz, onun yalnızca bir bakış tarzının değil, bu algılama biçiminin sonucu olarak

şı karşıya kaldığı bu durumun daha iyi anlaşılması için, mitik anlatımın genel özellikleri üzerinde durmamız gerekecektir.

MİTİK ÖYKÜLER VE YAZINSAL KURGU: KAFKA VE FAULKNER'İN MİTİK MORPHEME'LERİ ANTI-MİTİK AMAÇLA KULLANARAK ANLATIYA TARİHSELLİK KAZANDIRMALARI ÜZERİNE

Mitoloji ve yazınsal kurgu arasındaki farklılık da roman sorununu anlamak için üzerinde durulması gereken bir konu. Halk masallarında ve fantazyaya ürünlerinde olduğu kadar, Kafka'nın ya da Faulkner'in yapıtlarında da mitolojideki mit'lere benzer bir görünüm vardır. Bu benzerlikten yola çıkan kimi yazarlar, örneğin Cassirer, edebiyatla mit'ler (mitlerdeki, insanın toplumsal yaşamdaki deneyimlerini zihninde tahayyül biçimi) arasında önemli bir fark bulunmadığını ileri sürmektedirler.

Bu düşüncedekilere göre, edebiyatta da tıpkı mit'lerdeki gibi, doğa-üstü olaylardan, insan-üstü karakterlerden sözedene; öyküsünü bunlarla anlatan yapıtlar vardır. Bu tür edebiyat ürünlerinde, tıpkı mit'lerdeki gibi, olaylar ve karakterler bir bütün oluşturmakta; insanlar arasındaki ilişkiler de, insan ile doğa arasındaki ilişkiler de düzenleyici normlar zamanından bağımsız ve değişmez normlar olmaktadır. Mitolojide de durum zaten budur. Dinsel sistemlerdeki in-

ortaya çıkmıştır. Gerçek nedenin, naturalistik bakış tarzından çok, amprik algılama biçimi olduğunu 1870'lerden sonraki bilim-kurgunun da aynı durumla karşılaşmış bulunuşundan anlıyoruz. Gerçekten, dışgerçekliğe realistik ya da naturalistik bir bakışla bakmayan Jules Verne'nin bilim-kurgu romanlarında insan denizlerin altına inmekte, havalarda uçabilmekte, dünyanın çevresinde seksen günde dolaşabilmektedir. Ama bu romanların **insan ile insan** ilişkilerini idraki amprik algılama düzeyinde kaldığı için, Jules Verne yalnızca bilim ve tekniklerdeki gelişme süreci ile yepyeni bir dünyanın kurulabileceğini söylemiştir. Daha o sıralarda bile yaşamın yeni biçimi karşısında bu görüş, artık, yeni bir mitoloji oluyordu. Jules Verne'nin aristokratların ve dakik, hırslı, çalışkan, azimli üst burjuvazinin dışındaki kesimlere ne gözle baktığını görmek için en ilginç yapıtı **Seksen Günde Devriâlem**'dir. Buradaki çalışkan, dakik, her yanı ile yaşamını rasyonelleştirmeye çalışan romantik, saf, namuslu ve aşık bir burjuva tipi ile sarsak, dikkatsiz, sersem, yeteneksiz, emir almadan yürümesini bile beceremeyen hizmetkâr tipinin karşılaştırması çok anlamlıdır. Hindistanlılara, Kızıldere'lilere bakış tarzı ise Aydınlanma felsefesinin ürünü olan çağdaş Batı «kafasının» ne denli **ethnocentrik** olduğunu göstermektedir. Ki, Jules Verne bilim-kurgu, türünün modern öncüsü olmakla da kalmayıp, bu türü insan'a ve dünyaya en doğru bakabilen temsilcisi sayılmaktadır.

san ve dünya tasviri, bu anlamda, mitolojiktir. Metafizik anlatıma dayanan edebiyat ürünlerinde (fictions) de, bu yazarlara göre, mitolojideki mit'lerle aynı algılamının, aynı tasarımın (muhayyilenin), yaşam-deneyimlerinin, aynı tahayyül biçiminin bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir.

Bu düşünceye karşı çıkan düşünürler ise, dünyayı ve insanlar arasındaki ilişkileri algılama ve tavsir etme bakımından edebiyatın ve mitolojideki mit'lerin apayrı şeyler olduğunu söylemektedirler. Mit'lerin ve edebiyatın ayrı ayrı ve birbirinden bağımsız türler olduğunu söyleyen bu yazarlara göre, mit'ler yazılı metin durumuna getirildiklerinde kimi zaman «halk edebiyatı» sayılsalar da, edebiyat ve mitler gerçeklik karşısında apayrı iki anlatım ve tasarım biçimini oluşturmaktadırlar. Bir kere, mitolojideki mit'lere anlatım ve tasarım biçimi bakımından en çok benzeyen edebiyat ürünleri (oyunlar, sinema filmleri için de bu durum sözkonusudur.) bile, mit'lerden ve onların ritüel görünümlerinden farklıdır. Çünkü, yapıtıdırılar; kurgulama ürünüdürler. Bu nedenle, karakterler, olayların gelişmesindeki entrika (plot) ve öykünün form'u formel olarak ya da morfolojik olarak mit'lere benzeseler bile bu tür kurgu ürünleri mit'lerdeki **morpheme**'leri (çeşitli değişikliklerle çeşitli biçimlerde kullanıldıklarında da yaklaşık olarak aynı anlamı taşıyabilen kodlama birimciklerini) kullansalar da, ideolojik ve kozmolojik olarak tümüyle farklıdırılar. Çünkü, mit'lere benzeyen bu **mythomorphic** edebiyat ürünlerinde mit'lerdeki **morpheme**'ler mitolojideki kullanım amacının dışında kullanılmaktadırlar. Mitik-olmayan (non-mythic) bir amaçla kullanılmaktadırlar. Bu nedenle, metafizik kurgular arasında yer alan halk masalları, fantazyaları ya da «uzay operaları» ile mitik anlatım arasında **ideolojik** ve **kozmolojik** bakımdan önemli hiç bir fark bulunmadığı doğrusa da, Kafka'nın **Metamorfozlar**'ı ya da Faulkner'in **Ayısı** bu iki bakımdan mit'lerden ve mit'ik anlatımdan diyametrik bir biçimde farklıdırılar. Biçimsel yönden mitlere benzeyen kurgusal bildirimler (fictional statement) sayılması gereken yazınsal metinlerdir bunlar. Mitolojik varlıklar, ölümden sonra dirilme mitosuna ya da ölümden sonra dirilmenin olmadığı mitolojik bir yargılanma ve ölüm biçimi (pattern) kullanılıyor diye Kafka'nın, Faulkner'in eserlerini mitik nitelikte saymak mümkün değildir. Bunun nedeni, bir kez daha vurgulayarak belirtiyim, mit'lerde ve diğer mitik anlatım türleri olan dinsel öykülerde, halk masallarında ve «popüler bilim-kurgu» ürünlerinde hem insan ilişkileri hem de evren (kozmoz) hakkında ortak ve dural (statik) bir bakış (görüş/vision) temel alındığı halde, Kafka'nın ya da

Faulkner'in eserlerinde ne ortak (yani, yaşanan toplumun **etik**'inin sınırları içinde kalan), ne de dural (yani zaman-dışı ya da insanın müdahale edemeyeceği biçimde Tarihsel zaman boyutunun dışında) bir insan, toplum ve evren anlayışının bulunuşudur. Bunların aşılma istenmesi; anlatımda mitik morpheme'ler kullanılmakla birlikte, anlatıda sunulan dünyaya, insana, evrene, insan ilişkilerine bakışın algılanma biçiminin Tarihsel nitelikte oluşudur. Faulkner'da ve Kafka'da kurgu ürününün iletisinin insan (okuyucu) zihnindeki sonul olarak oluşturacağı işlemin (tazammun edeceği anlamın) Tarihsel nitelikte oluşudur. Okuyucudan, bu iki yazarın, dünyaya, evrene, insanal sorunlara Tarih içinde değişebilen ve insan'ın müdahale edebileceği olgular olarak bakmasını istemekte oluşudur.

Mit'leri ve Kafka ya da Faulkner'da olduğu gibi mit'ik morpheme'leri **anti-mitik** amaçla kullanan kurgu ürünlerini, gerçekliğin kavranış (daha doğrusu tahayyül) biçimi olarak aynı sayanlarla, farklı sayanların görüşlerine de kısaca değinelim.

Cassirer'e göre, mit'ler **mythopoeic** bilinç tarzına denk düşen simgesel bakış tarzının ürünüdür. Buradaki «mythopoeic» kavramı ile ifade edilen, insanların iletişimi (hem gerçekliği algılama ve idrak etme hem de bunu başkaları ile kuracağı iletişimde konu edebilme anlamında) için kullandıkları dil'in büyük ölçüde **ritüalistik** ve **prelogical** karakterde olduğu hipotetik bir kültür-öncesi dönemdeki dünyayı (dış gerçekliği) algılama, düşünme ve anlatma biçimidir. Cassirer'e göre, mit'lerin edebiyattaki öykü anlatmayla hiçbir ilgisi olmadığı söylenebilir. Mit'ler, yaşam deneyimlerinin insan tarafından algılanma (tasarımlanma/imagination) biçimidir. Mit'ler, Cassirer'e göre, öykü anlatmak niyeti ile oluşmuş değildir; dünyayı tasarlama, algılama sırasında ortaya çıkmış anlatımlardır. Ama, daha sonraları ortaya çıkan yaratıcı, şiirsel, metaforik düşüncenin her türü mitiktir.

Cassirer'in bu görüşlerini yanlış bulan Darko Suvin'e göre ise, metaforik düşüncenin mitik anlatımdaki kullanımı ile, anti-mitik anlatımdaki kullanımı farklılık göstermektedir. **Anti-mitik anlatımda** gerçekliği algılamada ve tasarlamaadaki **metaforlar mitik** anlatımdaki metaforlardan çok daha gelişkindirler. Bu metaforlar, bilişsel bir betimlenim sonucunda anlamları sabitleştirilmiş karşılaştırma noktaları kazanmış kodlar durumuna yükselecek kadar gelişkindirler. Poetik metaforlar ve poetik dil, bu nedenle, ancak, mitolojinin bittiği, bitirilebildiği yerlerde oluşabilmektedir. Ya da başka bir deyişle, şiir mitolojinin ülkesinde sürgün vermiştir, ama sürgün verebilmesi mitolojiyi ortadan kaldırabilmesi oranında olabilmektedir.

Darko Suvin'e göre, Cassirer'in herşeyi (bilimdeki, felsefedeki, sanattaki ve toplumsal pratiklerin diğer alan ve motiflerdeki herşeyi) mit ve **mythopoeia** olarak kabul eden; bir mit'in içinde herşeyin herşeyle yer değiştirebildiğini ve herşeyin herşeye dönüşebildiğini ileri süren tezini kabul edecek olursak, gerçekten mit'lerle edebiyat arasındaki farklılığı görebilmesi olanaksızlaşmaktadır. (Bu konuda bkz: Darko Suvin, ss. 31-32'de, Cassirer'in **Essay**'inden, s. 81'den yola çıkılan değerlendirme.) Kısacası, Darko Suvin'e göre Cassirer'in bu savı «Tarih açısından hipotetik, felsefe açısından ideolistik, estetik açısından ise birşey açıklamayan» bir sav olmaktadır.

Cassirer'in II. Dünya Savaşından sonraki Amerikan kültür yaşamındaki etkisi büyük olduğu için onun bu görüşünün epey bir süre geçerliğini sürdürdüğünü, ama günümüzde edebiyat sorunları ile ilgilenenler için eski itibarını yitirmiş bulunduğunu ileri sürüyor bu nedenle Darko Suvin. Ona göre bu görüşün önemli yanlışlığı da, edebiyat incelemelerinde, jenerik ve morfolojik olarak mit'lerle bağlantıları olsa bile, metafizik anlatıma dayanan ürünlerinin hepsinin de mit'ik anlatımla bir tutulmaması gerektiğini farkedememiş oluşudur. Başka bir deyişle, metafizik anlatıma dayanan kurgu ürünlerinin bilişsel bakımdan gelişkin metaforlarla (mit'lerdeki **mythomorphem**'lerin gördüğü işi görüyor bunlar yazınsal metinde) gerçekleştirdikleri anlatımın amacının, mit'lerdeki amacın tam tersine, dünyayı, insanı, gerçekliği kollektif ve değişmez bir bakış içinde değil, Tarihsel bir görünüş içinde anlatmak olduğunu farkedememiş oluşudur. Bu yanlışlığının temelinde ise, Darko Suvin'e göre, Cassirer'in mit'in ne olduğunu yeterince açıklayamaması bulunmaktadır.

Gerçekten, Darko Suvin'in de belirttiği gibi, mit'in ne olduğunu tanımlamak çok zordur. Üstelik, bu karmaşa bugün de sürmektedir. Kabaca söyleyecek olursak, Kültür Tarihçilerine göre mit'in anlamı halk arasında yaygın bir biçimde kabul edilmiş, öğrenilmiş, benimsenmiş bulunan imgeler ve imge topluntularıdır. Etnolojide ise, mit'in anlamı **lejant** ya da **folklore** ile aynı gibidir (*). Ayrıca anlatıya (nar-

(*) Kuşkusuz, etnolojideki bu tanım da eksik bir kabule dayanıyor. Aslında, lejantlar azizlerin yaşamını ya da inanılmaz bir olayı anlatan, ama kuşaktan kuşağa anlatıla anlatıla gerçekliği kanıtlanmasa bile **tarihsel bir temele** dayandığına inanılan öyküler, öykü desteleri, topluluğudur. Bu bakımdan, mit'lerden farklı nietliktedirler. **Folklore** ise, halkın **pleb** (avam) kesiminin oluşturduğu ve dağılgan bir ilişkiler yumağı biçiminde algılanan kalabalığa ait (kendi aralarında belirli bir zümreye, sınıfa ait olma farklılaşması hiç gös-

ration) dayanan öyküler (tale), fantazyaya, halka ait düşler ve vehimler, popüler inançlar, aldanımlar, yalan olduğu bilindiği halde halk arasında anlatılmaya devam eden öyküler de mit'ler arasında yer alıyor kimi tanımlarda.

Edebiyat kuramcılarına göre ise, üç ayrı mit anlayışından söz etmek olanağı var: (a) Cassirer ve izleyicilerinin anlayışına göre mitler kültür- öncesi dönemlerin yaşam-deneyimlerimize simgesel bir bakış biçimidir; (b) Cassirer'in mit'lerle şiirden itibaren tüm şiirsel ve metaforik düşüncenin mitik olduğu yolundaki görüşlerine benzeyen Nortrop Frye'e göre tüm edebiyat eserleri bir tür mit'tir; (c) Son olarak da, Darko Suvin'den yola çıkacak olursak, mit'ler edebiyat ürünleriyle genetik ve morfolojik bağıntıları olan, ama buna karşın edebiyat ürünlerinden farklı tutulması gereken anlatılar, öykülerdir.

Frye'e göre edebiyat ürünleri mit'lerden bir oranda ayrı yapıya sahip olmakla birlikte, mit'ler ve edebiyat ürünleri temelde ortak özelliğe sahiptirler. Hepsi, mit'ler de, edebiyat ürünleri de birleştirici son bir mit'e indirgenebilirler: Kurtuluş mit'i. Geçmişte de, bugün de, gelecekte de edebiyatın ereği insan'ın reel-yaşamda çektiği acılarını karşılığı olarak, kendilerine karşı yükümlülüklerini gerektiğince yerine getiremediği üstün güçlerin birgün yeniden sevgisini kazanarak (Tanrının sevgisine nail olarak) kurtuluşa kavuşacağı mit'ini canlı tutmak olmuştur Yaşanan zamanın reel-toplum yaşamında acılar çeken insanın daha iyi bir yaşam beklentisini içinde barındıran yaşamın bu anlamlandırma biçimi, hemen anlaşılacağı üzere, Tanrı/günah-öncesi İnsan/acı çeken İnsan/acıların karşılığında yeniden Tanrısına yaklaşabilen insan biçiminde hem kapalı bir kozmoloji anlayışına, hem de devreyi bir tarih idrakına dayanmaktadır. Bunun için de ne bilişsel yönden gelişkin sayılabilecek bir düşünme, tasarımı, algılama biçimidir, ne de utopian bir gelecek anlayışına sahiptir. Tersine, **anti-utopian**'dır.

Böyle oluncada, Frye'in edebiyat eserlerinin mit'lerle benzer olduğu ve tüm edebiyat ürünlerinin Hristiyanlıktaki kurtuluş mit'ine

termeden yayılmış bulunan) inançlar, lejantlar, atasözleri, deyişle, masallar topluluğu. 1860'lara kadar **folklore** kavramının yerine **popular antiquities** teriminin kullanıldığını da belirtelim. Bu kavramlarla ifade edilen öyküler, masallar, deyişler vb., demek ki daha çok, amprik dünya içinde yaşama alışkanlığının kazandırdığı sözde bir «sahihlik» taşıyor.

Kurgu ürünleri ise, amprik dünyaya karşı kuşku duymanın ve ona müdahale istek ve umudunun belirmesiyle birlikte ortaya çıkan anlatım türleridir.

indirgenebileceği görüşünü kabul etmek güçleşmektedir. Çünkü bunu kabul edince, edebiyat ürünlerini yaratan sanatçının da kapalı bir kozmoloji ve devreyi bir tarih anlayışı içinde yaşama baktığını, duyduğunu, düşündüğünü kabul etmek gerekmektedir. Bu ise, İnsan'a, yaşanan dönemin reel-toplumunun etik'ini aşarak «gerçekliğin» aslını duyup görebilmekte; yaşamın neden olduğu tüm sorunların, toplumların yalnızca kendi etkinliklerini pekiştirmeye önem verip insan'ın özgürleşmesine karşıt bir tutum içinde bulunmalarından kaynaklandığını sezinleyip anlayabilmekte; kendini aşma özenç ve umudu kazanmakta **sanatın kendi kurallarına göre** yoluna ışık tutabilecek nitelikteki hiçbir yazınsal ürün için kabul edilemez. Yaşamın değişmesini isteyen mit'lerle, yaşamın değişmesini, insanın zaman içinde gelişip kendini gerçekleştirmesini erek edinmiş edebiyat ürünlerinin bir ve aynı şeyler saymak doğru görülmez.

Nitekim, Darko Suvin'in de söylediği gibi, mitler ile edebiyat ürününü birbirinden ayıran en önemli özellik mit'lerin gerçeklik karşısında «temyiz kabiliyetinin tam olmayışı»; ayrıca, entellektüel bir yüklenim ya da sorumluluk altına girmeyi gerektirmeyen kaçınımcı (evasive) bir tasarım (tahayyül) biçimine dayanmakta oluşlarıdır. **Mit'lerin sahihliğini** de, asılsızlığını da, göstermek, kanıtlamak hem olanaksızdır, hem de gereksiz. Mit'ler inanan için inanılabilir; inandırmayanlar için ise inanılmaz şeylerdir. Mit'i kendi «mantıksal» zemini içinde reddetmek de olası değildir.

Mit'le Tarih arasındaki ilişkide de aynı özellikler görülmektedir. Cassirer, Frye ve Suvin'e göre de mit'lerin geçerli bir Tarih kuramı oluşturması olası değildir. Mit'in bir tür Tarih'in idrak olunma tarzı olduğu doğruysa da, bu idrak bilişsel (cognitiye) bakımdan «malül»dür. Çünkü, Tarih'i onun dışından idrak etmek çabasından çok, Tarih'e ilişkin formel bir hipoteze dayanan ve bu hipotezin içine kapanarak yapılan genel ve edebi açıklamalar peşindedir mit'ler. Başka bir deyişle, Tarih'in açıklanması değil, Tarih'e ilişkin formel bir hipotez, formel bir paradigmadır mit'lerin varmak istediği. Yani, mitostur. Mit'ler mitos'lara dönüşerek, mitik anlatımdaki edebî formun yapısal düzenleyici (organize edici) ilkesini oluştururlar (*).

(*) Tarih'i «açıklamak» için değil; Tarih'i, formel bir hipotez, formel bir paradigma içinde yeniden-kurgulamak için yazılagelmiş bulunan «vak'anüvis»lerin tarih bilimi de, mit'ler ve mitoslara dayanmaktadır. Bu konuda, Walter Benjamin'in **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'inden yararlanmak gerekiyor. Benjamin'e göre Tarih'in bu biçimindeki **yanlış idrakinden** kurtulabilmek için; a) Tarih'e «vak'-

Mit'ler, Suvin'e göre, artistik ve edebi tarih alanında da geçerli olamazlar. Çünkü, mit'ler doğayı ve toplumu algılayıp yorumlayışlarında **parascientific** ya da **prescientific** nitelikte bir yorumlama olarak kalmaktadır. Bu nedenle, yaşanan zamanın nasıl bir geçmişin ürünü olduğunu ve gelecek için ne gibi gizlilikler (potansiyellikler) taşıdığını anlamakta; yaşanan reel-dünyanın mistifiye edilmiş «yüzünün» ardında gerçekliğinin ne olduğunu anlamakta yetersizdirler. Eleştirel bir değerlendirme yapamazlar. Yaşanan realitenin idrakında sadece önemli bir **başlangıçtır** mit'ler ve mitik anlatıma dayanan yazınsal formlar. Bu «kısmî» idrak oluşunun yanısıra, mit'lerin yaşanan toplumda (ya da topluluk üyeleri arasında) bir **hissiyat birliğini** dile getirmekte olduğu ise doğrudur. Bu, çok önemli bir noktadır. Çünkü, realitenin tam olarak idrakına elvermeseler de (ya da bu sayede) toplumsal kriz anlarında kozmik bir yakınlaşma hissiyatı oluşturarak toplumun içtutumunun (tesanüdünü/cohesiveness) arttırmasını; böylece, toplumun, karşılaşılan krizi atlatıp ayakta kalmasını sağlamaktadırlar.

Ne var ki, mit'lerin toplumun içtutumunu arttırmaları yaşanan reel-toplum yaşamının işyüzünü açıklayarak insanları içinde yaşadıkları toplumdaki daha gelişkinini kurma yönünde çoşkulandırma amacı-

anüvis» gözüyle bakmayıp, kendi özgürleşimini kendisi için sorun yapabilmiş insan gözüyle bakmak; b) Tarih'i **değişmezlik** olarak gösteren egemen sınıfların bu hilesini farketmek; c) Tarihte bir kez olmuş birşeyin hiçbir zaman, Tarih için yitirilmeyeceği görüşünün de, egemen sınıfların bu hilesi kadar aldatıcı ve yanıltıcı olduğunu anlamak; d) Tarihte bir kez olmuş birşeyin gerçekten yitirilmemesi için, geçmiş'in, kendini özgürleştirerek kendi kefareti (redemption) kendi eylemiyle gerçekleştirebilmiş bir insanlıkça yeniden-yapılanmış olması gerektiğini düşünebilmek; e) tüm bunları yapabilmek için ise, bizi bize anlatmak için değil, bizi baskı altında tutanlara hayranlık duymamızı sağlamak için sürdürülen ve Tarih'i değişmezlik olarak gösteren bugüne kadarki Tarih bilimi yerine bizi bize anlatan ve Tarih'in, bizim olan geçmişimizin içindeki özgürleştirici öğeleri bize öğreten yeni bir Tarih bilimi ve ve Tarihi öğrenme biçimi oluşturmak gerekmektedir.

Bunun yolu ise, **küçük burjuva radikallerinin yaptığı gibi**, geçmiş'i baskıcı-olanlarla ilişkili, hatta bağıntılıdır diye düşünerek öğrenmemek ya da reddetmek yerine, inadına, geçmiş'i öğrenmekten; ama bir **süreklilik-olarak Tarih** biçiminde değil, onun içindeki **değiştirici** öğeleri öğrenerek Tarih'i kendimizin kılmaktan; bizi bize anlatacak olan Tarih'i, baskıcı-olan yanın ellerine terketmekten kaçınarak, onun içindeki değişimleri ve değişim potansiyellerini ortaya koyarak Tarih'i öğrenmekten geçmektedir. (Bkz: Ünsal Oskay, «Walter Benjamin'de Tarih, Kültür ve Fantazyaya Anlayış», **OLUŞUM, Frankfurt Estetik Özel Sayısı**, 43 (9:1981) ss. 4-15'te, s. 6)

nı taşımaktadır. Tam tersine, mit'ler varolan toplumun karşılaştığı kriz anlarında, eldeki verili toplumun «etrafında toplanmayı» amaçlamaktadır. Bu nedenle de, mit'lerden ve mitik anlatım içinde sürdürülen durağan dünya görüşlerinden ilerici programları olan kesimler değil, otoriteryan normların ve verili toplumdaki temel toplumsal kurumların korunmasından yana olan kesimler yararlanabilmektedir (*). Başka bir deyişle, mitler ve mitlerin bize sunduğu dünya tasvirleri, gelecekte erişilebilecek olan yeni bir dünyanın, yeni bir yaşamın (topluluk yaşamının) özendiricileri olmaktan çok, biraraya getirip sinesinde barındırdıkları temel toplumsal normların ve kurumların, toplumdaki kolektif otorite yapısının, bu varolan otorite yapısı içinde oluşturulmuş bulunan yaşama üslûbunun güvencesi olmaya yöneliktir. Mitlerin herbiri ve bir tüm olarak mit'ler tutucu bir işleve sahiptirler bu nedenle. Status quo'nun garantisi olarak işlevlendirilmişlerdir.

Garıptir ama toplumbilimcilerin ve teologlarla felsefecilerin, bu pragmatik işlevleri nedeniyle, «utangaç bir eda» ile de olsa onayla-

(*) Bu sorunu Walter Benjamin çok özel açıklıyor. Tarih'i ve Kültür'ü bir **değişmezlik olarak** anlatan eski tarz felsefeler, tarih bilimi ve halka bu görüşü aşıl原因an resmi ideolojiler (mit'ler/mitoslar), Benjamin'e göre tarih boyunca birbirini «tepeleyip» birbirinin yerini almış bulunan gelmiş geçmiş tüm egemenlerin, egemen sınıfların birbirinin kültürel mirasçıları olmalarına yararmıştır. Şöyle anlatıyor bu «işin» işleyişini ve bu «işin» böyle işlenmesini durdurmak isteyenlerin ne yapması gerektiğini:

«Tüm yöneticiler kendilerinden öncekilerin mirasçılarıdır. Bunun içindir ki, yengi kazanmışlara duyulan sevgi ve hayranlıktan eskisi yenisi tüm yöneticiler yararlanır. Tarihte yengi kazanan olarak kim ortaya çıkmışsa, günümüze kadar süren ve bugünkü yöneticilerin «amân» dileyenlerin başlarına basmakta oldukları zafer resmi geçidinde, ganimetlerde, resmi geçit alayında teşhir edilmiş, edilegelmektedir. Bu ganimetlere kültürel hazineler denilmiştir hep. Bir tarihi materyalist bu kültür hazinelerine uyanık bir tutumla bakar; işin heyecanına kapılmaz; yapılanlara hayranlık duymaz, duyamaz. Çünkü, hiç istisnasız, gözünün önünden geçen bu kültür hazinelerinin kökeni deşşet duymaksızın bakılıp incelenemeyecek bir niteliktedir. Kültür hazineleri denen bu şeyler nasıl barbarlıkla içiçe şeylerse, ganimet olarak çalınmış şeylerin bir sahipten diğerine aktarılma tarzı da barbarlıkla ilintili bir olgudur.»

(Benjamin'in, ölümünden sonra **Charles Baudelaire: Yükselen Kapitalizm Çağında Bir Lirik Şair** başlığı ile bir kitap olarak yayınlanan ve Baudelaire'in «etrafında» XIX. Yüzyılın siyasal ve kültürel yaşamındaki üst-yapı düzenlemelerini anlatmak için kaleme aldığı fragmalar biçimindeki ünlü Arkadlar Projesi'ne epistemolojik bir «giriş» olarak yazdığı **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'deki Yedinci Tez'den çeviri. bkz: Ünsal Oskay, «Benjamin'de Tarih, Kültür ve Fantazyaya Anlayışı», OLUŞUM-Frankfurt Estetik Özel Sayısı, Sayı 43, cilt 9, Mayıs 1981, ss. 8-9 ss. 4-15).

dıkları mitlerin, çok çok eski zamanlarda (insan aklının ürünü olan varlık sürdürme araç-gereçlerinin ve üretim süreçlerinde insanın apayrı bir üretici güç olarak hizmete koşacağı üretim işlemlerinin yönetimine ait bilgilerin henüz çok yetersiz ve ilkel olduğu zamanlarda) bu «varolanı elde tutma» konusundaki hizmeti olumlu karşılanırsa bile, bugünkü toplumlarda mit'leri bu işlevleri nedeniyle olumsuzlamak doğru bulunabilecek bir tutum değildir. Marx'ın, Benjamin'in, Habermas'ın ve daha nicelerinin belirttikleri gibi, günümüzün toplumlarında temel sorun maddi kültürdeki (maddi değer üretimindeki) gelişmelerin hızlı seyretmesine karşılık, manevi kültürdeki (insan'ın özgürleşmesini ve yabancılaşmadan kurtulmasını sağlayacak insanal değerlerin yeniden yaşama yön verecek duruma getirilmeleri konusundaki) gelişmelerin çok yavaş seyretmesi; toplumun «kenarlık yerlerinde» seyredebilmesidir. Toplumların dominant kültür alanlarında ise, bu tür kültür gelişmelerinin negatif bir gelişme (varolanın gerisine doğru yönseme) seyri izlemesidir (*). Bu yüzden, örneğin Darko Suvin'e göre, böylesi bir Tarih döneminde mitleri olumsuzlamak ve insanın toplumsal yaşamında mit'lerin oynadıkları rolün olumlu bir rol olduğunu kabullenebilmek insanlığın ve insanlık kültürünün değersizleştirilmesine (tezililine) katkıda bulunmak demektir. Mit'ler, bugünkü dünyamızda insan aklının ve kültürünün gelişmesine; insan'ın toplumsal realitesini anlamak ve varolan toplumu aşmanın yollarını aramak için umut ve istek duymasına karşı en etkin engeller olarak iş görmektedirler. Bu nedenle, edebiyatın bugünkü görevi, şiirin mitolojiye son vermek için ortaya çıktığı günden beri süren onurlu çizgiyi devam ettirmek; Dünyayı, Doğayı ve insanın insanla ilişkilerini mit'ler gibi, **mytheme**'ler (kültür öncesi düşünme biçimi) gibi algılamamak ve anlatmamaktır.

(*) Şu anlamda burada söylediklerim: pozitif bilimlerde günümüzde **sistemin etkinliğini arttıran gelişmeler** çok hızlı seyretmektedir ama, egemen sınıf olmadan önce tüm toplumu etrafında toplayabilen felsefi açıklamalar, ideolojiler üretebilen burjuvazinin bugün bu yeteneği ve şansı kalmamıştır. 1900'lerden itibaren «psikiyatri» ile düzeltilmesi gereken «insan» yaratmaya başlayan modern toplumların, günümüzde İnsan'a psikiyatri ile de tedavi olunabilme şansı bırakmadığını söyleyenler çıkmaya başlamıştır. Psikiyatri tedavisindeki başarısının, «hastanın» klinik tedavi yöntemleri sırasında hekimin telkinleriyle, «dışarda» yeniden uyumlanmaya değer bir dünyanın varolduğuna inanabilmeleri sayesinde elde edildiğini vurgulayan son yılların bazı psikiyatristleri, son yıllarda psikiyatri alanındaki başarısızlığın nedenlerinin kendi içinde değil, dışardaki geçişen dünyada, bu dünyanın çekiciliğinin kalmayışında aramak gerektiğini ileri sürmektedir. (Bkz: **Partizan Review**, Sayı 3 (1981) ss.

Çağdaş bir edebi metne bakıldığında, metindeki öykünün **Perseus** mitinden devralındığını, bir başka edebi metinde ise, **Orfeus** mitinin bulunduğunu söylemek bu edebi metinlerin günümüz insanı açısından değerli sanat ürünleri olduğunu ileri sürmeye yetmemelidir. Tam tersine, günümüzde insanın kültürel gelişimine olumlu katkılarda bulunabilecek bir edebiyat ürününün dünyayı, insanın özgürleşme ve kendini gerçekleştirme mücadelesini verili toplumların **etik**'inin sınırları içinde (bu **etik**'in ve dural bir dün dünya tasvirini benimseten mit'lerin ve **mytheme**'lerin zihinsel kısıtlamaları içinde) değil; yaşanan toplumsal yaşamın mistifikasyonunu aşabilen geçerli bir kavrayış içinde tasvir edebilme umudu, şevki ve yeteneği kazandırabilmesi gerekmektedir (**).

(**) Roman yazarının bunları yapabilmesi; a) yaşadığı Tarih dönemine kadarki İnsan'ı (mikro evreni) ve onun insansallaştığı evreni (makro evreni) bilmesine; b) bunun için, bilimsel bilgi alanlarından **haberdar** olmasına; c) bilimsel bilgi üretilen alanlardaki yöntembilim sorunlarından ve bu yöntembilim sorunlarının bilim felsefesi açısından ne anlama geldiğinden **haberdar** olmasına; d) çok çeşitli bilimsel bilgi alanlarındaki birbirleriyle yandaş olan ve birbirleriyle karşıt konumlarda olan temel nitelikteki genel kuramlardan ve bunlara «çatı» olan paradigmalardan **haberdar** olmasına; e) bu alandaki **genel** bilgilenmişlik yetenekleri aracılığıyla, kendi çağındaki «İnsan» sorununun ne olduğunu anlayabilmesine hızlı bir dönüşüm çağının yaşandığı bir dönemde ise, eldeki bilgilenme olanakları yetersiz kalabileceği için, sezinelebilmesine; f) anlatımında, «bitmiş» bir kodlama yerine, zaman içinde tekrar tekrar okunduğunda, kendi kuşağının ve sonraki kuşakların metnin anlamsal içeriğini zaman'ın yaşanan anı içindeki gerçeklik açısından gitgide daha «sahih» olarak deşifre edebilecekleri yorumlanabilirliği geniş tutulmuş bir kodlamayı yeğlemesine; g) böyle bir kodlamanın yükleneceği işi kolaylaştırabilecek bir kurgulama yöntemi oluşturabilmesine; h) eserine, «gerçekliği» anlatmakta, «gerçekliği» anlaşılmasını sağlamakta duyuşsal ve ussal öğeleri birlikte kullanarak yaşanan zamanın dış gerçekliği ile yazar arasındaki etkileşime göre elverdiğince gelişkin bir **bişsellik** boyutu kazandırabilmesine; i) tüm bunları kendi sanat dalının hem bilinmekte olan, hem de ilk kez onun kendisinin yaratacağı **estetik** normlarına göre gerçekleştirerek, İnsan'a yaşamdaki anlamının ne olduğunu özgürleşimci **praxis** açısından, günümüzde, **genel anlamda bilimin** olduğu gibi, **özel anlamda İnsan'a ilişkin bilim dallarının** da çok önünde olan **sanatın** diliyle anlatabilmesine, bu anlamı İnsan'a iletebilmesine; j) tüm bunlar için tüm yeteneklerini ve olanaklarını uzun bir sabır içinde harekete geçirmeye çalışmış olmasına karşın, insanlığın o ana kadar geliştirebilmiş olduğu **bilgilenme** ve **iletileme** olanak ve yetenekleriyle, yeterli ve gerçekliğin uygun biçimde kavranamayacak, anlamlandırılmayacak, anlatılamayacak, iletilememeyecek **yeni** bir Tarih döneminin başlangıcı ile -ya da bunun idrakinin başlangıcı ile- karşı karşıya olduğunu görüyor, seziniyorsa sanatsal ürününün odağına **iletişimsizlik sorunsalını** konumlandırmasına; k) bu ko-

İncelenen bir edebî metni değerlendirirken, kısacası, onun hangi mit'i sürdürmekte olduğunu göstermek ve bunu tek başına olumlu saymak yerine, gerçeğin aydınlanmasına ve insan düşüncesinin gelişmesine katkıda bulunabilecek düzeyde hangi mit'i ortadan kaldırmaya çalıştığına ve bunu ne dereceye kadar başarabildiğine bakmak gerekmektedir.

Edebî metnin yaratıcısı olan sanatçı, kuşkusuz, bu zor işi bilim adamından çok farklı bir dil'le ve anlatım tarzıyla yapacaktır. Ama, bu «Akıl Çağında» bile mit'lerin yayılmakta oluşuna karşı birşeyler yapabilmek istiyorsa, mit'leri kültürel bir güç olarak önemsemek; mit'leri ve mitik anlatımı çok iyi bilmek; hatta, bunlar geniş kesimlerce çok bilinen ve ilgi çeken şeyler olduğu için, zaman zaman bunları kullanmak; ama bunların çekiciliğine ve yanıltıcılığına karşı da **normatif, eleştirel ve bilimsel** nitelikte düşünceden başka umut bağ-

numlandırmayı «iletişimsizliği», bir veri olarak kabul ederek sanatını **iletişimsiz** bir «gürültüye» dönüştürmek için değil, tam tersine, insanlığa yaşanmaya başlanan yeni Tarih döneminin yeni koşullarına göre yepyeni **anlama, bilme ve iletilme** yöntemleri bulmak ve geliştirmek sorunu ile karşı karşıya bulunduğunu **iletilmek** amacıyla bir anlatım yöntemi olarak işlevlendirebilmesine bağlıdır. Sanatçının bu tür «güç» dönemlerde kendi sanat dalının «interior»üne çekilmesi **iletişimsizlik** oluşturmak için değil; sanatçının kendi sanat dalındaki o zamana kadar geliştirilmiş ve bu nedenle epey bir süredir toplum genelinde (dışarda) kullanılabilirlik kazandırılmış bulunan, ama «gerçekliğin» yeni görünümünü karşısında kullanılmaz duruma gelen geçersizleşen, hegemonik ideolojinin çarpıtılmış söylem aracına indirgenmiş bulunan verili harcı âlem) dil ya da **iletişim** kalıplarının dışında yeni **dil ve iletişim** olanakları yaratmak amacıyla olmalıdır.

Bu tür dönüşüm çağlarının başlangıcında sanatın kendi «interior»üne çekilmesindeki rasyonel dönüşüm sürecini önlemek isteyen zamanın egemen kesiminin verili dil'i ve toplumda genel anlamda herkese açık tutulan, herkesin **katılması** toplumsal sistemce gerekli görülen tüm iletişim olanaklarını bu amaçla çarpıtılmış, kısıtlandırılmış, durağanlaştırılmış bir yapılandırma içine almasına karşılık sanatın ya da ilgili sanat dalının «interior»ünün daha geniş olanaklar barındırabilmesidir. Aynı durum değişimi önlemek için dil ve iletişim olanaklarını için en başından itibaren kendi reel-dünyasının yaşama üslubunu tüm toplum, sınıf ve katlarına benimseterek; bu amaçla yaygın bir kitle iletişimi alt yapısı kurarak, bilim alanlarındaki projelerinin seçimini ve uygulanma yöntemibilimini saptamaktan başlayıp kitleler için çıkarılan renkli gazetelere, porno yayınlara, şiddet filmlerine, yıldız falı dergilerine varıncaya kadar Tarihin hiçbir döneminde görülmedik derecede kendini «gevşek» görünen bir doku içinde işlikteki disiplin ve etik'i serbest zamandaki yaşama üslubuna da hakim kılan günümüzün modern toplumlarındaki modernist sanatçı için de (hatta, belki de özellikle) söz konusudur.

lanacak birşey olmadığını bilmek zorundadır. Böyle bir sanatçı olabilmek için, aklın özdenliğine ve bilimsel etkinliklerin kültürler-arası geçerliğine inanması gerekmektedir (*). Daha açık bir deyişle, aklına ve düşünce yeteneğine hiçbir etik karşısında sınır koymamakta ısrarlı olmasına; böylesi bir düşünceye ve insanın akıl yetilerine saygı gösterilmesi gerektiğine olan inancını sürdürmesine; İnsan'a ilişkin herhangi bir konuda ya da herhangi bir insanal sorunda, insan'ın özgürleşmesinden yana bir sanatçı olarak, özgürleşimci düşünceye sahip çıkacak hiçkimsenin kalmadığı bir dönemde de olsa, neyin, nereye kadar ve nasıl düşünülmesi ve anlatılması gerektiğine inanıyorsa kendi ufkunu oraya kadar geniş tutabilmesine; reel-yaşamın ona bıraktığı tek mutluluğun mutsuzluğunu dile getirmek mutluluğundan ibaret kaldığı en umutsuz dönemlerde bile, bu reel-yaşamın nasıl oluştuğunu, nereden kaynaklandığını ve nasıl gündelik yaşamımızın geçerli yaşama uslûbu durumuna gelebildiğini, yaşanan yaşamın içinde kendi zamanının insanına tüm çabalarına karşın iletip anlatamıyorsa, daha yetkin olacağına inanmak zorunda olduğu geleceğin insanına iletmek için herşeyi anlatması, haber vermesi gerektiğine olan inancını yitirmemesine bağlıdır. Hiçbir zaman İnsan'ı reel-durumla yetinmeye yöneltmeden ve hiçbir zaman insan'ı karalamadan böyle davranabilmesi durumunda, en zor ve en karanlık dönemlerden sonra bile İnsan'a söyleyebileceği sözü olan bir yazar olarak, Melville'in Moby Dick'teki olanaksız olanaklı kılma serüvenini tüm ayrıntılarıyla insanlığa **haber vermek** için yaşanmış zamanın ötesinden çıkıp gelen «habercisi» gibi, hiç değilse, yani serüvenler için yolu açık tutma umuduna yeniden ve yeniden can vereceğini bilmesine bağlıdır (*).

(*) Bu görüşleri ileri sürerken, Darko Suvin'in David Bidney'in **Myth, Symbolism and Truth** adlı kitabından yaptığı özetlemelerden ve aynı kitabın yirmi üçüncü sayfasından verdiği alıntıdan yola çıkıyorum. (Darko Suvin, a.g.e., s. 35).

(*) Buradaki görüşlerimi ileri sürerken hangi düşünürlerden ve yazarlardan, hangi düşüncelerinden yola çıktığımı belirteyim. Gerçekliğin, insanlara, **yaşanan yaşamın içinde, onlarla birlikte** olarak anlatılabileceği görüşünde Benjamin'den ve Melville'den yola çıkıyorum. Benjamin yitirilmekte olan özgürleşim olanaklarının ancak, tam da onların yitirilmekte olduğu yerde yeniden kazanılabileceğini söylüyor. **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'in ana teması bu, Melville'de, Kaptan Ahab geminin New Bedford'dan denize açıldığı günden sonraki ikinci konuşmasında, gündelik yaşam kavgası içinde çok uzun süreli bir sonu amaç için ilgi duyamayacak olan tayfalara anlayış gösteriyor ve bu seferde de, tıpkı diğerlerindeki gibi tayfaların vazgeçemeyeceği gündelik yaşamın gerektirdiği olağan balına avlarının sürmesi gerektiğini anlıyor.

Bunları yaptığı halde romancı **tüm çabalarına karşın** gerçekliği kendi zamanının insanına iletemiyorsa o zaman, kendi düşüncesine ve söylemine hiçbir sınır konulmasına izin vermeden, geleceğin insanına yönelik bir söylem geliştirmesi gerektiği konusunda ise, Brecht'in, Adorno'nun ve gene Melville'in görüşlerinden yola çıkıyorum.

Brecht, **Faşizm Üzerine Yazılar**'da Nazizmin iktidara doğru yükseldiği günlerde Viyana'da toplanan «burjuva sosyal demokrat aydınlarının» üzüntü ve düş kırıklıkları üzerine yazarken, bu aydınların faşizmi yargılarken faşizmin, kültür yaşamında kendileriyle halkın arasına engelleyici bir eşik koyan burjuva kültürünün zaten ta en başından beri kendi içinde mündemiş bulunduğunu anlamak istemediklerini vurguluyor. (Benjamin de **Tarih Felsefesi Üzerine Tezler**'inde, burjuva sosyal demokratların özgürleşimden yoksun tutulmak isteyen insanların açısından yeni bir değerlendirmeye tâbi tutulmadan ortadaki kültürü toplumun bu kesimlerine düzara yaygınlaştırmak istemesinin, insanlığın kolektif omuzlarına yüklenmiş özgürleşimci olmayan bir Tarih ve kültür anlayışı yükünü daha da artırmaktan başka bir sonuç veremeyeceğini söylemiştir. Bkz: Ü. Oskay, «Benjamin'de Tarih, Kültür ve Fantazy», **OLUŞUM-43** (9:1981), ss. 4-15)

T.W. Adorno ise, 1968'deki bir konuşmasında düşünürün, yazarın kendi düşüncesine hiçbir sınır koymaması, sınırlamayı kabul etmemesi gerektiğini, böyle kendine sınır koymayan bir düşüncenin düşünceye sınırlar koyarak benimsetilen eylem biçimlerini **eylem içinde eylem** diyerek onatıran sözde **praxis**'e oranla, gerçek **praxis**'e çok daha yakın düşeceğini söylüyor. Bkz: Adorno «Resignation», aslının yayınlandığı kaynak, **Wissenschaft, Erziehung, Festschrift Für Ernst Schütte** (Frankfurt, 1969).

Bu kaynakları burada anmaktan amacım, henüz tam biçimlendiremediğim kendi kişisel düşüncelerimin okuyucu için **sınırlandırıcı** bir etkide bulunmasına engel olmak, okuyucuyu, roman sorununa ilişkin görüşlerini yaşadığımız günün koşullarına göre bir oranda da olsun oluştururken, bence çok önemli olan bu kaynaklarla dolaysız ilişki kurmaya özendirmeğidir.

TÜRK MİZAH DERGİLERİ VE KARİKATÜR SANATINDAKİ DEĞİŞMELER

Yrd. Doç. Atila ÖZER*

Bir kuyumcu yanında oyma işçiliği yapan Johannes Gutenberg 1430'lu yıllarda insanlığa büyük hizmet sunacak baskı makinasını hayal ederken: «Ayrı ayrı birçok harf kalıbı hazırlarım. Bu kalıplarla önce bir sayfa oluşturur, onun baskısını yaptıktan sonra harf kalıplarını dağıtır ikinci sayfayı yine bu kalıplardan oluştururum» diye düşünüyordu. Buluşunu yapacağı makina ile sadece yazılar değil de çizgiler, şekiller, fotoğraflar ve hatta karikatürlerin de yayınlanacağını nasıl bilebilirdi ki?

Gutenberg yıllarca kurşun, kalay, antimon gibi metallerle kalıplar yapmak için uğraşırken, ortak olarak yanına aldığı kişiler ona tuzaklar hazırlayıp, paraları ceplerine indirerek bu önemli buluşu sahiplenmişler zavallı Gutenberg hep yoksulluk çekerek yaşamını tamamlamıştır.

Bu olay hiç kuşkusuz basın tarihinin ilk kara mizah örneği olarak belleklerden silinmeyecektir.

Baskı makinasının ilk sahibi gibi, ülkemizde yayınlanan ilk mizah dergisinin sahibi de, bugün yayınlanan mizah dergilerini görseydi acaba o da hayal kırıklığına mı uğrardı?...

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

Bu yazıda Türk karikatür sanatı, mizah dergilerinin gelişimi ve değişimi bağlamında ele alınmaya çalışılacaktır.

Bir zamanlar Hayal, Latife, Kahkaha-Geveze, Gülyüz, Diken, Akbaba, Papağan, Tef gibi isimler verilen mizah dergileri bugün Gırgır, Hıbir, Fıfır, Dıgıl, Fırt gibi ne anlama geldiği pek belli olmayan adlarla satılmaya başlandığında okuyucu sayıları da bir hayli artmış, ister istemez iletişimsizliğin oluşturduğu iletişimin bir başarısı mı sorusunu aklımıza getirmektedir.

Ülkemizde yazılı mizahın ilk dergisi olarak bilinen DİYOJEN, 1870 yılında Teodor Kasap tarafından yayın hayatına sokulmuştur. 183 sayı sonra kapanan Diyojen'in bazı sayılarında imzasız karikatürlere de rastlanmıştır. Diyojen dergisi birbuçuk yıl kadar yaşayabilmiştir. Ocak 1873 tarihinde hükümet tarafından kapatılan bu dergiden sonra Teodor Kasap 5 Nisan 1873'te Çingıraklı Tatar adlı ikinci dergisini çıkardı. «Çingıraklı Tatar pek az devam etti. Kapatıldıktan sonra Teodor Kasap 18 Birinci teşrin 1289 (30 Ekim 1873) de Hayal gazetesini çıkarmaya başladı. Çingıraklı Tatar ile Hayal'de çıkan karikatürler arasında ifade ettikleri espri bakımından bugün de dikkatimizi çekecek çoktur». (İhsan Sungu'nun yazısından. Çeviker, 1986).

دیکھو سائنہ
جمادی الثانی ۱ ربیع الثانی ۱۲۹۲ھ
نمبر ۱۶

مہذبہ، روزنامہ شائع و نشر اولاً اور ...
اصناف اصناف لیسندہ والی انامی ۱۰۰ ...
اطلاعات جو سفردی ۳ ترویج و مواد ...

DİYOJEN: 1870'te haftalık olarak Teodor Kasap tarafından yayınlanan ilk mizah dergisidir.

1873 yılında Latife ve Kamer dergileri, 1874 yılında Şafak ve Kahkaha dergileri, 1875'te Geveze ve Meddah dergileri ülkemizde yayınlanan ilkler olarak kayda geçmişlerdir. Tüm bu dergilerin ortak özellikleri; Diyojen'e benzemeleri ve yabancı asıllı Osmanlılar tarafından çıkarılmış olmalarıdır.

Bir Türk tarafından çıkarılan ilk mizah dergisi Çaylak'tır. Bu dergi 1876'da Çaylak Tefvik adında birisi tarafından çıkarılmıştır. Bir yıl süreyle yayınlanabilmiştir.

II. Abdülhamit 1878-1908 İstibdat Dönemi'nde mizah dergisi yayınlamayı yasaklar. Karikatür Sanatı da Jön Türkler gibi sürgün yaşamına başlar. Jön Türk hareketi özellikle karikatürü güçlü bir silah olarak görmüş ve bunu hayata geçirmiştir. Jön Türklerin çıkardığı başlıca süreli mizah yayınları şunlardır: Hayal (Londra, 1895) Bebe-ruhi (Cenevre, 1898), Pinti (Kahire, 1898), Davul (?, 1900), Dolap (Folkestone, 1900), Tokmak (Cenevre, 1901) v.s. (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi)

1908'den sonra çıkan mizah dergilerini üç grupta değerlendirmek doğru olacaktır. Birincisi Rum ve Ermeni yurttaşlarının çıkardığı «Diyojen» dergisi anlayışıyla yayınlanan dergiler. Bunların en tipik örneği; «İncili Çavuş». İkincisi; Türklerin çıkardığı dergiler. «Eşek», «Boşboğaz ile Güllabi» gibi... Üçüncü grubu ise hazırlık dönemini Avrupa'da geçirmiş dergiler olarak toplayabiliriz. Bu grubun en önemli dergileri «Kalem» ve «Cem» dergileridir.

Artık dergilerde yayınlanan karikatürler imzasız değildir. Çizgiler yavaş yavaş kişilik kazanmaya başlamıştır. Bu imzalar içinde en çok dikkati çeken «Cem» adıdır. Cem kendini Fransa'da yetiştirmiş ve ustalaşmıştır. Önce Kalem sonra da Cem adını verdiği dergilerinde batı anlayışına uygun sanatıyla istibdat dönemini eleştiren güçlü bir çizir olarak anılmaktadır.

1908 sonrası, Anadolu basınının da ortaya çıktığı bir dönemdir. II. Meşrutiyet'le birlikte sadece İstanbul'da değil Osmanlı Devleti'nin birçok bölgesinde gazete ve dergiler çıkmaya başlamıştır. Anadolu'da çıkan süreli yayınların bazıları birkaç sayfasını mizaha ayırmış olmakla beraber sadece mizah ile ilgili yayınlar da bulunmaktadır. İzmir'de yayınlanan «Edep Yahu (1908), Kukuruk (1908), İğne (1910) ve Tokmak (1910), Gaziantep'te yayınlanan Palyaço (1908), Trabzon'da yayınlanan Serkaz (1911), Girasun'da yayınlanan Kavlak (1912), bu nitelikteki gazete ve dergilere örnek olarak gösterilebilir (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi).

بر سه‌لی سی (۱۰۱)
 کتبا سی (رسالت)
 ایتیمون دیت
 ویشتره لایکون
 بیس جیدیه
 پراختمسی
 برتر و شنه در
 لی و اوج لایک
 یه ویداعلانیه
 سه رتدن ۳ مواد
 سار دیک - طرس
 اونا غره بی ایدور

اشوغتره هنده ایی دده
 ندر اونور اداره خانه
 وده هه سی غلطه
 بیکی جایی جوزیم
 مدرسه سوفا غنه
 ۱۵ تورک
 اونه سی بر
 یاسود ملی اوج
 تورک و سنن اعتبار
 اوقا یونان اجری
 برالمش اولان...

CINGIRAKLI TATAR : 5 Nisan 1873'te Teodor Kasap tarafından yayınlanan ikinci mizah dergisi. Haftada iki kez dört sayfa olarak çıkmıştır.

I.Dünya Savaşı sonrası dönemde ülkemizde yayınlanan mizah dergilerini iki grupta değerlendirmek olasıdır. Milli mücadele yanlısı ve bunun karşıtı görüşü benimseyenler... Sedat Simavi İstanbul'da olmasına rağmen Ankara hükümetini destekleyen mizah dergilerinin sahibi olmakla ün kazanmış genç bir gazetecidir. 1916 yılında Hande'-yi, 1918 yılında Diken'i, 1921 yılında Gülyüz'ü çıkarmıştır. 14 Ağustos 1923'e kadar süren yayını boyunca Gülyüz, halkın Milli Mücadelesini hep desteklemiş, onların moral kaynağı olmasını başarmıştır. Refik Halit Karay, padişah yanlısı tutumuyla Atatürk'e karşı bir kadro oluşturarak 1922 yılında Aydede adında bir mizah dergisi yayınlamıştır. Aydede'nin karikatüristi olan Rıfki, Türk ordusunun, Atatürk'ün, Anadolu erlerinin aleyhine, Yunan askeri lehine karikatürler çizebilmiştir (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ans.)

Kurtuluş savaşı kazanılınca Aydede'nin kadrosunda bulunan yazar ve çizerler yurt dışına kaçarlar, Aydede kapanır. Daha sonra Yusuf Ziya Ortaç ile Orhan Seyfi Orhon aynı kadro ile bir başka dergi yayınlarlar. Adı Akbaba olan bu dergi, Aydede'nin bir benzeridir. Akbaba, Türk mizah tarihinde en uzun ömürlü dergi olarak yerini alacaktır. Dönemin iktidarlarının paralelinde yayınlarıyla kahvelerin ve berber salonlarının devamlı dergisi olma özelliğini koruyacaktır.

بو غزته نك منخستى بوغز وند
اوك جى دى نك نك سدد
ومتدارى اعتبارله دو

مشره راهبون بوخه اجرى
منه اولور

لطيفه

بوغزته هنده دردمه چمار ادرنى
بلسطل جوارى نك نك نك نك
مصطفى افندى صاحبه سدد

بوخه اجرى و برلسا من كا نك
قول اولنماز

عبرت آميز اكنجه واضعكيه وارغزته دور

LATİFE : 1873 yılında Zakarya Beykozliyan tarafından haftalık olarak yayınlanan mizah gazetesidir.

Cumhuriyet döneminde ülkede basım-yayım alanında büyük değişiklikler gözlenmiştir. Arap harflerinin yerini latin alfabesi almıştır. Tüm ülke halkı okuma yazma öğrenmektedir. Doğaldır ki yeni yazı ile yayınlanacak dergi ve gazetelerin okuyucu bulması güçtür. Bu yüzden 1928 yılında yayınlanan Kahkaha, Babacan adlı mizah dergileri ancak birer sayı yayınlanabilmiştir. Ancak bu dönemin getirdiği bir avantajdan Cemal Nadir yararlanmasını iyi bilmiştir. Latin harflerle yayınlanan ve birden bire okuyucu yitiren bir gazete Cemal Nadir'den günlük karikatürler çizmesini ister ve bir anda Cemal Nadir'in çizgileri tanınmaya başlar. Cemal Nadir okumanın güç olduğu günlerde az yazılı tipleri ve hiç yazısız Dalkavuk, Akla Kara, Dede ile Torun tiplerleriyle karikatüre beklenmedik bir etkinlik kazandırır.

Cemal Nadir esnaf memur, emekli, ev kadını, tüccar, tefeci, seyyar satıcı, köylü gibi toplumun bütün tiplerini yeni giyimleri ile karikatüre kazandıran zengin bir kolleksiyon oluşturur. Batı görünümlü Cumhuriyet toplumunun ilk karikatürlerini çizen Cemal Nadir, giyimde aşırılığa giden hoppa, züppe, mantar topuklu tipleriyle de bu evrenin komiğini yakalamış olur (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ans.).

1930'lu yıllarda Akşam gazetesinde günlük karikatürler çizen Cemal Nadir, sanatını gazetede sürdürürken, dergilerde de Ramiz adı sıklıkla görülmektedir. Cemal Nadir ve Ramiz karikatür sanatının Türkiye'de yayılması ve sevilmesine değerli katkılarda bulunmuşlardır.

Türk mizah tarihinde defalarca kapanıp yeniden açılan, en uzun ömürlü mizah dergisi Akbaba 29 Nisan 1933'te yeniden yayın hayatına katılmıştır.

1934-1948 yılları arasında aralıklarla çıkan bir dergi de Karikatür'dür. Karikatür, Sedat Simavi'nin çıkardığı bir başka dergidir. Sî-mavi, Hürriyet gazetesini çıkarınca tüm gücünü bu gazeteye vererek diğer yayınlarını kapatır ve Karikatür de bu bitişten nasibini alacaktır.

İkinci dünya savaşı yıllarında savaşa girmeyen Türkler, savaşın etkilerini tümüyle yaşamış ve karikatür sanatçıları da bu etkiyle çok önemli bir savaş karikatürü yaratmışlardır. Karikatür, Akbaba, Amca-bey gibi dergilerin yanısıra Köroğlu, Köylü gibi halk tipi dergiler köy kahvelerine kadar girmiştir. Bu dönemde 34 karikatür albümünün yayımlanması, o güne kadar karikatür sanatına karşı görülmedik bir ilginin belirtisi olmuştur.

نسخه‌سی : هر برده ۷ بییق غروشدر .

ساحب امتیاز و مدیری : سدادسی‌ای

آرمانه شراطیل : حاکم هائییه تک هر طرف ایچون سنه لک ۳۰۰۹ ، آلتی آلتی ۱۱۰ ، اوچ آلتی ۶۰ نروددر . حاکم اجنبیه ایچون سنه لک ۳۰۰ آلتی آلتی ۱۷۰ غروشدر . اوچ آلتی بوقیور .

دیکن

یوسر : ۴۰ — ۲۹ کانون آلتی ۱۳۳۵

ناشری : دیکن نشریات مؤسسه‌سی

اداره‌خانه : دوسماتده نورمائییه دایره‌ی نصوصه تلفون نومروس : ۱۹۶۹ ، خانه به عالم هر روز خصوصات ایچون صاحب امتیازده حراجهت اولتور . روح ایڈیشن اولوق ایله ایلهز .

DİKEN : 30 Ekim 1918 tarihinde Sedat Simavi tarafından yayımlanmaya başlayan Diken önemli dergilerdendir. İki yıl süreyle yayımlanmıştır:

اداره خاھىسى :
بكاوغلنده تلوغرى بولمە

اسمى

مدیر بولمە

سیاسى ادبى مەدور خىراج جموعەسى

L'edilice de la Constitution

Vandez-vous respecter moins fort, non de bien

ياواش نەس آلەك باھو !

CEM : Ünlü çizer Cem Cem tarafından haftalık olarak yayınlanmıştır.

Flamada «Yaşasın Meşrutiyet», lejandda ise «Yavaş nefes alın yahu...» yazmaktadır.

25 Kasım 1946'da ilk sayısı yayınlanan Markopaşa dergisi o güne kadar yapılmış mizahın daha değiştiğini sergilemesi açısından önemli kilometre taşıdır. Markopaşa en etkili siyasal gülmeceyi oluşturma iddiasını taşımaktaydı. Sabahattin Ali, Aziz Nesin, Rifat Ilgaz'ın yazılarının yanında Mim Uykusuz, karikatürleriyle dikkati çekiyordu. Akbaba'ya yönelik mizah okuyucusu birdenbire Markopaşa satın almaya başlıyor ve o güne kadar yaşanmayan bir ilgi ve satış gücü kazanıyor. Bu dergiyle yeni karikatürcüler de kendilerini göstermeye başlıyor. Kısa zamanda 60.000'e ulaşan Markopaşa tirajı, okuyucu ile birlikte karikatür çizenlerin sayısını da artırıyor. Orta kuşak diye adlandırılan bu çizerler; Selma Emiroğlu, Semih Balcıoğlu, Turhan Selçuk, Nehar Tüblek, Ali Ulvi, Ferruh Doğan, Altan Erbulak, Bedri Koraman, Oğuz Aral, Mıstık, Yalçın Çetin, Tonguç Yaşar, Eflatun Nuri, Suat Yalaz, Hüseyin Mumcu, Sururi, Şadi Dinç-çağ ve Nihat Bali'dir.

1950-1960 yılları arasındaki çok partili dönemde yayımlanan Tef dergisi yazar ve çizer yönünden orta kuşağın çalışma alanını genişletmiştir. Karikatürcülerin bu dönemde çizimleri farklılaşmaya başlamış, üslup arayışları artmıştır. Artık çizerler yabancı yayınları ve çizerleri daha yakından izleyebilmektedirler. Savaş sonrasında Amerikan çizerlerinin kullandıkları «ıssız ada» karikatürleri, Fransız çizerlerin kullandıkları «kara mizah» ve «gerçeküstü» anlayıştaki karikatürler Türk karikatüristlerinin de çalışma konuları içine girmiştir. Yazısız karikatür çizimi de iyiden iyiye yayılmış ve benimsenmiştir.

İstanbul'da toplu taşımacılıkta bir yeniliğin görüldüğü ve halk tarafından taşıta DOLMUŞ adı verildiği sıralarda, Dolmuş adında bir de mizah dergisi yayınlanmıştır. Dolmuş, daha sonra yayınlanan Taş, Karikatür, ve ardından Taş-Karikatür o dönemde önemli izler bırakan dergiler olmuşlardır.

Anadolu Üniversitesi Karikatür Kulübü'nün davetlisi olarak Eskişehir'e gelen tanınmış çizer Nehar Tüblek, üniversitede yaptığı konuşmada yukarıda sözünü ettiğimiz döneme kadar Türk karikatürünün iyi bir gelişim gösterdiğini savunurken o günlerde Il Travaso adlı İtalyan gazetesinde yayınlanan bir haber bizi şoke etti diyor. «Bu haberin başlığı aynen şöyleydi: ARAKÇI TÜRKLER!... Böyle bir suçlama ağırmıza gitti. Yazının tümünü tercüme ettirdik. Diyordu ki yazıda; defalarca ikaz etmemize rağmen Akbaba dergisi sahibi Yusuf Ziya Ortaç, bizim karikatüristlere ait karikatürlerden kopye ettirerek

kendi eserleriymiş gibi karikatürlerimizi dergisinde yayınlamaktan vazgeçmiyor. Üstelik altlarına Türk karikatüristlerin imzasını da atmalarına izin veriyor. Türk karikatüristler, imzalarınızı lütfen atmayınız, rica ediyoruz... Defalarca yolladığımız mektuplara cevap vermedi ve bu işi ısrarla sürdürmesi nedeniyle şimdi bu başlığı kullandık diyorlarmış.

Araştırdık ki, öğrendik ki italyan gazetesi doğruyu yazıyor. Yusuf Ziya özellikle güzel kadınlı karikatürlerin satışta yararlı olacağı düşüncesiyle bunlar gibi çizeceksiniz diye karikatüristlere baskı yapıyor. Ama ne bilsin italyanlar Türkiye’de bu karikatürlerden başka karikatürlerin de yayımlandığını. Derken efendim, 1957 yılında Edinburg Festivali nedeniyle bir karikatür yarışması düzenleniyor. Dünya Gazetesi bir yarışma açacak bu yarışmada seçilen en iyi karikatürler Edinburg’a gönderilecek. Dünya gazetesi görevini yaptı, yedi arkadaşımızın karikatürleri (ben de dahil) gönderildi. Bekleriz, bekleriz bir haber yok. Festival biteli bir yıl oldu. Bugünkü gibi haberleşme olanakları yok. Gazetelerin Avrupa büroları yok. Efendim, öğrenemedik festival sonuçlarını. Sonra Dünya gazetesi Yazı İşleri Müdüründen öğrendik acı haberi: İngiliz Festival Komitesi, gönderilen karikatürlerin Türk karikatüristleri tarafından çizilemeyeceğini, başka bir yerden kopye edilmiş olabileceğini bildirmişler.

Demek ki Il Travaso’nun yazısını onlar da okumuş ve bu hükme varmışlar.

Ama daha sonra bizler yılmadık, yarışmalara karikatürler gönderdik. Bir yıl sonra İtalya’nın Bordighera kentinde yapılan yarışmada bir arkadaşımız ödül kazandı. Daha sonra bir başkası, sonra bir başkası aynı yarışmada ödül kazandı. Bir arkadaşımızın karikatürleri Il Travaso’da yayınlanmaya başladı. Sözümüzü geri aldık. Türk karikatüristleri için söylediğimiz söz yanlış imiş, deyip gerçeği kanıtlanmış olduk. Şimdi artık Türk karikatürü bütün dünyada tanınıyor.»

1960-1970 yıllarında karikatür sanatında ve mizah dergilerinde bir durgunluk göze çarpar. Birçok çizer reklamcılık ve çizgi film işlerine yönelir. O günlerde yayını sürdürülen Akbaba bazı çizerleri kadrosuna alıp çizgi ve içerik yönünden en iyi yıllarını yaşar. Yusuf Ziya öldükten sonra Akbaba çeşitli ellerde bir süre daha yaşamını sürdürmüşse de bir daha açılmamak üzere kapanmıştır.

Bu döneme kadar yayınlanan mizah dergilerinde görülen genel özellikler şunlardır:

Tef dolmuş

Karikatür

Demokrat Parti döneminin bu önemli dergileri, yeni karikatürcülerin yetişmesini sağladıkları gibi, yeni bir mizah anlayışının da başlamasına öncülük etmişlerdir.

- a) Çoğunlukla haftada bir yayınlanmışlardır.
- b) Yazılı mizah türlerinin yanında karikatürler daha az yer tutmaktadır.
- c) Karikatürlerde «lejang» denilen alt yazılar çokça görülmektedir.
- d) Baskı tekniği olarak Tipo kullanılmıştır.
- e) Siyah-beyaz karikatürlerin yanı sıra çok renkli karikatürler de görülmeye başlamıştır.
- f) Akbaba hariç uzun süre ömürlü olmamışlardır.
- g) Genelde yönetimle uzlaşmayan bir tutum sergilemişlerdir.
- h) 1928'e kadar arap harfleriyle, daha sonra latin harfleriyle yayınlanmışlardır.
- i) Genel olarak her kesimden kişilerin alabileceği bir fiatla satılmışlardır.
- j) Bu dergilerdeki karikatürlerin işledikleri konular;

- Belediye sorunları
- Toplumsal yaşam
- Batılılaşma
- Ekonomi
- Basındaki çekişmeler
- Kadın ve Kadın-Erkek ilişkileri
- Savaş ve Barış
- Politika
- Eğitim
- Fantazi, olmuştur.

1970 yılından sonra Türkiye’de görülen yapısal değişme yeniden hareketli yılların başlangıcı olur. Kırsal kesimden kentlere büyük bir göç başlamış, TV yaygınlaşmış, gazeteler ofset tekniği ile hem daha kolay, hem daha hızlı, hem de çok renkli olarak basılmaya başlamıştır. Kır-kent insanı karışımı gecekondu mahalleleri oluşmuş, karma kültürün etkisiyle büyük kent sokaklarında içli köfte, döner kebab, lahmacun satışları, arabesk müzik, şarkıcı-türkücü filmier ortaya çıkmış, bu yaşantının çelişkisinden yeni bir mizah anlayışı oluşmuştur.

Bu anlayıştaki mizahı «Gırgır» adında bir dergi sahiplik etmiştir. Gırgır dergisi, Gün gazetesinin bir sayfası olarak işe başlamış daha sonra bağımsız bir dergi haline dönüştürülmüştür. Oğuz Aral yetiştirdiği genç karikatürcülerle söze, sözcük oyunlarına dayanan çarpık kentleşmenin yarattığı arabesk tiplerini ,okul yaşamının, TV dizilerinin, reklam kampanyalarının, sporun, sinemanın, çoğunlukla çizgi roman biçimiyle alayından üretilen güncel bir mizah yarattı. Gırgır mizahı, toplu olarak hazırlanan mizah gazeteciliğinin bir örneğidir (Doğan, 1948).

Türkiye’de o güne kadar görülmemiş şaşırtıcı sayılara ulaşan tirajı, Gırgır’dan sonra Fırt, Çarşaf, Çivi, Mikrop, Gümgüm, Limon gibi benzer anlayıştaki dergilerin yayımlanması için yeterli sebep olmuştur.

Günümüzde Gırgır, Çarşaf, Limon, Hıbrı, Pişmiş Kelle, Fırt, Fır-fır, Avni, Dıgıl, Çingar adında birbirinden kalın çizgilerle ayrılmayan, dergiler yayınlanmaktadır. Hiçbir dönemde bu kadar çok sayıda dergi birarada yayınlanmamıştır.

AKBABA : En uzun ömürlü mizah dergisi.

Gırgır; kadrosunun büyük bölümünü kendi okuyucusu içinden çıkarmış, okuyucularının gönderdiği karikatürleri yayınlamış, en önemlisi dışardan karikatür gönderen okuyucusuna ücret ödemiştir. Küçükten büyüğe, ilkokul öğrencisinden üniversite mezununa kadar her kesimden kişiyi hedef kitlesi seçen ve bu nedenle tirajını sürekli yükselten bir kimlik kazanmıştır.

Gırgır ve benzeri dergilerin en çok eleştirildiği nokta, ayrı imzaları bulunmasına rağmen aynı çizgi anlayışının baştan sonra hakim olduğudur. Özellikle bu dergilere karikatür çizen kuşaktan bir önceki kuşağın temsilcileri eleştiricilere öncülük etmektedirler.

Ferruh Doğan: «Bugün mizah basınıımıza egemen olan Gırgır anlayışı tek tip bir çizgi biçimi ve anlatımı getirmektedir. Birbirine benzeyen çizgilerle çok sayıda genç karikatürcü aynı yolda tıkanmış kalmıştır».

Nehar Tülek: «Gırgır dergisi, amatör sayfası hariç, bir doğrultuda çizgiye sahiptir. Oradaki yönetici kendi çizgisine uyan karikatüristleri oraya getirmeye çalışıyor. Bu bir hatadır. (Ben arzu ederdim ki) Gırgır gibi çok satan bir dergide çok ayrı çizgilerin de olması lazım».

Marko paşa

Çiğdem paşası... Marko paşa... 1911... 1912...

Pamuk Prosesi
Enxebel doğurdu

ZULMÜN ABAD OLANI AHIRI BERBATOLUR

Geçmişte bugün
Geçmiş zaman olur ki
hayali melek etmez

Ah o koca öküz!

MARKOPAŞA : Tirajını 60.000'e kadar çıkarmasını bilen çok satışlı ilk mizah dergisi.

Ali Ulvi: «Kendilerine göre bir tür geliştirdiler, ama bence bu arkadaşların içinde karikatür sanatını temsil eden kimse yok».

Raşit Yakalı: «Mizahı hafife alıp çok kolaycı ve ilk akla gelen şeyleri -ayıptır, müstehcendir- demeden, kendi kendilerini eleştirmeden sırf imza ya da para uğruna çiziktiriveriyorlar. İşte o devde kulak birkaç kişi mizahı yozlaştırıyorlar».

Semih Balcıoğlu: «Öncelikle yapılan hep yerel mizahtır. Evrensel mizahın dergilerde yüzde oranı çok az. Ayrıca piyasadaki mizah dergilerinin sayfa düzeni eski Gırgır gibi. Hepsini birbirinin modeli. Karikatür bir ülkenin sınırları içine hapsedilecek kadar küçük bir sanat değildir».

Diğer taraftan bugün piyasada satılan dergilerde çizen bu çizgilerin sahipleri de kendilerini savunuyorlar...

Hasan Kaçan: «Bizden önceki karikatüre baktığımda, tamamen taklitçilik, başka sanatlarda sürmekte olan Batı taklitçiliği görüyo-

rum. Bugünkü dergilerde bu taklitten vazgeçip kendi çizgimizi, kendi kimliğimizi araştırmaya ve sorgulamaya başladık... Aynı dönemin insanları olduğumuz için karikatürlerimiz de benzeşecektir. Bundan doğal birşey olamaz».

Mehmet Çağçağ: «Akbaba döneminden iki karikatür gözümün önüne geliyor. Birisi bugünün politik mizahı, ikincisi de insanın kendi içinde yaşadığı çelişkileri, doğrudan insanı ele alan karikatürler. Burada politik olan bugünkünden çok farklı değil, ama insanla ilgili olanda büyük değişim oldu. Karikatür evlere, gecekondulara, hayatın içerisine giriyor. Sokaktaki insan görülüyor. Karikatürcüler geldikleri yeri, iyi tanıdıkları yeri anlatmaya başlıyorlar».

Tuncay Akgün: «Politik hayatın gündelik hayata yansımaları detaylarda ortaya çıkmaya başladı. Bu çok büyük bir zenginlik getirdi. Türk Karikatürü yepyeni bir açılım kazandı».

Kemal Gökhan: «Bu kadar kitleselleşmiş bir şeyden söz ediyoruz. Burada yanlışların gözardı edilemeyeceğine, buna rağmen çok büyük bir kitleyle buluşmanın yaratacağı birlikte hareket etme duygusu son derece önemli bence. Bu duyguyla 900.000 insan bu dergileri her hafta alıyorsa, bu çok önemlidir».

1970'li yıllarda Gırgır'la başlayan ve daha sonra dergi sayısında bir patlama oluşturan bu son dönem dergilerinin özellikleri şunlardır:

- a) Dergilerin hemen hepsi aynı çizgi anlayışıyla çıkmaktadır.
- b) Ofset baskı tekniği ile yayınlanmaktadır.
- c) Bazı dergilerde çok renkli kapak ve iç sayfa karikatürlerine rastlanmaktadır.
- d) Tüm dergilerin sayfa düzenleri birbirlerine benzemektedir.
- e) Lejand yerine konuşma balonları kullanılmakta, hemen hemen yazısız karikatüre yer verilmemektedir.
- f) Çizgi roman ve bant karikatür sayısında sürekli artış görülmektedir.
- g) Tüm dergiler okuyucular için bir sayfa ayırmaktadırlar.
- h) Bazı dergilerde karikatür sanatına ilişkin öğretici bilgiler yer almaktadır.

FİYAT:
800 TL.
30 KASIM 1990
CUMA
SAYI: 952

GIRGIR

KENDİ HALİNDE BİR MİZAH DERGİSİDİR

Haftalık Hastalığınız

SAYI: 247 700.- TL.- (KDV DAHİL)

LİMON

(Mantıksızlıkta bizim işimizdir.)

HİBİR

DİĞİL

Fiyatı:
800 lira
(KDV içinde)
Perşembe
günü çıkar

Sayı: 83

Bütün zamanların en diğil çizgi roman dergisidir

29 KASIM 1990

SAYI: 54
YIL: 19
Fiyatı: 800 Lira
KDV dahil
1 ARALIK 1990 CUMARTESİ

AVNİ

ONDOKUZ YILLIK YENİ MİZAH DERGİSİZ

ı) Yazısız olarak anlaşılabilir karikatürler bile yazılı hale getirilip anlaşılabilirliği iyice kolaylaştırılmaktadır.

j) Küfürlü, argolu konuşmalara fazlaca yer verilmektedir.

k) Genellikle bir baş çizer ya da birkaç kişiden oluşan grup, yönlendirici olarak yer almakta, çizerler özgür bırakılmamaktadır.

l) Politik, sosyal, kültürel konuların en basitinden ya da ayrıntılarından espri türetilmektedir. Fantezi üzerine kurulu senaryolar oluşturulmaktadır. Çirkinlikler, iğrençlikler konu olarak boyutlarını alabildiğine zorlamaktadırlar.

SONUÇ

Bir tarafta haftalık dergilerdeki karikatürlerin temsilcileri diğer tarafta sergi ve yarışmalardaki ya da günlük gazetelerdeki taban tabana zıt anlayıştaki karikatürlerin temsilcileri sürekli tartışıyorlar. Bu tartışmalar olacaktır ve olması da gerekmektedir. Ancak tüm bu dergilerin aynı anlayışla çıkmalarını sürdüreceklerini savunmak dergide çalışanlarca da doğru bulunmamaktadır. Ciddi bir tıkanma tehlikesi gün geçtikçe yaklaşmaktadır. Bu nedenle daha şimdiden bazı dergilerde küçük te olsa ayırıcı özellik sahibi olmak için çaba gösterildiği gözlenmektedir. Esasen dergi sayısının çok olması, okuyucu sayısını çoğaltmamıştır. Okuyucular da çizerler gibi daldan dala dergi değiştirmektedirler. Önemli olan kalıcı olmayı başarabilmektir.

KAYNAKÇA

- Balcıoğlu, Semih. Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü. T. İş Bankası Yayını, Ankara, 1983.
- Çeviker, Turgut. Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları, İstanbul, 1986.
- Çeviker, Turgut. Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü I. Adam Yayınları, İstanbul, 1986.
- Doğan, Ferruh. «Türk Karikatürü» Cumhuriyet Gazetesi Kitap Eki, İstanbul, 1984.
- Öngören, Ferit. Cumhuriyet Dönemi Türk Mizah ve Hicvi. İş Bankası Yayını, Ankara, 1983.

- . Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları, İstanbul, 1984.
- . Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. İletişim Yayınları. İstanbul, 1986.
- . «Türkiye Dosyası -Karikatürümüzde Yeni Çizgi» Varlık Dergisi, s: 995 İstanbul, 1990.

REKLAMI TEORİLEMEK

Öğ. Grv. Ali Atıf BİR*

**Teori 'Yaratmak
Tanrının İşi Değildir.
S. W. Littlejohn (1989)**

Teorilemek insan faaliyetlerinin en önemlilerinden biridir. Günlük yaşantımızda çoğu zaman geçmişini anlamaya bugünü değerlendirmeye çalışır, geleceğe ilişkin çıkarımlar yaparken, işin gerçeği, dünyayı bugünü ve yarını teorilemeye çalışırız. Birçok sosyal bilimcinin de kabul ettiği gibi yaşamımızı sürdürmemiz birey ve toplum olarak fiziksel ve sosyal dünya hakkında doğru teoriler çıkarmamıza bağlıdır.

Teori üretme süreci hiç de sanıldığı gibi gizemli, sihirli bir süreç değildir. Çoğu kez bu süreç sanıldığından daha fazla önemsenir, korkulur, uzak durulur. Yaratılan bir teori sanki kutsal bir kitapmış gibi, onun hakkında konuşulmamaya, dokunulmamaya çalışır. Bir yandan teoriye gizemli bir atmosfer yaratılırken bir yandan da günlük yaşantıyı açıklamaya çalışan varsayımlar geliştirilir. Hem de onların birer küçük teori oldukları bilinmeden.

Geçmişten günümüze uzanan «atasözleri», sağduyuya dayalı günlük teorileme çabalarının en güzel ve özgün örnekleridir. Ancak biz

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

Türklerin teori yaratma konusunda atalarımız kadar başarılı olduğu söylenemez. Osmanlı'dan Cumhuriyet'in bugününe, sosyal bilimler alanında teorilemeye ve test etmeye yönelik yaklaşımın çok az bilimadaminca kabul görmesi, teorileme geleneğinin yerleşmemesine neden olmuştur. Teori geleneğinden yoksun bir Türk Ulusu da insan ilişkilerini ve sosyal olayları dedelerinden kalma «atasözleri» ile açıklama ve anlam yaratmaya zorlanmakta, lafla peynir gemisini yürütmeye çabalamaktadır. Ulaşılması mümkün görünmeyen teori, üstüne üstlük bir yandan da günlük konuşma ağında «teori parçalamak», «çok teorik», «teorisi iyi de pratikte allahlık» gibi anlatımlarla «mundar»laştırılmaktadır. Teori geleneği olan toplumlarda, teori geleneği yerleşmiş bilim dallarında çalışan bilimadamlarının çoğunun bu konuyla ilgili olarak gönderme yaptıkları kişi Kurt Lewin'dir. İletişim alanında çalışan araştırmacıları oldukça etkilemiş olan, Gestalt Psikolojisi'nin ünlü adamı Lewin'e göre «Hiçbir şey iyi bir teoriden daha pratik değildir».

Sıradan bir insanın günlük yaşantı ve olayları açıklama amacı ile bir iletişim ya da reklam teorisinin amacı aynıdır. Sağduyuya dayalı açıklamalar ve bir reklam teorisyeninin çalışmaları arasındaki fark, teorisyenin açıklama getirirken daha çok sistematik ve teoriyi test etmede, deyim yerindeyse, daha mücadeleci ve inatçı olmasından kaynaklanmaktadır. Kısacası bir reklam teorisyeni daha nesnel ve kesindir.

Çalışmamızda kullanacağımız «teori» sözcüğünü Kerlinger (1986) ile aynı anlamda kullanıyoruz. Kerlinger'e göre teori;

«Bir görüngüyü açıklamak ve ileriye yönelik tahminlerde bulunmak amacıyla, değişkenler arasındaki ilişkileri özelleştirerek görüngüye sistematik bir bakış açısı getiren tanımlar, önermeler ve karşılıklı ilişkilendirilmiş yapılar (kavramlar) setidir».

Kerlinger'in tanımı teori hakkında üç şey söyler (Kerlinger, s.9): 1) Teori, tanımlanmış ve karşılıklı ilişkilendirilmiş yapıları içeren bir önermeler setidir; 2) Teori, bir grup değişken arasında karşılıklı ilişki kurar; 3) Değişkenlerle tanımlanan görüngünün sistematikliğini ortaya koyar. Kerlinger'in demek istediğini Hansen (1953, s.72) şöyle özetler: «Teori; anlaşılır, sistematik ve kavramsal bir modeldir».

İletişim alanında çalışanların çoğu iletişimi teorilemenin gerektiğine inanırlar (Dance, 1978; Littlejohn, 1989; Tan, 1985) Teorisyenlerin hemen hemen hepsi teoriyle bilginin anlam kazandığı, ve

onunla «niçin» ve «eğer öyleyse» sorularının yanıtının bulunduğu konusunda hem fikirdirler. Diğer sosyal bilim alanlarında olduğu gibi reklam alanında da teorileme, ilgili bilimcinin varlığının temelidir. Yani reklamı anlamak ve gelecek kuşaklara bir bilgi kalıtı bırakmak reklam bilimcinin en önemli görevidir. Daha bir reklam biliminden söz etmenin tartışılmalı olduğu bir dönemde, «reklam bilimci» diye bir kavramdan söz etmek bazılarına kabul edilemez gelebilir. Bugün dünyada tüketicinin reklamı nasıl işlediği, kaynak ve mesaj değişkenleri, dilbilimsel öğeler, görsel uyarıcılar ve bilinçaltı uyarıcılar üzerinde yoğunlaşan reklam araştırmalarının sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Reklama ve reklamın değişkenlerine bir «mega» teori bulma amacıyla birleşen bu çabaları gerçekleştirenleri, reklam henüz bir bilim dalı olmasa da, kullandıkları teorileme süreci yöntemi nedeniyle «reklam bilimci» olarak isimlendirmek yanlış olmayacaktır. Bu çalışmamızın amacı da geleceğin reklam bilimcilerine başka hiç bir kaynakta bulmaları mümkün olmayan teorileme sürecini öğretmektir.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu çalışmada bir reklam ya da iletişim öğrencisinin, reklamla ilgili olarak dile getirdiği iletişim görüntüsüyle ilgili teorisini nasıl geliştireceğini ve teorileme yaklaşımının arkasındaki mantık silsilesini vermeyi amaçlıyoruz. Adı geçen silsileyi açıklarken Lustic'in 1986 yılında insan insana iletişimi teorilemek için kullandığı 12 adımlı modeli temel alacağız. Daha çok insan insana iletişim alanına uyarlanabilecek Lustic'in çalışması, görüngünün birinci açıklama ile çelişen ikinci açıklamasının yapılarak bir «anamlılık testini» koşul olarak öne sürmesi nedeniyle teorileme sürecini karmaşık hale getirdiği düşünülebilir. Ancak bu satırların yazarı teorileme ve test etme sürecinde «tutucu» okulun görüşlerini benimsiyor. Bu nedenle de bu tür bir yaklaşımın teoriyi tüm yönleriyle incelemeye fırsat verdiğini ve kesinliğin bir aracı olarak görülmesi gerektiğini düşünüyor. En azından Lustic'in yaklaşımıyla düşünen öğrenci «tek ve lehte» hipotez testinin ötesini araştırma yetisi kazanacaktır.

Aşağıda 12 adımda özetlemeye çalışacağımız teorileme sürecindeki her adımın birbiriyle karşılıklı ilişkisi vardır. Karşılıklı ilişkiye dayanan böylesine bir yapıda da elde edilen düşünce ya da bilgi adımlardan birinin genişletilmesine, yinelenmesine ya da süreç dışı olarak tanımlanmasına yol açabilir. Adımlar bir bir okunarak geçilirken, sürecin özünün, reklamın gözlemlenebilen iletişim değişken-

lerinin sınıflandırılmasına ve onların adlandırılmasına yönelik olduğu unutulmamalıdır. Burada en önemli noktalardan biri «kavramlaştırma» dir. Genelde kavramları sembollerle, onları da yaygın olarak sözcüklerle gösteririz. Buna bağlı olarak da bir teorinin en önemli parçasını terimler kümesi oluştururlar ki, bunlar teorik kavramları açıklarlar. Kavramlaştırmanın önemi birçok yöntembilim kitabında belirtilirken bunlardan en önemlisi Blalock (1982)'un çalışmasıdır.

Ortaya teori olarak atılan bazı teoriler kavramlaştırma düzeyinden öteye geçemezler. Bunlar kavramların birbirilerini nasıl etkilediklerini ve ilişkilerini açıklamaksızın sadece bir dizi kavram listesi sunarlar. Bu tür sözde teorilere «sınıflama (taxonomi)» adı verilir ve bunlar teori değildirler.

Geleneksel sosyal bilim deneysel doğal bilimler üzerine modelendirilmiş bir yaklaşımın etkisindedir. Geleneksel anlamıyla, aşağıda anlatılan yöntem tümden gelimli hipotez yöntemi adı verilmektedir.

1. ADIM. Reklamın İletişim Boyutuyla İlgili Anlamak İstedığınız Bir Olayı ya da Görüntüyü Tanımlayın. Bu adımda olay ya da görünümün özellikle reklamın iletişim boyutu ile ilgili, gözlemlenebilir, ilginç ve sözü edilmeye değer (araştırmaya değer) olması gerekir. Örneğin reklam okulunun öğrencilerinden biri:

Bir reklam da değiştirilmesi istenen özelliği (tutumu) **çağrıştıran** sözel iddialar, **doğrudan açıklayan** sözel iddialardan daha etkilidir (1).

şeklinde bir gözlem yapabilir. Gözleme teorilemede geleneksel yaklaşımın başlangıç noktasıdır. Bir kişinin anlamak istediği gözlemlenebilir bir olay olmaksızın tüm süreci geçip de teori uydurmaya çalışmak çok saçmadır. Tanımlama yapmak, gözlemek yararlı şeyler olsa da, teorileme yalnızca görüngüyü ortaya koymanın ötesine geçer. Teorilemek «niçin» sorusunun cevabını aramaktır. Çoğu kişinin sandığı gibi teorilemek, yalnızca saklı, gizli gerçekleri ortaya çıkarmak demek değildir. Kaplan (1964) bunu «Teorileme, gerçeklere bakış şekli, onları biraraya getirme ve sunma şeklidir». cümlesiyle anlatır.

(1) Buradaki örnek için Yi YouJae. (1990). Direct and Indirect Appaches to Advertising Persuasion: Which is more effective?. **Journal of Business Research** 20, 271-291'den yararlanılmıştır.

2. ADIM. Söz Konusu Gözlem İçin Bir Açıklama Getirin. Teoriler dünyayı sorgulayan ve «buna neyin neden olduğunu merak ediyorum» diyen insanlar tarafından üretilirler. Gerek iletişim gerekse reklam dünyasının da «şu olayı merak ediyorum» diyen öğrencilere gereksinimi vardır. Olaylara bir açıklama getirmeye başlamanın yolu dünyayı merak etme ve onu anlamaya çalışmaktan geçer. İkinci adım olan açıklama getirme reklam öğrencisinin yaratıcılığının doruğuna ulaşması gerektiği, mantığını ve bulma gücünü çalıştırdığı aşamadır.

Açıklama getirme aşaması birçok öğrencinin en çok sıkıntıya düştüğü, belki de teori geliştirmenin en zor ve en önemli yanındır (Meehan, 1969, p.83). Burada sıkıntıya düşülen nokta sistemde yer alan kavramların hangisinin içeri alınıp hangisinin dışarda bırakılmasının zorluğundan kaynaklanmaktadır. Örneğimize dönecek olursak, belirtilen gözlemle ilgili şöyle bir açıklama getirilebilir :

Birey tarafından oluşturulan bilgi hazır sunulan bilgiden daha iyi anımsanır. Değiştirilmesi istenen özelliği (sözel tutumu) çağrıştıran sözel iddialarda ikna, reklamın alıcısı tarafından sonuç çıkarma yoluyla üretilen bilgi üzerine temellendirilir. Dolayısıyla böylelikle elde edilen inanç daha kalıcı olacaktır.

3. ADIM. Açıklamayı Genelleştirin. Özgün gözlemin yalnızca belirli bir olaylar sınıfının üyesi olması nedeniyle, açıklama genişletilmelidir. Örneğimize dönecek olursak, ikinci adımdaki gözlem genel olmayan özgün bir gözlemdir. Çünkü dolaylı mesaj ya da iddialarla, mesajın bellekteki kalıcılığı ve tutarlılığı arasındaki ilişki yalnızca sözel mesajlarla ilgili olmayabilir. Bu nedenle de açıklama iknanın görsel unsurlarını da kapsayacak şekilde açıklama şöyle genişletilmelidir:

Birey tarafından meydana getirilen bilgi hazır sunulan bilgi daha iyi anımsanır. Bu nedenle de dolaylı mesaj dolaysız mesajdan daha fazla bilişsel çabayı gerektirmesi nedeniyle daha kalıcı inanç yaratacaktır.

Böyle bir soyut genelleştirme teorisyene değişik olayları açıklamaya yardımcı olacaktır. Söz konusu açıklamayla teorisyen yalnızca sözel ya da metne dayalı reklam görüngülerini ya da olaylarını değil, görsel iletişime dayalı reklam görüngülerini ya da olaylarına da açıklama getirebilecektir.

4. ADIM. Açıklamadan Yola Çıkararak Bir Takım Tahminlerde Bulun. (Hipotez Çıkarın). Bir açıklama ancak ve test edebilme yete-

neğine sahip olduğu sürece bir teori haline gelebilir. Birçok açıklama ilk bakışta akla yatkın gibi görünebilirse de, hipotez çıkarmaya pek yatkın değildirler. Sözgelisi tanrısal bağlamda baktığımızda «Bizi başarıya götüren şey tanrının takdiridir,» açıklaması akla gelebilen her türlü çıktı için kullanılabilir. Yine aynı şekilde, çoğu kişinin Freudyen teori diye ağzına sakız yaptığı «Bu olaydaki bastırma davranışı önçocukluk döneminden gelen derindeki düşmanlık nedeniyledir», açıklaması da her türlü çıktı için kullanılabilirliğinden test edilmesi mümkün değildir. Yine «İnsanlar aç çünkü tanrı öyle istiyor», örneği de metafizik düşünceye dayalı bir konuşmadır ve test edilemez. Test edilemeyen bir konu da bilimin konusu değildir. Ancak bu demek değildir ki bilim adamı bu tür açıklamalarla alay eder, onları reddeder ya da onları anlamsız olarak niteler. İletişim biliminin ve reklamın felsefeye, inanca ve eğitime dayalı yönlerinin olması çok doğaldır ancak bilim gözlemlenebilen ve test edilebilen şeyleri kendine konu edinir.

Açıklamadan hipotez çıkarma işlemine «eğer açıklama doğruysa başka neler doğru olabilir (gözlemlenebilir)», sorusunun sorulmasıyla başlanır (Lustic, p.454). Reklamda dolaylı iknaya temel olan «dolaylı mesaj» açıklamasıyla ilgili olarak iki tahmin yürütülebilir:

1. Dolaylı sözel iddialardan çıkarılan inançlar, dolaysız sözel iddialardan çıkarılan inançlardan daha kalıcı olacaktır.

2. Dolaylı sözel iddiayla beraber kullanılan ve yine amaçlanan özelliği çağrıştıran dolaylı görsel uyarıcı, dolaysız uyarıcıya göre daha yüksek inanç yaratacaktır.

5. ADIM. Kanıt Topla. Bu aşamada tahminlerin ve dolaylı olarak tahminlerin doğrudan teorik açıklamanın doğru olup olmadığını belirlemek için kanıt toplanır. Kanıtlar daha önce başka amaçlar için özel olarak toplanan bilgilere ulaşma yoluyla elde edilebileceği gibi, özel olarak düzenlenmiş sistematik gözlem yoluyla da elde edilebilir. Burada önemli sorunlardan biri hipotezin içerdiği değişkenlere işlerlik kazandırmak başka bir deyişle onları gözlemlenebilir hale getirmektir (Operationism). İşlerlik kazandırılmış tanımların mümkün olan en gözlemlenebilir, en kesin tanımlar olması gerekir. Çünkü hipotezlerde belirtilen kavramlar onlar aracılığıyla görünür hale getirilecektir. Örneğin «zeka»nın işlerlik kazanmış tanımı Stanford-Binet zeka testidir. Bizim örneğimize döndüğümüzde ise kanıt toplamaya başlamadan önce sözgelisi «dolaylı ve dolaysız sözel iddianın», «görsel uyarıcının» ve «inanç» ın işlerlik kazandırılmış tanımlarının yapılması

gerekir. «İşlerlik kazandırma», anlaşılacağı üzere, ölçümlene ile sıkı sıkıya bağlıdır. Ölçümlemeyen kasıt gözlemlerin yapıldığı daha çok sayısal indexlerdir. Ölçümleme «geçerlilik» ve «güvenilirlik» terimleriyle değerlendirilir. Geçerlilik bir gözlemin ölçülmesi amaçlanan şeyi ölçme derecesi, güvenilirlik ise ölçümün doğru ve tutarlı olarak yapılma derecesidir.

Kanıtlar daha önce başka amaçlarla toplanan bilgiyi içeriyorsa, verinin güvenilirliğine ve geçerliliğine özellikle dikkat etmek gerekir. Eğer kanıt toplanması doğrudan gözlemi gerektiriyorsa gözlem yöntemi, araştırılan görüngüye uygun, doğru ve yinelenebilir olmak zorundadır (Kerlinger, 1986; Stempel ve Westley, 1989); Fletcher ve Bowers, 1988; Williams, 1986; Karasar, 1984) İnceleme altındaki reklam görüngüsünün akla yatkın alternatif açıklamalarının denetimi yapılırken, test aracının uygunluğuna karar vermek, «büyük fikir» arayışı içinde olan reklam uygulamacısına gerekli olan yaratıcılık yetisi kadar yaratıcılığı şart koşar. Ancak yaratıcılık reklam uygulamalarında da olduğu gibi gerekli ama yeterli şart değildir.

**6. ADIM. Özgün Önermeler Setini Doğrulama, Düzeltme, Genel-
leştirme ya da Vazgeçme İçin Elde Edilen Çıktıları Kullanın.** Araştırma yoluyla elde edilen bilgi inceleme altındaki nesne hakkında bilgi sağlamaktan daha çok şey anlatır. Sonuçlar teoriyi destekleyen araçlardır. Elde edilen bilginin teoriyi destekleyip desteklemediğini anlamak için sonuçlar hipotezlerle karşılaştırılmalıdır. Eğer sonuçlar hipotezlerle tutarlıysa teorik çerçeve desteklenir ve teorinin «yararlı» olduğu konusunda teorisyenin güvenini artırır. Eğer sonuçlar hipotezlerle tutarsız ise çelişki, ya bir yöntembilimsel nedene ya da bir teorik nedene dayanarak açıklanmak zorundadır.

Yöntembilime dayalı nedenleme, araştırmada uygulanan yöntemlere yapılan göndermeler yoluyla sonuçların açıklanmasını amaçlar. Kullanılan ölçüm yönteminin uygunluğu, örneklem büyüklüğü, hata yüzdeleri ve veri toplanması sırasında karşılaşılan dışsal olayların biri ya da birkaçı çelişkili sonuçlar elde etmenin nedenlerini oluşturabilecek yöntemsel zorluklardır (Lustig, p. 455).

Teorik nedenlendirme ise teorinin kendisinin değiştirilmesi yoluyla çelişkiyi açıklar. Temel olarak sonuçlar, birinin açıklamayı amaçladığı yeni bir olay ya da gözlemi açıklayabilirler. Ancak bu sonuçlar «Ex post facto» dur (Babbie, 1982) ve test edilmiş olarak kabul edilemezler. Bu nedenle de yeni elde edilen bilgi birinci adı-

mın gözlenen olgusu olarak yeni bir çıkış noktası oluşturabilir, daha ötesine geçemez.

7. ADIM. Olay ya da Görüngü İçin İkinci Bir Açıklama Getirin. Birinci açıklama ve ikinci açıklama Adım1'de tanımlanan gözlemin kaynağı olmalıdır. Ancak ikinci açıklama, başlangıç gözleminin sonuçları, nedenleri ve doğası içinde değişik açılardan yaklaşılmaya neden olabilmesi için, birincisinden yeterince farklı olmalıdır. Örneğimizi geliştirirsek ikinci açıklama şöyle olabilir.

Birey tarafından meydana getirilen bilgi hazır sunulan bilgiden daha iyi hatırlanır. Bu nedenle dolaylı sözel ikna, dolaysız sözel iknadan daha fazla bilişsel çabayı gerektirmesi nedeniyle büyüklükle elde edilen inanç daha kalıcı olacaktır. Birey belleğindeki bilgiyi çıkarmak için dışsal uyarıcıya son derece bağlıdır. Birey, bellekteki çağrışım yoluyla anımsanacak nesne önemli hale getirilirse, ona kolayca giriş yapabilir. Bu nedenle de reklamda dolaysız görsel uyarıcıya yer verilmesi, çağrışımı yaptırılacak özelliğin önemli hale getirilmesi nedeniyle, sözel iddiayla amaçlanan özelliğin çağrışımını kolaylaştıracağından, söz konusu inancın seviyesinin yükseltecektir.

8. ADIM. İkinci Açıklamayı Genelleştirin. Üçüncü adımda olduğu gibi birçok görüngüyü açıklayacak şekilde ikinci açıklamanın da daha soyut hale getirilmesi gerekir. Örneğimizde bu genelleştirme şöyle yapılabilir:

Birey tarafından meydana getirilen bilgi hazır sunulan bilgiden daha iyi anımsanır. Çağrışımı yaptırılan nesne önemli hale getirilerek bellekte çağrışımına giriş kolaylaştırılabilir. Bu nedenle dolaylı sözel mesaj, bilişsel çabanın fazlalığı nedeniyle kalıcı inanç yaratırken, dolaysız görsel mesajın kullanımı çağrışımlara giriş kolaylaştırarak inancın seviyesini yükseltecektir.

9. ADIM. İkinci Açıklamadan Tahminler Çıkarın. Bu aşamadaki varsayımlardan en az biri bir önceki açıklamanın hipotezlerinden biri ile çelişsin. Örneğimizde, dolaysız görsel mesajın dolaylı sözel mesajla beraber kullanıldığında inanç seviyesini yükselteceği tahmini birinci açıklamanın ikinci hipotezi ile çelişir.

10. ADIM. Açıklamalardan Hangisinin Doğru Olduğunu Bulabilmek İçin Bir «Anlamlılık Testi» Uygulayın. Kritik test ya da anlamlılık testi bir ya da iki çelişkili hipotezi karıştıran testtir. Lusic'in aktardığı

biçimiyle King'e (1973) göre genelde iletişim alanında çalışanların bağlı oldukları «tek ve lehte» teori testinin sakıncalı yönleri vardır. Aynı «tek ve lehte» teori testi gerek reklam gerekse kitle iletişimi alanında çalışanlar içinde aynı sakıncaları taşımaktadır. Yalnızca lehte hipoteze dayalı yöntem, potansiyel olarak zarar veren tüm düşüncelere karşı çıkan bir savunma mekanizması oluşturduğundan Lustic King (1973)'in bu durumu teorisyeni miyoplaştıran bir yöntem olarak gösterildiğini belirtmektedir. Buna karşılık bir kritik test iki açıklamadan çıkarılan çelişkili tahminleri eş zamanlı olarak daha dikkatli gözlemleyebilir ve analiz edebilir. Birinci açıklamada hiçbir istisna yaratılmadan dolaylı görsel ve sözel reklam mesajı inancı kuvvetlendirir denmiş, ikinci açıklamadaysa dolaysız görsel mesajın dolaylı sözel mesajı destekleyeceği çelişkisi yaratılmıştır.

11. ADIM. Kanıtları Teoriyi Desteklemek ya da Değiştirmek İçin Kullanın. Savunulan Teoriyi doğrulama, genişletme ya da genelleştirme, desteklenmeyen teoriyi ise düzeltme, değiştirme ya da bırakma için elde edilen çıktıları kullanınız. Genellikle teorilerden biri kanıtlanacaktır. Bazen bir çelişki yaratacak şekilde her iki teori de bazı biçimlerde doğru çıkabilir ya da diğer biçimlerde doğru olmayabilir. Sözgelisi örneğimizde, yalnızca belirli şartlar altında «dolaysız görsel mesaj» istenen etkiyi yaratabilir. Sınırlar ya da şartlar tanımlanır tanımlanmaz, teoriye bağlı olarak sınırlılıkların ya da özel şartların gözlenen çıktıları nasıl, ne zaman ve niçin değiştirdiğini açıklamak zorunluluktur.

12. ADIM.Elde Edilen Bilgiyi Dünyayı Daha İleri Götürmek İçin Kullanın. Reklam ve kitle iletişimine yönelik daha doğru teoriler geliştirmek için elde ettiğiniz bilginin son derece önemli olduğunu unutmayın. Kavramlarınızı ve yöntemlerinizi açıklıkla paylaşmak teorinizi sizden sonra geleceklerin test etmesini kolaylaştırarak tüm den gelimli teori geliştirme geleneğinin oluşmasına yardımcı olacaktır.

Son olarak önemli bir konuyu açıklamakta yarar görüyoruz. Bu sosyal bilimcinin çalıştığı sosyal konuda yan almaması gerektiğidir. Sözgelisi bir reklam bilimci sigara reklamlarının gençliğin sigara tüketimi üzerindeki etkisi üzerine araştırma yapabilir ancak sigara reklamlarının yasaklanıp yasaklanmaması konusunda yan almaz.

Yukarıda açıklamaya çalıştığımız model, daha öncede belirttiğimiz gibi bilime geleneksel yaklaşımı kabul eden bir modeldir. Eleştirel teorileme yaklaşımlarına kendini daha yakın hisseden öğ-

renci de, geleneksel sürece karşı durabilmek için, herşeyden önce geleneksel süreci çok iyi bilmek zorundadır. Geleneksel süreci eleştirebilmek yukarıda 12 adımda açıklamaya çalıştığımız modelin iki basamağı kanıt toplama ve test etme ile ilgili derinlemesine bilgi sahibi olunmasını gerektirir. Kanıt toplama özellikle yöntembilim, test etme ise özellikle istatistik teorisi ve mekaniğinin iyice öğrenilmesi ile doğru olarak eleştirilebilir. Tersine bir durumda geleneksel sürecin sonuçlarından «şüphe» duyulduğunu söylemek önyargılara dayanan bir eleştiri olacaktır. Reklamın tek değışkene indirgenerek teorilenmesinin mümkün olmadığı eleştirisini getirebilmek de yine çok değışkenli test etme tekniklerinin iyice öğrenilmesi ile mümkün olabilir. Bugün için reklam alanında korku, mizah, cinsellik, güvenilirlik vb. iletişim unsurlarındaki bilgi birikimine, geleneksel teorileme sürecine bağımlı araştırmalarla ulaşılmıştır ve söz konusu araştırmalar felsefecilerin yapmış olduğu gibi dünyayı değışik şekillerde yorumlamaya değıl, onu değıştirmeye çalışan araştırmalardır. Demek istediğimiz geleneksel yaklaşım Erdoğan ve Korkmaz (1990)'ın sunduğı gibi tutucu bir yaklaşım değıldir. Aynı kaynaktan «değışimci» olarak sunulan Marksist yaklaşım da yoruma dayalı olması nedeniyle «eleştirel» yaklaşım olarak tanınmakta ve bilinmektedir.

KAYNAKÇA

- Babbie, E. R. (1982). **Social research for consumers**. Belmont, CA: Wadsworth.
- Blalock, H. M. jr. (1982). **Conceptualization and measurement in the social sciences**. Beverly Hills, CA: Sage.
- Dance, F.E.X. (1978). Human Communication Theory. içinde: B. Rubin (ed.) **Communication Yearbook 2** ((s. 7-22). New Brunswick, NJ: Transaction.
- Erdoğan İ. ve Alemdar K. (1990). **İletişim ve toplum**. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Fletcher, A.D. ve Bowers, T.A. (1988). **Fundamentals of advertising research**. Belmont, CA: Wadsworth.
- Hansen, N.R. (1958). **Patterns of discovery**. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kerlinger, F.N. (1986). **Foundation of behavioral research** (3rd ed.) NY: Holt, Rinehart and Winston.

- Kaplan, A. (1964). **The conduct of inquiry: Methodology for behavioral science**. San Francisco: Chandler.
- Karasar N. (1984). **Bilimsel araştırma yöntemi**. Ankara.
- Littlejohn, S.W. (1989). **Theories of human communication** (3rd Ed.). Belmont, California: Wadsworth.
- Lustic, W.M. (1986). Teorizing about human communication. **Communication Quarterly**, 34, 451-459.
- Meehan, E.J. (1964). **Value judgment and social science: Structures and processes**. Homewood, IL: Dorsey.
- Stempel, G.H. ve Westley, B.H. (Eds.). (1989). **Research methods in mass communication** (2nd Ed). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Tan, A.S. (1985). **Mass communication theories and research** (2nd Ed.). NY: Macmillan.
- Williams, F. (1979). **Reasoning with statistics** (2nd Ed.). NY: Holt, Rinehart and Winston.

ULUSLARARASI SANAT DÜZEYİNE YÜKSELEBİLMİŞ TEK HALK MÜZİĞİ : CAZ

Ar. Gr. Abdülkadir CANDEMİR*

Caz Nedir?

Caz, teknik terimlerle tam olarak tanımlanamasa da, diğer tüm müzik türlerinden kesin olarak ayrılır. Bu, «caz şudur» demekten çok hissedilebilen bir ayrımdır. Cazın çok belirgin iki temel özelliği: «senkop» (syncopation) ve «doğaçlama» (improvisation) tekniğiyle çalınmasıdır (1). Bu iki ögenin kullanıldığı her müzik caz olmamakla birlikte, cazın yan türleri dışında, yorumcu ve besteciler sıklıkla bu tekniklere başvururlar. Caz müzisyenine «yorumcu» denmesinin özel bir anlamı da vardır:

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

(1) **Syncopation** sözcüğü «eksiltme, kaydırma» anlamlarına gelmektedir. Caz müziğinde çok belirgin olan bu teknik, ritmin aniden ve ölçülü olarak kaydırılması, bir sesin uzun notası üzerine diğer sesin iki veya üç notasının oturtulmasıdır. Türkçe'de «senkop» olarak kullanılmaktadır. **Improvisation** ise, içten geldiği gibi, o anda hissedildiği şekilde çalmaktır. Türkçe karşılığı «doğaçlama»dır. Klasik müzikte notaların akışına bağlı olan sanatçı, cazda daha özgürdür ve her çalgı için geçerli olan doğaçlama solo (yorumcunun kendini gösterdiği «kadans» bölümü) aynı şekilde bir kez daha yinelenemez. Buna dayanarak bazı müzisyenler caz çalmak için nota bilgisine gerek olmadığını söylerler. Tradition (geleneksel) cazın trompet ve vokal ustası Louis Armstrong'a nota bilmeden nasıl çaldığı sorulduğunda, «bunu neden bül-büle de sormuyorsun?» diye karşılık vermesi, doğaçlama tekniğinin ancak ustalık isteyen bir teknik olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

«Cazı daha geleneksel müzikten tartışmasız ayıran özelliği, yorumuyla bestecinin yaratıcılığına anlatım aracı olan bir uygulayıcıya değil, genellikle kendi kendisinin bestecisi bir yorumcuya yer vermesidir. Senfonik müzikte beste, cazda ise yorum öne çıkar; sesler yorumlanan temaya değil, yorumlayan sanatçıya özgüdür». (2).

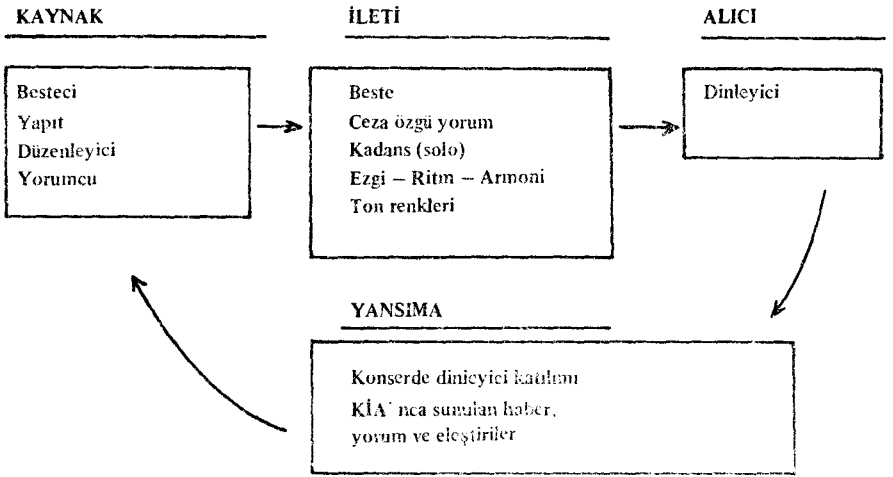
Müzik - İletişim Ortamında Cazın Yeri

Birçok sanat dalı gibi müziğin kökeni de insanın varoluş zamanına indirgenebilir. Önceleri gizemsel ve dinsel biçimlerde ortaya çıkan müzik, temelde insanın anlatmak istediklerini seslerle açığa vurmasıdır.

İletişimin bir bilim dalı olarak gelişmesiyle, müziğin iletişim sanatları içerisindeki yerini belirlemeye çalışan araştırmalar artmıştır.

Günümüzde iletişim sanatları içerisinde müziğin asıl önemi, hem tek başına bir sanat olarak, hem de birçok sanat dalıyla birlikte sunulduğu iletişim zincirini tamamlar özelliğe sahip olmasından gelmektedir.

Klasik iletişim semasından yararlanılarak oluşturulan «müzik iletişimi» (3) şemasını, günümüzde caz müziğine özgü bir yapıyla yeniden şekillendirmek olasıdır:

(2) AnaBritannica Genel Kültür Ansiklopedisi; Ana Yayıncılık; İstanbul, 1987; s. 421.

(3) CEMALCILAR, Ali; İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi; Anadolu Ün. Yay. No: 280; Açıköğretim Fak. Yay. No: 133; Eskişehir, 1988; s. 26.

Diğer tüm müzik türlerinde ve özellikle Klasik Batı Müziği'nde yapıt ve dolayısıyla besteci büyük önem kazanır. Burada düzenleyiciden söz edilmesi, caz anlayışıyla üretilmemiş bestelerin caza uygulanması gerekliliğindedir. Hafif, pop ya da klasik müzik bestelerinin caz olarak yorumlanması, mutlaka o bestelerin caz formlarıyla düzenlenmesini gerektirir (4).

Kaynak küme içersine yorumcunun alınması tümüyle caz müziğinin doğası gereğidir. Hemen hiç bir müzik türünde yorumcu bu kadar öne çıkmaz. Dolayısıyla parçanın oluşumunda kaynak değerinde rolü ve önemi vardır. İleti başlığı altına müziğin klasik öğeleri yanında, caza özgü yorum (kadans) bölümünü eklemek yararlı olacaktır. Burada «kadans», yorumcunun çalgısıyla başbaşa kaldığı, çalgısına egemenliğini ve doğaçlama tekniğini gösterdiği bölümdür. Bir görüşe göre yorumcu cazda kendi kendisinin bestecisidir (5). İcra sırasında parça adeta yeniden bestelenir ve bu yinelenemeyen bir süreçtir. Cazda çalgıya egemenlik büyük önem taşır ve çoğunlukla yorumculara bunu göstermeleri için fırsat verilir. Kadans caz müziğinde çok rastlanan bir özellik olduğu için ileti kümesinde yer alması zorunlu görülmüştür. Müzik iletişinde doğal olarak var olması gereken Ezgi-Ritm-Armoni yanında, Ton Renkleri de cazda büyük önem taşır. Örneğin tek bir yorumcu aynı parçada bir saksafon ailesinin çeşitli üyelerini ard arda kullanabilir; alto, tenor, soprano... gibi. Bu da ton renklerinde çeşitliliği getirir. Şemada görülen yansıma bu tür müziğin dinleyicisine özgüdür. Caz dinleyicisi konser sırasında, ne klasik müzik dinleyicisi kadar ölçülü ve sabırlı, ne de pop müzik dinleyicisi kadar çılgındır. Caz konserlerinde yorumcu-dinleyici iletişimi baştan sona sürer. Ve caz müzisyenleri bu nedenle stüdyoya zorunlu olmadıkça girmek istemezler. Onlar için konser, dinleyiciyle birlikte «elektriklenerek» oluşturulan bir ayindir.

Caz konserleri KİA tarafından önemle ele alınır. Hemen her ülkede büyük caz ustalarını canlı olarak izlemek büyük çaba gerektirir. Bu konuda KİA'nın konser öncesi ve sonrası yayınları yansıma başlığı altında toplanmalıdır.

(4) Bu konuda caz formlarına çok yatkınlık gösteren Bach müziğinin, cazın usta piyanist ve düzenlemecilerinden Jack Loussier tarafından yorumlanması düzenleyicinin önemini göstermektedir.

(5) AnaBritannica; s. 421.

Cazın Gelişimi ve Önemi

Yüzyılın başında New Orleans'ta Amerikan zenci müziği olarak ortaya çıkan, 1920'lerde Ragtime ve Blues çağını, 1930'larda Big Band, 1925-1935 yıllarında Swing çağını, 1940'larda Bebop çağını, 1950'lerde Cool Jazz ve 1960'larda New Wave akımıyla altın dönemini yaşayan caz; pop-rock ve hafif müziğin baskısıyla 1970'li yılları sönük geçirdikten sonra 1980'li yıllarda büyük bir patlama göstererek neden tekrar bu kadar yaygınlaştı ve tümüyle uluslararası bir müzik haline geldi sorusuna cevap aramak gerekir.

Önce şunu belirtmek gerekir ki:

«Caz, sanat müziği düzeyine erişmiş ve dünyanın malı olmuş tek, halk müziği türüdür». (6).

Caz, kökeni Afrika olan bir halk müziği türüdür. 1510 yıllarından başlayarak Afrika'dan Amerika kıtasına getirilen köleler kendi kültürlerini de taşıdılar. Beyazlar tarafından köle olarak kullanılan siyahlar, acılarını ve duygularını çalıştıkları mekanlarda halk şarkılarıyla ve ritimleriyle dile getirdiler. Kıtaya getirilen zenciler hristiyanlaştırıldılar ve bu iki kültürün birleşmesi cazın ilk örneklerinden «sipiritual» müziğinin oluşumuna yol açtı.

Cazın bugünkü uluslararası popülerliğe ulaşmasında zencilerin kültürlerini Amerika gibi bir ülkeye taşımalarının büyük payı vardır. 1900 yıllarında New Orleans'ta ortaya çıkan caz, «Habanera» adlı bir dans ritminin zenci ezgileriyle birleşmesinden oluşmuştur. Daha sonra cazı bir dans ve ticari müzik haline getiren Amerikalılar'ın caza ihanet ettikleri görüşü varsa da cazın ortaya çıkışında ve gelişiminde Amerika'nın payı büyüktür.

Cazda Amerika'nın payından söz ederken bu ülkede yetişen önemli cazcılardan kısaca söz etmek gerekir:

«Önemli cazcıların her biri belli bir stilin temsilcisi durumuna gelmiştir. Buddy Bolden, eski halk müziğinin cazın ilk biçimlerine geçişini; Sidney Bechet, New Orleans stilini; Bessie Smith, «blues»u, Bix Beiderbecke, Chicago stilini; Duke Ellington, «Orchestral Swing»i; Coleman Hawkins, «solo swing»; Ella Fitzgerald, modern caz şarkısını; Dizzy Gillespie, büyük orkestral «bebop»; Charlie Parker, «combo bebop»; Lennie Tristano «cooljazz»; Louis Armstrong'a gelince, o da bütün cazı temsil eder». (7).

(6) SÖZER, Vural; Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi; Remzi Kitabevi; İstanbul, 1986; s. 139.

(7) SÖZER, Vural; İstanbul, 1986; s. 265.

Amerika'da yeni akım ve ustaların ortaya çıkışıyla dünyanın her yerine yayılan caz, zaman zaman ülkelere özgü kültürlerin de katkısıyla yeni biçimlere büründü. Günümüzde Avrupa'nın kuzeyinde «Kuzey Cazı»ndan, güneyde Latin Caz'dan etkilenen «Akdeniz Cazı»ndan söz edilebilirken, Sovyetler'de ve Japonya'da yeni ustalar ortaya çıktı. Hatta özellikle Avrupa ve Amerika'da Türk ezgilerini caz anlayışıyla yorumlayan Türk ve yabancı müzisyenler kendilerinden övgüyle söz ettirdiler (8).

Günümüzde Caz

1970'li yıllarda klasik cazın gerilemesi bir yandan disko, pop ve rock türlerinin daha gözde duruma gelmesiyle; bir yandan da caz müzisyenlerinin elektronik aletlerle müzik yapmalarına bağlanabilir. Örneğin, 1940'ların sonundan günümüze gelinceye kadar neredeyse cazın tarihini belirleyen ve bir okullu olan (9) trompetçi, orkestra şefi ve besteci Miles Davis; 1950'lerde «cool jazz» üslubunu, 1960'larda modal yaklaşımları yaratırken; 1970 yıllarında «jazz-rock» anlayışını caz dünyasına getirmiştir. Bu yıllarda yaptığı «Tutu» ve «Siesta» gibi albümler, klasik caz formlarından oldukça uzak deneysel çalışmalardır.

Caz için karanlık sayılabilecek 70'li yıllardan sonra, 80'li yıllara gelindiğinde caz dünyasında büyük bir patlama yaşandı. Özellikle gençler bu müziği tekrar keşfettiler ve ard arda caz festivalleri düzenlendi. Ülkemizde de hissedilen bu gelişmenin sonucunda caz festivalleri ve caz dinleyicileri arttı. Türkiye'de Dizzy Gillespie (trompet), Oscar Peterson (piano), Ahmad Jamal (piano), Johnny Griffin (tenor saksafon), Bobby Hutcherson (vibrafon), James Moody (nefesli çalgılar), Dave Holland (bas), Diane Schuur (Vokal), Miles Davis (trompet), B. B. King (gitar, vokal), Ray Charles (piyano, vokal), Branford Marsalis (tenor-soprano saksafon)... gibi çok önemli caz ustalarını konserde izlemek neredeyse büyük ayrıcalık sayıldı.

Türkiye'de dinleyici kitlesinin özgün ve sanat düzeyi yüksek müzik örneklerine artan ilgisinde; müzik-iletişim şemasında yer alan KİA'nın büyük payı olduğunu da unutmamak gerekir.

- (8) Özellikle ABD'de Muvaffak Falay ve Arif Mardin, İsveç ve Hindistan'daki çalışmalarlarıyla Okay Temiz, Danimarka'da Atilla Engin, Almanya'da Tayfun Erdem, bu alanda çok başarılı çalışmalar yaparak bir çeşit kültür elçisi oldular.
- (9) New York Juilliard Müzik Okulu (1945).

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi;** Ana Yayıncılık; İstanbul, 1987.
- CEMALCILAR, Ali; İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kuramsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi;** Anadolu Ün. Yayınları No. 280; AÖF Yayınları No. 133; Eskişehir, 1988:
- SÖZER, Vural; Müzik ve Müzisyenler Ansiklopedisi;** Remzi Kitabevi; İstanbul, 1986.
- The Oxford Junior Companion to Music;** Oxford University Press; Second Edition; London, N. Y., Toronto, 1979.
- Larousse Encyclopedia of Music;** Tenth Impression, 1981 (The World of Jazz).
- Müzik Ansiklopedisi;** Ankara, 1985 (Caz Müziği Bölüm Yönetmeni Dr. Sargut Şölcün).
- Plak: The Jacques Loussier Trio Plays Bach's Brandenburg Concerto No. 5 In D Major** with The Royal Philharmonic Orchestra.

TÜRKİYE'DE HALKDANSLARI EĞİTİM VE ÖĞRETİMİ KONUSUNDA YAPILAN ÇALIŞMALAR

M. Tekin KOÇKAR*

1927 yılında Ankara'da «Anadolu Halkbilgisi Derneği» olarak kurulan bir süre sonra adı «Türk Halk Bilgisi Derneği»ne çevrilen dernek, Halkbilim alanında yaptığı çalışmaların yanısıra Halkdansları konusunda da ilk derleme ve uygulama çalışmalarını başlatan kuruluştur.

Daha sonraki yıllarda kurulan «Halkevleri» ve «Türk Ocakları»ndan başka 1930-1952 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Ankara Devlet Konservatuvarı Folklor Arşivi için Anadolu ve Trakya'da A. Adnan SAYGUN, Ferruh ARSUNAR, M. Ragıp GAZİMİHAL, H. Bedii YÖNETKEN ve Muzaffer SARISÖZEN'in de aralarında bulunduğu bir kurul tarafından yapılan derleme çalışmaları yanında, Yapı ve Kredi Bankası'nın desteklediği «Türk Halk Oyunlarını Yaşatma ve Yayma Tesisi» ve bu kuruluşun düzenlediği «Halkoyunları Bayramları», Sayın İhsan HİNÇER'in uzun süre başında bulunduğu «Folklor Araştırmaları Kurumu»nun yanısıra «Türk Folklor Kurumu (TFK)» gibi uygulamaya dönük çalışmalara ağırlık veren amatör kuruluşlarla, bazı ilk ve orta dereceli okullarda düzensiz olarak sürdürülen, yalnız okul «müsameleri» ve ulusal günler, bayramlar için hazırlanan «ekip»ler dışında halkdaslarının öğretimine yönelik tek kayda değer

(*) Anadolu Üniversitesi, Halkbilim Araştırmaları Merkezi

çalışma «**Köy Enstitüleri**»ndeki uygulamalardır. Köy Enstitüleri'nin kuruluşundan başlayarak Halkdanslarının derlenmesi ve öğretilmesi- ne büyük önem verildiği bilinmektedir.

1968-1969 yaz aylarında **Milli Eğitim Bakanlığı Film, Radyo ve Televizyonla Eğitim Merkezi (FRTEM)**'nce 30 kadar yöresel halkdans- ları topluluğunun Film ve Slaytlarla derlenmesinin de konuya fazla bir canlılık getirdiği söylenemez.

1960'lı yılların başında «**Milli Türk Talebe Federasyonu (MTTF)**» ile üniversite gençliği arasında yayılmaya başlayan halkdansları çalış- maları, 1970'li yılların başlarında yine çoğunluğunu üniversite genç- lerinin oluşturduğu küçüklü büyüklü «**halkoyunları dernekleri**»nin ku- rulmasına yol açmıştır.

Bu yıllarda halkdansları konusunda çalışmalar yapmak amacıyla Ankara, İstanbul ve İzmir'de kurulmuş olan bazı amatör dernekler şunlardır (1): Ankara'da; Anadolu Folklor ve Turizm Derneği (AFTUD), Turizm ve Folklor Eğitim Merkezi (TÜFEM), HOY-TUR Turizm ve Folk- lor Derneği, Halk Müziği ve Oyunları Eğitim Araştırma Derneği (HA- MOY), Gençlik Halkoyunları Eğitim Derneği (GEHEM), Halkoyunları Eğitim Merkezi Derneği (HOYEM), Folklor Araştırma Turizm ve Eği- tim Derneği (FOLKTUR), Turizm ve Halkbilimi Araştırma Derneği (TU-BİL), Turizm Folklor Araştırma Kurumu (TUFAK)... İstanbul'da; Anadolu Folklor Araştırma Derneği (AFAD), Anadolu Folk Topluluğu, İstanbul Turizm Folklor Derneği, Silivri Folklor Araştırma Derneği, Kartal Turizm Folklor Derneği, Folklor Kurumu (FK), İstanbul Folklor Eğitim Derneği (İFED), Dağ Yöreleri Turizm Folklor Araştırma Der- neği (DAĞFAD), Folklor Araştırma ve Yayma Kurumu (FOYAK), Ana- dolu Folklor Vakfı... İzmir'de; Anadolu'm Folklor Eğitim Derneği (AFED), İzmir Turizm Folklor Derneği (İZTUR), Ege Folklor Merkezi (EFEM), Karşıyaka Turizm ve Halkoyunları Derneği (KATHOD), Süm- mer Halkoyunları Topluluğu (SÜMHOTER), İzmir Folklor Araştırma Kurumu (İFAK), Ege Folklor Eğitim ve Araştırma Derneği (EFE-DER), İzmir Folklor ve Sanat Derneği (İFSAD), Cumaovası Efeler Kültür Derneği, Ege Folklor Turizm Derneği (EGEFOLK)...

Yine aynı yıllarda devletin resmi kuruluşları olan «**Gençlik Mer- kezleri**» ve «**Halk Eğitim Merkezleri**»ndeki yaygınlaşmayla birlikte Milliyet Gazetesi'nin açmış olduğu, Halkdalarının tanıtılmasına ve

(1) Bu bilgi Ankara Emniyet Müdürlüğü Dernekler Masası'ndan elde edilmiştir.

derlenmesine yeni boyutlar getiren «**Milliyet Liselerarası Halk Oyunları Yarışması**» son yıllara dek önemini sürdürmüştür.

Uzun yıllar gereksinimi duyulan, tartışılan bir konu da «**Devlet Halkdansları Topluluğu**»nun kurulmasıydı. 1975 yılında «**Türk Halkdansları Eğitim Merkezi**»nin amacı ve kapsamı: «(...) **1. Amaç:** Devlet modern halkdansları eğitim merkezinin kurulmasındaki amaç, halk oyunlarımızın öz değerlerinden ve otantik unsurlarından yararlanılarak, çağdaş sanat anlayışına dayanan bir yorumla, yeni bir tür sahne sanatı yaratmak ve meydana gelecek yapıtları **Devlet Halk Dansları Topluluğu** ile temsil ve tanıtmaktır. **2. Mahiyet ve Kapsam:** Kurulacak merkezin ve eğitilecek topluluğun Türk Halk Kültürü'ndeki (Folklorumuzdaki) yerini ve görevini, folklorumuzun otantik yapısının bozulmadan korunması, yaygınlaştırılması ve uluslararası planda tanıtılması gibi görevlerle karıştırmamak gerekir. Kamusal nitelikli olan bu görevler, Kültür Bakanlığı ile Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın ortak sorumluluğunda ve yönetiminde yürütülecek olan ayrı bir konudur. Soruna bu açıdan bakılınca konuyu iki ana fonksiyon halinde düşünmek ve incelemek gerekir. (...)» (2) biçimde belirlenen yönetmelik ile kurulan bu topluluk gerek yurt içinde gerek yurt dışında ilgi ve beğeniyle izlenmektedir.

1981 yılından başlayarak Milli Eğitim, Gençlik ve Spor Bakanlığı'na düzenlenen «**İlk ve Orta Dereceli Okullar, Üniversiteler, Kurum ve Kuruluşlararası Halkoyunları Yarışmaları**» ile Kültür, Turizm Bakanlığının yurtdışında halkoyunları ile Türkiye'yi tanıtacak kurum ve kuruluşlar için düzenlediği «**Denetleme**»ler Türkiye'de bu konuya olay ilgiyi oldukça arttırmıştır.

1985 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda, 1988 yılında da Ege Üniversitesi Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı'nda açılan **Türk Halk Oyunları** bölümleri bu konuya son yıllarda olan ilginin birer kanıtıdır.

Halkdanslarının eğitim ve öğretimine yönelik yeterli sayıda yazılı kaynağın bulunmayışı ise bu konunun bilimsel bir biçimde ele alınmadığını göstermektedir (3).

(2) Türk Folklor Araştırmaları Dergisi, Cilt: 12, Türk Halkbilgisi (Folklor) Derneği Yayını, Yörük Matbaası, İstanbul, 1975, ss. 7304 - 7305.

(3) Halkdansları öğretimini amaçlayarak yayınlanmış kitaplardan bazıları:
AYKAN, Şeref - KAHVECİ, Leyla - GÜLŞEN, Lütfi. **Müzikli ve Açıklamalı Halk Dansları**, Atom Matbaası, Ankara, 1968.

Ne Yapmalı?

Konservatuvar bölümleri de dahil olmak üzere Halkdansları eğitim ve öğretimine yönelik metodik bir çalışmanın Türkiye'de uygulandığını söylemek mümkün değildir. Bu da halkdanslarının sistematik gelişmesini engellemektedir.

Sahnelemek amacıyla düşünülen bütün dans türleri için temel eğitim sistemi, «**Klasik Bale**»nin temel eğitim yöntemi ve pedagojisidir. Türkiye'deki Klasik Bale pedagoglarının halkdanslarına biraz küçümser gözle bakması, halkdansları ile ilgilenen yaratıcı, derleyici ve öğreticilerin de bale tekniğini bilmemeleri nedeniyle halkdansları kendi pedagojisini yaratmamıştır.

Halkdansları da sahne için düşünüldüğünde temel bale eğitimine dayalı eğitim sistemini geliştirmelidir. Çünkü dans sahneye konduğunda eğitiminden kaynaklanan teknik yetersizlik, alınan sonucun da yetersiz oluşunda çok belirleyici olabilmektedir.

Olaya uygulayıcılar açısından bakıldığında da durum değişmektedir. Genellikle dansları öğretenler sahne ve müzik düzenlemelerini de yapmaktalar. Ülkemiz halkdansları ve müziği eğitimi alanında yaygın bir biçimde kurumlaşmış olmadığından uygulayıcıların teknik yetersizlikleri sahnedeki ürüne de yansımaktadır.

Halkdanslarının öğrenme prosesinde ve eğitiminde dans hareketleri ve vücut elastikiyetinin gerçekçi bir biçimde birleştirilmesi gereklidir.

Halkdanslarının eğitiminden başlayarak, gösterilerin sonuna kadar olan tüm aşamaları en verimli biçimde, rasyonel olarak katetmek gereklidir. Bu aşamalar sırasıyla şunlardır: (a) **Dansçıların Seçimi**, (b) **Dansçıların Eğitimi**, (c) **Sahne Gösterisi**.

(a) **Dansçıların Seçimi**: Halkdanslarının sahneye konulmasında hedef «**en iyi**» olduğuna göre, sahnede dansı yorumlayacak olan dansçı da «**en iyi**» olmalıdır. Bu nedenle dansçının dans eğitimine erken yaşlarda başlaması, hareket yeteneğini geliştirmek amacıyla fizik yapısı ile kulak, ses ve ritm algılamasının üst düzeyde olması gerekir.

CÖNGER, Mümtaz. **Milli Oyun Çalışmaları**, Milli Eğitim Basımevi, Ankara, 1967.

KESKİN, Enver. **Enver Keskin'le Halkoyunları Öğrenimi**, Kadioğlu Matbaası, Ankara, 1975.

Halkdansları eğitimine 10-12 yaş grubundaki kız ve erkek çocuklarla başlamalıdır. Adaylar tek tek gözden geçirilmeli, eğitim aşamasında adayın dansını etkileyebilecek hiç bir vücut arızasına önceden göz yumulmamalıdır. Dansçı seçiminden önce düzenli bir çizelgenin hazırlanması ve adayın durumunun bu çizelge üzerine kayıt edilmesi yerinde olacaktır (ÇİZELGE 1).

Adayın Adı, Soyadı	Boy	Kilo	Ağırlama	Ritim	Ses	Kol ve Bacaklar	Kulça	Boyun	Sırt	Bel	Point	Jump	Genel Görünüm	Sonuç

(ÇİZELGE 1)

(b) **Dansçıların Eğitimi:** Dansçıların eğitimine başlamadan önce dans çalışmalarının yapılacağı mekanın iyi bir biçimde düzenlenmesi gereklidir. İyi bir dans çalışması mekanında: yumuşak tahta zeminli (cilasız), boy aynalı, yeterli sayıda egzersiz barı bulunan, en az 15mx 25m boyutlarında, yüksek tavanlı, havalandırma sistemli, göz yormayan aydınlatma düzeni bulunan, ses izolasyonu sağlanmış bir çalışma salonu (**dans stüdyosu**), kondüsyon salonu, soyunma odaları duşlar ve dinlenme salonu bulunmalıdır.

Halkdansları eğitiminde izlenecek yolu üç aşamalı olarak incelemek mümkün. Bunların ilki «**Temel Eğitim**»dir.

Dansçıların Temel Eğitimi, Klasik Bale'nin temel eğitimi esas alınarak yapılmalıdır. Altı temel ayak pozisyonuyla başlayan hareketler Halkdanslarındaki yürüyen adımlara uyarlanarak Halkdanslarının özel eğitim pedagojisi geliştirilmelidir.

Halkdanslarının eğitim ve öğretimi dansçı ve öğretici ile mutlak «**yüz yüze**» yapılması gerektiğinden bu eğitim pedagojisinin öğreticiler tarafından çok iyi kavranması gerekmektedir.

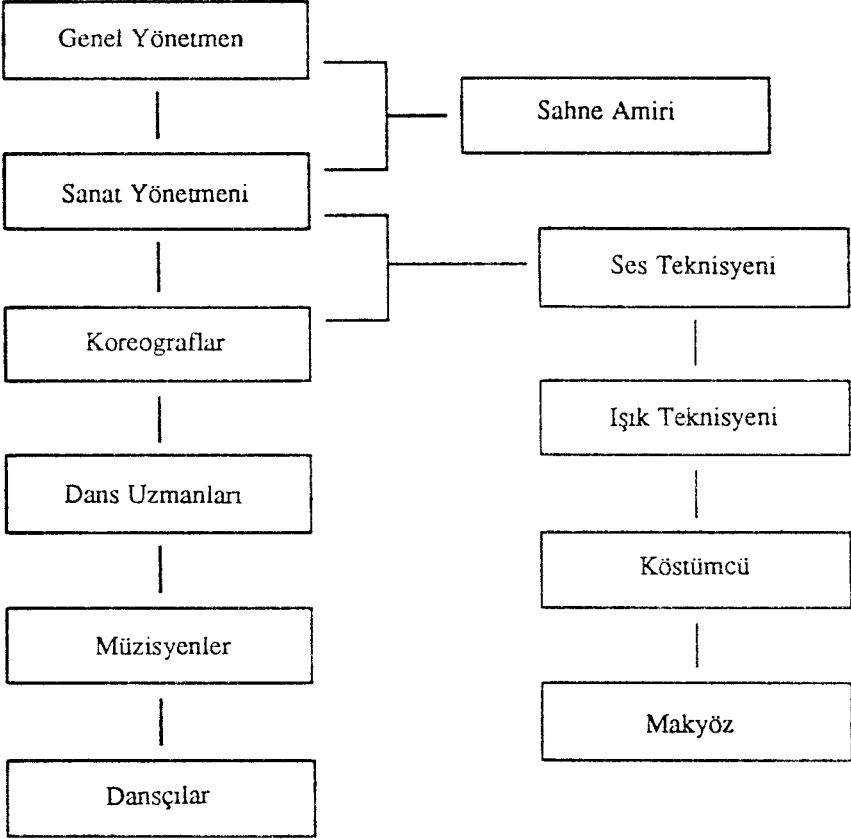
Halkdansları eğitiminin ikinci aşaması **dans adımlarının sahne düzenlemesine uygun olarak kavratılmasıdır** (tırnaj). Bu aşamada dansların zorlayıcı hareketlerine uygun olarak hareketi sağlayan kaslar regule edilmeli ve kuvvetlendirilmelidir. Hareketleri kontrol eden sinir sisteminin üzerinde psikofizik çalışmalar yapılmalıdır. Bunlar dikkat toplama, konsantrasyon, dans sırasındaki bütün oryantasyonu (sahne yönlendirmesini) kavrayabilme, kendi dansında fizik gücünden rasyonel bir biçimde yararlanma, dansın karakterine uygun hareketleri kontrollü bir biçimde verebilme (jest, mimik, dramatizasyon) ve iradenin güçlendirilmesidir.

Eğitimin üçüncü aşaması **dansın sahne için düzenlenmesi, koreografisinin oluşturulmasıdır**. Bu aşama da öncelikler gibi disiplinli ve hataya meydana vermeyecek biçimde katedilmesi gereklidir.

(c) **Gösteri**: Dansçıların seçiminden, dansın sahneye konulmasına kadar yapılan çalışmaların bir sonucu ve aynasıdır. Eğitim çalışmalarında ve dansın sahneye konmasında gösterilen özen, dikkat ve disiplin gösteride ve gösteriler boyunca sürdürülmelidir.

Bir Halkdansları gösterisi organizasyonunda gösterinin oluşmasına katkısı bulunan, organizasyonu paylaşan ve birlikte çalışan kişiler bulunmaktadır. Bunlardan ilki «**Genel Yönetmen** (General Director)»dir. Genel Yönetmen, gösterinin sağlıklı yürütülmesi için organizasyonu oluşturur, görevlendirmeleri yapar ve bütün aşamalarını denetler. «**Sanat Yönetmeni** (Art Director)», koreograf (ya da koreografları), ışık, ses teknisyenini seçer, kostümcü ve makyözle ilişki kurup onların düşüncelerini de alarak gösteriyi hazırlar. Dansların ve repertuarın oluşturulmasını, sahneye çıkacak dansçıların belirlenmesini moral olarak gösteriye hazırlanmasını sağlar. «**Koreograf**» (Choreograph) dansların sahneye konmasından sorumludur.

Diğer yardımcı uzmanlar; «**Sahne Amiri**» (Stage Menager) gösterinin her aşamasını denetler, yönetmene bilgi verir. «**Kostümcü**» (Costume Designer) kostüm ve aksesuarların dansçılara eksiksiz olarak verilmesi ve alınmasından, korunmasından; «**Makyöz**» (Make-Up) dansçıların makyajından; «**Ses Teknisyeni**» (Sound Designer) ses düzeninden, çalgıların balansından ve eğer gerekiyorsa kullanılan özel ses efektlerinden; «**Işık Teknisyeni**» (Lighting Designer) ise dansların ışık düzenlemesinin uygulanmasından sorumludur. (ÇİZELGE 2).

(ÇİZELGE 2)
Gösteri Yönetim Organizasyonu

Dansçılar gösteri günü perdenin açılmasından en az üç saat önce prova giysileri ile hazır bulunmalıdırlar. 30dk. ısınma egzersizi, 30-60dk. yönetmenin hazırlık isteğine bağlı olarak kısa «tırnaj» ya da gerekli gördüğü dansların provasıyla ön çalışmayı tamamlarlar.

Gösterinin başlamasına 10dk. kalıncaya kadar, dans giysilerinin kontrolü, ilk dans giysilerinin giyilmesi, makyaj ve diğer tüm hazırlıklar tamamlanır.

Sanat Yönetmeni'nin gösteriden 10dk. önce sahnede tüm dansçılara, psikolojik güdüleme amacıyla başarı dileklerini ileten bir konuşma yapması yerinde olacaktır.

KAYNAKLAR :

- AND, Metin. **Türk Köylü Dansları**, İzlem Yayınları: 26, İstanbul, 1964.
- DEMİRSİPAHİ, Cemil. **Türk Halk Oyunları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 148, Ankara, 1975.
- DIETRICH, John E. **Play Direction**, Prentice - Hall INC, New York, 1953.
- HAM, Roderick. **Theatres Planning Guidance For Design And Adaptation**, The Architectural Perss, London, 1987.
- NAGAYTSEVA, L. Georgievna, **Adıgeyskie Narodnie Tantsı**, Izdatelstvo Elbrus, Nalçik, 1986.
- NUTKU, Özdemir. **Sahne Bilgisi**, Cilt: 2, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 1989.
- . **Türk Folklor Araştırmaları Dergisi**, Cilt: 12, Türk Halkbilgisi (Folklor) Derneği Yayını, Yörük Matbaası, İstanbul, 1975.

ELEŞTİRİNİN AMACI, YÖNTEMLERİ VE ELEŞTİRİ SİSTEMLERİ

Nalân BÜKER*

Hiç bir insan, hiçbir kurum, hiç bir olay, hiç bir yapıt yoktur ki eleştirilmesin. İnsanın, kurumun, yapıtın ve olayların doğuşuyla başlar eleştiri. Bu kavram daha pek çok şey gibi yaşamın içine sinmiş onunla birlikte yoğrulmaktadır. «Eleştiri» denildiğinde günlük yaşamda ilk akla gelen tanımlama «olumsuzluk»tur. Bu kavramla birlikte ele alınan konu, olay, insan, kurum vb.'lerin sanki hep eksiklikleri yanlışlıkları ortaya konulacakmış sanılır.

Oysa eleştiri, bireyin, olayın, kurumun, yapıtın incelenmesi, değerlendirilmesi, yargılanmasıdır. Bu nedenle eleştiri kavramı yalnızca olumsuzluğu değil, olumlu yargı ve övgüyü de içermektedir.

Osmanlıca'da «Tenkid», «İntiket»; Fransızca'da ve İngilizce'de «Critique», Almanca'da «Kritik» ve İtalyanca'da da «Critica» sözcükleriyle adlandırılan «eleştiri»; değerlendirme, yargılama ve ayırtma anlamlarını dile getiren Yunanca «Kritike» deyiminden türemiştir. Antikçağ Yunanlıları bu anlamda eleştiri sanatına «Kritike tekhnē» derlerdi. Kesinlikle yargılamak anlamındaki Yunanca «Krinein» kökünden türetilen eleştirel ve eleştirici anlamındaki Yunanca «Kritikos» sözcüğü Latinceye «Criticus» biçimiyle geçmiş ve bu yolla Av-

(*) Anadolu Üniversitesi, Açıköğretim Fakültesi.

rupa dillerine yayılmıştır. Eleştiri terimi, «eleştirme» ve Eleştirim» biçimleriyle de kullanılmaktadır. Terim herhangi bir şeyi iyi ya da kötü yanlarıyla değerlendirme anlamını kapsadığı halde, bir şeyin sadece kötü yanını gösterme anlamında da tanımlanmıştır (Hançerlioğlu, 1979: 101).

Eleştiri sanatların, tekniklerini ve ürünlerini açıklayan ya da değerlendiren gerekçeli ve sistematik tartışmasıdır (Heper, 1986:1).

Eleştiriye en yalın biçimde şöyle tanımlayabiliriz: Bir kişi ya da kurumu düşün ve eylemi gözönüne alarak değerlendirmek, kaba bir deyişle doğrusunu, yanlışını belirtmektir. Eleştiri bir zorunluluktur; bireysel zorunluluktur; uğraşsal zorunluluktur.

Birinci tip eleştiri, olguları, sorunları, olayları, nedenleri, tüm olarak her şeyi bir çok çözüm yolu bularak irdelemeyi dışlar... İkinci tip eleştiri, çözüm yolları kullanarak irdelemesini sürdürür ve kendini herşeyden soyutlar. Birincisi; hiç bir şey öğrenmeden, düşünmeden, bilinmeden, bilir görünür. İkincisi; yetenekli değildir ve yalnızca eklektik (seçmeci) bir biçimde öğrenir. Sonra; salt yüzeysel olarak öğrendiği her şeyi, kendi özgün ürünü bir bilgelik gibi kullanır. Sonra da; tüm öğrendiklerini, kendisine öğreten, hocası-öğretmeni yığınlar karşı bir kalkan-slogan olarak kullanır. Sonuçta tüm öğrendiklerini eleştirel eleştiri aptallığına dönüştürür (Marx, 1989:19).

Böylelikle bir şeyin doğuşuyla birlikte ona karşı yapılan eleştiriler de başlamış olur. 1895'lerde doğan ve günümüzde de gelişimini sürdüren «sinema» görsel bir sanattır. Onun doğuşuyla birlikte bu konu üzerinde de eleştiriler yapılmaya başlanmıştır.

Film üretiminden, film eleştirisine çok geniş kapsamlı karmaşık bir sistem sayılan sinema, sanatsal yaratıcılığın görkemli gösterisini gerçekleştirirken, kuramsal düzeydede «sinema nedir?» sorusu, daima ilginç ve önemli bir araştırma alanı olmaya devam etmektedir.

Aitla Dorsay bir röportajda sinema sanatını anlatırken, «sinema sanatların en yücesi, insanı (diğer sanatların hepsinin bir bileşkesi bir sonucu olarak, tümüyle belli bir süre içinde) kendini tutsak kılan, kendi içine alan bir sanattır demektedir.

Film ve geleneksel sanatlar içiçedir, birbirlerine girer ve taşarlar.

Sinema sanatı sanatların en popüler ve en yaygın olanıdır. Hem göze, hem kulağa seslenerek ve çok sayıda insana çok kısa sürede ulaşarak toplulukları etkileyebilmektedir (Heper, 1986:6).

Yedinci sanat olarak tanımlanan sinema'da eleştiri konusuna geçmeden önce sanat kavramı ve sanatta eleştiri kavramları üzerinde tanımlara bir gözatalım.

Sanat Nedir?

Kökenleri çağlar öncesine dayanan sanatın tek bir tanımını yapmak, neyin sanat, neyin sanat olmadığını kesin çizgilerle sınırlandırmak oldukça güçtür.

Ernest Fischer «sanat, insanın dünyayı tanıyıp değiştirebilmesi için gereklidir. Ama salt özünde taşıdığı büyü yüzünden de gereklidir; sanat» demektedir.

Fischer'in yaşamın içinde varolmasını bir zorunluluk saydığı sanatın başka türde de tanımları yapılmıştır. Örneğin; Orhan Hançerlioğlu Felsefe Sözlüğü'nde sanatı şöyle tanımlamaktadır.

Genel anlamda insansal yaratma olan sanatı, metafizik düşünme yöntemine bağlı idealist anlayışlar, tanrı vergisi ya da bilinçaltı verileri sayarlar. Oysa sanat, insanla nesnel gerçeklik arasında estetik ilişkidir. Nesnel gerçeklik arasındaki estetik ilişkidir. Nesnel gerçeklik sanatçıda estetik biçimlerde yansır. Bu demektir ki sanat insansal pratiğe, topluma ve toplumsal yaşama sıkıca bağlıdır. Sanatta öz ve biçim, ussallık ve evrensellik, soyutla somut, duygusalla düşünsel iç içedir ve birbirinden ayrılmaz. Sanatçının bütün bu diyalektik karşıtlıkları örgensel bir bütünlüğe kavuşturma tarzı içinde yaşadığı tarihsel dönemin ve koşulların oluşturduğu dünya görüşüne bağlıdır (Hançerlioğlu, 1979:367).

Murat Belge ise; sanat hayatın yaşantı düzeyinde araştırılmasıdır. Dolayısıyla somut ve kısmi bir yaklaşımı vardır. Asıl çözümünü genellemelerden kaçarak söyler, demektedir (Çakiroğlu, 1984:59).

Berna Moran «Bazıları sanatı sanat yapan özellikleri, eserin dış dünya ile olan ilişkisinde bulur ve bir aynaya benzetir sanat eserini; hayatı, toplumu yansıtan bir aynaya. Bazı kuramlarsa sanatçıda ararlar sanatın sırrını. Bunlara göre duyguların anlatımı (ifadesi) dir; sanat. Yine bir takım kuramlar dış dünyayı ve sanatçıyı değil de okuru alırlar ön plana. Bu defa sanatın özü okurda (dinleyicide, seyircide) uyandırdığı estetik zevk veya heyecanda aranır. Nihayet, sanatın özünü eserin başka -şeylerle ilişkisinde değil de doğrudan doğruya eserin kendisinde arayan biçimci kuramlar var. Bunlara göre sanat eserini diğer yapıtlardan ayıran özellik sanat eserine özgü bir yapıdır (Moran, 1983:Önsöz).

Eleştiri Nedir?

Moran'ın dediği gibi sanat eserini diğer yapıtlardan ayıran özellik onun sanat eserine özgü yapısıdır. Bu yapıyı ise sanatçının, toplumun, izleyicinin, dinleyicinin, okuyucunun katkıları belirler. Ve bu faktörler yapının biçimlenmesinde etkili olurlar. Böylece sanat eserini ortaya koyan sanatçı toplumun malı olur. Bu eser ve sanatçı; değerlendirilmeye, incelenmeye ve yargılanmaya açık olmak durumunda kalır. Kısaca eleştirilir. Eleştirinin ve eleştirmenin işlevi de bu noktada ortaya çıkar.

Eleştiri bir edebiyat, bir yazın türüdür. İkinci aşama bir yazın türü olduğu halde, öğrenmeye, düşünmeye, bilmeye, kültüre, yaratmaya diğer yazın türlerinden daha fazla gereksinmesi vardır. Eleştirinin kaynakları: Tarih, felsefe, toplumbilim, ekonomi, sanat tarihi, bilim tarihi, düşünce tarihi, estetik ve etikdir. Eleştiri ve eleştirici ancak salt bir düşünce özgürlüğünün gerçekleştiği ortamda varolabilir. Yaratıcı ve devitgen bir eleştiri, yaratıcının yeni bir yaratma yapmasına etken olur. Yaratıcılıktan yoksun, durağan ve basmakalıp bir eleştiri, yaratıcıyı olumsuz yönde etkiler. Angaje (güdümlü, bağlantılı), bilgisiz bir eleştiri, yaratıcıya zararlı olur (Erksan, 1989:21).

Sanat kavramını tanımlayıp, eleştirinin sanat içindeki yeri ve önemini belirttikten sonra, asıl konumuz olan sinemada eleştiri üzerinde duracak olursak;

Film Eleştirisi

Sinema eleştirisi; bir filmin sanat, estetik, teknik, ideolojik, toplumbilim yönünden değerlendirilmesiyle uğraşan yazı türüdür. «Sinema eleştirisi», «Film eleştirisi», «Sinema tenkidi», «Tenkid», «Kritik» ve «Eleştirme» adlarıyla da anılır.

Sinema eleştirisi, an'ın izlenimlerinin bir yönetime dayanarak sistematize edilmesidir.

Yaşanan an ile o anda kullanılan yöntemler arasında belirli bir organik bağ vardır. Yöntemsizlik gibi görünen durumlar bile, aslında o an için ideolojik, etik ve estetik yönden bir başka yöntemin çekişi demektir.

Sinema eleştirisi mutlaka sağlam yöntemlere dayandırılmalıdır, yöntemsiz bir sinema eleştirisi yapılamaz. Sinema eleştirisi, bir sinema yapıtının açıklanması ve hükme bağlanmasıdır.

Sinema eleştirisi, alıcıyla verici, yani, filmi yaratanla izleyici arasında iletişimi sağlamaktadır, filmi tanıtmakta ve değerlendirmektedir.

Sinema eleştirisi, yaratıcıyla izleyici arasında aracılık yapar, ortaya konulan eseri inceler, çözümler, anlamını açıklar ve değerlendirir (Heper, 1986:8).

Sinema tarihçilerine göre ilk film eleştirisi, tiyatro eleştirmeni Adolphe Brisson tarafından 22 Kasım 1908 Pazar tarihli «Le Temps» dergisinde yayınlanmıştır. Söz konusu eleştiri yazısı, «l'assassinat du Due de Guise» (Guise Dükü'nün Katili) adlı filme ilişkindir (Atay, 1990:7).

Sinema tarihinin önemli akımlarından sayılan Film d'Art akımının ilk örneği için ilk film eleştirisini yazan Adolphe Brisson, bu eleştiri yazısında şu önemli soruları ortaya koymuştur ki eleştirmenler, kuramcılar, sinema tarihçileri hala aynı sorulara cevap aramakta ve açıklama getirmekle uğraşmaktadırlar: Sinematografik kompozisyon nedir? Hangi gereksinimler ve hangi kurallara göre düzenlenmelidir? Bu türün koşulları ve sınırları nelerdir? Bütün bunlar tanımlanabilir mi? (Atay, 1990:7-8).

1918 yılında, Louis Delluc'un sinema yazıları yazmaya başladığı Paris-Midi'nin sinema köşesinin niteliği, gerek içerik gerekse mizanj bakımından eleştiri tarihindeki önemini belirlemektedir. Louis Delluc'un varlığı, sinema eleştirisinin gerçek anlamda doğuşunu simgelemektedir. Delluc'un eleştirmenliği, sinema sanatına karşı beslenen hayranlığın, bu sanatın filmler boyunca gelişiminin heyecan dolu tanıklığının ifadesi olarak nitelendirilebilir. 1918'da Louis Delluc şöyle yazar: «Bizler olağanüstü bir sanatın doğuşuna tanık olmaktadır. Belki de tek modern sanatın: Çünkü bu sanat, hem makinanın hem de insan idealinin kızlarıdır (Atay, 1990:11).

Delluc'un eleştirmenliği, kendisinden sonra da Leon Moussinac ve Emil Vuilermoz gibi eleştirmenler tarafından da örnek alınmıştır. Daha sonraları Andre Bazin'de mükemmel ifadesine ulaşacak olan eleştirmen-sinemacı işbirliği geleneğini başlamıştır.

Bazin'in Cahiers du Cinema'sı kuruluşundan itibaren dinamik ve enerjik tavrıyla avantagard akımların ya da klasik sinemanın ötesinde «Modern Sinema» anlayışını tartışmaya başlamış, bu yeni sinemanın özelliklerinin belirlenmesinde önemli rol oynamıştır.

Cahiers du Cinema, Andre Bazin'den, Georges Sadoul'a, Alexandre Astruc'den, Francois Truffaut'a, seçkin yazarlarının oluşturduğu eleştiri anlayışı doğrultusunda, Marcel Carni, Julien Duvivien gibi yönetmenlerin temsil ettiği Fransız Sinemasına heyecanlı bazen sari eleştiriler getirmişler; yanı sıra eleştiri faaliyetlerini evrensel sinemanın geniş perspektifinde gerçekleştirir ve Politique des Auteurs (ustalar politikası) adlı ünlü yöntemlerini geliştirirken Auteur'un stil oluşumunu, politikasını ayrıntılı keşfedilmesi, çözümlenmesi sürecinde belirleme ve bu arada da söz konusu amaç doğrultusunda yönetmenlerle ayrıntılı söyleşiler gerçekleştirmek bu yöntemin özelliğidir. Dolayısıyla Cahiers du Cinema'da Roberto Rossellini, Jean Renoir, Alfred Hitchcock, Ingmar Bergman, Carl Theodor Dreyer, Robert Bresson, Mizoguchi Kenji, Max Ophuls, John Ford, Samuel Fuller, Howard Hawks'ın vb. gibi politikalarını değerlendiren ayrıntılı incelemeler yayınlamıştır (Atay, 1990:24).

Ustalar politikası, ileride Yeni Dalga'nın yaratıcıları olacak yazarların (Truffaut, Godard, Rohmer, Chabrol vb. gibi) sinema anlayışlarının kuramsal düzeyde önceden biçimlenmesinde rol oynamıştır.

Nitekim, Yeni Dalga yönetmeni olan Cahiers yazarları, dergide oluşturdukları modern sinema anlayışlarını, filmleri boyunca da ortaya koymuşlardır.

Bazin bir yazısında eleştirmenliğin işlevini şöyle tanımlıyor: Bu denemeden çıkan ve bundan sonraki bütün düşüncelerin başında yer almasını istediğim ilk nokta şudur: Bu mesleğin bana verdiği başlıca kıvanç, onun aşağı yukarı yarasızlığından doğuyor. Sinema eleştirmeciliği yapmak, aşağı yukarı, yüksek bir köprüden akarsuya tükürmek gibidir. Aşağı yukarı diyorum, çünkü yine de belli bir durumda eleştirmeni belirleyici ya da en azından etkileyici bir rol oynadığı kanıtlanabilir. Bu belli durum da sanat sinemaları, deneme sinemaları için belki söz konusu olabilir (fakat bu bile sanıldığından daha azdır). Ayrıca farkına varılmayacak yolda gösterime giren şu ya da bu filmin tanıtılmasında da eleştiri bir rol oynayabilir. Fakat o vakit de bu eleştirmenin, başarısız bir reklamın destekleyicisi olmaktan öteye geçmediğini gözden kaçırmamak gerekir. Bu film, bu alanda tek etken olan ilk gösterim seyircisinin sözlü eleştirmesi harekete geçmek şartıyla nasıl olsa başarı kazanmak fırsatını taşıyacaktır. Bu da şu demektir: Bir eleştirme yazısı, «kötüleyici» bile olsa, ancak bir reklam yazısına eşittir. Bundan başka, reklamcılık eleştirmeden gittikçe daha çok yararlanmaktadır; ama reklamcılığın eleş-

tirmeden yaptığı aktarmalar hiç de eleştirmenin etkililiğine bir saygı gösteriyor denemez. Bunun ilk nedeni, çok ustaca değiştirilmiş olan bu aktarmaların, asıl makale sert bir eleştirme bile olsa hep filmin lehinde olanlardan seçilmesidir. İkinci neden de şu; Yukarıdaki durum söz konusu olmasa bile, reklamcılığın eleştirmeden yaptığı aktarmalar yine eleştirmenin güçsüzlüğünü ortaya koymaktadır; çünkü eleştirme ancak reklamın sıçrama tahtasından atladığı vakit etkili olabilmektedir (Bazin, çev: Özön, 1966:186-187).

Sinemanın eleştirmesiz yapılabileceği demek midir bu? Hiç bir vakit. Nitekim şimdi, eleştirmenin «yararsızlık»a bağlı olarak gerekliliğini öne süreceğim. Şimdi hangi filozof ya da ruhbilimci şimdi hatırlamıyorum, bunlardan biri, bilincin bir bölge-olaydan (epiphenomene) başka bir şey olmadığını, Descartes'in bilinç olsa da olmasa da Discours de la methode (Yöntem üzerine konuşma) yı yine yazacağını söylemişti. Yanlış bir kuram şüphesiz, ama ben bunun salt öğretilime (metaphore) değerini alacağım: Eleştirmeci olsa da olmasa da Chaplin, Griffith, Murnau, Stroheim, Dreyer yine aynı biçimde var olacaktı; filmlerinde değişmiş tek çekim bile olmayacaktı. Bu sinemacılar üzerinde yapılan bir sürü eleştirme, gölge-olaycı bilinç olgusundan başka bir şey değildir ve bunların gereklilikleri yararlılıklarıyla boy ölçüşemez. Ama ulu ağacın üstündeki bu asalak bitkilerin, ağacın büyümesine gerekli ortakyaşama ilişkileri kurmasa da, ağacın mutlulukla yaşanması için gerekli ortakyaşama ilişkileri kurduğuna inanıyorum.

Her ne olursa olsun, eleştirmenin iki yüzü var: Biri silik ve para değeri taşımadığını belirttiğim filme dönük yüzü; öbürü de seyirciyeye dönük yüzü. İşte eleştirmeyi haklı kılan da bu ikinci yüzüdür. Film eleştirmesinin etkisizliği şüphesiz istatistik bir temele dayanır; Bir filmin kaderi 3-4 milyon seyirciyeye bağlıdır, oysa en tutulan eleştirmeci bile 10-20 binden fazla seyirciyi etkileyemez. Ama bu nicelik sorununu bırakıp nitelik sorununa geçerse, konuyu etkililik değil de kurtuluş terimleriyle düşünürsek, yolunu şaşırılmış değil on, hatta tek bir okuyucuya bile olsa sinema gerçeğini anlatmışsam, benim eleştirmecilik görevim haklılığını ortaya koymuş olur (Bazin, çev: Özön, 1966:189-190).

Türk sinemasının değerli yönetmenlerinden Metin Erksan'da eleştiri kavramı üzerindeki düşüncelerini Özne-Nesnel ayrımıyla dile getirmiş; Nesnel bir sanat yapıtı olgusu var mıdır? Herhalde bu soruya olumsuz bir cevap vermek gerekir. Çünkü böyle bir olgu varola-

maz. Nesnel bir yaratma olgusu olmadığı gibi nesnel bir eleştiri olgusu da yoktur. Böyle bir olgu varolamaz. Hangi düşünce dizgesini izlerse izlesin, eleştiri nesnel olamaz. Eleştiri de yaratma gibi özeldir (Erksan, 1989:20).

Prof. Dr. Alim Şerif Onaran ise «eleştirinin görevi herşeyden önce, seyircinin danışmanlığını ya da avukatlığını yapmak olmalıdır» diyor (Onaran 1986:251).

Eleştirinin kaynağını yaratıcılık oluşturur. Bir toplumda estetik yaşantı madolyonun bir yüzünü sanat eserlerinin üretimini oluşturuyorsa, diğer yüzünü de bu yaratıcılığa ilişkin eleştirel çalışmalar oluşturur. Sanat eserinin eleştirisi, sanat eseri için bir doğrulama, bir tür somutlaştırma ve değer verme, estetik tutku'nun bir yeniden ifadesidir. Sanat eserleri, akımlar, ekoller zaman içerisinde sanatın geleneğini meydana getirirler. İlkeleri, moral-etik sorumlulukları olan eleştiri kurumu sözü edilen sanat geleğinin dejenere olmadan gelişmesine katkıda bulunur. Eleştirinin ve sanatın bir kültürdeki serüvenlerine bakıldığında o toplumda ki ideolojik dönüşüm ve etkinliklerden koşut olarak yansımalar taşıdığı görülür. İdeoloji, eleştiri için bir yöntem sorunu olarak ortaya çıkar. Yani, önceden sistemleştirilmiş ölçütler bütünüün göstergesel olarak eleştirel tavır, sanat eserine yönlendirilmektedir. Her kültürde eleştiri nicelik ve nitelik olarak ulusal özellikler taşır (Atay, 1990:29).

Susan Sontag'ın sinemada eleştiri konusunda görüşleri ise şöyledir: «Bugün sanatta saydamlık-eleştiri de- en yüce, en özgürleştirici değer. Saydamlık, birşeyin ışığını kendi içinde yaşamak, şeyleri oldukları gibi algılamaktır. Örneğin, Bresson'un, Ozu'nun filmlerinin, Renoir'ın «Oyunun Kuralı»nın büyüklüğü budur. Bir zamanlar, (diyelim, Dante için) çeşitli düzeylerde algılanabilecek yapıtlar çıkarmak, devrimci ve yaratıcı bir davranış olabilirdi. Şimdi değil. Bu gün bu, ancak, modern yaşamın başbelası tekrarlama ilkesini güçlendiriyor. Bir zamanlar (yüksek sanat ender bir şeyken) sanat yapıtlarını yorumlamak, devrimci ve yaratıcı bir davranış olabilirdi. Şimdi değil. Şimdi bizim kararlılıkla gerekmediğimiz şey, sanatı düşünceye ya da (daha kötüsü) sanatı kültüre katıştırmak. Yorum, sanatın duyumsal deneyimini elde-bir tutar ve burdan yola çıkar. Bu şimdi elde-bir tutulamaz. Kent ortamının duyumlarımızı bombardıman eden çelişik tatlar, kokular, görüntülerin üstüne yığılan, o herbirimize ulaşabilen sanat yapıtlarının çoğaltılışlarını düşünün. Kültürümüzün bir aşırılık, bir aşırı üretim kültürü; sonuç, duyumsal

deneyim keskinliğimizin düzenli körelışı. Modern yaşamın koşulları-maddesel bolluğu, taşan kalabalığı-duyumsal yetilerimizi boğmaya biraraya geliyorlar. Eleştirmenin görevi de, duyularımızın, yetilerimizin bu durumunun ışığı altında (başka bir çağdaki durumlarına göre değil) belirlenebilir. Şimdi önemli olan duyularımızı yeniden güçlendirmek. Daha çok görmeyi, daha çok işitmeyi, daha çok hissetmeyi öğrenmeliyiz. Görevimiz, sanat yapıtındaki en fazla içeriği bulmak değil; orada olandan daha fazlasını edinmek için yapıtın suyunu çıkarmak hiç değil. Görevimiz, içerikten biraz çekilip, orada ne olduğunu görebilmek olanağını kendimize vermek. Sanat üzerine söylenen her şeyin amacı bugün sanat yapıtlarını -ve aynı şekilde, kendi öz deneyimimizi de- daha az değil, daha çok sahici kılmak. Eleştirinin işlevi bir şeyin nasıl kendisi olduğunu, hatta kendisi olduğunu göstermektir, ne söylediğini belirtmek değil (Sontag, çev: Sandalcı, 1989:13-14).

Film yorumu değişini burada, özel, belki de tartışmalı bir biçimde kullanacağız; tek bir filmde, o filmin kapsamındaki öz ve biçimi aydınlatmak ve başka türlü ayırma varamayacağımız, ya da göz ardı edebileceğimiz yanlarına dikkatimizi odaklamak üzere bir düşünceler ya da yöntemler dizgesinin uygulamasıdır. Bir film yapıcı, zamanın olayları, kendi deneyimleri ve insan varoluşunun çeşitli yanlarını açıklamaya, gerçekte yorumlamaya girişen entellektüel dizgelerden etkilenir. Bu güçler, kimi zaman film yapıcı bilinçli olarak bunun farkında olmaksızın, sinemalık sanatçının bir film yapmada yaptığı seçimleri etkiler. Yorumun yalnızca bu özgül türüne değil, herhangi bir türe ilişkin iki sorun hemen göze çarpmaktadır. Birincisi; yorumu, bir filmi çözümlmek üzere «bir düşünceler ve yöntemler dizgesi» kullanmak olarak tanımlamıştık. Kişinin o «dizge»yi uygulamadan önce, onunla tanışık olması gerektiği açıktır. Genel bir psikolojik yorum durumunda, biraz eski bilgi hazırlığı gerekir. Öte yandan kişi, örneğin, Freud'un psikolojik kuramlarının görüşlerinin bilgisi olmadan, Freud'çu yaklaşımı kullanamaz (Herman, çev: Kabul, 1989: 12).

Eleştirmenin İşlevi

Sinema eleştirisiyle uğraşan kimse «Sinema Eleştirmeni» adıyla anılmaktadır. Sinema eleştirmeni; filmin gösterilmesinden daha önce niteliği hakkında mümkün olduğu kadar çok, seyirciye, bilgi verebilmek için sinemaya giden ayrıcalıklı bir seyircidir. Paul F. Lazarsfeld ise sinema eleştirmeni «görüş önderi» olarak adlandırmış ve

«görüş önderleri»nin doğal olarak sinemaya çok sık gittiklerini, sinemayla özellikle ilgilenen kişiler olduğunu söylüyor. Aynı zamanda meraklıdırlar, tek yönlü görünmezler; daha çok radyo dinler, daha çok dergi okurlar ve iletişim alışkanlıkları, sinema lideri olmayan kendi yaşıt, gelir ve eğitim düzeyindeki gruplardan daha etkindir, toplumsal etkinliklerle de yakından ilgilidir, demektedir (Heper, 1986: 10).

Sinema eleştirmeni sanatsal, kültürel bir görev üstlenmektedir, kültürel bir görev yüklenmektedir. Eleştirilerini yazarken, bir yandan halkı, seyirciyi aydınlatmaya; onların beğeni düzeyini yükseltmeye çalışırken, öte yandan sinema sanatının daha iyiye gitmesi için uğraşmaktadır. Sinema eleştirmeninin yaptığı iş beraberinde bir çok zorlukları getirmektedir. Çünkü film kolektif bir çalışmanın ürünüdür. Bir sinema sanatı yapıtı bünyesinde çeşitli sanatları barındırmaktadır. Bu bakımdan eleştirmen çok yanlı ve çok kültürlü bir kimse olmak zorundadır. Sinema eleştirisi film yapımcısıyla izleyici arasında bir köprüdür, bir bağıdır. Eleştirmen yapıtı, izleyiciyi aydınlatmak için tanıtır, inceler ve değerlendirir. Öteki taraftanda sinema yapıtı, sinema sanatına neler getirebilmiştir? Bunun değerlendirilmesini yaparak sanatçının ve sinema sanatının ilerlemesine dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. Böyle zor bir görev taşıyan sinema eleştirmeninin bir takım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Öncelikle sinema eleştirmeni eleştirilerini yaparken ön yargıdan uzak olmalıdır. İzleyiciye, sanata, sanatçıya karşı sorumlu olmak durumundadır (Heper, 1986:11-12).

Eleştirmenin yazdıklarının, yönetmenin ya da oyuncuların «daha iyi, daha güzeli» bulmalarına ya da salonları daha çok seyircinin doldurmasına yarayacağını sanmıyorum. Hatta eleştirmenin böyle kısa vadeli, yorucu bir işlev yüklenemeyeceğini de düşünüyorum. Sanat ve kültür üzerine kalıcı birşeyler yazma dileğinde olan herkes gibi sinema üzerine yazan birinin yazdıkları da cevapları ancak bir süre sonra verilebilecek bir takım soru işaretleri yaratmaya, «kendinden fazlaca hoşnutluk» derecesine varmış bir takım yerleşik doğruları dürtüklemeye yarayabilir. Ayrıca sinema eleştirmeni tanımı da bana iddali geliyor. Sinema eleştirmeni, sinema denen özel ifade biçimini, bu ifade biçiminin tarihi, pratikleri ve tüm öteki sanatsal ifade biçimleriyle olan ilişkileri açısından görebilecek kadar geniş perspektif sahibi olan «ideal» bir «tip»e denmeli ancak. Ben, ağırlıklı olarak edebiyat disiplininden gelme, dolayısıyla da bu perspektifin sa-

dece bazı boyutlarını yetkin biçimde kavrayabilen biri olarak, kendim için «sinema eleştirmeni» yerine «sinema üzerine yazan» tanımını yeğlemişimdir. Tekrar etmekte yarar var, sinema üzerine yazmanın nihayi hedefi, öbür konular için de olduğu gibi, yaşadığımız kültürel ortamda küçük soru işaretleri, küçük gedikler açmak, her şeyden çok fazla hoşnut olmamanın yollarını göstermek, önermeler ortaya koyabilmektir. Bunlar uzun vadede sinemayla uğraşanların zihinlerinde «acaba»lar yaratabiliyorsa ne iyi (Özgüven, 1989:23).

Sinema eleştirmeninin yaratıcı çabası iki maksada yönelir: seyirciye ve sanatçıya yani filmi seyredene ve onu yapana, bu eğilimlerin birincisinin ya da ikincisinin önem kazandığı durumda, yorumcu ya da eleştirmen sıfatıyla karşılaşmış oluruz. Bununla birlikte bu ayırım, bir eleştirinin niteliğini iyice vurgulayacak kadar kesin değildir; dolayısıyla her iki durumda da daima yorumlanan şey halkı etkilediği kadar sanatçıyı da etkiler, ya da bunun tersi olabilir. Ama her iki doğrultuda da, ister yapımcıya, ister seyirciye yönelsin, sinema eleştirisi, gerçekleştirilen sinemanın en üstün anlatım olanaklarını geliştirmeleri ve seyircilerin bundan en üstün ahlaksal ve estetik yarar sağlamaları için devamlı teşvikte bulunma durumundadır (Onaran, 1986:249).

Jean Luc Godard «Cahiers du Cinema» da eleştirmen olarak işe başlamıştı. Yıllar sonra yaptığı bu işin kendine katkılarını şöyle açıklamaktadır: Cahiers'de hepimiz kendimizi geleceğin yönetmenleri olarak görüyorduk. Zaten sinema -klüplerine ve Sinematek'e sık sık gitmemiz bir biçimde sinema düşünmeydi. Yazılar yazmamızda zaten bir biçimde film yapmaktı, çünkü yazmakla yönetmek arasındaki fark niceldir, nitel değil. Yüzde yüz mükemmel tek eleştirmen Andre Bazin'di. Diğerleri Sadeul, Balasz, Pasinetti eleştirmen değil, tarihçi ya da toplumbilimcilerdi. Eleştirmenlik yaptığım günlerde kendimi hep bir yönetmen olarak gördüm. Bugün kendimi hala bir eleştirmen olarak görüyorum ve bir bakıma öyleyim, hatta eskisinden daha fazla. Eleştiri yapmak yerine film çekiyorum, eleştiri boyutunu da içine katarak. Kendimi bir denemeci olarak görüyorum, roman biçiminde deneme yazıyorum ya da deneme biçiminde roman, yalnızca yazmak yerine bunların filmi çekiyorum. Eğer sinema yok olursa, kaçınılmazı kabul edip televizyona dönerim. Çünkü, tüm ifade biçimleri arasında açık bir süreklilik var. Hepsi bir. Önemli olan şey, kendine en fazla uyan taraftan yaklaşmak (Godard, çev: Terzioğlu, 1989: 29-30).

Eleştiride Yöntem

Bir filmin eleştirisi yapılırken: Önce,

- 1) O filmin yerli ve özgün adı;
- 2) Yapımcı kurumu, tebası, yapım yılı, ortak yapım olup olmadığı;
- 3) Filmin dağıtımının hangi kurum tarafından yapıldığı;
- 4) Filmin konusunun nereden alındığı (roman, tiyatro oyunu, opera, öykü, şiir ya da özgün senaryo);
- 5) Prodüksiyon amiri;
- 6) Filmin kamera (görüntü) yönetmeni;
- 7) Filmin yönetmeni;
- 8) Oyuncu isimleri, oynadıkları roller;
- 9) Kurgucusu;
- 10) Renkli ya da siyah-beyaz olup olmadığı;
- 11) Sanat direktörü;
- 12) Dekorları kimin yaptığı;
- 13) Özel fotoğraf efektleri, diğer efektler;
- 14) Ses mühendisi ve ses sistemleri;
- 15) Müzik kompozitörü, müzik ve orkestra yöneticisi, şarkı isimleri ve okuyucuları ve müzik yayın evi;
- 16) Işıklar;
- 17) Kareografi;
- 18) Kostümler;
- 19) Saç modelleri;
- 20) Stüdyo, dış sahnelerin çekim yeri;
- 21) Laboratuvar;
- 22) Filmin dili, dublaj ve alt yazıların dili;
- 23) Varsa teknisyenlerin yardımcıları ;
- 24) Script girl;

- 25) Varsa sansür tarihi ve no'su ve aldığı sansür sertifikasının çeşidi;
- 26) Filmin uzunluğu, süresi, özgün süresi yazılır (Onaran, 1986: 246).

Böylece filmin filmogrofisi ortaya konmuş olur. Bir eleştiri metninde ilk bölümü oluşturan bu çabadan sonra iki bölüme daha yer verilir: Filmin konusu ve eleştirisi. İkinci bölümde filmin kısaca konusu anlatılır. Bu kez filmin kişilerinin yanına parantez içinde oyuncuların adlarının yazılması adet hükmünde bulunmuştur.

Eleştiri bölümünde: Filmin yorumu yapılır, yani açıklamalarda bulunulur: Yöneticinin daha önceki çalışmalarına da atıflar yapılarak bu filmle ortaya koyduğu sanat; senaryonun tutarlılığı, çekimde alıcının rolü ve filme alınan sahnelerin ustaca gerçekleştirilip gerçekleştirilmediği, bu tutum dolayısıyla ne gibi ustalıkların gösterildiği; ışık, renk ve ses unsurlarının nasıl değerlendirildiği; özellikle oyuncu yönetimi ve oyuncunun ustalıkları ve filmi ne yolda dramatize ettikleri; kurgu yoluyla sinemaya has zaman ve mekan yaratmakta yöneticinin başarılı olup olmadığı ve bu iki unsur aracılığı ile sinemaya has gerçeği ve sinemanın estetik yönünü ortaya çıkaran gerçek üstücü ve düşsel yorumların sinemasal bir zenginlikle verilip verilmediği ortaya konur. Ve sonunda değer hükmü verilir (Onaran, 1986:247).

Film eleştirisinde Onaran'ın açıkladığı yöntemden başka eleştiri yöntemleri de vardır. Çünkü, her filmin bakış açısı ve standartları farklıdır. Buna bağlı olarak eleştiri yöntemleri de değişmektedir. Örneğin Seyide Parsa, eleştiri yöntemlerini şu dört ana başlık altında toplamıştır;

- 1) Film tarihçilerinin yaklaşımı,
- 2) Auteurist yorumlama,
- 3) Mitolojik yorumlama,
- 4) Marksist yorumlama (Parsa, 1989:129).

Sinema karmaşık bir sanattır, kendine has bir dili, anlatımı vardır. Sanatların en yenisi ve tüm sanatların bileşkesidir. Bu nedenle film eleştirisi yapılırken güzel sanatlarda yapılan eleştiri yöntemlerinden yararlanılmaktadır. Bizde bu yöntemlerin ışığında film eleştirisi türlerini şöylece sıralayabiliriz.

- Tanıtma yazıları,
- Klasik eleştiriler,
- Derinlemesine eleştiriler,
- Bilimsel eleştiriler (Heper, 1986:32).

Sinema çağımızın sanatıdır. Film eleştirisi ise çağımızın eleştirisidir, Sinema sanatının tanınması, yaygınlaştırılması ve değerlendirilmesi konusunda tartışılmaz bir yeri olan film eleştirisi oldukça bağımsızdır. Çünkü, film eleştirisine rağmen filmler yapılmaktadır.

Film eleştirisinin uygulama biçimleri ve konuları vardır. Nasıl yapılacağı konusunda kesin bir kurallar dizisi koymak olanaksızdır. Sadece kültürel canlılıktan, sinemanın sistemleşmesinden, filmleri kavrayabilecek zekaya sahip eleştirmenlerin varlığıyla yedinci sanat olan sinema geleceğe dönük hızlı gelişimini sürdürecektir.

YARALANILAN KAYNAKLAR

- Alim Şerif ONARAN, **Sinemaya Giriş**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.
- Andre BAZIN, **Çağdaş Sinemanın Sorunları**, Çev: Nijat ÖZÖN, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1966.
- Dennis de VITTO-William HERMAN, «Bir Filmi Yorumlama», ...**Ve Sinema**, Hil Yay. Sayı 8, Çev: İ. Kabil, İstanbul, 1989.
- Esra HEPER, «Türk Basınında Türk Film Eleştirileri», Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üni. İstanbul, 1986.
- Fatih ÖZGÜVEN, ... **Ve Sinema**, Hil Yay. Sayı 8, İstanbul, 1989.
- Frigtz LANG, «Sanat ve Meslek», **Sinema Dili Özel Sayısı**, Çev: Nijat ÖZÖN, Sayı 196, Ankara, 1968.
- Jean Luc GODARD, «Godard du Cinema ve Eleştiri», ... **Ve Sinema**, Çev.: Volkan Terzioğlu, Hil Yay. Sayı 8, İst. 1989.
- Metin ERKSAN, «Nesnel-Öznel», ... **Ve Sinema**, Hil Yay. Sayı 8, İstanbul, 1989.
- Seyide PARSA, **Filmin Temel Öğeleri**, Neşe Yay. İzmir, 1989.
- S .Rana ATAY, «Türk Film Eleştirisine Yaklaşım Biçimleri», Yayınlanmamış Doktora Tezi, 9 Eylül Üni. İzmir, 1990.
- Susan SONTAG, «Yoruma Karşı'sından», ... **Ve Sinema**, Hil Yay. Çev. Defne Sandalcı, Sayı 8, İstanbul, 1989 .

AN EVALUATION OF THE IMPACT OF INTERACTIVE VIDEO SYSTEMS IN EDUCATION AND A MODEL FOR TURKISH DISTANCE EDUCATION SYSTEM-I

Doç. Dr. A. Halûk YÜKSEL*

INTRODUCTION

Technological innovations are of interest to educators because they may have the potential to make education «easier, cheaper, more efficient and more attractive» (Hart, 1987, p. 171). Interactive video is a recent development that synthesises the advanced technologies of video and computers. In societal terms, spectacular claims are being made for the impact that the new medium may come to have-it presages a «revolution in communications technology» (Parsloe, 1983, p86) that may alter fundamentally the way in which information is stored and shared. In education, the promise is as great. It is argued that interactive video would do more than just add to the range of available teaching systems, rather, it would offer important new ways of learning. Interactive video would mark the end of «passivity» in learning and replace in with learning based on activity and involvement. Interactive video enables learners to

«... interrupt, interrogate, repeat or pause, adjust the pace, scan, review and quickly locate material according to their individual need».
(Hart, 1987, p172)

(*) Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu.

For some, then, interactive video offers exciting new possibilities in pedagogic design. For others, however, the new medium is viewed as an impressive and expensive audio-visual aid - the current need for cost-effectiveness and budgetary restraint may often disqualify interactive video from consideration. Such arguments would point to the fact that in 1985, after ten years of availability, only 60 per cent of primary schools owned a video recorder. Moreover, it required a massive funding programme from the Department of Trade and Industry to reach an average provision of one computer per 150 children in British schools (Bates and Hill, 1985). Improvements since that date are likely to have been incremental, rather than sweeping. These figures suggest that the penetration of new technologies into mainstream education is a difficult process, and any evaluation must take this into account.

«There are almost no aspects of education that interactive video might not affect but there is still a huge question over whether it will ever affect any of them». (Doulton, 1984, p205).

This paper will attempt to evaluate the likely impact of interactive video in British education and to suggest a model for Turkish distance education system. Evidence from other countries and from industry, as well as the results of research projects will be brought to the argument. The claims and counter-claims of commentators will be appraised against a backdrop of economic and institutional constraint and government policy.

The work will have the following structure: Section One will examine the nature of the technology. Section Two will situate this development by exploring the theoretical justification of interactive systems in general. Section Three will examine the strengths and weaknesses of interactive video as an interactive medium, and a range of real and possible applications will be used to illustrate the argument. The second half of this work will depart from the examination of the medium itself, and will move on to look at the educational setting in which development may take place. All levels of education, from the universities and colleges through to the vocational sector and schools will be considered. Corporate training in industry and commerce has provided an early testing ground for interactive video techniques, so developments in this area will also be explored. Institutional dynamics, determined by economics, culture and political climate will play an important role in the future

of interactive video - Section Four will be devoted to the discussion of this «political economy» of the new medium.

Section Five will look in detail at the one initiative that has had some impact already in British education - the BBC's Domesday Project. The learning opportunities **provided by the project will** be explored, and the prospects for future innovations on the basis of the project will be considered. As the Domesday Project was, in part, sponsored by the government, the sixth section of this work will locate government policy as a key determinant of future development. Two government-funded schemes for interactive video will be discussed, and their impact on education in general will be assessed. In section seven, a model for Turkish Distance Education System will be suggested.

On the basis of the exploration of the capabilities of the medium, and on an examination of the context for development provided by the British education system, and for the model for Türkiye, general conclusions on the impact of interactive video will be drawn.

SECTION ONE

Interactive video - the technology

The term interactive video describes the combination of two modern technological forms - computers and video. Both have had considerable impact in education in their own right, but together they become a new educational tool that has been described as the «most powerful individualised learning medium so far developed» (Roach, 1984, p187). The fusion of the two forms generates a substantial rise in capability. Similarly, the number of possible applications increased. It will be argued here that these changes are of an order that represent a qualitative shift in terms of what can be achieved by the use of such media - the combination is greater than the sum of the parts. In short, the marriage of video and computer technology provides high quality still and moving pictures with full sound capabilities, allied with the responsiveness, interactivity and diagnostic power of computers derived from computer-assisted learning and computer-based training.

Gindele and Gindele (1984, p83) have described the videodisc, upon which many interactive video systems are based as «a point of convergence for all media». It is the capacity to store information

as text, sound, still photograph, moving pictures and computer graphics, along with the ability to process this information with the speed, accuracy and complexity that is offered by modern computing that gives interactive video its uniqueness and its place at the cutting edge of developments in educational technology. Interactive video offers the learner a «multiplicity of communication codes» (Hart, 1984, p207), thus creating an engaging and dynamic learning environment which: :

«... adapts to the aptitudes and abilities of a wide range of students and subject areas, thus allowing students to compare, contrast and follow their own investigatory pathways». (Plummer, 1985, p246).

Such a powerful new technology should aid the realisation of educational goals within existing methodologies, but beyond this it could be argued that interactive video could come to have a dramatic and fundamental effect on much existing educational practice. It has been suggested that interactive video may come to have an impact «equal to or greater than that of print technology some 500 years ago» (Gindele and Gindele, 1984, p96). Whilst this statement is based on a long historical view and some speculation, there are consequences for educators in the shorter term. The design and development of teaching materials may have to be framed in completely new ways in the light of the new technology, and interactive video may prove to be «a considerable challenge to the educational world» (Laurillard, 1987, p11).

Interactive video has been a technical possibility for almost twenty years. Current developments in interactive video stem from the low cost, power and availability of the modern microcomputer and the development of the videodisc as a storage medium for video signals. Although disc technology is much more expensive than the tape systems that preceded it, there are several reasons why it is disc rather than tape that has led to a growth of interactive video applications. These reasons will be discussed below after the general nature of the technology has been described.

In modern educational applications interactive video typically consists of one or two television monitors, a microcomputer, a video player and a connecting interface that permits communications between player and computer. There are more simple configurations and a descriptive scale developed by the Nebraska Videodisc De-

sign/Production group has passed into common usage. Thus, a non-interactive system of, say, watching a video from start to finish would be termed «Level 0» on the Nebraska scale. Many modern domestic and educational video players incorporate a range of sophisticated control functions, indeed these are often used in classroom situations. Using such controls as search wind, slow motion or freeze-frame permits a rudimentary amount of interaction with the source material. Such use is described as «Level 1» on the Nebraska scale.

At «Level 2» a small computing facility built into the video player itself provides random access to video segments, thus allowing selective replays or «branching» where users would progress through the material in different ways according to need and preference.

Level 3, already referred to above, replaces the video player computer with a separate microcomputer and interface; the system is enhanced by the increase in computer power. The system is able to use information provided by the computer's own memory, often overlaying this information on the video picture. The calculating speed and power of the computer makes «real-time» interactions possible. Additionally, the computer can monitor the progress of the user, make branching decisions accordingly and present course controllers with profiles of user performance. It is at this level that many educational applications are being researched.

The technology is so new, and the rate of change is so fast, that the Nebraska team have reserved «Level 4» to describe configurations yet to come. Systems with access to distant data-bases or systems based on a reusable disc may occupy this level. For the time being, though, it is «level 3» systems that are exciting the interests of many educational technologists. Such systems are, themselves, massively powerful and their full potential has not yet been realised. Indeed, the capabilities of the medium seem so extensive that proper knowledge of effective application techniques has not yet emerged.

«At the moment everyone involved with interactive videodisc is on a learning curve and there are big black holes waiting for the unwary». (Griffiths, 1984, p200).

As has been said already, the spur to recent developments in interactive video from the emergence of disc as a medium for video

signals instead of tape. Paradoxically, these new developments also rekindled interest in tape-based systems, both in research and in budget applications, and these will be discussed later. However, it is disc technology that offers the most potential as part of an interactive system. Tape systems have reputation for being slow, noisy and unreliable. This reputation may be unwarranted to some extent, but it does remain an almost intractable limitation of the medium that it is essentially linear. that is, in operation the tape passes a playback head, and the tape has to be «wound» to the appropriate place before playback can start. This means that sections of video material can be located at considerable distance from one another, and this distance translates into time wasted as the tape winds.

By contrast, disc systems allow access to any part of the stored material in any order at any time and access times are usually in fractions of a second. Effectively, access is instantaneous and any interactive use feels smooth and seamless. Discs bring «elegance and ease» to video searching (Fox, 1985, p82). Optical discs share much the same technology as domestic compact disc players. Discs are «mastered» for life, are not reusable, and are extremely hard wearing and reliable. The format is larger than for compact-disc players, so a videodisc resembles an iridescent silver long-playing record. There are two systems vying in the market-place for dominance, in much the same way that systems competed in the early days of domestic video, before VHS gained the upperhand. Philips and Pioneer have developed Laser Vision or Laser Disc, whilst Thorn-EMI in association with JVC market a system called VHD. The Laser Vision system seems to be in the lead at the moment, but the contest is far from settled. VHD discs offer 60 minutes of playing time per disc, in terms of moving picture capacity, but this represents up to 45,000 still pictures or pages of text, or any combination of stills and moving pictures to a notional total of 60 minutes. Often mentioned disadvantages of this system are an inability to hold random moments of moving picture as a freeze-frame-stills have to be pre-specified at the design stage; fragility of the discs -the «grooves» are open and so the disc is never moved from a protective sleeve, and in addition, there is actual contact with the disc by a reading stylus and so there is the possibility of disc wear and deterioration. There is no evidence as yet to prove that this does occur.

By comparison, Laser Vision discs offer 37 minutes of playing time per disc side or 55,000 still frames or any combination of the two. Any moment can be frozen as a still frame; discs are durable and can be handled directly, and as there is no contact during play there is no possibility of wear.

Both systems offer high quality television pictures, allied with stereo sound. The two audio tracks can be put to a variety of separate uses. Both systems offer fast access, and both can receive instruction in a variety of ways according to programme design. Interaction may take place via the computer keyboard, mouse control, remote keypad, light pen or touch-screen system. The future offers the possibility of voice control! (Jarman, 1986, p38).

Such advanced technology carries a heavy price tag, and in addition, the mastering of new discs is an expensive proposition, beyond the means of individual teachers and schools. Tape systems do offer a way into interactive video for those on restricted budgets. Furthermore, the loss of sophisticated interactivity can often be more than compensated for by the sense of active engagement that even a tape system can deliver. Tests have found that relatively simple taped-based systems are popular with students (Laurillard, 1985). Advocates of the low-tech, low-cost option argue that tape systems can develop interactive video in schools now, by using existing computers such as BBC and Apple-Macintosh with VHS tape players that cost little or no more than those that schools are likely to buy in any case. The only «exotic» (Laurillard, 1982, p179) component is a specially designed interface which could cost £200, but this outlay opens up the prospect for immediate application of interactive video in schools and the possibility that teachers and pupils could make their own interactive video material (White, 1987).

There are other strategies available that can bring down the cost of interactive video considerably. For disc, especially Laser Vision, video material has to be initiated on near-broadcast quality tape prior to being mastered onto the disc. The costs of such production are substantial. Such video production involves specialist teamwork and expensive hardware. Eventual costs can reach thousands of pounds per minute of finished video material. If existing video material could be used, providing that it is suitable for restructuring to an interactive format, then considerable amounts of money could be saved and the possibility of interactive video pro-

duction may stay alive where it may well have not survived if full costs had to be met. The Open University have experimented successfully with archive material (Williams, 1984), and the existence of an extensive video archive at the Open University, all of it up to the required broadcast standard is an encouraging situation. Similarly, the BBC, themselves very interested in the promotion of interactive video systems, have what is probably the world's largest stock of broadcast quality video. A recent interactive videodisc, entitled «Volcanoes» is a testimony to the rich seam of educational material that could be converted for use in a new and exciting way. The Volcanoes disc will be discussed more fully in Section Five. A recent FEU/Pickup report (Interactive Video in Further Education, p12) struck a cautionary note, however, and pointed out that much archive material may prove to be as limiting as it is enabling, and that such a dependence would result in interactive video failing to realise its full potential. The report suggested a new categorisation of such material as «computed-enhanced» or «computer-assisted» video, reserving the label interactive video totally new programmes using purpose-made video material.

In Sections Two and Three the case for interactive learning systems will be examined in some detail and the contribution that interactive video may be able to make will be fully explored. The foregoing discussion has described the technical basis of interactive video systems; it is now necessary to describe in broad terms how interactive video could be used; indicate its possible strengths and show precisely the nature of the interaction that such systems are able to offer.

Mably lists seven separate uses for interactive video in schools. The list is not intended to be exhaustive, but it does give some idea of the power and flexibility of the medium. Mably says that interactive video could be used

- «... as a teacher's lesson aid;
- as a resource for teacher planned group work;
- as an individual study (teacher-planned) resource;
- as an individual study (pupil-planned) resource;
- as a teacher in-service aid;
- as a televisual data-bank resource;
- as a programmed teaching/learning tool.» (Mably, 1987, p195)

He goes on to envisage further specialist applications in special needs education, English as a Second Language, and as a simulator.

Each of these applications will be looked at in more depth later, but the broad sweep of the claimed relevance of interactive video is quite apparent from the list. Other authors have suggested why interactive video may be a good choice for course designers. Hart (1984, p207) has argued the strengths of interactive video. Firstly, it offers reliable repetition of lessons across distance and time. This is true of predetermined presentations, as well as of responsive, branching systems. Secondly, interactive video offers a variety of sensory stimulations and presentation formats. It is potentially far less monotonous and predictable than other media. Thirdly, interactive video has the capacity to be accurately «targeted» to an individual learner's requirements, and individual control of pace, sequence, level and timing are all possible. Fourthly, the system is transportable - high quality instruction can reach remote areas without deterioration or loss of curriculum control. Furthermore, the system allows constant monitoring of individual and programme performance, and has inexhaustible patience. And lastly, the systems are durable and with careful choice of programme material should offer a long shelf-life. Again, these claims for interactive video are offered at this stage for illustration only; indeed from certain perspectives some of these «advantages» may be viewed as dubious - and these issues will be aired in Section Three.

Finally, as far as broad illustration is concerned, something can be said about the use of interactive video. Much has already been made of the interactive power of the medium, but what does this mean for the learner who uses such a system? Laurillard (1985, p39) identified nine ways in which the Open University's Teddy Bears Disc interacted with users. Each of them is a device, or trick of the trade, for programme designers and it is an interesting combination of approaches that is likely to make a successful programme. Laurillard lists the nine modes of interaction as follows: information testing; information giving; tested observation (What do you notice...?); untested observation (Look at ...); hypothesis framing (What do you think ...?); procedural information, giving programme instructions; hints that guide students towards correct responses; corrective instructions (Be more precise ...); and, simulations that permit students to perform surrogate experiments.

Laurillard's list, even in this summary form, is indicative of the potential richness of the interactive video learning environment. At root, it is an active medium, constantly challenging learners to be-

come involved in their own learning. It could be argued that interactive video has a rather sinister aspect, a further step in the process that replaces people with machines - but even here interactive video has its champions who describe it as a «warm and personal medium» (Parsloe, 1983, p83) that compares favourably with more traditional educational methods - the comparison will be explored in Section Two.

This section has explained the technology behind interactive video, and has given some account of the potential, strengths and applications that interactive video may have. Although an almost universal relevance seems to be claimed for interactive video by some authors, it is obviously true that no one technology is likely to be a panacea to cure all current educational ills. Hart (1987, p171) suggests that some educationalists view any technological solution as «a fix» - that is, they become «hooked» on technology, rather like drug users. The real strength of interactive video lies in its intelligent application in specific areas of the curriculum where clear benefits can be obtained. Parsloe urges that a realistic attitude to the application of interactive video should be maintained.

«Every situation has to be evaluated on its own terms: much as interactive video has to offer, often providing a wholly new and revolutionary alternative; other methods are sometimes more appropriate».
(Parsloe, 1984, p202)

With this in mind, Section Two will look at the case for interactive learning systems in general and will go on to explain the place of interactive video as the highest expression yet of interactive methods.

SECTION TWO

Interactive Systems

In the foregoing discussion of the technical nature of interactive video, the specific capability of the system to offer individualised learning through a televisual medium has been described. If interactive video is to have a major impact in education, this is contingent to a large extent upon the significance of interactive methodologies in general. If the movement towards individualised learning gathers momentum, then interactive video systems should enjoy wide application. The education system already makes extensive use of mediated instructional systems. Books are a mainstay of

contemporary education, but educators have also used technologies such as video and computers to promote learning. The value of interactivity is already expressed in the use of classroom discussion; the performing of exercises at the ends of chapters in books, or in the use of an audio-based language laboratory. This section will look at the value of interactive learning systems in general. Then, more specifically, the nature of interactivity in computer-based systems will be discussed. Computers represent the highest expression of the interactive method before the development of interactive video. It is important to look at their strengths and weaknesses in some detail so that the precise contribution of interactive video can be ascertained. This exploration of other educational technologies will clear the way for an examination of the potential of interactive video in Section Three.

Throughout history educators have been keen to harness various technologies in the pursuit of their goals. A straightforward «Socratic» dialogue between expert and learners is still a remarkably common educational form, but more often than not teaching and learning are mediated by a range of technologies. At a rudimentary level, even a blackboard and chalk represent a technical mediation and the possibility of effective or poor blackboard use becomes an issue. And so it is with all other technological forms - in the abstract, the capabilities of any particular technology are probably benign or neutral, it is in particular choices regarding configuration, deployment and pattern of use that educational concerns arise. Thus, educational technology has emerged as a specific discipline that explores the application of technologies across the range of subjects and situations. Educational technology is

«... an enterprise that uses research and development techniques in close combination to build knowledge and understanding of how students learn through different kinds of teaching media and methods, and how these should best be used in order to facilitate efficient and desired learning». (Laurillard, 1987, p74)

Any exploration of the impact of interactive video is, therefore, within the remit of educational technology, and so it is important to situate this new medium in a broader context technical innovation. The book has played a major role in education systems ever since the rise of industrial printing techniques that accompanied the industrial revolution (Smith, 1986). So embedded in educational life is the use of print media, that it is sometimes possible to lose

sight of the fact that books represent only a specific application of technology to educational enterprise, and that like any other form they have advantages and disadvantages.

Gindele and Gindele (1984, p144) offer a critique of the book as a learning medium. They point to the barrier that literacy skill acquisition may provide and they suggest that a high degree of user motivation is required for sustained study. The lack of sound and motion are obvious limitations of the form, but books do provide a limited amount of interactivity. Index systems permit a user to find individual routes through the total material. Some books even provide tests and checking systems to give a reader some degree of performance monitoring, but the extent to which such sections are used cannot be controlled. Books have emerged as a relatively cheap, widely available medium and it is no surprise to note their pre-eminence in mass education systems.

The twentieth century has seen the rise of photographic and electronic media to complement print media in education. Slide, tape/slide and film have found extensive use in schools and colleges, although their use has been only for purposes of exposition, any subsequent dialogue has had to be organised in a traditional way through the teacher/expert. Re-usability, relative cheapness and convenience of use have led to the displacement of much film by video-tape systems. Skip, search, slow-motion and freeze-frame controls have progressively ushered in a level of control over the material that was never possible with film systems. The advantages of videodisc players over video tape systems have already been discussed, but numbers in schools and colleges in Britain, as they are in, say, Japan and the USA. This point will be more fully discussed in Section Five.

Largely separate from these developments in visual communications technology, the last thirty years have seen the rapid and dramatic rise of modern computer systems. In what amounts to a second industrial revolution, industrial and commercial practices have been overturned by the application of computer techniques. Education and training have followed along in the wake of such rapid change, and whilst private investment in computer-based training systems has been relatively healthy, it is the school and college systems that often seem to be last in the queue for computer led innovation. Nevertheless, education and training both make exten-

sive use of computers in specific educational applications, and many curriculum areas, from «hard» science to humanities, make regular and habitual use of computers. It is against the background of these parallel applications of visual and computing media that interactive video is emerging as a new synthesis.

As far as education is concerned, and the state school system provides an ideal example from which general principles can be extracted, the typical framework within which learning is expected to take place is that of the classroom - one teacher with many pupils. There is nothing ironclad or inevitable about this state of affairs, but the slow processes of historical institutional decision-making have made the class the universal educational unit. Such an evolution has led, for a variety of reasons, to the emergence of an appropriate style. An active, didactic teacher leads «from the front» a series of expositions and exercises in a highly controlled manner towards a pre-specified learning objective. The reinforcement of virtues of good behaviour, attentiveness and obedience has led to a situation that has often been characterised as «passive» from the learners' point of view (Laurillard, 1987, p11).

The last twenty years has seen a dramatic rise in the number of educational practitioners who see this typical configuration of the classroom as constrictive and limiting.

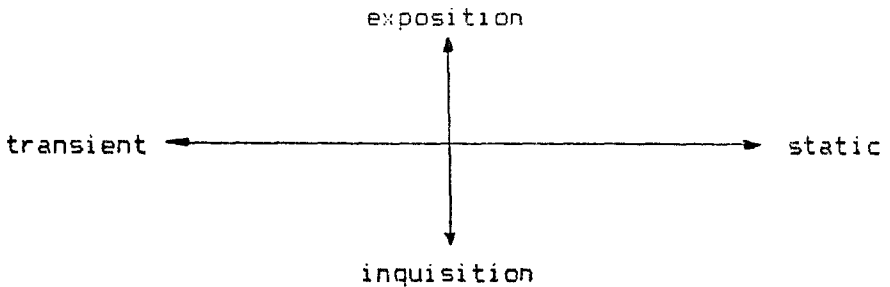
«I firmly believe that it makes for sounder learning if a child does something rather than just watch or listen». (Jarman, 1986, p38)

Activity has become the watchword of the era in some circles - project work, group work and a wide range of creative activities, like, say, video making have become important methods in schools. For some, schools are understood to be an institutional negation of learning and new forms have been seized upon to break the grip of institutionalised drudgery, and it is common to hear critics savage the orthodox notions of good classroom practice. «The biggest problems that schools have are boredom, fear of failure, and lack of relevancy» (Wilson in Dowling and Camstra, p148).

It is against this background of dissatisfaction that technological aids to education have come to be assessed. The passive/active dichotomy is often used as a direct measure of a medium's relevance to the modern classroom environment. This is not to say that exposition and reception are seen to have no part to play, but

that many theorists expect to see an overall emphasis on active methodologies to secure learning. Beneath such preferences are models of how learners behave and what different technologies have to offer. Clark (1984, p190), for instance views learning as a dialogue which aids personal discovery. The dialogue may often be with a teacher, but may also be with a teacher-surrogate in the form of books, films, computers and so on. For Clark, the quality of a learning medium is determined by the quality of the dialogue it is capable of sustaining. In dialogue, knowledge is developed through a series of «tentative acts of imagination», as hypotheses are tested out had «educated guesses» become consolidated as «knowledge» (Clark, 1987, p70). Similarly, Bork (1987, p28) argues that «interaction, involving detailed communication is a critical human activity». Obviously, both authors are interested in how educational media can turn a classroom into an environment where tuition is focused upon individual needs and responses, rather than on the «broadcasting» of traditional methods.

Arguing from a different perspective, Griffiths (1984, p196) is able to show which media are most likely to meet the challenge of interactive use. He uses Copeland's model message systems as a guide:

So, broadcast television would be seen as transient exposition, whereas books would be understood as a static form of exposition with a few elementary powers of inquisition. All media seem to cover only parts of the available spectrum. Computer-based training is a strong inquisitive medium, but has limited facilities for proper exposition.

For Clark, a key concern is the extent to which a medium can be brought under the direct control of the learner, because the processes of dialogue and reflection are likely to take place at the lear-

ner's own pace, that is, in what he calls the learner's «subjective time» (Clark, 1984, p190). Books are able to offer only a flawed dialogue because they do not receive or respond to information, but they do offer the possibility of learning in subjective time. Viewed in this way, a lecture offers negligible time for reflection and interrogation, and a video programme, for all its modernity, is similarly flawed as the learner loses all control of pace and ability to question. Only with the rise of computer-based learning systems does Clark see the beginnings of the establishment of interactive learning media, wherein a meaningful and student controlled dialogue could be sustained.

Before going on to look at the advantages of computer-based systems it is probably worth exploring in more detail the strengths and weaknesses of stand-alone film and video systems. It should then be possible to estimate the capabilities of interactive video technology that draws on both computers and video.

The above discussion has been critical of video insofar as it is viewed as a passive medium for the purposes of exposition - the flow of a video programme does not generally allow for self-paced reflection. However, there can be no doubt that classrooms would be poorer places if this rich audio-visual resource were removed. It is in the ability to show, with photographic realism and high-quality sound, phenomena that would not otherwise be seen in a classroom that gives video its strength. The only valid comparisons are with pictures in books and with colour transparencies or tape/slides, and the combination of movement and sound would tend to give video the edge. Fuller (1987, p17) uses Miller's categorisation of when film should be used in the classroom, and it applies equally well to video. Film should be used where a phenomenon, process or object is too small for easy observation; or too large; or too fast; or too slow; or too hazardous; or too rare; or too uncertain for reliable demonstration. In addition, film is useful where special equipment would otherwise be necessary; or where graphic overlay could give emphasis or where screen information can be used as data-source. This amounts to an impressive list of potential applications - despite being poor interactive media, video and film are excellent expository media. Laurillard (1984 (1), p7) strives to move beyond the simple labelling of such media as «passive» and argues that «receptive» might be a better description, saying that experiments have shown that students are engaged, by and enjoy using, the medium and are

receptive to the lessons of film and video instruction. For Laurillard, it is the proper blend of learning modes that is of concern and a receptive medium like video needs to be complemented by other active media to create an excellent learning environment. All in all, video emerges as a powerful and indispensable medium for certain learning objectives; for instance, Boyd and Pask (1987, p83) recommend video for «its ability to show human models of mastery with which the learner can identify». Even when the limitations outlined earlier are taken into account the conclusion can be drawn that video is a powerful aid to learning in the modern classroom.

The case for interactive, individualised educational media has been made and other media have been appraised. These other media, despite their considerable strengths either do not offer any interactivity or do so only in an uncontrolled and haphazard way. Clark's argument that computer based systems offer the first truly interactive learning medium has already been mentioned. The strengths of this educational form can now be explored. Much of the development of computer-based systems has gone on outside of the education system. Trainers in private companies and corporations have been quick to invest in computer-based training. There is a straightforward economic rationale for this - the school system is rooted firmly in a high-labour cost provision, whereas companies are more likely to choose high capital, low labour cost solutions to training needs. This propensity will be further explored in Section Four. Consequently, much of the literature is based on training applications, but nevertheless, the properties of the medium can be read off and the application to the school system can be inferred. In the case of vocational education in further education the distinction between education and training becomes blurred in any case and so the lessons of industry are more directly applicable.

Kearsley (1983, p1) describes computer-based training (CBT) as «an inherently active mode of learning» and he goes on to suggest that it is this interactive nature of CBT that underlies virtually all of its benefits. The goals of any educational method invariably include efficiency and effectiveness, and Kearsley (ibid, p5) offers ten key features of CBT that make it attractive to many course designers.

Firstly, CBT offers a high degree of control over the training that does take place. Training can thus attain a high degree of standardisation across time and distance, as the human elements of tra-

ining deployment are reduced. Lessons are not mediated by the interpretations, preferences and prejudices of individual tutors, nor are learning outcomes adversely affected by personality clashes between tutors and students. Instead, the same learning outcomes should be attained by all trainees wherever and whenever they train. Clearly, this capability will appeal to corporate trainers, but maybe the reduced scope for individual and local interpretation would be viewed negatively in a school system. Those who are opposed to the establishment of a national curriculum would doubtless be wary of the rise of CBT methods. On the other hand, it may be reassuring for some topics like, say, the safe handling of chemicals to be taught in a proven and standardised manner.

Secondly, CBT may reduce significantly the resources required for training. Training can be decentralised by the application of CBT. Travel time and expenses can be reduced. Courses can be shortened in duration if some elements are pre-taught by CBT techniques. The National Interactive Video Centre are demonstrating a Jaguar Cars disc that has reduced a five day course to three days by pre-teaching course objectives at the place of work. By the same token, CBT offers huge potential as a medium for distance-learning programmes. It is also possible that an educational establishment may train more people in the same time by using CBT workstations—that is a higher «throughput» may be achieved. In terms of classroom practice CBT can be left to perform routine training whilst the teacher is freed to concentrate on queries and problems—potentially this amounts to a much more effective use of the scarce resource that a teacher represents. Other resource saving are possible if computers are used to simulate processes that would otherwise depend on expensive equipment. Flight simulators are an obvious case, but other more mundane applications like materials testing or welding can be usefully simulated, and savings in materials can be made.

The tension between the value of individualised learning and the difficulty of establishing it in a classroom setting could be resolved by the application of CBT techniques. Kearsley's analysis leads him to his third point, that CBT offers a supreme medium for individualised learning, the only constraint being the number of work-stations that can be provided. In CBT, students are able to work at their own speed, and they are also free to repeat, practice and skip as they wish. Thus, learning can take place in a students «subjective time».

Furthermore, and this is the fourth point, CBT has considerable advantages in forms of timeliness and availability. Teacher based systems depend upon timetables and rigidly planned periods of tuition. CBT offer the possibility that learning can take place in a more flexible way. Whoever needs CBT can gain access almost whenever they choose, and multiple provision of work-stations could deliver programmes wherever they were needed. The basic point is that teaching and learning would not necessarily cease as a period of tuition came to an end.

Fifthly, Kearsley puts the economic argument that training is «downtime» - that is, it is a time when workers are not productive. If CBT reduces training time, then this «down-time» would be reduced and the productivity of workers could be increased. This point does not seem to be of direct relevance to schools and colleges, but if CBT did reduce the time spent in achieving certain goals, the curriculum could be extended and schools could offer a richer experience. Also, in a cost-conscious era, staff-training in schools and colleges could be well understood as down-time, so CBT techniques may be able to make a contribution in this domain.

Sixthly, Kearsley claims for CBT that individualised learning leads to better job performance. This is due in part, he says, to the quality of learning that is possible in the active CBT environment, but he also claims that CBT encourages good habits of concentration and attention, and therefore has a general formative effect upon users. This is an assertion particularly if the further assertion is **added that traditional classroom practices may generate considerable restlessness, boredom and alienation.** At deeper levels the argument is more disturbing as it suggests that people may become more human through relations with a machine.

Kearsley points to the ubiquity of computer systems in everyday life. As these expensive machines are purchased in any case, their further potential in CBT should be exploited. He notes the rise of «embedded» training systems, where machines used in a particular job, say, banking or hotel reception, carry training programmes that teach the procedures of the job itself. Staff can shift from work to training at the push of a button, or can solve problems when the need is apparent, rather than in abstract classroom situations. It is difficult to see a direct relevance of this facility in the school system, though vocational education needs to take note of these impor-

tant developments. Nevertheless, this facility does ably demonstrate the qualitative shift in training methods that CBT represents.

CBT can be viewed as an agent of progressive change. It is Kearsley's eighth point that CBT has a healthy hidden curriculum. As a computer based system it increases familiarity with the medium, at a time when such aptitudes are at a premium. In other words, CBT spreads computer literacy. As a further example, Kearsley suggests that CBT may have the power to alter current perceptions of, and attitudes to, disability. Many disabled people are fully skilled at a computer keyboard, and full potentials are likely to be more fully realised through the medium of CBT.

Further, Kearsley asserts that CBT increases learning satisfaction. Constant interaction is held to be an enjoyable mode of learning and as such the medium is intrinsically motivating. Furthermore, the system's ability to deliver appropriate feedback at the right time is a sound encouragement to continued learning. The CBT experience reinforces the learner at every stage, and if well-designed should never let a learner flounder in confusion, carry forward misconceptions or «lose» a learner through boredom and disengagement.

Finally, Kearsley considers CBT systems in terms of the ease with which they can be revised and updated. In general terms CBT has clear advantages over print-based systems. In CBT the need to republish and distribute books is replaced by the simpler task of replacing programme discs. In situations where many remote workstations are run from a central mainframe computer, a revision of the central programming will modify all CBT systems. The potentials for speed, responsiveness and cost reduction are quite clear. Given such transformative power, a long view might suggest that books are the product of an outdated technological form and as the new age of electronic media is ushered in, education will have to embrace the changes of approach and method that CBT offers.

Taken all together these arguments put a powerful case for the use of CBT techniques in education, but there are severe disadvantages associated with the medium, and any enthusiasm for existing CBT packages has to be tempered in the light of the known limitations of CBT applications. For instance, at a straightforward technological level Gindele and Gindele (1984, p96) are able to complain of the poor audio and visual capabilities of CBT. Visuals are restric-

ted to text or computer generated graphics. The latter are improving rapidly, but for the most part are crude attempts at pictorial representation. Audio signals are usually in the form of synthesised «beeps», and again rapid improvements have led to the generation of useful sound effects and even musical features, but the reality-effect that is associated with, say, tape-recorded sound lies beyond the capabilities of the medium at present. Going on from this, others have complained about the quality of many CBT programmes—poor graphics and sound are accompanied by simplistic and clumsy activities. Arcade game applications may become ever more fantastic, but educational programmes seem to lag far behind, leading Jarman (1986, p38) to complain of «the feebleness of computer software».

One of the mainstays of CBT courseware design has been the multiple choice question (MCQ). MCQs fit neatly into the CBT format because they allow for convenient branching and running of «sub-routines» as well as giving a quick and computable numerical score of a user's performance. In mainstream education, particularly in examinations, MCQs have been widely adopted. A debate has developed about their usefulness, and many of the points raised are of direct relevance to the utilisation of MCQs in CBT. Laurillard (1987, p88) argues that MCQs are «pedagogically unsound» for two main reasons. Firstly, they encourage straightforward guessing, which must be qualitatively distinguished from Clark's tentative acts of imagination. An incorrect guess is a pointless proof of ignorance, and a correct guess gives the illusion of success and understanding. Student vernacular refers to MCQs as Multiple Guess Questions! Secondly, insofar as MCQs are forced to offer a range of choices by their very form, they encourage students to spend a significant amount of time thinking about wrong answers. And because the wrong choices have to appear plausible, they are often pitched very close to the right answer and can thus create uncertainty and confusion for students whose understanding would otherwise be clear.

Habit, ease and cost-effectiveness have led to the extensive use of MCQs in CBT and the whole medium has become discredited as a result. With more thought and programming skill, other more sensitive interactions could be developed, and CBT could mature into an excellent interactive learning medium. Laurillard's description of the Teddy Bears Disc was referred to at the end of Section One, and

the nine modes of interaction mentioned there are all applicable to CBT in general, and MCQs are conspicuous by their absence.

Laurillard (1984, p14) has also complained of other patterns of programme design that are prevalent in CBT. There is an implicit question in the use of any educational technological form of who controls the process and, ultimately, the nature of the interaction. In CBT it is possible for the computer to exercise total control of how students progress through a course, which parts of the training they will receive in what order, thereby denying students knowledge of where they are «inside» a course, how much they completed, how long it will take to finish, and so on. For Laurillard, this is a «gross misuse» of the medium. It restricts access to parts of programmes and therefore diminishes the use to which the total data can be put. It undermines the responsibility of students for their own learning - recreating at a stroke the passivity that CBT was intended to counter. In a modern political sense the power that the withholding of such information represents is undemocratic in spirit. In addition, Laurillard suspects that informed and enabled users are likely to learn more effectively. Early experiments referred to in her work (ibid, p14) lead her to conclude that students enjoyed control and were able to cope with programmes that required them to exercise control over sequence, route and pace of learning. Again, it is important to emphasise that the question of lack of control is one of conventional practice, rather than a fixed property of the medium itself.

One final criticism of CBT is that it is an isolated and isolating educational form. The educational benefit of peer contact, and the advantages of testing and sharing knowledge in groups is severely diminished. Taken to a logical conclusion, a situation could be envisaged where people related more easily to machines and developed as nothing more than an expression of the machines that socialised them - such an extrapolated view of a Brave New World of trained and pliant citizens is, of course, fantastic in the extreme - but it does serve to emphasise the impersonal and potentially de-humanising nature of CBT. In real applications, CBT would only form a small part of curricular activity and human compensations could be sought elsewhere. But educators are aware of this problem and have offered solutions. Rushby (1987, p128), for instance argues that CBT (and interactive video) could be used in classes or groups to «trig-

ger» discussion of issues. The machinery would provide source material and decision moments, but the learning would take place in a human setting of group-work or tutorial. Indeed many educational simulations, especially those in the humanities, already adopt this form - and computers are used to give a data flow of farming in a third world economy or running a business, whilst discussion and decision-making take place in class.

This Section has argued a case for individualised and interactive learning media. The key educational technologies have been appraised and have for a variety of reasons been found wanting. Computers have emerged as a potentially powerful educational tool, that carry the promise of effective interaction and individualisation, but at the same time the technology is limited or mistakenly applied in crucial ways. Interactive video is a combination of two of the forms that have been discussed, and the next section will explore the benefits of the synthesis of computer and video technologies.

SECTION THREE

The Potential of Interactive Video

This section will explore the advantages of the composite technology of interactive video. General characteristics and applications of the form will be discussed and specific illustrations will be offered wherever possible. A case study based on the application of interactive video in language teaching will draw the strands of the argument together, before some problems of the new medium are examined. The section will end by suggesting some guidelines that relate to the choice of interactive video in educational settings.

In the previous section, an appraisal of educational media found strength in many but limitations in all. A model of learning was employed that emphasised the individual and the active dimensions. An implicit notion in the use of this model was a quest for a medium that combined the best expository capabilities, to meet the receptive needs of students, with the best inquisitory capabilities to encourage students towards active learning.

Mably asserts that «the televisual medium is now a far more informing experience than books» (1987, p184). Whilst this remains a controversial view, there can be no doubt that the powers of situational sound and realistic movement make television a compelling

medium. Educational method is still rooted in literary rather than televisual forms, but some argue that new electronic media will displace print media to become the main information storage systems across the globe. (Postman and Weingartner, 1971, p155-162). If this is even partly true, then education has a responsibility to embrace the new forms and promote electronic literacy. In any case for many people broadcast television represents a primary information source, and as a result people are used to the high-engagement level that television achieves and other media can appear pedestrian by comparison. No other medium can approach the expository power of television, and yet television has been seen here to have no potential as an inquisitory medium. On the other hand, a strong case has been argued for computers as a prime inquisitory medium, but the severe limitations of audio and visual representation pose problems for its viability in terms of the richness of experience that it can offer as a basis for active learning. The videodisc is the technological breakthrough that offers up the possibility of a combination of the two technologies that, in theory at least get rid of the disadvantages of each and blends the strengths of both in a new medium that operates on a qualitatively different plane. The resultant technology is difficult to categorise: for some it is CBT enhanced by moving pictures and sound; for others it is video transformed by computing power into an exciting and flexible educational tool. Thus, for Clark interactive video delivers the key factor of «subjective time» to the learning process, and as such is an enhancement of a video image system:

«Not only the pace of the interaction, but also its trajectory, is entirely determined by the learner. In this way the maximum scope for individual imagination is provided in a way that is responsive to the particular train and pace of thought». (Clark, 1987, p69)

From this point of view the new technology is a straightforward improvement upon orthodox video. «It adds the crucial learning elements of activity and subjectivity to television viewing» (Hart 1988, supp iv).

Butcher (1987, p47) emphasises the capability of interactive video to upgrade CBT systems. He cites Macdonald's three paradigms for CBT, and concludes that each is made more effective in an interactive video system. Firstly, CBT is «instructional» and the addition of a video facility is a considerable aid to presentation, task setting and the motivation of students. Secondly, CBT offers a «re-

volutionary» paradigm, wherein simulation programmes are intended to encourage intuitive understandings. Butcher considers business simulations and remarks that «if during the game the company's managing director appears on screen asking for either improvements or resignation, the motivating effect can be imagined» (ibid, p49). Thirdly, CBT's «conjectural» paradigm permits the development and testing of hypotheses. For instance, students may be required to test models of the behaviour of structures under stress. Interactive video could replace the representation of such tests by computer generated graphics with «real» film of structural behaviour. The capabilities of freeze-frame and slow-motion add dimensions of observational science that are just not possible in CBT. Furthermore, the capability to overlay computer graphics on any video material allows models to be developed, tested and demonstrated in quite new ways.

In each to these paradigms, interactive video outperforms conventional CBT systems, and even offers completely new ways of addressing educational problems. Butcher goes on to look at the nature of student interactions in CBT and interactive video. Across a range, from simple recognition tests to the development of «constructive understanding» (ibid, p54) in an open-enquiry environment, interactive video offers the greatest potential. Butcher concludes that these strengths of interactive video derive from the fact that it offers «the widest range of features of all educational technologies» (ibid, p58). Earlier, Griffiths, use of Copeland's model for message systems was employed to appraise educational media. It can now be seen that interactive video is the only medium that has the capacity to cover all dimensions of the model. In video mode it is almost as transient as broadcast television, and yet allied with a computer printing facility it is as static as a book. As a store and display medium, encompassing maps, charts, photographs, text, sound and moving film, it is a comprehensive expository system. And as an enhanced form of CBT it is an excellent inquisitory medium that fully exploits the advantages offered by individualised and self-paced learning systems.

In Section One the possible applications of the new technology were mentioned. Now that the strengths of the medium have been argued, it should be possible to consider educational application in more depth. The development of the technology is at an early stage, so many of the applications suggested remain putative rather than

real - but where real examples exist, reference will be made to these. However, the state school system in Britain, will not be the first area of society to benefit from interactive video applications. Many of the examples are drawn from corporate and public initiatives, and the relevance and impact of interactive video in education has to be inferred.

Interactive video has been shown to be a huge and flexible data storage system, and in educational terms the technology can offer, in new ways, the facilities of a library, or more specifically of an encyclopaedia. The qualitative improvement on print-based systems is easy to demonstrate - the 43 million words and 24.000 pictures in the Encyclopaedia Britannica would fit easily into 30 minutes of videodisc space. What is more, the advanced indexing and cross-referencing techniques that are available to computers allow for speedy and creative management of such huge databases:

«... the data-density, ease of searching, automatic cross-referencing and the ability to mix text and pictures come together to suggest a very powerful resource». (Clark, 1984, p192)

The US National Gallery has all of its painting on one disc (Downing and Camstra, 1987, p147), and this opens up the possibility of interactive tours. Johnson (1987, p29-31) develops an imaginary tour to show what this might mean. A user might choose to view American landscapes; might further specify the theme of, say «Autumn»; might find a particular favourite and then call up text information in the forms of criticism or biographical details of the artist. Early sketches for the final work may be available and a new and unplanned course of enquiry may follow.

«You are in control of this experience, easily creating your own learning environment. You decide what and how you want to learn. You decide how long you can spend learning. The system adapts to your demands, guiding your experiences but never limiting them, even if that means leading you to external references». (ibid, p31)

There are two educational applications that can be envisaged that stem directly from this encyclopaedic capability. Such vast storage power means that comprehensive and authoritative discs could be developed that relate to particular school subjects. The vast and accessible banks of pictorial data would greatly enrich a classroom environment. Just «one videodisc per curriculum subject could enormously enhance the teacher's classroom resources» (Laurillard, 1983, p36).

Beyond this, cross-curricular or theme discs could address topics such as, say, travel or the home to provide a rich background resource, tailored to different levels or disciplinary approach by separate use of the two soundtracks. The technology would speed the transformation of a school library from a store of books into a flexible learning resource centre.

Distance education programmes often rely heavily on technological mediation. Recent technological advances have ushered in new practices. Video material has become much more heavily utilised, and the Open University has begun a pilot scheme to monitor the potential of course provision linked to domestic microcomputers. Against this background, the prospect of distance learning through interactive video systems comes into view. Vast amounts of data and courseware can be held on a handful of discs. The careful organisation of the siting of, and access to, remote work-stations could extend the availability and quality of distance learning materials by a huge factor. The videodisc is «a large quantum step from the existing methods of supplying education at a distance» (Clark, 1984, p192).

The power and relevance of CBT as a medium for simulations has already been discussed, and the enhancement that interactive video can offer to simulations has been mentioned. Again, the improvement is qualitative, rather than of just degree. A welding simulation might for example turn the television monitor into a horizontal plane to represent the workbench. A spatially sensitive device linked to the computer would represent the welding torch, and videodiscs would show the weld in progress. The speed and flexibility of the system is such that the simulated weld would feel «real», and the process could be gone through until a mastery was achieved - then practice with dangerous and expensive materials could begin.

Megarry (1987, p60) offers the example of the Interactive Science Laboratory disc, published by John Wiley, to show the advantages of simulations on videodisc for schools. The disc allows experiments in gas chromatography, distillation, electrolysis and AC circuitry without the associated costs and danger. Experiments progress with a televisual realism towards a variety of typical outcomes. When it is considered that gas chromatography equipment would cost in excess of £15,000 the advantages of high quality simulations are obvious.

Corporate trainers have been quick to capitalise on the simulatory power offered by interactive video. British Steel spent £15.000 to produce a disc that deals with the handling of huge steel coils at its Gartcosh plant. Real «on-the-job» training is not really feasible and would be very expensive in any case. The simulation permits workers to encounter all sorts of situations and decision moments in a very realistic way. The disc provides a safe, cost-effective and viable medium for training

«If increased efficiency saves even a single steel coil from the scrapheap, it will pay for itself». (Megarry, 1985, p60)

By using interactive video, simulations can be produced beyond the realms of physical process. The reality effect of the televisual medium allows for compelling simulations of human behaviour. This facility opens up the possibility for the exploration of social settings, where the branching structure of the disc can be used to present a number of routes through a situation. In the realm of health and safety at work Shell UK's disc entitled «Slips, Trips and Falls» (Megarry, 1987, p60) gives an idea of what is possible. A range of typical working situations on rigs are presented in video sequences. Learners are able to study the circumstances and «eavesdrop» on conversations. At any time, in the role of Safety Officer, they are able to intervene in the course of a developing incident. They may help or exacerbate the situation and the consequences of their interventions are shown in subsequent video sections. The result is a seamless portrayal of cause and effect that allows rig safety to be taught in advance of visits to the rigs themselves.

Television allows for the minutes of social interaction to be presented. The ability of interactive video simulations to capture facial expression, body language and paralinguistic elements of speech enriches social simulations. Lloyds Bank uses interactive video in 1.500 branches to train over 2.000 cashiers each year. The training moves beyond job processes into the more subtle concerns of relationships with customers (Griffiths, 1986, p216). The skills of successful interpersonal communications are at a premium for doctors in diagnostic situations. It is difficult and insensitive for medical students to practice these skills on real patients in real situations. As a result the human dimensions of patient handling are often left to chance. Griffiths (ibid, p216) reports that a disc is under development that allows students to practice diagnostic routines. The sys-

tem will respond to voice instruction to add further to the plausibility of the situation.

For several years the possibilities of computer-aided diagnosis have been explored. Interactive video is able to offer a further refinement of the technique. Typically, a system asks a series of questions: progressing steadily through all possibilities - narrowing the range - and finally delivers a printed on-screen diagnosis. In one disc-based system a similar pattern is followed, but if a doctor requires explanation of a particular decision or diagnosis - or wants to know the relevance of a particular question - the system switches to video mode and offers an explanation in a televisual form (Smith, 1986, p76-79). In all such examples the paradox, that highly technical educational forms are delivering a more engaging and human quality of tuition than was achievable by previous forms, is apparent.

This «human» quality has been exploited by the local Government Training Board on a disc intended for use training of bus crews (Rushby, 1987, p116). The disc is a good demonstration of interactive video's potential as a medium for the development of interpersonal skills. The video material is «shot» from the driver's viewpoint on a one-crew member bus, and takes the form of encounters with a variety of passenger types. At appropriate moments, where a driver would be expected to speak or take an action, the video freezes and a menu of options appears. The disc is intended for use in a tutorial setting, and so a tutor-led discussion explores the options open to the driver. At any time an option can be selected and the consequences of a course of action can be realised in a further video sequence, which in its turn becomes the focus of discussion. Outside of the tutorial setting, the system has been used in bus crew canteens for independent study.

This disc shows that interactive video use is not limited to isolated individuals, and that the technology can usefully support group situations where the contribution of peers is seen to be of value. Rushby suggests that such a use of discs to «trigger» discussion in a controlled environment represents a productive half-way house between linear video and full interactivity (ibid, p116).

Many of these examples do derive from industrial and commercial applications, but the relevance of such developments for schools and colleges is clear. Mainstream education needs to keep abreast of developments in the broader society. At a more concrete level,

the progressively greater involvement of schools in vocational education will lead to a need to utilise appropriate training methods. At times no clear distinction between vocational training and pure educational concerns can be maintained. Plummer argues a strong case for interactive video as an ideal medium for the in-service training of teachers. He points out that the high storage capacity and the computer-based index systems would allow teachers to

«... experience, study, review and discuss practices, methods, approaches and techniques being used elsewhere in the educational system». (Plummer, 1985, p246)

In his view, interactive video could transform existing practice and deliver in-service training for all teachers, all the time on a continuing basis.

There are other applications of interactive video that draw on a training perspective and yet have clear educational potential. Mably (1987, p201) suggests that any craft skill or any example of excellent practice in any discipline, could be usefully held on interactive video disc. From metalwork, through art, to sport - the potential and sheer demonstrational power of interactive video is apparent.

Demonstration is only one of the many uses to which interactive video can be put, however. Each application seems to bring out new qualities and new possibilities for the medium. At times, the only limit seems to be that of the imaginations of the design team. For instance, Meggarry (1985, p60) refers to a programme that assists in the teaching of language acquisition to deaf pupils. The potential impact of interactive video in all sorts of special education programmes can be well judged from this example. Chris Jones of Donaldson's School for the Deaf in Edinburgh has developed a system that uses commercially available videodisc material, but uses the computer facility to stop or slow down the video sequences. Over the video, computer generated teletext is used for subtitles, summaries and other prompts. The system has its own conventions, which are quickly learned and utilised by pupils. The sub-titles use colour to stress the tense of a verb. This is emphasised by using frozen images to denote past tense; moving images for present tense, and a black screen, which indicates that action is yet to occur, for future tense. The system is complemented by a «video dictionary» that allows words to be pointed out with a screen cursor, thereby triggering a pictorial demonstration. It can be seen that the two tech-

nologies of video and computer have been put in harness to do what neither could have done alone. The combination has created a new and exciting resource for teachers in this special area of the curriculum.

Any tardiness in the adoption of interactive video techniques in education will not be because of a lack of potential applications. The relative scarcity of interactive video in mainstream education will be explained in Section Four, when what might be called the political economy of interactive video will be discussed. For now it need only be noted with what speed other agencies are taking up interactive video methods. Ford and General Motors in the USA already use over 15.000 videodisc players between them, and it is estimated that by 1993 the US military will be using almost 50.000 videodisc players for training purposes (Griffiths, 1986, p216).

In order to bring the disparate lines of argument that have been used here to explain the potential of the new medium, it may be worth looking at one application in some detail to see how earlier media are outperformed by interactive video. Bates and Hill (1985, p28) have written about an experiment to apply videodisc to the teaching of languages in schools. They were able to draw positive conclusions about this specific application, as well as demonstrating the general strength of the new technology.

«Interactive video for language teaching presents teachers and learners with an opportunity to make a real breakthrough in harnessing technology to stimulate effective learning». (ibid, p28)

They base this conclusion on extensive experience of both video and computers in classroom situations, and they offer an analysis of the value of each medium. They see considerable value in the use of television in language teaching. It offers high engagement, and motivates students towards learning. Television is able to show language in action, as it conveys all the paralinguistic detail of spoken language. Through television, language can be demonstrated in proper cultural contexts, and an almost limitless number of native speakers can be brought into the classroom. All in all, television is able to offer up authentic speaking and listening situations.

Bates and Hill also see the computer as having a unique and valuable contribution to make to language teaching. Computers are endlessly patient, allowing individuals a flexible environment for

drill and practice. Good language programmes can correct, control and guide a learner without forcing the learner no break concentration on language use. Furthermore, computers are able to offer specific individual feedback that is automatically tailored to the needs of each learner. For teachers, computers have the advantage of being able to offer intensive monitoring individual performance. Individual problems can be accurately spotlighted, allowing teachers to use their energies efficiently. If required, computers can produce comprehensive learner profiles that can be used for the planning of future lessons and for remedial interventions.

However, both of these media have considerable limitations that can frustrate and disable classroom initiatives. Video is often awkward to use in class. The operation of the machine, with poor freeze-frame capabilities and slow, noisy tape winding, intrudes on the learning process. Learners are used to the polished flow of broadcast television and find such interruption unacceptable. By the same token, however, the unarrested flow of a video programme can sail over a learner's head. A private retreat into boredom and daydreaming is not necessarily noticeable. Video offers the same message to all learners at the same time, regardless of need. By its nature, it offers little individualisation of content for language learners.

The computer is also a less than perfect medium for the teaching of languages. Current systems are based on the use of text on a monitor screen. Such systems do not offer authentic spoken material, and are unable to provide oral practice. This bias towards written language rather than the spoken word is at odds with the current pedagogy of language teaching, where correct grammatical style is expected to grow out of language in use, rather than drill.

Bates and Hill move on from this critique of the separate technologies to consider their value for language teaching when they are combined.

«... when video and computers are linked to form an interactive system, the advantages of both media are preserved and the disadvantages largely disappear». (ibid, p28)

In their view interactive video offers real language use in authentic situations. The televisual material is highly motivating but in the new format it is enhanced by being finely controlled and individually targeted. The results of their field work are «conclusively in support of interactive video» (ibid, p28). They report that learners are enthu-

siastic about the system, and that learners sustain a high involvement with language programmes. Learners had little difficulty in handling the system, showing a clear understanding of tasks and processes. Bates and Hill claim that the interactive system encourages a higher oral response than other media. Further, they estimate that students acquire more vocabulary through interactive video than they would in the same time using other media. They conclude that for the purposes of language teaching interactive video is consistently more successful and more efficient than orthodox video. Interactive video brings to language teaching «a successful and enjoyable learning experience, clearly supported by the learners themselves» (ibid, p28).

The above case study presents a strong case for the application of interactive video in everyday educational settings. The theoretical appraisal of educational media seems to be supported by field tests. Furthermore, the claim that interactive video is a qualitative improvement on previous forms appears to be borne out. For all this potential, however, there are already drawbacks associated with the new medium. This section will move towards a conclusion by airing some of the acknowledged limitations of interactive video and by providing some guidelines for proper application of the form to educational problems.

There are several pitfalls associated with the new technology. Firstly, the highly technical nature of the technology, that requires both technical know-how and enthusiasm, can deliver interactive video into the hands of technicians and away from educators. It is, of necessity, a technologically driven development. There is a danger that developments will stem from a desire to explore the new medium rather than from any analysis of needs. In other words, the focus for design may become the medium itself, rather than the instruction. Laurillard is aware of this tendency for development to be steered towards technical concerns, and she complains that many early applications have been «disappointing from a pedagogical point of view» (Laurillard, 1987, p12). There is an irony here - the whole point of technological innovation is to aid the enterprise of teaching, and yet the innovations may carry forward and amplify poor educational practice. Interactive video programmes can only result from elaborate teamwork, and educational theory can easily be submerged by the demands of other specialists. At a minimum interactive

video production needs a subject expert, a systems analyst, a video producer and an instructional designer. These roles need to be supported by technical staff-programmers, graphic designers, camera operators, actors and so on. The question of who retains overall control is a delicate one, and it may be difficult to keep a clear view of educational goals.

A second pitfall of interactive video also stems from the complexity of the technology. Non-specialists who are nevertheless keen to utilise the medium may find themselves tempted to use the ready-made devices that are designed to ease production problems and put interactive video into the hands of the layperson. Instead of programming a system from scratch, it is possible to use a «friendly» package that removes much of the need for specialist computer knowledge. Such a package is called an authoring system, and several are now commercially available. Laurillard (*ibid*, p13) is highly critical of such systems. The removal of technical problems would appear to be a positive step, but authoring systems invariably remove pedagogic control too, as they only offer a limited number of ways of using the medium. The situation is exacerbated by the fact that, they are often designed by people with previous experience in CBT, and so carry forward an over-reliance on multiple choice questions, the consequences of which have already been discussed. Thus, to some extent the early history of interactive video one of misapplication and poor design, leading Bork to conclude that «much of what has been produced so far might be best described as slightly interactive video» (Bork, 1987, p28). The routines of technical design underuse the full capabilities of the medium, yet it is difficult to see how practicing educationalists can develop the mastery that is required for proper, informed application.

A third difficulty is centred on the gulf between educational practice and technical expertise. The new medium is said to be a total and powerful medium for education. It is fast developing a reputation as a «cure-all» for educational problems. Expectations may move ahead of what is realistically attainable. Interactive video may fail to offer instant solutions and offer instead the need for hard work and experiment along untrodden paths of demiated education. The result may be that interactive video will provide many teachers with unwelcome problems, rather than the assistance that they are looking for. There is a thin line between imaginative plans for application and quite unrealistic hopes for the medium. The former is

based on a proper appraisal of the potentials of the form, the latter, probably, is not. The result could be a disenchantment with the medium and a failure to make sensible use of its unique capabilities. Laurillard sounds the warning in these terms.

«Practitioners must expect that no matter how much the potential of the technology beckons, the constraints it imposes will always curtail their most imaginative ideas». (Laurillard, 1987, p144)

Finally, at a more everyday level, Laurillard (1984 (ii), p607) has considered some of the difficulties that may arise in the attempt to establish interactive video as a part of a learning programme for students. The simple fact that students would have to travel either from home or across a campus or school could deter some students. Interactive video is likely to be offered as an addition to compulsory classroom sessions - students may treat interactive video as an extra that can safely be ignored. If interactive video is made part of a resource centre provision, then uptake may be poor as many students show a deep reluctance to use such facilities to the full. Interactive video does not match the needs of the «minimalist» student who sees education in terms of lectures, set books and essay work. The only way out of this dilemma is to utilise interactive video as an integrated part of the curriculum, which probably creates more difficulties for educators than the educational concern that led to the choice of interactive video in the first place.

At this early stage of the evolution of the new technology, the prospects of broad and rapid application are severely hampered by the limitations outlined here. Furthermore, this discussion has been restricted to the consideration of systemic limitations that are a part of any technologically determined developments. There are far more problems of a financial and institutional nature that affect the utilisation of the technology - these will be explored in the next section.

It can reasonably be assumed that the difficulties pointed out here will not totally remove the incentive to establish interactive video programmes in schools and colleges. Therefore the question remains - when should interactive video use be considered? Throughout this discussion the power of interactive video to promote learning through learner activity has been argued. Fuller (1987, p16) suggests that this is a good basis upon which to judge whether or not to use the new medium. If it is reckoned that interaction with a video image would improve a learning environment, then interactive video

seems to be a proper choice. Further, when compared to other media, interactive video should be seen to increase a student's active learning. If this is not the case, then there are probably cheaper and more easily actioned alternatives available.

These general considerations may encourage the choice of interactive video. However, Laurillard (1984 (ii), p607) suggests a range of other conditions that have to be met before any deployment could have a proper chance of success. In the first place, interactive video should offer something that no other medium can match. Even where exciting use could be made of interactive video, it doesn't make much sense to get rid of successful practice. Furthermore, interactive video should be targeted where there are high numbers of potential users. Costs need to be spread in order to achieve an economic justification.

Interactive video will stand a better chance of success in environments where resource centre use is encouraged and has become part of a normal study regime. Similarly, there should be scope for the provision of an adequate number of work-stations. Otherwise the danger exists that interactive video will only achieve the status of a sideshow or gimmick. In general terms interactive video probably needs a sophisticated and aware institutional setting, if it is to thrive. Interdisciplinary course teams may be needed if course material is to be designed and produced. Evaluation and testing of such materials needs to be given a central role to play. The use of interactive video requires a commitment to staff training so that proper skills can evolve with the technology. Technological advance will bring greater simplicity, reliability and lower costs to systems. Wherever possible, tried and tested systems should be adopted, even if this incurs a delay in adoption of interactive video techniques. Finally, Laurillard makes the sensible point that for success the technology needs to be acceptable to the specific type of learners involved. If learners are daunted or overwhelmed by a system the chances of effective learning are diminished

This checklist of considerations is broad in scope. Laurillard's perspective moves from the details of student use through to the more general concerns of institutional support. As such her comments serve as a useful bridge between this section and the next. Here the full potential of interactive video has been explored, and the argument has drawn on real and imagined applications. Interac-

tive video emerges as a powerful medium that could have a profound effect of educational systems. What has been glimpsed here is the potential of interactive video

«... to change radically patterns to teaching, learning and communicating». (Megarry, 1987, p60).

However exciting it may be to consider the impact of the technology in the abstract, the fact remains that it is in the immediate context of schools and colleges that the future of interactive video will be determined. It is to the economic and institutional constraints on the development of interactive video that discussion must now turn.

SECTION FOUR

The Political Economy of Interactive Video

Potentials can only be realised in actual commercial and institutional contexts. Any estimation of the impact of interactive video has to take account of the nature of the school and college system in Britain and other countries. It is within this particular framework that interactive video may come to have an impact that is «without precedent» (Megarry in Mably, 1987, p193). On the other hand, interactive video may remain beyond the reach of teachers and learners in everyday situations

«For all its potential flexibility and effectiveness, it may simply be another revolution which does not happen». (Hart, 1987, p187)

In this section the determining nature of the commercial and institutional framework will be discussed.

Some commentators are already suggesting that the development and application of interactive video are not progressing as fast as they might. Potential is acknowledged, but interactive video «has not enjoyed the realization of that potential as quickly as was predicted» (Johnson, 1987, p30). Any institutional explanation for this has to include consideration of global economic, political and social history. For instance, the video disc player has enjoyed little success in the commercial market-place in Britain. Consumers have turned instead to VHS tape systems, and so manufacturers have directed their energies accordingly. As a result, the ownership and, therefore, the recognition of the potential of videodiscs remains very low, in short, local circumstances have provided no infrastructure for the easy development of videodisc systems. This situation is in mar-

ked contrast to that pertaining in both the USA and Japan. In the USA the rise of the domestic video tape player has been slower and less significant. The larger training and educational sectors have called into being a small training industry - and the adoption of videodisc systems has been relatively rapid. Mention has already been made of the fact that two corporations and the military will soon own almost 65.000 videodisc players between them. In Japan, both domestic users and trainers were enthusiastic about videodisc from its introduction. Over 250.000 domestic videodisc players have been sold, and it is estimated that a total of 500.000 players are being used by industry (Mably, 1987, p198). These figures demonstrate an infrastructural soundness, upon which further developments can take place with relative ease. Purpose made discs are already commercially available to schools in Japan. Whilst these discs may not be for fully interactive use, it seems to suggest that the development of interactive video would be relatively simple. This contrasts with Britain where a tiny domestic sector is matched with some patchy uptake in industry and hardly any penetration of schools and colleges, other than in research.

To date the only encouraging signs of substantial development in interactive video comes from training applications in commerce and industry. It is possible to give account of the relatively rapid growth of the medium outside of schools and colleges. Hart (1987, p174) argues that there are five factors to consider. Firstly, training often takes place in enterprises where there are large numbers with the same training needs. Costs per unit are thereby minimised and higher start-up costs can be considered. Secondly, trainers are often faced with a geographical dispersion of those with a training need. Distance learning strategies are therefore central to the effort, and the employment of technologically mediated training packages is likely. Thirdly, a typical training environment will generate new training packages almost from scratch. Capital items and specialist tutors will be bought or hired as required. The core establishment of full time training staff often remains small and centralised. Thus, by comparison with mainstream education fixed staff costs are low and a higher proportion of a total budget can be creatively deployed in each new application. Fourthly, this flexibility in the training environment allows for accurate budgeting and costing of provision - outcomes are directly related to expenditure in ways that are not often possible to determine in education. Trainers are therefore

free to choose the right medium for any task and have straightforward means of arguing an economic justification. In education, costing cannot be done with such accuracy. The standing costs of staff and buildings are often a key concern and innovation can become marginalised. Finally, training has tended to make more use of the early technological form of CBT, and as an upgrading of CBT facilities, interactive video has an obvious and straightforward appeal.

The situation in education is different. Local financing, departmentalisation and specialisation tend to divide the total student population into small and discrete compartments. Economics of scale are, therefore, often difficult to identify. Distance learning, whilst growing, is a minor part of total educational enterprise. The main thrust of education has always been, and still is, to bring people to a central provision. The need to disperse education is not intense enough to maximise technological innovation. Most crucially, educational provision is labour intensive, and this has a powerful determining effect:

«When costs are closely related to the payroll, and where staff tenure may exist, it is simply not feasible to shift investment from one kind of resource (staff) to another (learning machines and materials)». (Hart, 1987, p175)

Furthermore, CBT has not been widely utilised in education and so the rationale that supports the development of interactive video in training is not present to the same degree in education.

This pessimistic view of the institutional backdrop of education suggests an inertia that is likely to hinder innovations like interactive video. Indeed, Hart suggests that a professional resistance, based on an instinctive, defensive conservatism, has to be reckoned with.

«Resistance to new practices tends to continue for as long as possible until stasis begins to look more dangerous than movement». (Hart, 1987, p176)

If this is the case, then established modes of learning are likely to be well-rooted. The opportunities for interactive video may be restricted to margins where the dominant view of education as time-tabled teachers in classrooms does not hold complete sway. It is interesting that the Open University, modelled upon a different educational approach, has proved to be a prime mover in the development of interactive video techniques.

In any case, whatever timidity institutions show toward innovations like interactive video, there is a strong rational case for being cautious. However expressed, the costs of interactive video are not low - this simple factor will discourage many making expensive, irrevocable commitments to the technology. Moreover, unless users are totally committed to producing all of their own interactive material from scratch, which is unlikely, they will necessarily be forced into a surrender of some autonomy over programme content. Established, home-grown practices are likely to be preferred over the more expensive materials offered by the new technology that have originated in outside agencies. In addition, high capital commitments do create an inflexibility - such investment has to be justified by regular and sustained use. Traditional forms of classroom presentation and «handouts» are cheaper and more flexible. What is more, any new technology may be prone to unreliability. Also the lack of a wide range of courseware, i.e. discs, is likely to prove to be a major disincentive.

There is a difficult «Catch 22» situation here (Laurillard, 1983, p36) that has its origins in the commercial nature of interactive video development. On the one hand, schools and colleges may remain sceptical about investing in interactive video, and may be discouraged by the lack of commercial software. They may prefer to wait until such a time when the investment can be justified on the basis of broad application. On the other hand, producers and publishers of software cannot commit themselves to a wide range of disc programmes, because no significant market is yet in existence. The need for a proper return on investment does not allow for speedy development. Mably (1987, p197) puts this well when he says that the lack of a mass market leaves little scope for commercial profit, this in its turn discourages investment, which arrests the development of a mass market.

The proper development of interactive video is also affected by the fact that the commercial environment is a competitive one. As has already been explained two videodisc systems are vying for dominance, and this is bound to increase nervousness and confusion for educators. Potential users may delay decision; the issue of technological form may stay unresolved, and the whole future of interactive video may be made less secure.

«...a chaotic lack of standardization could kill this exciting new development stone dead before it has a chance to get off the ground».
(Fox, 1985, p53)

The gloomy prognosis that these comments represent can be tempered by the consideration of the following arguments. Firstly, the increase of interest in interactive videodisc may spur the emergence of interactive videotape as a less sophisticated but affordable alternative. Such systems, which have already been mentioned, only require an institution to purchase an interface in order to put existing hardware of players, monitors and computers to interactive use. White reports that research in this direction under Brighton Polytechnic's Telsoft project is now yielding commercially available results (White, 1987, p70). The Further Education Unit have reported favourably on tests of low-cost video-tape based experiments utilising both pre-existing and specially commissioned video material. They report the popularity and effectiveness of the new medium, but caution that even at this budget end of the market cost-effectiveness depends on the extent to which packages are used (FEU, 1987, p13-20). Exploration of affordable tape-based systems does offer up the possibility of breaking through the high cost/poor availability barriers that are associated with videodiscs. Mably suggests that tape-based systems represent the «Model T Ford» of interactive video, insofar as they represent a sensible and affordable alternative to the «Rolls Royce» of videodisc (Mably, 1987, p204). For Mably, the adoption of tape-based systems could encourage a steady institutional change, from the bottom up. He considers such a path to change as having a greater chance of success than high-cost disc technology, which strives for educational change «from the top down» (ibid, p203). Changes in institutional practice that would develop from a programme of tape-based interactive video usage may encourage a graduation to full disc systems at a subsequent date.

Secondly, as has already been mentioned, archive material held by organisations like the BBC and the Open University could be released on disc, thereby reducing significantly the high costs associated with video production. If discs of this material were published - and the commercial validity of such a move is increasing all the time - schools and colleges could develop their own computer to handle the material. This would further encourage a soundly based «bottom-up» approach to the medium.

Thirdly, early experience has shown that what are called «generic discs» are likely to have a broad appeal. Private companies may commission training discs in such a way that they are not limited to a specific corporate use. For the company, the offering for general sale of a disc raises revenue and offsets costs. Many applications are possible within a «generic» formulation. There is no reason why the discs that are produced for training, such as, say, discs on telephone technique for personnel management, cannot have wide application. Indeed such discs would usefully straddle the divide between industry and education. The possibility of customising generic discs to local need by developing new software is a useful feature that would secure the autonomy of each user.

Fourthly, there are indications that producers and publishers are coming to see videodisc publication as viable. The BBC's «Volcanoes» disc and John Wiley's «Interactive Science Laboratory» are in existence and are available to schools now. The required momentum may be slowly being achieved. The BBC in particular, in the wake of their Domesday project have commissioned much pioneering work. They have recently added «The Ecodisc» to their list of publications, offering a taste of life on a nature reserve in Devon. These discs will be more fully discussed in Section 5. With each publication the temptation for schools and colleges to become involved is increased.

Finally, it could be argued that the way to cut through a commercially generated hiatus in the development of interactive video is for government to subsidise educational initiatives. If government were to prime the pump, then the engine could soon come to run by itself. Current government policy seems to be acutely aware of the potential of interactive video and money is being spent on its promotion. Government programmes will have a powerful determining effect on the emergence of interactive video in education in Britain, and these will be properly discussed in Section 6.

And so the issues surrounding the development of interactive video in Britain remain clouded. A barrage of arguments suggest that its future is severely limited, but other commentators see gaps in the clouds at every turn. Mably suggests that the innovation needs «vision, courage and money» (Mably, 1987, p197), and pessimists may wonder how much of these commodities is spare in British education. Johnson puts it another way, arguing that the constraints

to interactive video development are «money, markets and materials» (Johnson, 1987, p39). He offers a gradualist perspective wherein the costs will slowly come to be understood as worthwhile; where the markets for interactive materials will steadily grow, and where a «critical mass» of materials will become available for the healthy rise of interactive video in education. The cautious optimism that Johnson proffers is a product of the American situation. In a British context the scales may tip back towards pessimism. After all, Chambers argues that

«...the recession, the heavy financial burden involved in disc production and increasingly stretched finances in education may conspire to frustrate hopes of interactive video reaching a broad secondary school audience within this timescale [the next five years].» (Chambers, 1987, p24)

Hart describes the situation in higher education in much the same terms. He is one of Britain's leading advocates of interactive video, but his hopes for the medium have to contend with an educational system that is typified by «declining income, rising costs and staff-student ratios and deteriorating premises» (Hart, 1987, p187).

The unique strengths of the medium have been argued here—perhaps the key to success is sensible and informed development. As Mably says

«If the right educational needs are addressed, in the right way at the right price, educational videodisc should sell like hot cakes.» (Mably, 1987, p204)

The single biggest thrust towards the use of interactive video aid the classroom has been the BBC's Domesday Project. The next section will discuss this initiative in detail.

KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ İLETİŞİM VE EĞİTİM İLETİŞİMİ ÖZELLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Deniz GÜLER*

1. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Her iletişim aracının kendine özgü bir dili, işleyiş biçimi ve ekonomisi vardır. İletişim araçlarının etkisi, okuyucu, dinleyici ya da izleyici ile kurduğu ilişki, değişiklik gösterir. Gazete ile okuyucu arasında nasıl bir düşünsel ilişki kuruluyorsa, televizyonla da izleyici, zihinsel, algısal ilişki kurar. Fakat aralarındaki en önemli özellikte araçların anlatım dili ve içeriğin hangi amaçla gönderildiğidir. Kitle iletişimi, insan iletişimiyle (human communication) aynı süreci oluşturmaya karşın farklı olarak şu aşamalardan oluşmaktadır (1):

- İleti, profesyonel iletişimcilerle biçimlendirilir.
- İleti, araç (genellikle basım, film ya da yayımla) kullanılarak göreceli olarak hızlı ve sürekli gönderilir.
- İleti, geniş ve çeşitlilik gösteren (kitle) izleyicinin araca çeşitli yollarla bağımlı olmasıyla alınır.
- Alıcılar, profesyonel iletişimciler tarafından gönderilen iletiye, deneyimleriyle koşut bir biçimde anlamlandırır.
- Sonuç olarakta iletişimin etkililiğini belirten, bireylerin etkilenmesi söz konusudur.

(*) Anadolu Üniversitesi, İletişim Bilimleri Yüksekokulu.

(1) MELVIN L. DE FLEUR - EVERETTE E. DENNIS, **Understanding Mass Communication**, Houghton Mifflin Company, Boston: 1985, s. 5.

İletişim araçları bir bilginin, görüşün ya da davranışın yayınlanması süreci olarak ele alındığında önde gelen işlevleri arasında şunlar yer almaktadır: (2)

- Haber verir, aydınlatır,
- Eğitir,
- Eğlendirir,
- Mal ve hizmetlerin tanıtılmasını sağlar,
- Toplumun ufkunu gözetir,
- İnandırır, harekete geçirir,
- Kuşaktan kuşağa kültürel geçişi sağlar,
- Dikkati odaklaştırır.

Kitle iletişim araçlarında çeşitli işlevlerin hepsi geçerli olmasına karşın, genellikle bir işlev egemendir. Örneğin, yazılı kaynaklardan romanın bir eğlendirme işlevi, gazetenin ilk sayfası bilgilenendirme ve haber verme işlevini yerine getirir. Kitle iletişim araçları bu işlevleri, toplumsal ve kültürel yapı içinde gerçekleştirdiğinden izleyicilerin istekleri doğrultusunda hizmet vermektedir. Bu nedenle kitle iletişim araçları, en büyük ağırlığı eğlendirici, oyalayıcı işleve vermektedir.

Kitle iletişim araçlarının çeşit olarak bol olması ve bunların gönderdiği iletilerindeki farklılık çalışmayı radyo, televizyon, yazılı basın ve gereçler, sinema olarak sınırlandırmayı da birlikte getirmektedir. Bu kitle iletişim araçlarının seçilmesindeki nedenlerden biri, ülkemizde yaygın olarak kullanımı, ikincisi de anılan kitle iletişim araçlarından en azından birine sahip olunmasıdır. Bu durumda, kitle iletişim araçlarının iletişim ve eğitim iletişimi özellikleri üzerinde durulması gerekir.

A. YAZILI BASININ İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Yazılı basının iletişim özelliklerini ele almadan önce, basın kavramının ne anlama geldiğini açıklamak gerekmektedir. Geniş anlam-

(2) Ayrıntılı bilgi için bkz; ÜNSAL OSKAY, **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, A.Ü.S.B.F. Yayınları No: 5, Ankara: 1978, s. 68-69; AYSEL AZİZ, **Radyo ve Televizyona Giriş**, Genişletilmiş 2. Basım, A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 460, Ankara: 1981, s. 40-44; ÖNDER ŞENYAPILI, **Toplum ve İletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara: 1981, s. 61; DE FLEUR - DENNIS, s. 157.

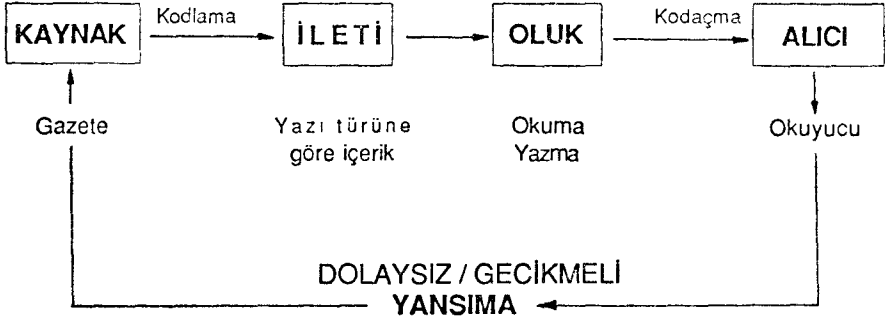
da basın; belirli zamanlarda basılıp, her çeşit haberi ve düşünceleri topluma ulaştıran tüm yayın ürünleridir. Genellikle günlük basın ürünlerine gazete; haftalık, onbeş günlük ve aylık basın ürünlerine de dergi denilmektedir. Basının en belirgin özelliği, belli zamanlarda basılıp, yayınlanmasıdır. O halde dar anlamıyla basın, haberleri ve düşünceleri toplayan, değerleyen, işleyen bunları başkalarına ileten yazılı kitle iletişim aracı olarak tanımlanabilir (3). Bu açıdan yazılı basının iletişim özelliklerinin ağırlık noktası, haber aracı olan, gazetedir.

Gazete, her çeşit haberi topluma ulaştıran günlük haber aracıdır. Bu haberlerin yanısıra gazete, okuyucunun ilgisini çekecek ve onu çevresiyle derece derece ilgilendirecek başka tür yazılara da yer vermektedir. Bu açıdan yazılı basın olarak nitelendirilen gazetenin iletişim özelliği yapısındaki yazıdan kaynaklanmaktadır.

Yazı, düşünce, duygu ve istekleri başkalarına iletmek ya da unutulmaktan kurtarmak için kullanılan işaretler dizgesidir (4). Başka deyişle, insanlar arasındaki iletişim dilinin maddeleştirilmesi, bilginin semboller biçimine dönüştürülmesidir. Dil ve yazı, insan zekâsı tarafından düşünceyi yaşatmak ve oluşturmak için kullanılan araç, kültürün bir ürünüdür. Çok sayıda kültürel iletinin oluşu (kanalı) olmaktan başka, yapısıyla toplumun bireye ve bireyin topluma bir tür ileti niteliğindedir (5). Yazının kullanımı, anlatılanı ya da düşünceleri unutulmaktan, belleklerde silinip kaybolmasından kurtarmaktadır. En azından bir belge niteliği taşıyarak, istenildiği zaman yeniden okuma olanağı sağlamaktadır. Başka deyişle yazı, bilginin kaynağına dönebilmeyi sağlayan bir araç olmaktadır.

Bu durumda yazılı basının iletişim özelliği, iletişim sürecinin başlangıç birimi olan gazetedir. Gazetenin yazdığı haberi, düşünceyi, görüşü başka deyişle yazılanı okuyan alıcı birim, okuyucu olarak nitelendirilmektedir. ŞEKİL-1'de yazılı basının iletişim süreci gösterilmektedir.

-
- (3) OYA TOKGÖZ, **Temel Gazetecilik**, A.Ü. S.B.F. Yayınları: 476, Ankara: 1981, s. 5-6.
 - (4) M. NURİ İNUĞUR, **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul: 1982, s. 27.
 - (5) ABRAHAM A. MOLES, **Kültürün Toplumsal Dinamiği**, Çev.: NURİ BİLGİN, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 21, İzmir: 1983, s. 178.

ŞEKİL-1 : Yazılı Basının İletişim Süreci

Okuyucu, yaşadığı toplum ya da ülkesine ilişkin toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik olaylarla ilgili görüşlere, diğer ülkelerde ya da kıtalarda olan biten günlük olaylara, canlı ve cansız evreni kapsayan bütün konulara, kendi kültürü ve yetenekleri doğrultusunda ilgi göstermektedir. Yazılı basın bu tür bilgileri ayrıntılı olarak vermektedir.

Yazılı basının bu eylemi, toplumu doğrudan doğruya etkilemekte ve toplumsal bir kurum olarak okuyucu kitlesi yaratmakta, okuyucu kitlesine yön vermektedir. Kendi yarattığı bu okuyucu kitlesinden, sonra kendisinin de etkilendiği bir gerçektir. Gazetede ki bilgi ve haberler özellikle günümüz dünyasında ekonomik, siyasal ve toplumsal yaşamı etkilediğinden, topluma yön vermektedir. Zaman zaman uyumcu ya da eleştiri ile yüklü olarak olguların ve değerlerin toplumda yerleşmelerine neden olmaktadır. O halde, yazılı basının iletişim özelliği, gazete ile okuyucu arasında bir ileti değişimi, başka deyişle bir etkin ve alıcı (okuyucu) grup gerektirir.

Yazılı basınla iletişim sürecinde, yazılanı okuyan alıcı birimin özelliği vardır. Kitle iletişim araçlarının kitle iletişimi olma özelliği alıcı sayısının çokluğundan kaynaklanmaktadır. Bu durumda yazılı basında, alıcı birim açısından ayrılaşma göstermektedir. Örneğin, belli bir düşünce yapısına iye insanlar, görüşü doğrultusundaki gazete yi seçerler ya da kadınlara seslenen dergilerin okuyucuları içerisinde erkek okuyucular bulmak zordur. Alıcının (okuyucunun) ayrılaşma özelliği yanında, iletişim sürecinde iletinin seçimi, okuyucunun görel bir belirleyiciliğinden kaynaklanmaktadır.

Yazılı basınla iletişimin gerçekleşmesi için zaman etkeni söz konusudur. Dolayısıyla yazının, okuyucu(larla) ilişkisinin kurulduğu, okuma ortamı da önemli noktadır. Okuma, ortamı, genellikle üzerinde durulmayan ve rolünün karmaşıklığı açıkça görülmeyen bir etken-dir. Okuma ortamı insanların bireysel olarak zaman ayırdıkları bir kesittir.

ŞEKİL-1'deki çizim ve yapılan açıklamalar doğrultusunda yazılı basının iletişim özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Yazılı basının iletişim özelliği yapısındaki yazıdan kaynaklanmaktadır. Yazı, düşünce, duygu ve isteklerin iletilmesi için kullanılan işaretler, bilginin sembollere dönüştürülmesidir.
- Yazının kullanımı, anlatılanı ya da düşünceleri unutulmaktan, belleklerde silinip yitmesinden kurtarır.
- Yazının kullanımı okuyucu olarak nitelendirilen alıcıda okuma eylemini gerektirir.
- Bir belge niteliği taşıyarak, istenildiği zaman yeniden okuma olanağı sağlar. Böylece istenildiğinde bilginin kaynağına dönebilmeyi sağlayan bir araç olur.
- Yazılı basın, toplumsal, kültürel, ekonomik ve politik olaylarla ilgili görüşleri ya da canlı cansız evreni kapsayan bütün konulara ilişkin bilgileri ayrıntılı olarak verir.
- Toplumu doğrudan doğruya etkiler ve okuyucu kitlesine yön verir.
- Ekonomik, kültürel, politik ya da toplumsal olgu ve değerlerin toplumda yerleşmelerine neden olur.
- Kitle iletişim aracı olması nedeni ile alıcı sayısı fazladır. Fakat alıcı birim arasında ayrılaşma gösterir.
- Teknolojisinden dolayı alıcı birime geç ulaşan bir iletişim aracıdır.
- İletişim sürecinde yansımanın anında olmaması gecikmeli, fakat gazete kurumunun kendisine yapılabilir olması da dolaysızlığını gösterir.

Yazılı basının, kitle iletişim araçları içinde iletişim özelliği ya da alıcı birimin yararlanması ve kullanımındaki amaçlılığı açısından ayrı bir yeri vardır.

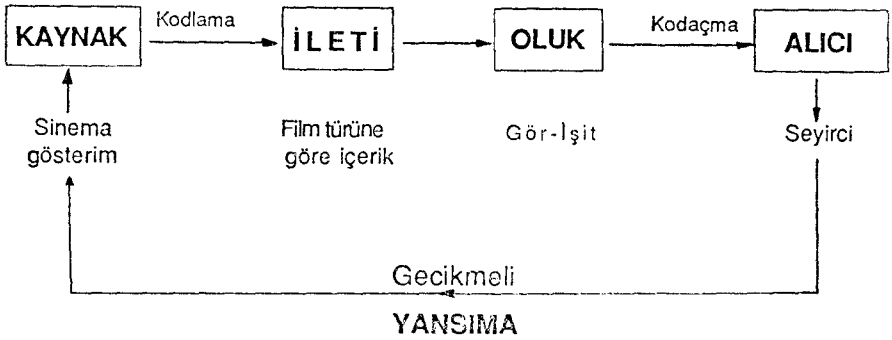
B. SİNEMANIN İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Her iletişim aracının kendine özgü bir dili olduğu vurgulanmıştı. Sinemayla iletişimin temeli, gör-ışit iletişime dayalıdır. Gör-ışit iletişime dayalı olması filmi yaratanın anlatım biçimidir. Gör-ışit işlemine dayalı olmasına karşın, genelde görüntüye ağırlık verilmekte, ses ise görüntüyü destekleyici bir öge olarak kullanılmaktadır.

Sinema ile iletişimde alıcı birim, seyirci olarak nitelendirilmektedir. İletisi ise iki özellik taşımaktadır (6):

- 1- Semantik özellik: anlatılan öykü, savunulan fikirler, savunulan tez vb.
- 2- Sanatsal özellik: aktörlerin oyunu, sözcük seçimi, iletişimsel sıcaklık vb.

O halde sinema ile iletişime, izleyiciler ve film arasında bir ileti değişimidir denilebilir. ŞEKİL-2'de sinemanın iletişim süreci gösterilmektedir.

ŞEKİL-2 : -Sinemanın İletişim Süreci

Sinemanın diğer kitle iletişim araçlarından ayrılan en önemli yanı, kaynağın çokluğudur. Kaynak sayısının çokluğu, başka deyişle kaynağın bireysel olarak çok kişinin bir araya gelmesi ile oluşması yansımaya düzeneğini de etkiler (7). Yansımaya kaynaktaki birimlere tek tek olabileceği gibi hepsini de kapsayabilmektedir.

(6) MOLES, s. 190.

(7) GARTH JOWETT - JAMES M. LINTON, **Movies As Mass Communication**, Third Printing, The Sage Comm. Text Series, Vol.: 4, Sage Publications, Beverly Hills: 1984, s. 18.

Filme özgü oluklar, önemli bir teknik halka tarafından belirlenmektedir. Bu halka, filmin izleyicilerle ilişkisinin kurulduğu ve sosyo-kültürel odak noktası olan sinema salonudur. Bu açıdan sinema felsefe, etik, toplumbilim, psikoloji ve benzeri dalların temel yayıcılarındandır.

Film ve seyirci arasında bir iletişim ortamı sağlayan sinema salonu, kalabalık bir grup ile karanlık bir ortamdan oluşmaktadır. Bu bir anlamda izleyen grup olmasına karşın bireylerarası iletişimdir. Sinemada belli saatlarda izlenen sadece bir filmdir. Burada da yazılı basında olduğu gibi izleyiciler arasında da ayrımlaşma söz konusudur.

İzleyiciler açısından ayrımlaşma filmin iletisinden, bir anlamda filmin türüne göre değişimi söz konusudur. İzleyici gösterilen çeşitli filmler içinden kendi beğenisi doğrultusunda izleyeceği filmi seçebilmektedir.

ŞEKİL-2'deki çizim ve yapılan açıklamalar doğrultusunda sinemanın iletişim özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

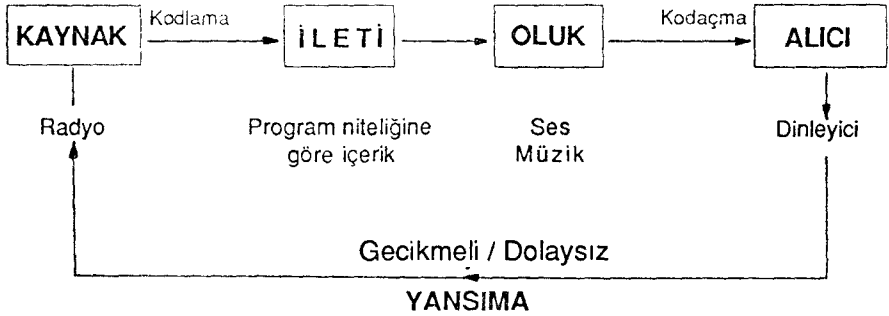
- Sinema ile iletişimin temeli gör-ışit iletişime dayalıdır.
- Sinemanın iletişim sürecinde alıcı birim, seyirci olarak nitelendirilmektedir.
- Sinema iletisi, semantik ve sanatsal olmak üzere iki özellik taşımaktadır.
- Film ve seyirci arasında iletişimi sağlayan sinema salonudur. Sinema salonu kalabalık bir grup ile karanlık bir ortamın olmasına ve insanları bireysel olarak filmle karşı karşıya bırakmasına karşın, çok sayıda seyirciye hitap etmesi kitle iletişim aracı olmasına göstermektedir.
- Sinema salonunda gösterilen film tek'tir ve belli bir zaman süresinde gerçekleşir.
- Bu özelliğinin kalıcılığı, seyircinin seyretme eylemiyle yinelenabilir duruma gelmektedir.
- Sinemanın iletişim sürecinde seyircinin ayrımlaşması göreceli olarak filmin iletisine ve film türüne bağlıdır.
- Sinemanın sanatsal iletişime ağırlık vermesi, iletişim işlevlerinin yerine getirilmesindeki önemli farklılığı ortaya koymaktadır. Bu durum sinema iletisini oluşturan kaynakla ilişkilidir.

Genel olarak bakıldığında kitle iletişim aracı olarak sinema ya da film, iletişim ortamı ve yapısal olarak, kendine özgü anlatım dili olan bir iletişim aracıdır. İnsanların yararlanması, seyretmesindeki amaçlılığından dolayı ayrı bir yeri vardır.

C. RADYONUN İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Radyo, manyetik, elektromanyetik dalgalarla sesin yayımı ve bu sesin alınmasını, bir başka deyişle dinlenilmesini sağlayan bir iletişim sistemidir (8). Teknik açıdan radyo, salt seslerin iletimiyle sınırlıdır. Bu durum radyo ile iletişimin temel özelliğini ortaya koymaktadır. Radyonun temel özelliği, ileti türünün işitsel, yalnızca kulağa hitap etmesidir (9). Radyoda alıcı birim dinleyici olarak nitelendirilmektedir. Böylece dinleyici radyo iletilerini duyma yoluyla alabilmektedir.

Radyo elektronik araç olmasından dolayı iletiler genel olarak bir kez verilmektedir. Bu durumda bir kayıt cihazı bulunmadığı zaman radyo iletilerinin kalıcı bir özelliği yoktur. Ancak özel durumlarda yineleme söz konusudur. ŞEKİL-3'de radyonun iletişim süreci şematik olarak gösterilmektedir.

ŞEKİL-3 : Radyonun İletişim Süreci

Radyonun iletişim sürecinde ileti, program türüne göre de değişiklik göstermektedir. Başka deyişle her programın bir iletili vardır. Bu ileti, haber vermek, bilgilendirmek olabileceği gibi eğlendir-

(8) ALIŞAN HIZAL, **Uzaktan Öğretim Süreçleri ve Yazılı Gereçler; Eğitim Teknolojisi Açısından Bir Yaklaşım**, A.Ü. E.B.F. Yayınları No: 122, Ankara: 1983, s. 54.

(9) TOKGÖZ, s. 6.

mek ya da eğitmek de olabilir. Ne olursa olsun programın özü bir amacı gerçekleştirecek niteliktedir.

İletişim araçlarının hepsinin özünde insanın doğal özellikleri bulunmaktadır. Radyonun iletişim özelliğide özündeki sesteki kaynaklanmaktadır. Genel olarak radyonun ana görevi, insan sesidir.

İnsan sesi, insanların birbirleriyle iç ve dış dünya ile bağlantılar kurmasını sağlayan en temel araçlardan biridir. Radyoda teknolojisinden dolayı insan sesinin bu özelliğinden yararlanır. İnsan sesinin yanısıra, insanın yarattığı duygu ve düşüncelerin düzenlenmiş seslerle anlatılan bir sanat ve iletişim aracı olan müzikte, radyoda kullanılan gereçlerdendir (10).

Radyonun iletişim aracı olarak kullanımı, dinleme ortamı ile yakından ilişkilidir. İnsan sesi ve müziğin kullanımı radyonun her yerde insanla dost olma ya da yalnızlık duygusuna kapılmasını engelleyen bir yanı vardır. Başka deyişle kişi yalnızken, radyonun dost olma özelliğinden söz edilebilir. En azından karanlıkta çalınan bir radyo kişideki korku duygusunu yok edebilmektedir.

ŞEKİL-3'deki çizim ve yapılan açıklamalar doğrultusunda radyonun iletişim özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Radyo işitsel, başka deyişle kulağa seslenen bir iletişim aracıdır.
- İşitsel ya da kulağa seslenen bir iletişim aracı olma nedeniyle, insan sesi ve sanatsal bir iletişim aracı olan müzik radyonun ana görevleri sayılmaktadır.
- Radyo iletisi, zamanla sınırlı olduğundan, bir yayın kuşağı içinde yayınlanır. Bu nedenle kayıt edilmediği zaman kalıcı olma özelliğinden söz edilemez.
- Radyo bireysel kullanıma olanak tanıyan bir iletişim aracıdır. Ses aracılığıyla aracın kendine doğrudan seslenir biçimindedir.

(10) ALİ CEMALCILAR, *İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kurumsal Yapısı İle Yaygın Eğitimindeki Bir Model Önerisi*, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fak. No: 280/133, Esk.: 1988, s. 65-66.

- Radyonun bu özelliği dinleyeni edilgen bir duruma sokarak, tek yönlü iletişimde bulunulduğunu göstermesine karşın, sesin dinleyene soyut olarak gelmesi ve düşünsel bir süreçten geçerek somutlaşmasına yol açar.
- Soyutun, insan düşüncesinde somuta dönüşmesi dinleyende imgesel ve yaratıcı duruma neden olur.
- Dinleme ortamı sağladığından insana dost olma ya da yalnızlık duygusunu paylaşma özelliği gösterir.
- Dinleyici olarak nitelendirilen alıcı birimde ayrımlaşma söz konusudur. Bu ayrımlaşma, alıcı birimin niteliğine göre program iletisini göndermekten kaynaklanmaktadır.
- Kitle iletişim araçları içinde haber verme ya da bilgilendirme açısından hızlı bir iletişim aracıdır.
- Dinleyicilerin radyoya ya da radyo iletisine gösterdiği tepki, başka deyişle iletişim sürecindeki yansıma özelliği program türüne göre dinleyicinin dolaysız olarak katılması ve sonradan yazılı basın yoluyla yapılan eleştirilerle gecikmeli olarak gerçekleşmektedir.

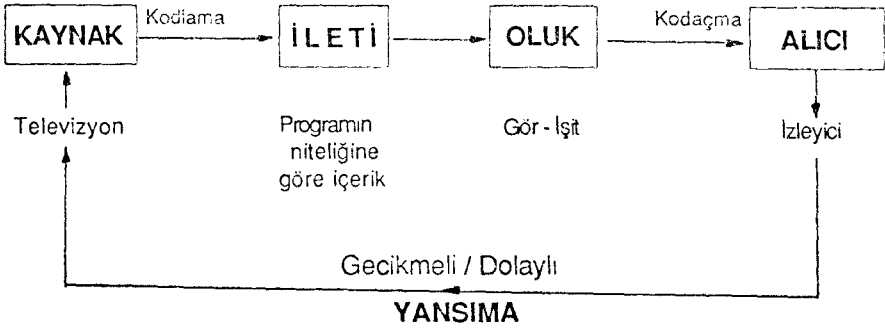
Kitle iletişim aracı olarak radyo, insanın doğal iletişim özelliğinden yararlanarak kendine özgü anlatım dili olan bir iletişim aracıdır. Özellikle insanların yararlanması ve kullanımdaki amaçlılığından dolayı iletişim aracı olarak ayrı bir yeri vardır.

D. TELEVİZYONUN İLETİŞİM ÖZELLİKLERİ

Televizyon, bir olguya ilişkin görüntü ve sesin elektromanyetik dalgalar ile iletilmesi ve bunların iki boyutlu, sesli, siyah-beyaz ya da renkli olarak izlenmesine olanak sağlayan bir sistemdir (11). Bu durum televizyonun en önemi özelliği olan gör-ışit, başka deyişle göze ve kulağa aynı anda seslenen iletişim olduğunu göstermektedir. Sinemanında gör-ışit iletişim aracı olmasına karşın görüntü ağırlıklı olması televizyonla iletişimde bir farklılık göstermektedir. Bu farklılık, televizyonun işit-gör iletişim özelliğinde görüntü ve sesin eş ağırlıkta kullanılmasından kaynaklanmaktadır.

(11) HIZAL, s. 55.

Televizyonun iletişim sürecinde alıcı birim, izleyici olarak nitelendirilmektedir. Televizyon iletisi, televizyonda yayınlanan programın niteliğine göre verilen içeriktir. Alıcı birim olan izleyicinin diğer kitle iletişim araçlarına göre farklılık gösterdiği gerçektir. Çünkü, alıcı birimde bir ayrımlaşma söz konusu değildir. Başka deyişle, televizyon yayınlarının ulaştığı izleyicinin değişkenliği gözönüne alındığında aynı anda tüm kitleye açıktır, herkese seslenmek durumundadır. ŞEKİL-4'deki çizimle televizyonun iletişim süreci gösterilmektedir.

ŞEKİL-4 : Televizyonun İletişim Süreci

Televizyonla iletişim süreci, insanın doğal özellikleri olan görme ve duymanın birer uzantısı biçimindedir. İnsanın doğal özelliklerinden görmenin iç ve dış dünyadaki bilgileri almak, biriktirmede diğer duylara oranla daha ivedi ve daha gerçekçi olduğu bir işlevi vardır. Bu konuda yapılan araştırmalarda insanın %80 öğrenmesinin gözle gerçekleştiği, işitme oluşununda dil öğrenmede ve kişilerarası ilişkilerde başta geldiği saptanmıştır (12). Görme ve işitme insanın çevresiyle iletişim kurabildiği temel yoldur. Bu durumda görme ve işitmenin birlikte kullanıldığı televizyon, insanların zaman ayırdıkları bir iletişim aracı durumuna gelmektedir.

Televizyon bir iletişim aracı olmasına karşın, diğer iletişim araçlarından ayrıldığı önemli bir nokta vardır. O da yazılı basın, radyo ve sinemadaki gibi kendine özgü bir anlatım dilinin olmayışıdır. Televizyon bu anlamda görsel sanat, tiyatro, sinema, müzik vb. sanatsal

(12) J. JEFFRIES MC. WHIRTER - NİLÜFER VOLTAN ACAR, **Çocukla İletişim, Öğretme, Destekleme ve Çocuk Yetiştirme Sanatı**, s. 47, s. 65.

iletişim araçlarından yararlanır bir duruma gelmektedir. Diğer deyişle, yapısından dolayı sanatsal iletişimden en fazla yararlanan bir iletişim aracıdır.

Televizyon mekan açısından da farklılık göstermektedir. Ev ortamında, daha aydınlık bir ortamda izlenmesi, bilgilenmek ya da eğlenmek amacıyla emek harcanmaması, bu iletişim aracının kullanılmasını cazipleştirmektedir. İzlemedeki iletişim ortamının rahatlığı televizyonun alıcı biriminin ekran karşısında edilgin bir konuma sokmaktadır.

ŞEKİL-4'deki televizyonun iletişim süreci ve yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda, özellikleri şu şekilde sıralanabilir:

- Televizyonla iletişim, doğal olarak gör-ışit iletişime, başka deyişle göze ve kulağa aynı anda seslenen iletişime dayanmaktadır.
- Televizyon yapısı gereği, tüm sanatsal iletişimden yararlanır.
- Belli bir yayın kuşağı içinde tüm kitleye seslenmesi açısından iletişimde farklılık göstermektedir ve ileti bu yayın kuşağı içinde bir kez alıp gider. Bu nedenle kayıt aygıtı olmadığı zaman yinelenebilme özelliği yoktur.
- İzlemek için okuma becerisi gerektirmemesi, ulaşmak için ulaşım sorunu yaratmaması iletişim aracı olarak televizyonun albenisi fazladır.
- Merkezi bir kurum tarafından yayınlanması izleyende seçme olanağını sınırlamaktadır.
- Diğer kitle iletişim araçlarında olduğu gibi televizyon iletişiminin bireysel ya da kitlesel kullanıma olanak tanınması görecelidir.
- Televizyonla iletişimde alıcı birim edilgin bir konumdadır. Başka deyişle somutun somutla verilmesi izleyiciyi sadece izleyen bir tüketici durumuna sokmaktadır.
- Dikkat çekici olma özelliği, insanın doğal iletişim yapısını sınırlandırmakta, insanlararası iletişim kopukluğuna yol açmaktadır.
- Belli bir zaman süresinde gerçekleşen bir iletişim aracı olması nedeniyle, yazılı basında görüldüğünün tersine, ayrıntıya girememektedir.

— Yansıma ögesi, yayınlanan program türüne ya da iletisine ilişkin alıcı birimin yaptığı olumlu ya da olumsuz eleştiriler yazılı basın aracılığıyla gerçekleşmektedir.

Kitle iletişim aracı olarak televizyonun gör-ışit iletişim aracı olması, insanların rahat bir ortamda izlemesi ve yapısından dolayı bir çok sanatsal iletişimden yararlanması nedenleriyle çok kullanılmaktadır.

Buraya kadar ele alınan kitle iletişim araçlarının iletişim özelliklerinde, her iletişim aracının kullanım ve yararlanma açısından ayrı ayrı yerleri bulunmaktadır. Bu iletişim araçlarının kullanılması ya da yararlanması, seçimi alıcı birimin göreceliğine bağlıdır. Birbirlerine oranla üstünlükleri olmasına karşın kuşkusuz, insanların en çok kullandığı televizyondur.

2. KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ EĞİTİM İLETİŞİMİ ÖZELLİKLERİ

Eğitim iletişimi; **kaynak kişilik (yetiştiren) tarafından oluk, ileti, iletişim araçları kullanılarak alıcı kişilikte (yetişen) amaçlı olarak istendik yönde kişilik bilgisi sağlama ve kişilik bilgisini geliştirme süreci**, olarak tanımlanabilir (13). Tanımdan da anlaşılacağı gibi, iletişim sürecinden yararlanılmakla birlikte, temel öğelerin nitelikleri açısından farklılık göstermektedir.

Eğitim iletişimi sürecinde sürecin işleyişini, kaynak ve alıcı birimlerdeki kişilikler oluşturmaktadır. Bu süreç içinde oluk, iletişimin gerçekleşmesine neden olan duygu ve düşüncelerin iletilmesi; ileti kaynak kişiliğin istendik yönde gönderdiği bilgi, iletinin kaynakla alıcı birim arasındaki iletilmesini sağlayan da araçtır.

Kitle iletişim araçları ile eğitim iletişiminin sağlanması, iletişim aracının yapısından dolayı farklılık göstermektedir. Eğitim iletişimi özünde kişilik bilgisi ile yüklüdür. Kişilik ise, sayısız etkenlerden oluşan, değişik katmanların bulunduğu bir yapıdır. Kişiliğin toplumsal, ruhsal yanları, beklentiler, amaçlar, duygular ve yetenekler gibi çeşitli özellikler kitle iletişim araçlarındaki kaynak kişilik tarafından daha iyi anlatılabilir. Eğitim iletişimi sürecinde kaynak kişiliğin gönderdiği iletileri biçimlendirmede etkileyen birtakım uyarılar bu-

(13) DENİZ GÜLER, **Eğitim İletişim Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1990 (Mart), s. 105.

lanmaktadır (14). Bu uyarılar kültür, toplumsal yapı, ulusal kişilik, teknolojik gelişmeler vb. özelliklerdir. Buna bağlı olarak kaynağın bağımlı olduğu kurumsal yapının özelliği de, eğitim iletişimi sürecindeki kaynak kişiliğinin özelliğini ortaya çıkarmaktadır.

A. YAZILI BASININ EĞİTİM İLETİŞİMİ ÖZELLİKLERİ

Yazılı basının, gazete ve dergilerden oluşan kitle iletişim araçları olduğu, iletişimin temel işlevi olan haber verme ya da bilgilendirmeyle yakından ilgisine daha önce değinilmiştir.

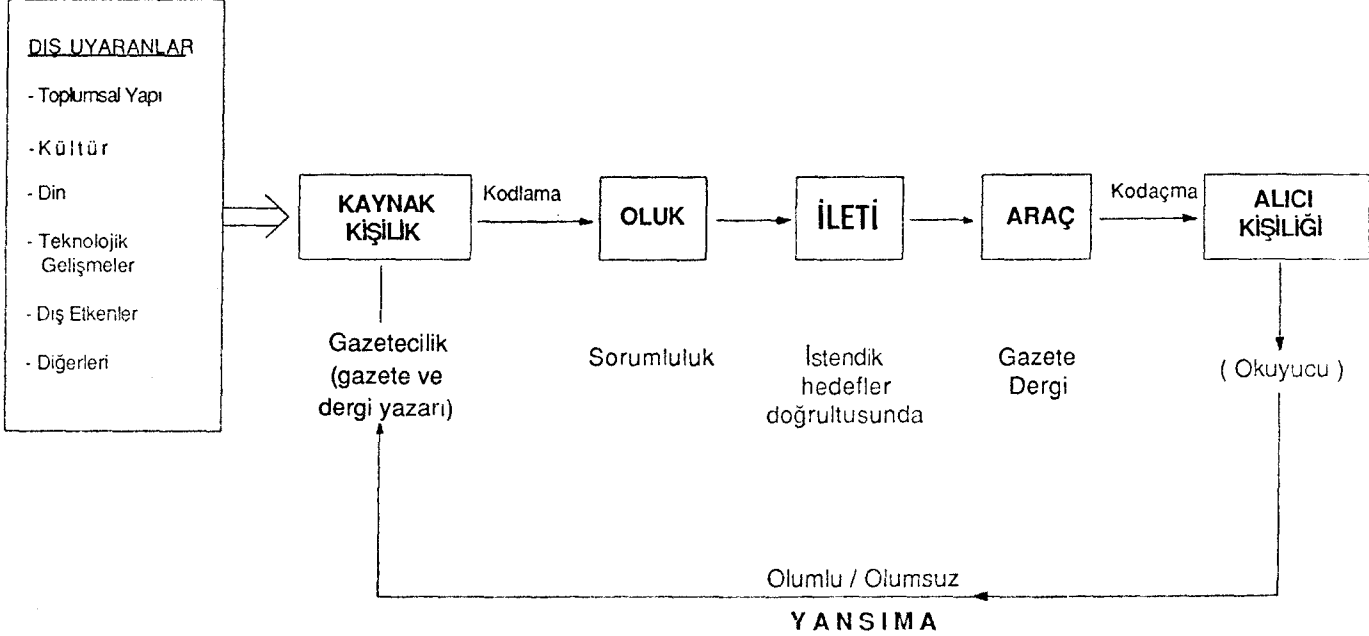
Yazılı basının haber verme ya da bilgilendirme işlevini yerine getiren toplumsal kurumlar olarak, toplumsal yapı içinde gerçekleşen çeşitli gazetecilik örgütleri bulunmaktadır. Gazetecilik örgütünün yapısı içinde gazeteci kişiliği, yazılı basının eğitim iletişimi sürecindeki kaynak kişiliktir.

Bu araçtaki gazetecilik kişiliği, bir anlamda kişilerin sorunlarının çözümlenmesine yardımcı olan bilgilerin ulaştırılmasını sağlar. Sunulan bilgilerin içeriği, bilgilendirme ya da eğlence olsun genelde ileti olarak nitelendirilmektedir. Bu durumda yazılı basının kaynak kişiliği gazetecidir ve iletilerini ulaştırmak istediği okuyucuya bilgileri toplayarak, haber biçimine sokan, kişileri bilgi olarak düşünmeye yol gösteren kişilikle ortaya çıkmaktadır. ŞEKİL-5'de yazılı basının eğitim iletişimi süreci gösterilmektedir.

Yazılı basınla eğitim iletişimi içeriği, içinde yaşadığı toplumu ya da evreni yansıtır. Kurumsal bir ürün olarak da, kurumsallaşmış çalışmaların sonucudur. Bu durum, toplumun iletişim yapısı içinde kendilerine özgü bir konuma sahip olduklarını göstermektedir. Alıcı birimde ya da okuyucu kitleye, topluma olgular ve değer yargıları arasında çeşitli bağıntılar kurarak, sürekli olarak çeşitli girdiler sunarlar. Sunulan çeşitli girdiler toplumsal kişiliğinin yapılanmasına ve geliştirilmesine yardımcı olacak biçimdedir.

Bu süreç içerisinde yazılı basın gerek güncel (aktüel), gerek genel nitelikte olsun, okuyucuda siyasal, ekonomik, toplumsal, sanatsal vb. olgular arasında bağıntılar kurarak hizmet ederler. Okuyucuda belirli yönde düşünce değişikliği getirerek ya da yeni tutumların yerleşmesini sağlayabilir.

(14) A. HALÛK YÛKSEL, «Atatürkçü Düşünce Sistemine Dayalı Eğitim Anlayışı ve Eğitim İletişimi», **Kurgu A.Ö.F. İletişim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, Sayı: 5, Eskişehir: 1989 (Ocak), s. 343.

ŞEKİL-5 : Yazılı Basının Eğitim İletişimi Sùreci

Yazılı basının eğitim iletişimi sürecinde alıcı birimin kişiliği de önemli rol oynamaktadır. Çünkü düşünsel, duygusal olarak yazılı basından seçme olanağına sahiptir.

Yazılı basının kitle iletişim aracı olması, alıcının toplumsal kişilik boyutu ile ilişkilidir. Başka deyişle toplumsal bir kurum olarak yazılı basının eğitim iletişimi özelliği istendik hedefler doğrultusu olan toplumsal kişiliğin oluşturulmasından kaynaklanmaktadır.

Yazılı basının tarihsel gelişimi içinde Cumhuriyet'in kurulmasında, eğitim iletişimi özelliği ortaya çıkmaktadır. Tarihsel gelişim içinde ilk gazeteler yabancıların kullandığı bir iletişim aracı olarak girmiştir (15). Ancak Cumhuriyetin ilk yıllarında Atatürk, basını ulusun ortak sesi olarak nitelendirerek, «Cumhuriyet devrimi kendi zihniyet ve ahlakını taşıyan basınına yine ancak Cumhuriyetin kendisi yetiştirir» sözleriyle, gazetenin eğitim iletişimi özelliğini ortaya koymuştur (16).

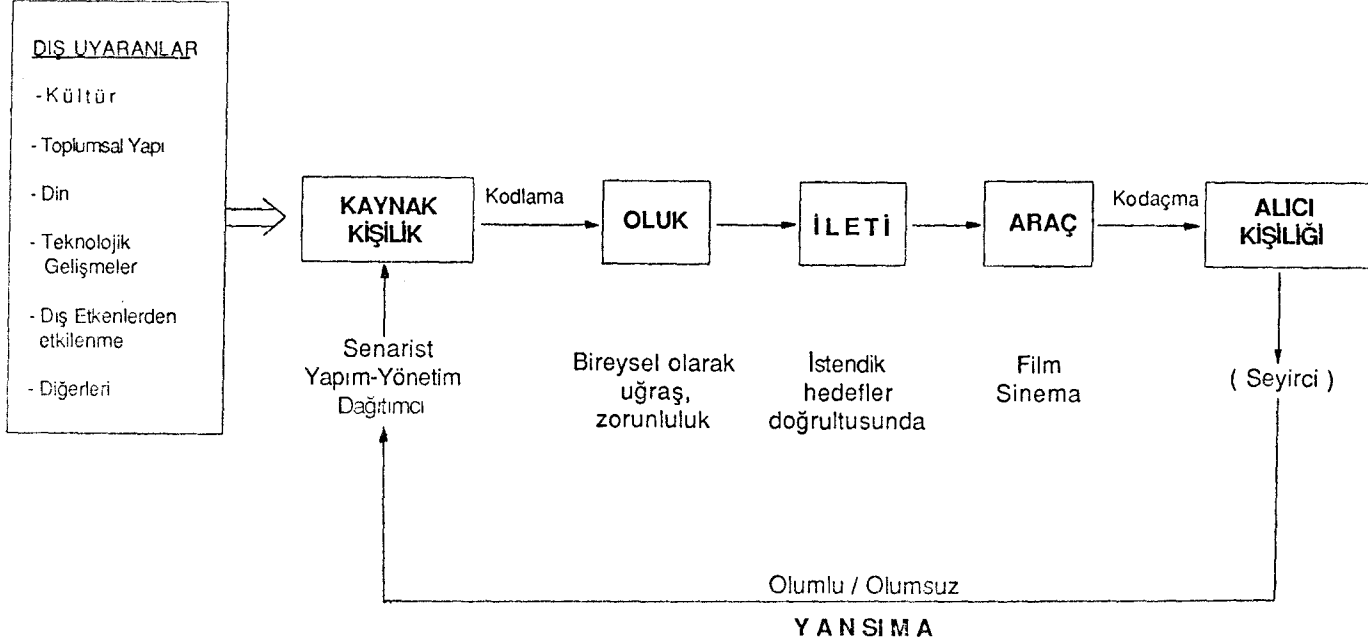
B. SİNEMANIN EĞİTİM İLETİŞİMİ ÖZELLİKLERİ

Sinemanın eğitim iletişimi süreci, diğer kitle iletişim araçlarına göre kaynak açısından farklılık göstermektedir. Bu eğitim iletişimi sürecinde kaynak kişilik, bireysel olarak temel kişilik yapısına göre davranış göstermektedir. Kaynak kişiliğin içinde bulunduğu kültür, toplumsal yapı, ekonomik vb. dış uyaranları olmasına karşın, düşünüyü somut olarak yansıtmaya açısından serbestliği söz konusudur. ŞEKİL-6'da sinemanın eğitim iletişimi süreci gösterilmektedir.

Bir film herhangi biri tarafından yaratılan özgün bir düşünceden, uygun koşullardan ve bu düşünceyle harekete geçen bir yapımcıdan tasarımı halinde doğar. Kuşkusuz bu tasarının ya da özgün düşüncenin doğmasında insan toplumdan etkilenir, üretilen düşünceler çağını ve çevresini yansıtır. Bu durumda eğitim iletişimi sürecinde, kaynak kişilik filmin içeriğini yazan yazarın kendisidir. Fakat ısmarlama bir durumda kaynak kişilik yer değiştirecektir. Bu süreç içerisinde oluşa iki açıdan bakılabilir. Bu durum sinemanın işlevi ile yakından ilişkilidir. Birinci durumda sinemanın kültürel iletişim işlevi

(15) KORKMAZ ALEMDAR, *Türkiye'de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, İletişim Sosyolojisinin Temelleri Üzerine Bir Deneme*, A.İ.T.İ.A. Yayın No: 165, Ankara: 1981, s. 107.

(16) *Atatürkçülük I*, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 1982, s. 52.

ŞEKİL-6 : Sinemanın Eğitim İletişimi Süreci

söz konusudur. Kültürel iletişimin gerçekleşmesinde bir yetiştirici rol oynayan kaynak, uğraş ya da sorumluluk duygusu oluşunu kullanabilir ve iletisini bu istendik amaçlar doğrultusunda iletebilir. İkinci durumda ise, bireysel çıkar, başka deyişle sinemanın oyalama işlevini gözönünde tutarak, tecimsel açıdan oluşu kullanmaktadır. Bu durumda ise, alıcının kişiliği ve gönderilen ileti önemli değildir.

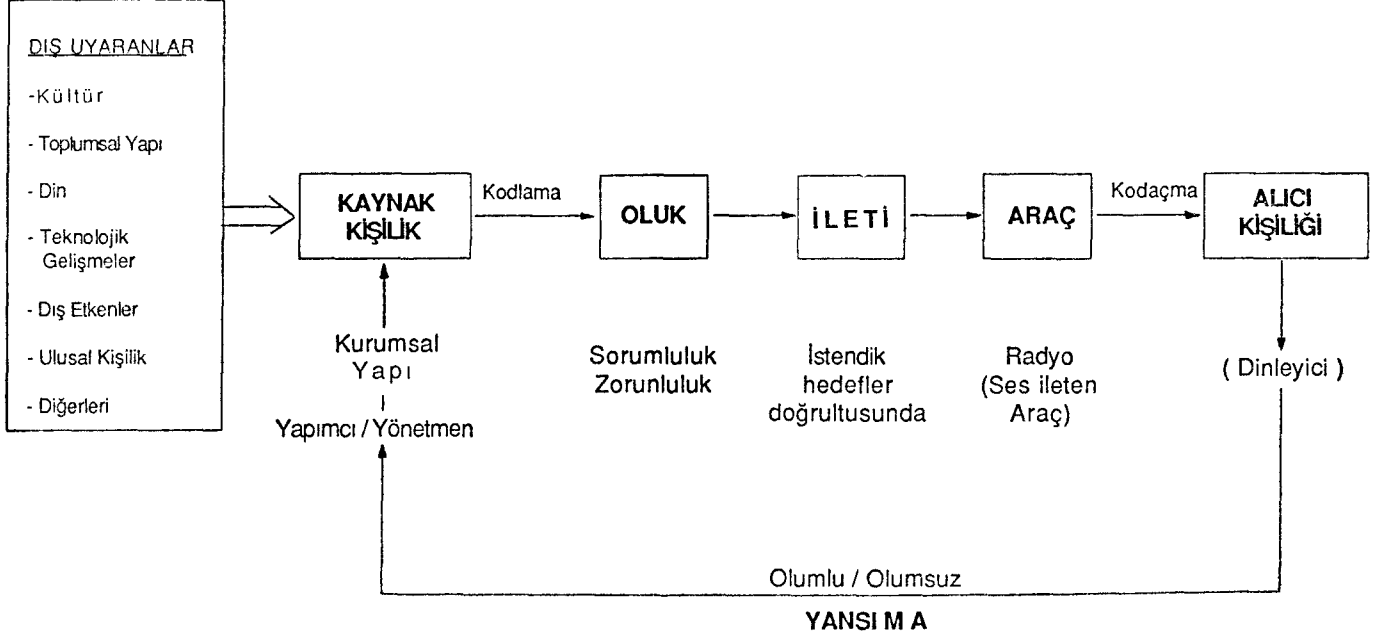
C. RADYONUN EĞİTİM İLETİŞİMİ ÖZELLİKLERİ

Radyonun eğitim iletişimi özelliği, yazılı basında olduğu gibi radyo programını hazırlayan kaynak kişilikle başlar. Kaynak kişilik, kurumsal kişilik yapısına bağımlı olarak iletisini hazırlar. Gerçekte iletisini, kişisel isteği doğrultusunda gerçekleştirir. Bu süreç içinde oluk, kurumun yapısına bağımlı olarak, sorumluluk ya da zorunluluk duygusudur. Gönderdiği ileti, programın niteliğine göre değişiklik göstermektedir.

Radyo ile eğitim iletişiminde, iletinin gönderilmesi program hazırlama ile başlar. Program hazırlamada kaynak kişiliğin düşünsel, toplumsal ve kültürel birikimleri ve istekleri rol oynar. Düşünsel olarak hazırlanan programın alıcı birime ulaşmasındaki gereçler, iletişim özelliğinde değinildiği gibi, insan sesi ve işitsel bir iletişim aracı olan müziktir. İletinin gönderildiği alıcı birim olan dinleyici, toplumsal-kültürel, ekonomik, cinsiyet, eğitim ve kişilik açısından farklılık göstermektedir. Bu durumda alıcı kişilik, kişiliği doğrultusunda radyo iletilerine açık kalacak ya da radyo iletilerini görece olarak seçecektir. ŞEKİL-7'de radyonun eğitim iletişimi süreci gösterilmektedir.

Her toplumda radyo, belli ilkeler, amaçlar doğrultusunda, yayın ike ve amaçlarını belirten kurumsal örgüt yapısında toplanmıştır. Bu durumda bir kültürel iletişim işlevini gören radyo, kurumsal kişilik ya da örgüt kişiliği ile yakından ilişkilidir.

Radyonun kitle iletişim aracı olarak kurumsal kişiliği, her toplumda, o toplumun yapısal özelliklerine göre işlerlik kazanmaktadır. Radyonun tarihsel gelişiminde, radyoculuğun hızlı bir gelişme gösterdiği Amerika Birleşik Devletlerinde önce radyo alıcılarının ve öteki araç gereçlerin tecimsel niteliği ile ilgilenirken, dünyanın başka bir köşesinde radyonun propaganda gibi çok farklı işlevleri yerine getirmesi, radyonun o toplumun yapısal özelliklerine göre kullanımı, radyonun eğitim iletişimi özelliğine örnek olarak gösterilebilir.

ŞEKİL-7 : Radyonun Eğitim İletişimi Süreci

Radyonun diğerk kitle iletişim araçları gibi, teknolojik bir ürün olarak Türkiye'ye girmesi nedeni ile program türleri, biçimleri, söz ve müzik yayınlarının dağılımı vb. konularda Avrupa ülkelerinin deneyimleri, radyoculuk için çoğuz zaman örnek olmuştur. Ancak, radyonun toplum yaşantısında benimsenmesinden sonra Türk toplumunun yapısından ve özelliklerinden gelen iç belirleyiciler, dış etkenlerden daha güçlü olarak Türk radyoculuğuznu biçimlendirmiştir.

D. TELEVİZYONUN EĞİTİM İLETİŞİMİ ÖZELLİKLERİ

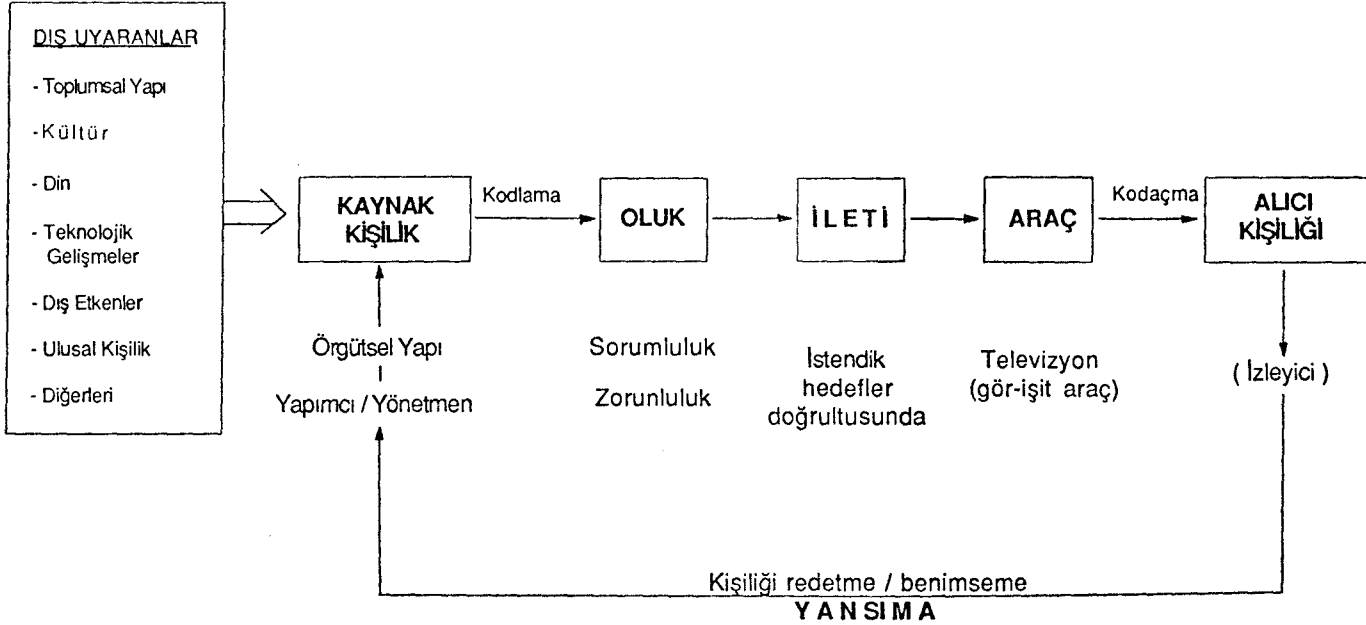
Televizyonun eğitim iletişimi özelliğzi, radyonun eğitim iletişimi özelliğzinde olduğı gibi, televizyon programlarını hazırlayan kaynak kişilikle başlar. Kaynak kişilik, televizyonun kültürel iletişim özelliğzinden dolayı, toplumsal kişilik yapısına uygun programların üretmesi ile sorumludur. Bir televizyon programının, ürün olarak çıktısı, belli aşamalar gözönünde tutulduğznda, bir anlamda çeşitli kişiliklerden oluşan ekip çalışmasıdır.

Eğitim iletişimi sürecinde ileti, gönderilen bilgilerdir. Bu durumda televizyonun eğitim iletişimi, televizyon programındaki iletinin gönderildiğı içerikle yakından ilişkilidir. İletinin içeriğzi, düşünsel olarak yaratılan program türüdür. Televizyonla yayınlanan program türleri sayıca çeşitlilik göstermesine karşın, yayınlanması alıcı kişiliğzin ve toplumsal yapının isteğzi doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Televizyonun eğitim iletişimi sürecindeki iletinin gönderildiğı alıcı birim olan izleyicidir. İzleyici toplumsal, kültürel, ekonomik, cinsiyet, eğitim ve alıcının öznel kişiliğzi açısından farklılık göstermektedir. Bu durumda televizyonun eğitim iletişimi amacı, kültürel kişiliğzin verilmesi işlevi ile yakından ilişkilidir.

Bir sürecin süreç olma özelliğzi, alıcı birimin gösterdiğı tepki ile sağlanır. Eğitim iletişimi sürecinde kişiliğzi red etme ya da benimsenme olarak yansımanın varolması, iletişimin amacını ve etkililiğzini göstermektedir, ŞEKİL-8'de televizyonun eğitim iletişimi süreci gösterilmektedir.

Kitle iletişim aracı olarak televizyonun, iletişim özelliğzinde açıklandığı gibi, tüm sanatsal iletişimden yararlanır. Televizyonda yayınlanan programlar kaynak kişiliğzin özgün düşüncesinden ya da ısmarlama yöntemi ile yaratılmaktadır. Genelde televizyonda yayınlanan programlar, yabancı ülkelerde üretilen hazır programlar kullanılmaktadır.

ŞEKİL-8 : Televizyonun Eğitim İletişimi Süreci

Hangi tür programların ne amaçla ve kime yayınlanacağı televizyonun kullanıldığı ülkenin yönetim sistemi ile ilişkilidir. Bu durum program içeriğine de dolaylı ya da dolaysız olarak yansımaktadır. Örneğin, rekabetçi bir sistem güden televizyon kurumlarının televizyon yayınları, bu sisteme uyan bir özellik göstermektedir. Bu sistemde programların hazırlanması ve amaçlılığı, daha çok izleyici kitlesi çekebilmektir. Diğer tarafta, devlet tekelinde salt eğitim ve toplumsal kültürün yayılması, pekiştirilmesi amacı ile kullanılmaktadır.

Kitle iletişim araçlarıyla, genelde verilen eğitim iletişimi ve iletişim özelliklerinden doğal olarak en çok yararlanan çocuktur. Her şeyde olduğu gibi, en iyi tüketicidir. Çocuğun bu özelliğinden, tüm kitle iletişim araçları olumlu ya da olumsuz olarak yararlanmak istemektedir. Bu durum günümüzde korkunç boyuta varmıştır. Bir anlamda kitle iletişim araçlarının iletişim yağmalamasıyla, çocuklar kendilerine kültür seçmeye ya da kişilik beğenme durumuna gelmiştir. Başka deyişle, kitle iletişim araçları ile gönderilen iletiler, kültür çatışması biçimine dönüşmüştür.

KAYNAKÇA

- ALEMDAR, KORKMAZ. **Türkiye’de Çağdaş Haberleşmenin Tarihsel Kökenleri, İletişim Sosyolojinin Temelleri Üzerine Bir Deneme**, A.İ.T.İ.A Yayın No: 165, Ankara: 1981.
- Atatürkçülük, I.**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara: 1982.
- AZİZ, AYSEL. **Radyo ve Televizyona Giriş**, Genişletilmiş 2. Basım, A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 460, Ankara: 1981.
- CEMALCILAR, ALİ. **İletişim Sanatı Olarak Müziğin Öğretim ve Eğitim Ortamlarındaki Kuramsal Yapısı ile Yaygın Eğitimde Bir Model Önerisi**, Anadolu Üniversitesi A.Ö.F. Yayınları No: 280/133, Eskişehir: 1988.
- DE FLEUR, MELVIN L. - DENNIS, EVERETTE E. **Understanding Mass Communication**, Houghton Mifflin Company, Boston: 1985.
- GÜLER, DENİZ. **Eğitim İletişimi Kurumu Olarak Çocuk Televizyonu ve Uygulamaları ile Bir Model Önerisi**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir: 1990 (Mart).
- HIZAL, ALIŞAN. **Uzaktan Öğretim Süreçleri ve Yazılı Gereçler Eğitim Teknolojisi Açısından Bir Yaklaşım**, Ank. Üni. E.B.F. yayınları No: 122, Ankara: 1983.

- İNÜĞUR, Nuri M. **Basın ve Yayın Tarihi**, Çağlayan Kitabevi, İstanbul: 1982.
- GARTH, JOWETT - LINTON, JAMES M., **Movies As Mass Communication**, Third Printing, The Sage Comm. Text Series, Vol : 4, Sage Publications, Beverley Hills: 1984.
- MC. WHIRTER, J. JEFFRIES - VOLTAN ACAR, NİLÜFER. **Çocukla İletişim; Öğretme, Destekleme ve Çocuk Yetiştirme Sanatı**, Ankara: 1985.
- MOLES, ABRAHAM A., **Kültürün Toplumsal Dinamiği**; Çev: NURİ BİLGİN, Ege Üni. Edebiyat Fak. Yayınları No: 21 İzmir: 1983.
- OSKAY, ÜNSAL., **Toplumsal Gelişmede Radyo ve Televizyon**, A.Ü. S.B.F. Yayınları No: 5, Ankara: 1978.
- ŞENYAPILI, ÖNDER, **Toplum ve İletişim**, Turhan Kitabevi, Ankara: 1981.
- TOKGÖZ, OYA. **Temel Gazetecilik**, A Ü. S.B.F. Yayınları: 476, Ankara: 1981.
- YÜKSEL, A. HALÛK, «Atatürkçü Düşünce Sistemine Dayalı Eğitim Anlayışı ve Eğitim İletişimi», **Kurgu**, Sayı: 5, Eskişehir: 1989, (Ocak), s. 329-345.

YABANCI DİL ÖĞRETİMİNDE AYRIMSAL-KARŞILAŞTIRMALI ÇALIŞMANIN ÖNEMİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa ÇAKIR*

Yabancı dil öğretiminin amacı bir takım dilbilgisi kurallarının ötesinde iletişim yeteneği (= communicative competence) geliştirmek ise, uzmanlarca yapılacak iş; anadil ile yabancı dilin eş işlevsel değerli pragmatik öğelerini karşılaştırmak, aralarındaki benzerlik ve ayrılıkları saptamak, tanımlamak ve öğretici bir yöntem çerçevesinde değerlendirmek olmalıdır.

Anadilleri ve sosyo-kültürel gelenekleri aynı olan bireyler için her bir birey tarafından bilinen saymalara (convention) bir derecede de olsa gereksinim duyulduğundan, iletişim olayının pragmatik bilgilerinin sunulması ve değerlendirilmesi açısından aksaması da nispeten olasıdır. Bu durumda yabancı dil kullanıldığı zaman anadiline özgü olan saymalar sonucu girişimler (interference) ortaya çıkabilir. İlerletilmesi istenen bilgiler ancak kısıtlanmış biçimde tümüyle ilerletilmez ve dinleyicinin katılma veya benimsememe seçeneği yansızlaşır (1).

Bu nokta, **Türkler için yabancı dil** ile **Yabancılar için Türkçe** ders kitaplarında yeterince değerlendirilemediği için de öğretilen yabancı

(*) Anadolu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi.

(1) Jörg KÜGLIN, «Dil ile Eylem ilişkileri Üzerine», GENEL DİLBİLİM DERGİSİ, C. I, s. 3-4 (Şubat, 1979), s. 65.

dile özgü olan pragmatik öğeler, onların anlatımında kullanılan sözcüklerle birlikte ders kapsamına girseler bile ya üstü kapalı kalır veya kuralları öğretilen dilsel eylem ikinci planda kalarak düzensiz bir şekilde işler.

«Türkçeyi anadili olarak konuşan bir kimse Almancayı kullanırken pragmatik boşluklar ve bunları dile getirme gereksinimi karşısında yorgun düşer.» diyen KÜGLIN, Federal Almanya Cumhuriyeti'nde yaşayan 1.425.800 Türkün (2) bulunduğu topluma uyum sağlamamasının, yabancılaşmasının nedenini kısmen bu duruma bağlıyor (3).

Ayrımsal-karşılaştırmalı dilbilimin yabancı dil öğretimindeki önemi de bu tür çalışmalardan kaynaklanmaktadır. Bu yönlü araştırmalar başladığından beri ayrımsal-karşılaştırmalı dilbilimin tanımı ve etkinlikleri hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. «Güçlü, zayıf ve orta dereceli görüşler olarak sınıflandırılabilir üç görüş vardır» (4). Bunlardan ilki Robert LADO'nun «**Linguistics Across Cultures**» adlı yapıtı ile yaygınlaşmıştır. Bu görüşe göre yabancı dil öğrenmeye başlayan bir kimseye öğrendiği dilin bazı özellikleri kolay, bazıları ise zor gelir. Bu nedenle öğrenci, anadilindeki kuralları öğrenmekte olduğu yabancı dile aktararak uygulamaya çalışır (5). Öte yandan erek dilin öğrenilmesi en güç olan yönlerinin öğrencilerin anadillerinde karşılığı bulunmayan yönleri olduğunu; anadili ile erek dil arasındaki farklılığın çoğaldıkça anadili girişiminin artacağını da dikkate almak gerekebilir.

FRIES de «En etkili yabancı dil gereçleri, öğrencinin anadili ile erek dilin özenli bir karşılaştırması sonucu elde edilen bilgilerin ışığı altında, erek dilin bilimsel bir çözümlemesine dayanan gereçlerdir.» (6) demek suretiyle ayrımsal-karşılaştırmalı çalışmaların yabancı dil öğrenimindeki önemine dikkati çekmiştir.

(2) KÜGLIN, s. 65.

(3) Bu konuda bkz. LANGENSCHIEDTS SPRACHILLUSTRIERTE, C. XXXII, s. 2, (Nisan - Haziran, 1986), s. 51.

(4) Müşerref DEDE, «**Yabancı Dil Öğretiminde Karşılaştırmalı Dilbilim ve Yanlış Çözümlemesinin Yeri**» TÜRK DİLİ, Aylık Dil ve Yazın Dergisi, C. XLVII, s. 379-380 (Temmuz - Ağustos, 1983), s. 123.

(5) DEDE, s. 124.

(6) DEDE, s. 124'den Fries, C.C. **Teaching and Learning English as a Foreign Language**. Michigan, Ann Arbor, 1945, s. 9.

Zayıf görüşe göre; «Öğrencinin yanlışlarına neden, anadili ile erek dili arasındaki farklılık değildir. Öğrenci, erek dili henüz öğrenmediği bir yönde kullanmak zorunda kalınca kendi dilindeki kuralları erek dile aktarma yoluna başvurur. Bunu anadili girişimi olarak değil; erek dilin henüz öğrenilmemiş yönü olarak yorumlamak gerekir» (7). Burada anadili bilgisi, erek dilin öğrenilmesini engelleyici olmayıp; kolaylaştırıcı bir etken olarak da düşünülebilir.

Bu iki görüşün ortasında yer alan bir diğer görüş ise «Öğretme temel oluşturan ilkenin, öğrencilerin soyut ve somut biçimleri algıladıkları benzerlik ve farklılıklara göre sınıflandırabileceği» (8) şeklindedir.

Bu üç görüşten hangisine inanırsak inanalım, anadili ile erek dilin ayrımsal-karşılaştırmalı çözümlemesi sonucu elde edilen farklılık ve benzerliklerin değerlendirilmesi; erek dilin hangi yönlerinin öğrenciye güç; hangi yönlerinin kolay geleceğinin saptanması gerekir. Ancak, sadece iki dil arasındaki benzer veya farklı kural ve ulamların dizgesini çıkarmak yabancı dil öğretimine katkı bakımından çok fazla değer taşımaz. Bu benzerlik ve farklılıkların derecelerine göre güçlük sıra düzenlemesinin yapılması ve öğretim gereçlerinin buna göre hazırlanması gerekebilir. Bu aşamada dikkate alınması gereken konular şunlar olabilir:

1. Anadili ile erek dil arasındaki benzer ve farklı bir takım özellikler, öğrencilerin yabancı dil öğreniminde ne tür sorunlarla karşılaşacakları ve dilin hangi yönlerinin kolaylıkla öğrenilebileceği konusunda ipucu verir. Fakat dil öğreniminde karşılaşılan tüm güçlükleri anadili girişimine ve anadili aktarımına bağlayan dilcilerle eğitimciler, bir süre sonra başka sorunların varlığını hissedebilirler. Konuya başka açıdan bakıldığında, ayrımsal-karşılaştırmalı dilbilimin yabancı dil öğretimine olan katkılarına değgin kuşkuların yersiz olduğu görülür. Çünkü yabancı dil öğretiminde yanlış çözümlemesi (= Fehleranalyse) ayrımsal-karşılaştırmalı dilbilimin yerini alan bir yöntem değil; onun varsayımlarının doğruluğunu yoklayan, kısıtlamalarına ve sorunlarına çözüm getiren kısacası onu tamamlayan bir yöntem olarak görülmelidir.

(7) DEDE, s. 124.

(8) DEDE, s. 125.

2. Ayrımsal-karşılaştırmalı çözümlene sonu elde edilen veriler doğrudan doğruya sınıfa götürülecek bilgiler değildir. Bunlar ayrımsal-karşılaştırmalı düşüncenin kural öğretmeyi en aza indirebilecek birer uyarlaması şeklinde ele alınabilir. Diller arası farklılıklar öncelikle öğretmeni ilgilendirdiğinden derste direkt bir karşılaştırma yapmak yerine, önceden metodik-didaktik bir program hazırlamak yerinde olur. Ayrımsal-karşılaştırmalı çalışmalar bu bağlamda öğretmen, öğrenci, yabancı dil dersi için materyal hazırlayan eğitim teknolojisi uzmanları ve çevirmenler için yararlı bir kaynak niteliğinde olup; dil dersinin planlama, uygulama aşamalarında yapılan karşılaştırmalı-ayrımsal çözümlene ve erek dilin anadilden farklılıkları, dil öğretiminde araç olmalıdır» (9). Waldemar Marton'un deyimi ile «ayrımsal-karşılaştırmalı çözümlenenin yabancı dil dersinde kullanımı, erek dilin ne derecede öğrenildiğini kontrol etme ve öğrenciyi yeni konulara güdüleme şeklinde olmalıdır» (10).

Bu şekilde düşünüldüğü takdirde ayrımsal-karşılaştırmalı dilbilim ve yanlış çözümlenesinin yabancı dil öğretimine sağlayacağı katkılar muhtemelen şunlar olacaktır:

1. Yabancı dil öğretmeni için bir sözlük ya da erek dilin betimsel dilbilgisi kadar önemli bir başvuru kaynağıdır. Bu yolla öğretmen veya öğrenci iki dil arasındaki yapısal farkları gerektiğinde açık olarak görebilir.

2. Yetişkin eğitiminde ussal çözümleneye yardımcı olur. Çünkü ussal çözümlene, dilin yapısı hakkında oluşan bazı sorunlara çözüm getirebilir. Bu yolla kural koymaların ne...li sorularla karşı koymalarına bir ölçüde de olsa karşılık bulma olanağı sağlar.

3. Eğitim teknolojisi alanında çalışan pratisyen ve uzmanlar ayrımsal-karşılaştırmalı araştırmalardan yararlanarak öğrenme gücünü çekilen noktalar hakkında fikir edinebilir ve dil öğretimine uygun yeni araçlar geliştirebilirler.

4. Çeviribilim alanında anlambilim ve yapısal özelliklerden kaynaklanabilecek sorunların çözümüne olanak sağlayacak bir kaynak olarak düşünülebilir.

(9) W. Robert LEE (Almancaya Çev. Manfred KOHRT), «Überlegungen zur kontrastiven Linguistik im Bereich des Sprachunterrichts», READER ZUR KONTRASTIVEN LINGUISTIK?, Frankfurt am Main, 1972, s. 157.

(10) Waldemar MARTON, «Kontrastive Analyse im Fremdsprachenunterricht», TRENDS IN KONTRASTIVER LINGUISTIK, Forschungsberichte des Ids, C. II, s. 17 (?), 1974), s. 165.